

T.C.
NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ
ANA BİLİM DALI

DOĞUŞUNDAN GÜNÜMÜZE VEHHÂBİLİĞİN GEÇİRDİĞİ
EVRELER

Yüksek Lisans Tezi
Kasım KOYUNCU

DANIŞMAN
Dr. Bayram ÇINAR

NEVŞEHİR
Ocak 2023

T.C.
NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ
ANA BİLİM DALI

DOĞUŞUNDAN GÜNÜMÜZE VEHHÂBİLİĞİN GEÇİRDİĞİ
EVRELER

Yüksek Lisans Tezi
Kasım KOYUNCU

DANIŞMAN
Dr. Bayram ÇINAR

NEVŞEHİR
Ocak 2023

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Kasım KOYUNCU

TEZ YAZIM KILAVUZUNA UYGUNLUK

“Doğuşundan Günümüze Vehhâbîliğin Geçirdiği Evreler” adlı Yüksek Lisans Tezi Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Tez Yazım Kılavuzu’na uygun olarak hazırlanmıştır.

Kasım KOYUNCU

Dr. Bayram ÇINAR

Temel İslâm Bilimleri Ana Bilim Dalı Başkanı

Prof. Dr. Mehmet SOYSALDI

KABUL VE ONAY SAYFASI

Dr. Bayram ÇINAR danışmanlığında Kasım KOYUNCU tarafından hazırlanan “Doğuşundan Günümüze Vehhâbîliğin Geçirdiği Evreler” adlı bu çalışma, jürimiz tarafından Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri Ana Bilim Dalı’nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

..... /..... / .....

JÜRİ

İMZA

Danışman :.....
Üye :.....
Üye :.....

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulunun ..... /..... / ..... tarih ve .....
sayılı Kararı ile onaylanmıştır.

..... /..... / .....

.....

Enstitü Müdürü

TEŞEKKÜR

Bu çalıőmanın ortaya çıkmasında her konuda desteklerini esirgemeyen ve çalıőmamın bu aőamaya gelmesinde büyük emekleri olan saygı değer ve kıymetli danışman hocam Dr. Bayram ÇINAR'a

Çalıőmama katkılarından dolayı değerli hocalarım Prof. Dr. Mehmet SOYSALDI ve Prof. Dr. Namık Kemal OKUMUŞ'a

Desteklerinden dolayı kıymetli dostum Hamza ATAN'a,

Bu sürece baőladığım günden bitirdiğim güne kadar maddi ve manevi her türlü desteğini esirgemeyen kıymetli babam ve annem Abdurrahman KOYUNCU ve Kıymet KOYUNCU' ya

Desteklerinden dolayı ağabeyim Zekeriya KOYUNCU başta olmak üzere bütün aile fertlerime,

Bu çalıőmanın neticelenmesi için her türlü fedakârlığı yapan ve desteğini esirgemeyen sevgili eőim Ece Merve KOYUNCU' ya teşekkür ederim.

DOĞUŞUNDAN GÜNÜMÜZE VEHHÂBİLİĞİN GEÇİRDİĞİ EVRELER Kasım KOYUNCU

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâm
Bilimleri Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans, Ocak/ 2023

Danışman: Dr. Bayram ÇINAR

ÖZET

Vehhâbîliğin temelleri 1744 yılında Muhammed b. Suûd ile Muhammed b. Abdülvehhâb arasında imzalan Dir'îye İttifakı ile atılmıştır. Günümüze gelene kadar birçok evreden geçmiş ve varlığını devam ettirmeyi başarabilmiştir. Bu minvalde ilk olarak Vehhâbîliğin zuhurunu etkileyen görüşler ve faktörleri ele alınarak incelenmiştir. Yani Selefilik, Haricilik, Zahirilik, Ahmed b. Hanbel ve Hanbelîlik, İbn Teymiyye ve görüşleri incelenmiştir. Yine bu çerçevede Hicaz bölgesinin ve özelde Vehhâbîliğin temellerinin atıldığı Necid bölgesinin siyasî, coğrafi, dinî ve Sosyo-kültürel yapısına değinilmiştir. Konunun daha iyi anlaşılması ve Vehhâbîliğin düşünce yapısının idrak edilmesi adına İbn Abdülvehhâb'ın hayatı ve görüşlerine vurgu yapılmıştır. İbn Abdülvehhâb ve Muhammed b. Suûd'un Dir'îye İttifakı ile güçlerini birleştirmesi, Vehhâbîliğin ritüellerini yerine getirerek mezhepleşme sürecini oluşturmuş, Suûd ailesi için de bu hareket siyasî bir zafer elde etmesine vesile olmuştur. Bu antlaşma neticesinde Vehhâbîlerin mezhebi teşekkül etmeye ve yayılmaya fırsat bulmuş, Suûd ailesi de bölgede ilk devletleri olan Birinci Suûd Devleti'ni kurmuştur. Tabi bu devletin kurulmasının en büyük sebeplerinden birisi Osmanlı Devleti'nin o dönemlerde içinde bulunduğu durum olmuştur. Dinî fanatizmin hat safhada olduğu bu devlet yapılanmasında Vehhâbîler, Hicaz bölgesinin kontrolünü ele geçirerek mezheplerinin pratikleri olan, özellikle bid'atlarla mücadele ve insanları tevhide davet etme bağlamında birçok faaliyet yürütmüşlerdir. Bu faaliyetleri yürütürken sergiledikleri aşırı tavırların oluşturduğu yaralar neredeyse günümüzde hâlâ sarılamamıştır. Osmanlı Devleti'nin Birinci Suûd Devleti'ne son vermesi Vehhâbîleri ve Sûudîleri kısmi olarak sindirmiş olsa da akıllarında ki düşünceleri yok etmeye vakıf olamamıştır. Ardından kurulan Suûdi - Vehhâbî devleti de uzun süre varlığını devam ettiremeyerek son bulmuştur. Akabinde çıkan I .Dünya Savaşı'ndan faydalanarak kurulan Suûdi Devletlerinin üçüncüsü olan ve günümüzde Suûdi Arabistan Krallığı olarak bilinen devlette aynı şekilde Suûdi -Vehhâbî ittifakıyla kurulmuştur. Bu çerçevede devletin kuruluşuna çok büyük katkı sağlayan İhvan teşkilatı incelenmiştir. Akabinde petrolün bulunması ve devlette olan değişikliklere değinilmiştir. Günümüze kadar Vehhâbîlik ve fanatizminde nasıl değişiklikler olmuş, Suûdi ve Cihadî Selefilik gruplanmaları nasıl oluşmuş, bu gruplar neyi savunmuş ve neler yapmış gibi hususlara kısaca değinildikten sonra, çalışmamız Vehhâbîliğin Türkiye'ye girişi ve Türkiye'de yürüttüğü faaliyetler hakkında kısaca verilen bilgilerin nihayetinde son bulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Vehhâbîlik, Muhammed b. Abdülvehhâb, Dir'îye İttifakı, İhvan Teşkilatı, Suûdi Arabistan Krallığı, Bid'at, Tevhid ve Şirk.

THE STAGES THAT HAVE EXPERIENCED WAHABISM FROM IT'S BIRTH TO IT'S PRESENT

Kasım KOYUNCU

Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, Institute of Social Sciences Department of Basic Islam, Master's, January/2023

Thesis Advisor: Dr. Bayram ÇINAR

ABSTRACT

The foundations of Wahhabism were laid in 1744 with the Dir'iye Alliance signed between Muhammad b Saud and Muhammad b Abdul Wahhab. It has passed through many phases until today, however has managed to continue its existence. In this way, first of all, the views and factors affecting the emergence of Wahhabism were examined. In other words, Salafism, Harîism, Zahirism, Ahmed b Hanbal and Hanbalism and Ibn Taymiyya and their views were examined. Again, within this framework, the political, geographical, religious and socio-cultural structure of the Hijaz region and especially the Nejd region, where the foundations of Wahhabism were laid, were mentioned. In order to better understand the subject and comprehend the mentality of Wahhabism, the life and views of Ibn Abdul Wahhab are emphasized. Ibn Abdul Wahhab and Muhammad b Saud by combining forces with the Dir'iye Alliance, a sectarianization process was formed by fulfilling the rituals of Wahhabism, and this movement had become instrumental in achieving a political victory within the Saud family. As a result of this treaty, the Wahhabi sect had the opportunity to form and expand, the Saud family established the First Saudi State, their first state in the region too. Of course, one of the biggest reasons for the establishment of this state was the situation of the Ottoman Empire at that time. In this state structuring where religious fanaticism was at its peak, by taking control of the Hejaz region Wahhabis carried out many activities in the context of fighting against bid'ahs and inviting people to tawhid, which are the practices of their sects. The wounds caused by the extreme attitudes they displayed while carrying out these activities could not be healed almost today. Although the Ottoman Empire's end to the First Saudi State partially frightened the Wahhabis and the Saudis, they could not eliminate the thoughts in their minds. The Saudi-Wahhabi state, which was established afterward, also came to an end by unable to continue its existence for a long time. The third state of the Saudi States, which was established by taking advantage of the subsequent World War, and known as the Kingdom of Saudi Arabia state today, was established by the Saudi-Wahhabi alliance. In this context, the Brotherhood organization, which contributed greatly to the establishment of the state, was examined. Subsequently, the discovery of oil and the changes in the state were mentioned. After briefly mentioning about what changes have occurred in Wahhabism and fanaticism, how Saudi and Jihad Salafism groups were formed, what these groups advocated and what they did, our study was finally concluded with brief information about the entry of Wahhabism into Turkey and its activities in Turkey.

Keywords: Wahhabism, Muhammad b. Abdülvehhâb, Dir'iye Alliance, Ikhwan Organization, Kingdom of Saudi Arabia, Bid'ah, Tawhid and Shirk.

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK.....	ii
TEZ YAZIM KILAVUZUNA UYGUNLUK.....	iii
KABUL VE ONAY SAYFASI.....	iv
TEŞEKKÜR.....	v
ÖZET.....	vi
ABSTRACT.....	vii
İÇİNDEKİLER.....	viii
KISALTMALAR.....	xii
GİRİŞ.....	1
1. Araştırmanın Konusu.....	1
2. Araştırmanın Amacı ve Önemi.....	2
3. Araştırmanın Yöntemi.....	3
4. Literatür Değerlendirmesi.....	3

BİRİNCİ BÖLÜM

VEHHÂBİLİĞİN DİNİ-KÜLTÜREL KÖKLERİ

1.1. Selef Kavramının Müslüman Coğrafya ve Kültürdeki Kökleri.....	5
1.1.1. Selef Kavramı ve Etimolojik Kökeni.....	5
1.1.2. Kur'an'da Selef Kelimesi.....	5
1.1.3. Sünnette Selef Kelimesi.....	9
1.1.4. Selef Kelimesinin İstılah Anlamı.....	10
1.1.5. Selef-i Sâlihîn Akidesi.....	12
1.2. Vehhâbîliğin Mezhepsel Dinî Arka Planı.....	15
1.2.1. Haricîlik.....	15

1.2.2.	Zâhirîlik.....	17
1.2.3.	Hanbelîlik ve Vehhâbîliğe Zemin Hazırlayan Görüşleri	17
1.2.4.	Referans İmam İbn Teymiyye'nin Görüşleri.....	21
1.3.	Vehhâbîliğin Ortaya Çıktığı Coğrafya, Sosyo Kültürel, İdari ve Siyasî Yapı	23
1.4.	Vehhâbîlik Akımını Motive Eden Siyasî ve Dinî Unsurlar.....	26
1.4.1.	Siyasî Unsurlar	26
1.4.2.	Hilafetin Kureyşliliği	29
1.4.3.	Türklerin Hilafeti Konusundaki Tartışmalar.....	32
1.4.4.	İttihad Terakkinin Siyasal Eğilimleri ve Suûd Ailesi İle Kurulan Bağlantı35	
1.4.5.	Ulus Devlet Fikrinin Etkisiyle Oluşan Bağımsız Ülke Talepleri ve Osmanlı Bünyesinden Kopuşlar.....	37
1.4.6.	Yeni Himaye Arayışları Ve Yeni Dinî Yorumların Öne Çıkması	38
1.5.	Dinî Unsurlar	40

İKİNCİ BÖLÜM

VEHHÂBİLİĞİN TEŞEKKÜL SÜRECİ

2.1.	Vehhâbîliğin İsimlendirilmesi.....	43
2.2.	Kurucu Lider Olarak Muhammed b. Abdülvehhâb'ın Hayatı ve Görüşleri	44
2.2.1.	Tevhid-Şirk	47
2.2.2.	Şirk	52
2.2.3.	Dua	53
2.2.4.	Korku	53
2.2.5.	Recâ (Ümit etmek).....	54
2.2.6.	Tevekkül.....	54
2.2.7.	Rağbet (Sevap Umarak Yönelme), Rahbet (Azabından Korkmak), Huşu (İtaat Ederek Korkmak).....	54

2.2.8.	İnâbe (Yönelmek).....	54
2.2.9.	İstiâne (Yardım İstemek).....	55
2.2.10.	İstiâze (Sığınmak).....	55
2.2.11.	İstiğase (İmdat Dilemek).....	55
2.2.12.	Kurban	55
2.2.13.	Adak	56
2.2.14.	Bid‘at	56
2.2.15.	Şefaât ve Tevessül	59
2.2.16.	Emr-i bi‘l-Mar‘ûf ve Nehy-i ani‘l-Münker	61
2.3.	Vehhâbîlik Hareketinin Mezhepleşme Süreci	62
2.3.1.	Dir‘iye İttifakı ve Birinci Suûd Devleti	62
2.3.2.	Riyad ve Ahsâ’nın Kontrolü	63
2.3.3.	Kerbelâ Baskını	66
2.3.4.	Tâif’in Vehhâbîlerin Kontrolüne Geçmesi	68
2.3.5.	Mekke ve Medine’nin Vehhâbîlerin Kontrolüne Geçmesi	70
2.3.6.	Osmanlı Devleti Tarafından Birinci Suûd Devletine Son Verilmesi ...	74
2.4.	İkinci Suûd Devleti	77
2.5.	Üçüncü Devlet: Suûdi Arabistan Krallığı	80
2.6.	İhvan Teşkilatı	84
2.6.1.	İhvan Teşkilatının Kuruluşu	84
2.6.2.	İlk Hicrelerin Oluşumu ve İhvan Mensupları	85
2.6.3.	İhvanın Zaferleri	88
2.7.	Hicaz Kralı İbn Suûdla Beraber Hicaz’da Yaşanan Değişiklikler ve Mekke Kongresi	95
2.8.	İbn Suûd ve İhvan Muhalefeti	98
2.8.1.	İhvan Teşkilatının Sonu	99
2.8.2.	Sebile Savaşı: İbn Suûd ile İhvan Karşı Karşıya	99

2.8.3.	İkinci Başkaldırı ve İhvanın Sonu.....	100
--------	--	-----

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GÜNÜMÜZDE VEHHÂBİLİK

3.1.	Suûdi Arabistan ve Vehhâbîlik.....	103
3.1.1.	İlk Değişim Hareketlerinin Suûdi Arabistan’da Bulduğu Karşılık....	103
3.1.2.	Petrolün Ülkedeki Değişime Etkisi.....	106
3.1.3.	Farklı Bir Kral: Faysal Dönemi ve Reformlar	113
3.1.4.	Cuheyman el-Uteybî ve Mescid-i Haram Baskını	118
3.2.	Suûdi Selefilik (Vehhâbîlik).....	122
3.3.	Cihadî Selefilik(Vehhâbîlik)	123
3.3.1.	Cihadî Selefilik(Vehhâbîlik) Karakteristik Özellikleri ve Temel Prensipleri	124
3.4.	Türkiye’de Vehhâbîliğin Tarihi.....	139
3.5.	Türkiye’de Vehhâbîlerin Faaliyetleri	139
3.5.1.	Vehhâbîlerin Türkiye’de Davet İçin Kullandıkları Yöntemler.....	139
3.5.2.	Vehhâbîlerin İnternet Siteleri.....	141
3.5.3.	Vehhâbîlerin Temel Kaynaklarının Yer Aldığı İnternet Siteleri.....	141
3.5.4.	Vehhâbî Propoganda Yapan Bazı İnternet Siteleri	142
	SONUÇ.....	144
	KAYNAKÇA.....	147
	ÖZ GEÇMİŞ	157

KISALTMALAR

akt.	:Aktaran
b.	:İbn, bin (oğlu)
b.y.	:Basım yeri yok
bk.	:Bakınız
ed.	:Editör
haz.	:Hazırlayan
H.z.	:Hazreti
ö.	:Ölüm tarihi
thk.	:Tahkik eden
ts.	:Tarihsiz
vb.	:Ve benzerleri
vd.	:ve diğerleri
yy.	:Yüzyıl
y.y.	:Yayıncı yok

GİRİŞ

1. Araştırmanın Konusu

Vehhâbîlik ilk olarak 18. yüzyılda Necid bölgesinden Muhammed b. Abdülvehhâb'ın aksiyoner kişiliği ve düşüncelerinin etrafında kenetlenen insanların faaliyetleriyle ortaya çıkmıştır. Suudi krallığının öncüsü Muhammed b. Suûd ile Vehhâbî din anlayışının öncü figürü Muhammed b. Abdülvehhâb arasında imzalanan Dir'iyye Antlaşması neticesinde Vehhâbîlik kendisine siyasî bir çatı bularak himaye almıştır. Çoğu zaman bu himayenin koruyucu kanatları altında bir takım evrelerden geçerek günümüzde Suûdi Arabistan Krallığı'yla birlikte gelmiştir.

Bu bağlamda çalışmamızın birinci bölümünde Muhammed b. Abdülvehhâb ve takipçilerinin en çok olarak kullandığı “selefe tabi olmak”, “selef-i salihîn akidesine uymak” vb. kullanımlarda öne çıkan “selef” kavramının ne ifade ettiğini ve selef-i salihîn akidesinin ne olduğunu incelenmeye çalışılmıştır. Ardından Vehhâbîliğin zuhur etmesinde ki amilleri, fikri akımları ve bölgenin siyasî, dinî durumları başta olmak üzere coğrafi şartları ve insanların kültürel yapısına değinilmiştir. Vehhâbîliğin etkilendiği isimleri özellikle Ahmed b. Hanbel'i ve bid'at ve cihat konusunda izinden gittiklerini iddia ettikleri İbn Teymiyye'nin görüşlerine yer verilmiştir.

Çalışmamızın ikinci bölümü ise Vehhâbîliği siyasî ve dinî okuma biçimi olarak teşekkül sürecine ayrılmıştır. Bu minvalde İbn Abdülvehhâb'ın hayatını, görüşlerini incelenmiştir. Vehhâbîliğin en önemli öğretileri tevhid-şirk, bid'at, şefa'at ve emr-i bi'l-mar'ûf ve nehy-i ani'l-münker çerçevesinde İbn Abdülvehhâb'ın görüşlerini ve bu görüşler neticesinde meydana gelen pratiklerinin neler olduğunu, bu pratikler yerine getirilirken sergiledikleri dinî fanatizm ve aşırılıklar incelenmiştir. Sırasıyla kurmuş oldukları I. Suûd Devleti, II. Suûd Devleti ve Suûdi Arabistan Krallığı'nın zihin yapısının anlaşılması için bu pratiklerin bilinmesi Vehhâbîliğin daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacaktır. I. Suûd Devleti, II. Suûd Devleti'nin kuruluş

sürecinde Osmanlı Devletinin bölgedeki hâkimiyetinin, İngilizlerin bölgede ki emellerinin bilinmesi ve bölgenin durumu, Vehhâbîliğin bölgede ki yayılış hızını gözler önüne sermektedir.

Çalışmamızın üçüncü bölümünde ise Suûdi Arabistan Krallığının kurulmasında ki en büyük faktör olan İhvan teşkilatına ve kurulduktan sonra devlet ile olan karşılaşmalarına yer verilmiştir. Günümüzde *Cihadî Vehhâbîlik-Selefilik ve Suûdi Vehhâbîlik* olarak ikiye ayrılan Vehhâbîliğin açıklanmasının ardından Türkiye’de Vehhâbîliğin kısaca tarihçesine ve faaliyetlerine yer verilerek çalışmamız sonlandırılmıştır.

Vehhâbîliğin geçirdiği evreler, tarihi açıdan kök fikirlerinin incelenmesiyle ortaya çıkmaktadır. Bu zaman dilimi, bir tarihi vetire olarak incelendiğinde Vehhâbîlik ilk olarak ne amaçla ve nasıl ortaya çıkmış, ne hale dönmüştür. Suûd ailesi ilk olarak çıktığı yolda arkasına aldığı dinî fanatizmi sonraki süreçte neden karşısına almış, ilk başta savunduğu ve peşinden gittiği düşüncelere şimdi neden Cihadî Vehhâbîlik-Selefilik diyerek Suûdi Vehhâbîlikten farklılaşan bir ayrım koymuştur; gibi sorular karşımıza çıkmaktadır. Çalışmamızda bu sorulara da cevap bulmaya çalışılmıştır. Vehhâbîliğin doğduğu günden itibaren geçirdiği evreleri, siyasî, dinî, tarihî arka planını incelemek ve bu akımın günümüz de ki yansımalarını ortaya koyarak ülkemizde ki faaliyetleri incelenmeye çalışılmıştır.

2. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Çalışmamız günümüzde faaliyet gösteren Neo-selefi yapıların Vehhâbîlikle olan etkileşiminden ilhamla ortaya çıkmıştır. Araştırmamızın amacı, Vehhâbîliğin kök fikir olarak hangi dinî okumların izini taşıdığını tespit etmektir. Bunu yaparken de söz konusu dinî siyasî akımın hangi kültürel ve tarihsel şartlarda ortaya çıktığını tayin ve sahip olduğu temel görüşlerinin yarının dünyası için oluşturacağı tehlikeye vurgu ile tenkit etmek gerekir.

Araştırmamız dinî ve siyasî akım olan Vehhâbîliğin tarihsel oluşum süreçlerini kök fikirlerini ve evrilme yönünü göstermeyi amaçlamıştır. Bunu yaparken ulaşılan önemli sentez; “karşı karşıya bulunduğumuz sorunlar dünün hatalarının faturasıdır” şeklindedir. Buradan gelecek kuşaklara verilecek mesaj ise “edimlerinize yarının dünyasının kaldırım taşlarını döşemektesiniz, onlara bırakacağınız dünyanın sorunları önemli oranda sizin edimlerinizden kaynaklanacaktır. Bu yüzden daha temkinli davranın” çalışmamızın nihai hedefidir.

Selefi dinî okumaların yarının dünyasında daha fazla uyum sorunları yaşayacakları ve içinde yaşanan dünyaya katılmayı reddederek marjinalleşecekleri ve dünya barışını provake edecekleri, onların sahip oldukları kök fikirlerin bizde uyandırdığı kanaattir. Bu Neo-selefi akımların gelecekte nereye evrilecekleri yönündeki varsayımlar ve bir gelecek vizyonu sunumuna imkân verecek bir araştırma olması ise çalışmamızın ehemmiyetini gösterir.

3. Araştırmanın Yöntemi

Bu incelemeyi yaparken ilk olarak literatür taraması yapılmış öncelikle İbn Abdülvehhâb'ın kendi eserleri ve İbn Suûd'un yanında danışmanlık yapan İngilizlerin eserleri incelenerek satır aralarına inilmiş bu yapının ne kadar dinî ilhama dayalı ne kadarının siyasî motivasyonlu olduğu tespit edilmeye çabalanmıştır. Bununla beraber ülkemizde ve dünya genelinde Vehhâbilik üzerine yapılan inceleme ve araştırmalar ve ansiklopedik bilgilerden faydalanılmıştır. Konuya ilişkin akademik literatür gözden geçirilerek bu verilerin sağladığı imkanlar çalışmamızda yolumuzu aydınlatmıştır. Nihayetinde ise elde edilen bilgiler deskriptif bir okumayla objektif bir değerlendirme yapılmaya çalışılmıştır.

4. Literatür Değerlendirmesi

Çalışma konumuz olan Vehhâbilik ile alakalı yapılan başlıca çalışmalar:

Osman Demirci, M. M. Futeyyih'in Necd El-İhvan Fırkası veya Bugünkü Vehhabilik İsimli Eseri Işığında Necd İhvanı Teşkilatı Ve Son Suud Devletinin Kuruluşu, Yüksek Lisans Tezi, 2013, İstanbul.

Ahmet Pekirrişçi, Hâricîler ve Vehhâbilerin ve Ortaya Çıktıkları Dönemlerin Ortak Özellikleri, Yüksek Lisans Tezi, 2011, Konya.

Rifat Türkel, Vehhabilik ve Arka Planı: Başlangıçtan II. Suûd Devleti'ne Kadar, Doktora Tezi, 2013, İzmir.

Bekir Altun, Selefilik-Vehhabilik ve Türkiye'deki Faaliyetleri, Yüksek Lisans Tezi, 2015, İstanbul.

Veysel Koç, Vehhabilik ve Temel Prensipleri, Yüksek Lisans Tezi, 2005, İstanbul.

Hüsnü Ezber Bodur, Dini İhya Hareketi Olarak Vehhabiliğin Doğuşu, Gelişmesi, Sosyo-Politik ve Ekonomik Neticeleri, Doktora Tezi, Erzurum, 1986.

Leyla Sedef Kalaycı, Harry St. John Bridger Philby: Hayatı ve Vehhâbî Devleti'nin Kuruluşundaki Rolü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2019.

Elif Topçu, Akide ve İdeoloji Bağlamında Selefilik, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, 2019.

Zikredilen çalışmalar genel olarak Vehhâbîliğin dinî arka planı veyahut temel prensipleriyle alakalıdır. Tarihî arka planını ve dinî arka planını içeren çalışmalar ise belli dönemleri içermektedir. Bizim çalışmamızın bu çalışmalardan farkı ise ortaya çıktığı günden itibaren günümüze kadar geçirmiş olduğu dinî ve siyasî değişimlerden bahsetmektedir. Bu bağlamda çalışmamız; Vehhâbîlerin ve Vehhâbî Suûdilerin kurmuş oldukları devletlerin hem tarihî arka planı hemde dinî ve siyasî bakış açılarında ve eylemlerinde ki değişimleri ve günümüzde Cihadî Selefilik/Vehhâbîlik olarak isimlendirilen zihin yapısının Vehhâbîlikle bağlantısını kapsamaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

VEHHÂBİLİĞİN DİNİ-KÜLTÜREL KÖKLERİ

1.1. Selef Kavramının Müslüman Coğrafya ve Kültürdeki Kökleri

1.1.1. Selef Kavramı ve Etimolojik Kökeni

Selef kelimesi “سَلَفٌ يَسْلَفُ سَلْفًا وَسُلُوفًا” kökünden gelip sözlükte önce gelmek, geçmek, geçmişte kalmak anlamında kullanılmaktadır.¹ Yani önden gidenler önceki nesiller anlamındadır. Ayrıca selef kelimesi önce gelen ve fazilet bakımından üstün babalar, akrabalar olarak da kullanılmaktadır.² Selef kelimesinin anlam katmanlarından birine kaynaklık eden “سلاف العسكر” “Süllafü’l- asker” askerinin önde gideni manasında da kullanılmaktadır. “السلاف” “Esüllafu” kelimesi, üzümün sıkılmadan önce akan suyu anlamında kullanılmaktadır.³

“اسلف” Eslefe fiiliyle selef kelimesi borç anlamında da kullanılmaktadır.⁴ Nitelikleri belirlenen vadeli malın peşin bedelle satımı şeklinde ifade edilen satım türüne de “selef” tabiri kullanılmaktadır.⁵ Bu alışverişin bir diğer adı da *selem*dir.

Her ne kadar selef kelimesi Arapça’da farklı manalarda kullanılmış olsa da genel hatlarıyla, “önce gelen, öne geçenler, öncekiler” gibi anlamları ifade etmektedir.

1.1.2. Kur’an’da Selef Kelimesi

Selef kelimesi Kur’an-ı Kerimde sekiz yerde geçmektedir.⁶

1) “فَمَنْ جَاءَهُ مَوْعِظَةٌ مِنْ رَبِّهِ فَانْتَهَى فَلَهُ مَا سَلَفَ وَأَمْرُهُ إِلَى اللَّهِ” *Bundan sonra kime Rabbinden bir öğüt gelirse faizden vazgeçerse, geçmişte olan kendisininidir ve artık onun işi*

¹ Ebû'l-Fadl Muhammed b. Mukerrem b. Alî Cemâluddîn b. Manzûr er-Ruveyfî'î İbn Manzûr, *Lisân'l-Arab* (Beyrut: Dâru Sâdir, 1414/1993), “s-l-f”, 9/158; İbrahim Mustafa vd., *El-Mu' Cemü'l-Vasît* (Kahire: Dâr'ud-Da've, ts.), “s-l-f”, 469.

² Mazhar Tunç, *Suud Selefiliği* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2018), 8.

³ İbn Manzûr, *Lisân'l-Arab*, 9/158; Tunç, *Suud Selefiliği*, 8.

⁴ el-Kûsî Müfrih Süleyman, *Seleflik*, çev. Ahmet İyibildiren (İstanbul: Guraba Yayınları, 2013), 24.

⁵ Bilal Aybakan, “Selem”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009), 36/402-405.

⁶ el-Bakara, 2/275; en-Nisâ, 4/22; en-Nisâ, 4/23; el-Mâide, 5/95; el-Enfâl, 8/38; Yûnus, 10/30; ez-Zuhuruf, 43/56; el-Hâkka, 69/24.

Allah'a kalmıştır."⁷ Mukâtil Bin Süleyman (ö.150/767) bu ayeti şöyle tefsir etmiştir; "Bundan böyle kime Rabbinden bir öğüt, (Kur'an'dan bir beyan) gelirden faizden vazgeçerse, geçmiş ona, yani haram kılınmasından önce faiz olarak yediği ona ait, işi de yani haram kılınıştan ve faizi terk edişinden sonraki işi ise Allah'a aittir. Dilerse onu affeder dilerse affetmez."⁸ İbn'ül-Cevzî (ö.597/1201) ise; "Geçmiş onundur. Yani geçmişte yediği faiz onundur demektir."⁹ el-Beyzâvî (ö.685/1286) ise tefsirinde bu ayeti şöyle açıklamıştır; "Kime Allah'tan bir öğüt ve faiz yasağı ulaşır da buna son verip öğüt alır ve yasağa uyarsa, geçmiş onundur, haram edilmeden önce aldığı onundur; ondan geri alınmaz."¹⁰ en-Nesefî (ö.710/1310) şu şekilde tefsir etmiştir; "Bundan böyle kime Rabbinden faizle ilgili olarak bir öğüt ve yasaklama ile alâkalı bir uyarı gelir de hemen yasağa uyarak faizden vazgeçerse, geçmişte elde ettiği şeyler kendisindedir. Dolayısıyla geçmişte olanlardan ötürü hesaba çekilmeyecektir."¹¹ Elmalılı Hamdi (ö.1942); "Geçmişte kalan riba yani faiz onun kendisindedir." diye açıklamıştır.¹²

2) وَلَا تَنْكِحُوا مَا نَكَحَ آبَاؤُكُمْ مِنَ النِّسَاءِ إِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ "Geçmişte olanlar hariç, artık babalarınızın evlendiği kadınlarla evlenmeyin."¹³ Mukâtil b. Süleymân bu ayeti şu şekilde açıklamıştır; "Allah bu ayet ile haram kılmadan önce, Araplar üvey anneleriyle nikâhlanıyorlardı. Ayette geçen müstesna buyruğundaki istisnanın sebebi, Araplardan üvey anneleriyle evli olanların bulunmasıydı."¹⁴ İbn'ül-Cevzî ise bu ayeti; "Babalarınızın nikâhladıklarını nikâhlamayın; ancak geçenler hariç. İbn'ül-Cevzî'serinde İbn Abbas'ın bu ayetin nüzülü hakkında şöyle söylediğini kaydetmiştir: Cahiliye halkı Allah'ın haram kıldıklarını, babanın karısı ile iki kız kardeşi bir arada nikâhta bulundurması hariç haram bilirdi. Ayet bunun üzerine indi. Ancak ayette geçenler hariçtirden maksat, babalarınızın nikâhladıklarını nikâhlamayın; bundan azap görürsünüz, ancak geçenler hariçtir. Allah onları sizin

⁷ *Kur'an-ı Kerim Açıklamalı Meali*, çev. Hayrettin Karaman vd. (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2017), el-Bakara, 2/275.

⁸ Ebü'l-Hasen b. Beşîr el-Ezdî el-Belhî Mukâtil b. Süleymân, *Tefsiri Kebir*, çev. M. Beşîr Eryarsoy (İstanbul: İşaret Yayınları, 2006), 1/225.

⁹ Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî İbn'ül-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr fi İlmi't-Tefsîr*, çev. Abdülvehhab Öztürk (İstanbul: Kahraman Yayınları, 2009), 1/323.

¹⁰ Nâsirüddîn Ebû Saîd (Ebû Muhammed) Abdullah b. Ömer b. Muhammed el-Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl Ve Esrârü't-Te'vîl*, çev. Abdülvehhab Öztürk (İstanbul: Kahraman Yayınları, 2011), 1/342.

¹¹ Ebü'l-Berekât Hâfîzüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd en-Nesefî, *Medârikü't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl*, çev. Harun Ünal (İstanbul: Ravza Yayınları, ts.), 2/173.

¹² Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili* (İstanbul: Umut Matbaası, ts.), 2/245.

¹³ en-Nisâ, 4/22.

¹⁴ Mukâtil b. Süleymân, *Tefsiri Kebir*, 1/348.

üzerinizden düşürmüştür.” diye tefsir etmiştir.¹⁵ el-Beyzâvî ise tefsirinde şöyle demiştir; “Ancak geçenler hariç bu yasağa lazım gelen manadan istisnadır, sanki: “Babalarınızın nikâh nikâhladıklarını nikahlamakla azabı hak edersiniz, ancak geçen hariç demektir. Onda günah yoktur, yoksa kabul edilmiş demek değildir.”¹⁶ en-Neseî ise söz konusu ayeti şöyle tefsir etmiştir; “Ancak geçmişte olanlar müstesna demesinden maksat; cahiliye döneminde olanlardır. İslâm öncesi geçmişte yaptıklarınız istisna, siz onlardan dolayı hesaba çekilmeyeceksiniz.”¹⁷ Elmalılı Hamdi ise; “Bu istisnadan maksat geçen geçmişte kalmıştır, bundan sonra asla böyle bir nikâh kıymaya çalışmayın.” şeklinde açıklamıştır.¹⁸

3) وَأَنْ تَجْمَعُوا بَيْنَ الْأُخْتَيْنِ إِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ غَفُورًا رَحِيمًا (3) *“İki kız kardeşi birden almak da size haram kılındı; ancak geçen geçmiştir, Allah çok bağışlayıcı ve esirgeyicidir.”*¹⁹ Mukâtil b. Süleymân; “İki kız kardeşle aynı anda yapılan nikâh haram kılınmıştır. Allah, haram kılınmadan önce yani geçmişte iki kız kardeşin aynı kişinin nikâhında bulunmasını bağışlayandır.” diye tefsir etmiştir.²⁰ İbn’ül-Cevzî; “Geçenler hariçten maksat Allah onların hesabını sizin üzerinizden düşürmüştür sorumlu tutmayacaktır.” şeklinde açıklamıştır.²¹ el-Beyzâvî; “Ancak geçenler hariç ayetini geçenler bağışlanmıştır, çünkü ayetin devamında Allah çok bağışlayıcı ve esirgeyicidir.” diye tefsir etmiştir.²² en-Neseî; “Geçmişte olanlar bunun dışındadır ayetinden maksat, İslâm öncesi cahiliye âdeti ve fiili olan iki kız kardeşle aynı anda nikâhlı kalmanın affolunduğunu, çünkü Allah bu ayetin son kısımda, Allah çok bağışlayıcı ve esirgeyicidir.” diye açıklamıştır.²³ Elmalılı Hamdi ise; “Geçmişte olanlar başka, geçmişte yapılanlardan dolayı sorumluluk yoktur. Allah çok bağışlayandır ancak şimdi ve gelecekte bu durum haramdır.” şeklinde tefsir etmiştir.²⁴

4) عَفَا اللَّهُ عَمَّا سَلَفَ وَمَنْ عَادَ فَيَنْتَقِمِ اللَّهُ مِنْهُ (4) *“Allah geçmişi affetmiştir. Kim bu suçu tekrar işlerse Allah ondan karşılığını alır.”*²⁵ Mukâtil b. Süleymân bu ayeti; “Allah geçmişi

¹⁵ İbn’ül-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr fî İlmi't-Tefsîr*, 1/536.

¹⁶ el-Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vil*, 1/507.

¹⁷ en-Neseî, *Medârikü't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vil*, 2/550.

¹⁸ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 2/535.

¹⁹ en-Nisâ, 4/23.

²⁰ Mukâtil b. Süleymân, *Tefsiri Kebir*, 1/349.

²¹ İbn’ül-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr fî İlmi't-Tefsîr*, 1/538.

²² el-Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vil*, 1/510.

²³ en-Neseî, *Medârikü't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vil*, 2/556.

²⁴ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 2/537.

²⁵ el-Mâide, 5/95.

affetmiştir. İhramlıyken, avlanma haram kılınmadan önce yapılanları, bu ayetin inişinden önce kasten av hayvanı öldürme türünden işleri affetmiştir.” diye tefsir etmiştir.²⁶ İbn’ül-Cevzî; “Allah geçeni affetti ayetini; cahiliye dönemindeyken ihramlı şekilde yapılan avlanmaları affetti.” olarak açıklamıştır.²⁷ el-Beyzâvî de aynı şekilde; “Allah geçeni affetti derken cahiliyede ihramlıyken yapılan avlanmayı affetti.” şeklinde tefsir etmiştir.²⁸ en-Nesefî de; “Allah geçmişi affetmiştir.” diyerek aynı manayı vermiştir.²⁹ Elmalı Hamdi de bu ayeti aynı şekilde; “Allah geçmişi affetmiştir.” diye açıklamıştır.³⁰

5) *فَلِّ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ يَنْتَهُوا يُغْفَرْ لَهُمْ مَا قَدْ سَلَفَ* “*İnkâr edenlere (sana düşmanlıktan) vazgeçerlerse, geçmiş günahlarının bağışlanacağını söyle.*”³¹ Mukâtil b. Süleymân; “Ey Muhammed o küfredenlere yani, tevhidi inkâr edenlere de ki: Eğer şirkten vazgeçerlerse ve tevbe ederlerse, onlar için geçmiş yani, İslâm’dan önceki şirkleri mağfiret olunur.” diye manalandırmıştır.³² İbn’ül-Cevzî de aynı şekilde; “Eğer küfre son verirlerse, geçmiş günahları bağışlanacaktır.” diye açıklamıştır.³³ el-Beyzâvî; “Eğer Resulullah’a düşmanlıktan vazgeçerek İslâm’a girerlerse geçmiş günahları bağışlanır.” demiştir.³⁴ Elmalı Hamdi ise; “Ey! Muhammed o inkâr edenlere söyle eğer buldukları halleri terk edip hakka teslim olurlarsa geçmiş günahları affolunur.” diyerek açıklamıştır.³⁵

6) *هُنَالِكَ تَبْلُوا كُلُّ نَفْسٍ مَّا أَسْنَفَتْ* “*Orada herkes geçmişte yaptıklarının ne olduğunu anlar.*”³⁶ Mukâtil b. Süleymân; “Her nefis geçmişiyle yani, öncesinde işlediğinden haberdar olacak ve imtihan olacak.” şeklinde açıklamıştır.³⁷ İbn’ül-Cevzî ise; “Her nefis önceden yaptıklarını bilir.” şeklinde yorumlamıştır.³⁸ el-Beyzâvî de aynı şekilde; “Her nefis önceden yaptığı şeyin imtihanını verir, faydasını ve zararını

²⁶ Mukâtil b. Süleymân, *Tefsiri Kebir*, 1/505.

²⁷ İbn’ül-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr fi İlmi't-Tefsîr*, 1/120.

²⁸ el-Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vil*, 2/87.

²⁹ en-Nesefî, *Medârikü't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vil*, 3/441.

³⁰ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 3/343.

³¹ el-Enfâl, 8/38.

³² Mukâtil b. Süleymân, *Tefsiri Kebir*, 2/103.

³³ İbn’ül-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr fi İlmi't-Tefsîr*, 2/471.

³⁴ el-Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vil*, 2/349.

³⁵ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 4/229.

³⁶ Yûnus, 10/30.

³⁷ Mukâtil b. Süleymân, *Tefsiri Kebir*, 2/205.

³⁸ İbn’ül-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr fi İlmi't-Tefsîr*, 3/28.

görür.” şeklinde tefsir etmiştir.³⁹ Elmalılı Hamdi ise; “Her can, her nefis daha önce yaptığını bulacaktır.” diye tefsir etmiştir.⁴⁰

7) فَجَعَلْنَا لَهُمْ سَلْفًا وَمَثَلًا لِلْآخِرِينَ “Onları, sonradan gelenlerin geçmişi ve bir ibret örneği kıldık.”⁴¹ Mukâtil b. Süleymân; “Böylece onları sonra gelenler için azap edilip geçmiş bir selef”⁴², İbn’ül-Cevzî; “Onları tarihte kalan geçmiş bir kavim kıldık.”⁴³, el-Beyzâvî; “Onları bir geçmiş kıldık kendilerinden sonraki kâfirlere önder kıldık.”⁴⁴ şeklinde tefsir etmişlerdir.

8) كَلُّوا وَاشْرَبُوا هَنِيئًا بِمَا أَسَلَفْتُمْ فِي الْأَيَّامِ الْخَالِيَةِ “(Onlara denir ki:) Geçmiş günlerde işlediklerinize (iyi amellerinize) karşılık âfiyetle yiyin için.”⁴⁵ Mukâtil b. Süleymân; “Geçmiş günlerde yaptığınız iyi amellere karşılık olarak.”⁴⁶, İbn’ül-Cevzî; “Geçen günlerde önceden gönderdiğiniz şeylere karşılık olarak, onlarda önceden yapılan iyi amellerdir.”⁴⁷, el-Beyzâvî; “Önceden gönderdiklerinizle, geçen günlerde yani dünya günlerinde yaptığınız iyi ameller sayesinde.”⁴⁸, Elmalılı Hamdi; “Peşin olarak önceden göndermiş olduklarınıza yani ölmeden önce yaptığınız amellere karşılık.”⁴⁹ şeklinde açıklamışlardır.

1.1.3. Sünnette Selef Kelimesi

Selef kelimesini Hz. Peygamber hadislerinde farklı anlamlarda kullanmıştır. Bir hadisinde kızı Hz. Fatıma’ya فَاتِي نِعْمَ السَّلْفُ أَنَا لَكَ “Ben senin ne güzel selefimim”⁵⁰ demiştir. Burada seleften maksat; “ahirete ilk ben gideceğim sen benden sonra yanıma geleceksin” demektir. Yine başka bir hâdisi şerifte Hz. Peygamber إِنَّمَا بَقَاؤُكُمْ إِنَّمَا سَلَفَ قَبْلَكُمْ مِنَ الْأُمَّمِ كَمَا بَيْنَ صَلَاةِ الْعَصْرِ إِلَى غُرُوبِ الشَّمْسِ nispetle sizin bu dünyada kaldığınız zaman, ikinci namazından güneşin batması arasındaki zaman gibidir.”⁵¹ demiştir.

³⁹ el-Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vil*, 2/478.

⁴⁰ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 4/474.

⁴¹ ez-Zuhurf, 43/56.

⁴² Mukâtil b. Süleymân, *Tefsiri Kebir*, 3/616.

⁴³ İbn’ül-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr fi İlmi't-Tefsîr*, 5/419.

⁴⁴ el-Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vil*, 4/608.

⁴⁵ el-Hâkka, 69/24.

⁴⁶ Mukâtil b. Süleymân, *Tefsiri Kebir*, 4/268.

⁴⁷ İbn’ül-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr fi İlmi't-Tefsîr*, 6/272.

⁴⁸ el-Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vil*, 5/333.

⁴⁹ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 8/316.

⁵⁰ Ebû'l-Hasen Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Nisâbü'rî Müslim, *Sahîhu Müslim*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, 1374/1955), “Fedâilu's-Sahâbe”, 15.

⁵¹ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmi'u's-Sahîh*, nşr. Muhammed Zühayr b. Nasr (b.y.: Dâru Tavki'n-Necât, 1422/2001), “Mevakitu's Salât”, 17.

Hâkim İbn Hazm'dan rivayet edilen hadiste bu duruma bir örnektir. Hz. Peygamber'e "Ey Allah'ın Resulü Cahiliye döneminde yaptığım sadaka vermek, köle azad etmek ve sılayı rahim yapmak gibi ibadetlerim hakkında ki görüşün nedir? Bu işlere karşılık bana sevap var mıdır? Hz. Peygamber ise: *أَسَلَمْتُ عَلَى مَا سَلَفَ مِنْ خَيْرٍ* "Sen geçmişte yaptığın hayırlar sayesinde İslâm'a girdin."⁵² şeklinde cevap vermiştir. Ebu Hureyre'den rivayet edilen bir hadisi şerifte; *رَجُلًا سَأَلَ بَعْضَ بَنِي إِسْرَائِيلَ، أَنْ يُسَلِّفَهُ أَلْفَ دِينَارٍ، فَدَفَعَهَا إِلَيْهِ إِلَى أَجَلٍ مُسَمًّى* "Bir adam İsrail oğullarından bir adamdan kendisine bin dinar borç vermesini istedi, o da bu parayı belli bir süre sonra ödemesi için ona verdi."⁵³ şeklinde borç anlamında kullanılmıştır. Bunun bir diğer örneği ise İbn Mâce'nin ve Nesâî'nin Sünen'inde geçen bir rivayette; *بَارَكَ اللَّهُ لَكَ فِي أَهْلِكَ وَمَالِكَ، إِنَّمَا جَزَاءُ السَّلْفِ الْوَفَاءُ وَالْحَمْدُ* "Allah aileni ve malını sana bereketli kılsın. Şüphesiz borcun karşılığı (borcunu) tam olarak ödemesi ve teşekkür etmesidir."⁵⁴ şeklindedir.

Selef kelimesi bazı hadislerde selem satışı anlamında da geçmektedir. Hz. Peygamber: *مَنْ سَلَفَ فِي تَمْرٍ، فَلْيُسَلِّفْ فِي كَيْلٍ مَعْلُومٍ، وَوَزْنٍ مَعْلُومٍ* "Her kim hurmada selem satışıyla alışveriş yaparsa, ölçüğü belli, tartısı belli miktarda selem yapsın."⁵⁵ buyurmuştur.

Kur'an ve sünnette geçtiği manaları da dikkate alarak batığımızda selef kelimesinin Arapça'da farklı manalara delalet ettiğini fakat çoğunlukla "önce gelen, geçmek, gitmek" gibi anlamlarda kullanıldığı görülmektedir.

1.1.4. Selef Kelimesinin İstilah Anlamı

Selef kelimesi istilah manası olarak geçmişte yaşayan fazilet, ilim, takva gibi yönlerden Müslümanların önderi sayılan nesilleri ifade etmek için kullanılmaktadır. Müslümanların önderi sayılan bu nesiller ise "Ashâb, Tâbiîn, Etbau't-Tâbiîn'dir." Buna delil olarak ise "Ümmetimin en hayırlısı benim içinde bulunduğum nesil, sonra onların ardından gelenler, sonra da onların ardından gelenlerdir."⁵⁶ rivayeti esas alınır. Ancak selef olarak bilinenlerin kimler olduğu konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Selef sadece sahabeler görüşünü benimseyenler genelde Mâliki âlimlerdir.⁵⁷ Bu konuda otorite olarak kabul edilen Gazzâlî Selef'ten maksadın

⁵² Buhârî, "Zekât", 24.

⁵³ Buhârî, "Şurut", 16.

⁵⁴ Ebû Abdullâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî İbn Mâce, *Sunenu İbn Mâce*, thk. Muhammed Fuâd Abdulbâkî (b.y.: Dâru İhyâi'l-Kutubi'l-Arabiyye, ts.), "Sadakat", 16.

⁵⁵ Buhârî, "Selem", 1.

⁵⁶ Buhârî, "Fedailu Ashabu'n-Nebi", 1; Müslim, "Fedailu's-Sahabe", 212.

⁵⁷ Tunç, *Suûd Selefiliği*, 10.

Sahabe ve Tabiîn olduğunu söylemektedir.⁵⁸Bir diğer görüş ise; Hanbelî âlimler ve İbn Teymiyye (ö.622/1225) gibi âlimlerin benimsediği Selef'in sahabe, tabiîn ve etbâbu't-tâbiîn olmak üzere İslâm'ın ilk üç asrında yaşayanlar olduğu görüşüdür.⁵⁹Suûdi âlimlerden olan Abdülaziz b. Bâz; Sahabe, Tabiîn, Etbâbu't-tâbiîn ile beraber onların izinde devam eden Hanefî, Şafîî, Malikî ve Hanbelî âlimleri de selef kavramına dâhil eder.⁶⁰ Selef ve ekolü için tarihi süreçte farklı isimler de kullanılmıştır. "Ehlü's-Sünne, Ehlü'l-Hadîs veya Ashâbü'l Hadîs, Ehlü'l Eser" gibi isimler bunlardan bazılarıdır.

"Ehlü's-Sünne" kavramının kullanım alanına baktığımızda sahabe, tabiîn ve etbâu't-tabiîn'in yürüdüğü yolda yürümek olduğu anlaşılmaktadır. Kitabı'l İman yazarlarından olan Ebu Ubeyd "Ehlü's-sünne" kavramını; "Selef'in yolunu takip edenler ve onlara tabi olanlar."⁶¹ anlamında kullanmıştır.

"Ehlü'l-hadîs" veya "Ashâbü'l-hadis" kavramı Hz.Peygamber'e dayanan, dinin aslını korumaya çalışan, sünneti hayatın her alanında hâkim kılan, her alanda hadisle amel etmeye çalışan, reye müracaat etmeden sahabenin ve tabiînin ve onlardan sonra gelen büyük imamların yolunu takip eden, hadis buldukları sürece kıyasa müracaat etmeyen kimseler için kullanılmıştır.⁶²

Ehlü'l-eser kavramı ise bütün söz ve işlerinde Hz. Peygamber'in izinden gitmeye çalışanlar, selefın yani sahabe, tabiîn ve onları takip edenlerin izine tabi olup yeni şeylerden kaçınanlar, rey ile görüş açıklamayı terk eden kimseler için kullanılmıştır.⁶³

---

⁵⁸ Ebû Hâmid Muhammed b. Ahmed Gazzâlî, *İlcâmü'l-avâm an ilmi'l-keîâm*, çev. Mahmut Kaya - M.Cüneyt Kaya (İstanbul: Klasik Yayınları, 2020), 32.

⁵⁹ Ebû'l-Abbâs Takîyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm b. Mecdiddîn Abdisselâm el-Harrânî İbn Teymiyye, *Mecmû'u'l-Fetâvâ -İbn Teymiyye*, thk. Abdurrahman b. Muhammed b. Kâsım (Medine: y.y., 1416/1995), 12/355; Abdullah Aydınlı, *Hadis Istılahları Sözlüğü* (İstanbul: Timaş Yayınları, 1987), 137.

⁶⁰ Tunç, *Suûd Selefiliği*, 14.

⁶¹ Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm b. Abdullâh el-Herevî el-Bağdâdî Ebû Ubeyd, *Kitâbu'l-İmân ve Me'âlimuhu ve Sunenuhu ve Istikmâluhu ve Derecâtuh*, thk. Muhammed Nâsiruddîn el-Elbânî (b.y.: Mektebetü'l-Meârif li't-Tıbbâti ve'n-Neşr, 1404/1983), 9; Mehmet Zeki İşcan, *Selefîlik İslami Köktenciliğin Tarihi Temelleri* (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2017), 18.

⁶² Abdullah Aydınlı, "Ehl-i Hadîs", *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009),10/507-508; Aydınlı, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, 50; İşcan, *Selefîlik*, 20; Mehmet Zeki İşcan, "Selefîliğin İhyacılığı ve Dini Düşüncede Yenilik", *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 9/3 (2009), 11-15; Adem Apak, "İslam Tarihi Boyunca Selef ve Selefîlik Kavramlarının Anlam Serüveni" (Tarihte ve Günümüzde Selefîlik Milletlerarası Tartışmalı İlmî Toplantı, İstanbul, 2014), 39.

⁶³ Süleyman Uludağ, *İslam Düşüncesinin Yapısı* (İstanbul: Dergah Yayınları, 1985), 37; Apak, "İslam Tarihi Boyunca Selef ve Selefîlik Kavramlarının Anlam Serüveni", 40.

1.1.5. Selef-i Sâlihîn Akidesi

Selefin yolu olarak tanımlanan selef-i salihîn akidesini Gazzâli (ö.505/1111) takdis, tasdik, aczini itiraf, soru sormamak, yorumdan sakınmak, araştırma yapmamak ve bilenlere teslim olmak şeklinde yedi madde halinde açıklamaktadır.⁶⁴

1.Takdis: Allah'ın cisim ve cisimliği çağrıştıran her türlü nitelikten tenzih edilmesidir. *“O, kullarının üstünde mutlak hâkimiyet sahibidir. O, hüküm ve hikmet sahibidir, (her şeyden) hakkıyla haberdardır.”*⁶⁵ *“Onlar üstlerinde ki Rablerinden korkarlar ve kendilerine ne emrolunursa onu yaparlar.”*⁶⁶ gibi ayetleri ve yine hadislerde Allah'a nispet edilen el, parmak vb. gibi ifadeleri oldukları gibi kabul ederler. Bu ifadeler Allah'a ve sıfatlarına yaraşır bir şekilde anlaşılmalıdır. Yani bu ifadelerin cisimlerde olan özellikler gibi olmamasıdır. Kişiler bu ifadelerin anlamlarının ne olduğunu öğrenmekle yükümlü değildir. Bu yüzden de anlamlarını araştırmaları da uygun değildir.⁶⁷

2.Tasdik: Hz. Peygamber'in söylediklerine onun getirdiği ve anlattığı her şeyin doğru olduğuna, söylediklerinde her daim doğru sözlü olduğuna, söylediklerinin gerçek olduğuna şüphesiz bir şekilde inanmaktır.⁶⁸ Yani Hz. Peygamber'den gelen bir habere kişinin inanması ve tasdik etmesi, Allah'ın kendisini ya da Hz. Peygamber'in Allah'ı vasıflandırdığı şekliyle inanmasıdır. *“الرَّحْمَنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوَى”* *Rahman arşa istiva etmiştir.*⁶⁹ gibi ayetler ve bu minvaldeki hadisler olduğu gibi kabul edilmelidir. Keyfiyeti hakkında araştırma yapılmamalıdır. Bu konu hakkında araştırma yapma ve öğrenmeye çalışma gibi eylemlerin yapılmaması gerektiğini vurgulanmıştır.

3.Aczini İtiraf: Ayet ve hadislerde teşbih çağrıştıran ifadeleri anlayamayan ve te'vilini bilemeyen her bir kişinin aciz bir varlık olduğunu bunları anlamaya gücünün yetmediğini itiraf etmesidir. *“لا أحصي ثناءً عليك أنت كما أثنيت على نفسك”* *“Seni lâyıkiyla övmeyi beceremem. Sen, kendinî övdüğün gibisin.”*⁷⁰ hadisinde Hz. Peygamber'in buyurduğu gibi Allah'ın kendi zatını anlattığı nasları kişi anlamaya muktedir değilse

⁶⁴ Gazzâlî, *İlcâmü 'l-avâm*, 10.

⁶⁵ el-En'âm, 6/18.

⁶⁶ en-Nahl, 16/50

⁶⁷ Gazzâlî, *İlcâmü 'l-avâm*, 10.

⁶⁸ Gazzâlî, *İlcâmü 'l-avâm*, 37.

⁶⁹ Tâhâ,20/5.

⁷⁰ Müslim, “Salat”, 222.

acizliğini itiraf etmelidir. Hz. Ebu Bekir'in “*Anlayamadığımı anlayabilmek tam anlamıyla anlamaktır.*”⁷¹ sözü bu konuyu en veciz şekilde özetlemektedir.

4.Soru Sormamak: Müteşabih ayetler ve hadislerin anlamı konusunda, halkın anlamını sorgulamaması ve sükût etmesidir. Bununla beraber üzerinde araştırma yapmaması gerektiğini ve bu konularda soru sormanın bid‘at olduğunu, bu konuların üzerinde fazla durursa küfre dahi düşebileceğini bilmesidir.⁷²Gazzâli bu tür konularda halkın soru sormasının engellenmesi gerektiğini dile getirirken, Hz. Ömer'in müteşabih ayetler hakkında kendisine soru soranları kırbaçlattığını aktarmıştır.⁷³ Hz. Peygamber kader meselesi hakkında tartışanları görünce; *أَبْهَذَا أَمْرْتُمْ؟ إِنْ مَا هَلْكَ مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ حِينَ تَنَارَعُوا فِي هَذَا الْأَمْرِ، عَزَمْتُ عَلَيْكُمْ أَلَّا تَتَنَارَعُوا فِيهِ.* “*Size bu konuda münakaşa mı emredildi yoksa ben bu konular için mi gönderildim? Sizden önceki toplumlar bu konuda münakaşa ettikleri için helak olup gittiler. Bu konuda münakaşa etmemenizi istiyorum.*”buyurmuştur.⁷⁴ Hatta Gazzâli halkın bu tarz sorularına cevap verilmesinin dahi haram olduğunu belirtmiştir.⁷⁵Halkın bu tarz konulardan ve sorulardan uzak tutulması gerektiğini vurgulamıştır.

5.Yorumdan Sakınmak: Müteşabih olan naslarda geçen, anlamı tam açık olmayan lafızlar karşısında insanların sessiz kalması, yorum yapmaması, tevil ve tefsir etmekten kaçınarak olduğu gibi inanmasıdır. Hatta Gazzâli bu hususta naslarda geçen lafızların başka dillerde o manaya gelecek lafızlarla veya onun yerine geçebilecek bir lafızla değiştirmenin, kullanmanın câiz olmadığını belirtmiştir. Bunun sebebinin diğer dillerin Arapçaya göre daha sığ bir kelime hazinesine sahip olduğundan bazı Arapça lafızların diğer dillerde karşılığının olmaması olarak açıklamıştır.⁷⁶

Müteşabih naslar hakkında tevil, tefsir ve tartışmaya girilmeksizin olduğu gibi kabul edilmesini söyleyenler arasında; Ma'mer b. Râşid (ö.153/770), Evzâî (ö.161/774), Sufyân es-Sevrî (ö.161/778), Malik b. Enes (ö.179/795), gibi önde gelen isimler bulunmaktadır. Malik b. Enes huzurunda istiva ayetini belirterek nasıl istiva ettiğini soran kimseye: “*İstiva malumdur, keyfiyeti meçhuldür, ona iman etmek vacip,*

⁷¹ Gazzâlî, *İlcâmü 'l-avâm*, 39.

⁷² Gazzâlî, *İlcâmü 'l-avâm*, 39.

⁷³ Gazzâlî, *İlcâmü 'l-avâm*, 40.

⁷⁴ Ebû Îsâ Muhammed b. Îsâ et-Tirmizî, *es-Sunen*, thk. Beşşâr Avvâd Ma 'rûf (Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1998), “Kader”, 1.

⁷⁵ Gazzâlî, *İlcâmü 'l-avâm*, 40.

⁷⁶ Gazzâlî, *İlcâmü 'l-avâm*, 41.

hakkında soru sormak ise bid'attir. Seni kötü niyetli bir insan olarak görüyorum."⁷⁷ şeklinde cevap vermiştir. Bu örnekte de görüldüğü üzere selefin önde gelen imamları ve selefler bu tarz ifadeler karşısında nasları olduğu gibi kabul etmişler, te'vil, tefsir vb. daha genel bir ifadeyle yorum yolunu kapatmışlardır.

6.Araştırma Yapmamak: Kişinin müteşabih konular hakkında araştırma yapmaktan kendinî alıkoymasındır. İnsanoğlunun çok meraklı bir varlık olduğunu göz önüne aldığımızda en ağır ve en zor gelecek vazife araştırma yapmamak olsa gerek. İmam Gazzâli aciz bir insan denize dalıp oradan mücevherler, inciler çıkarmaya can atsa, mücevher ve inci bulabilecek olsa da boğulabileceği dalgalı ve coşkun denize dalmaması gerektiği gibi insanların da bu gibi derin konulara dalmaması gerektiğini, bu tarz konulara girdiği zaman boğulacağını ifade etmiştir. Bu tarz konular hakkında insanların araştırma yapmaktan kendilerini alıkoyması için kişinin kendisini Allah'a ibadete adanmasını, Kur'an okumasını, namazla ve zikirle meşgul olması gerektiğini belirtmiştir. Eğer bunu başaramıyorsa bu türden olmayan insanı tehlikeli sulara sürüklemeyecek tıp, gramer, dil, matematik, fıkıh gibi ilimlerle uğraşması gerektiğini söylemiştir. Eğer bunu da başaramıyorsa herhangi bir zanaatla ilgilenmesi gerektiğini bunu da başaramıyorsa oyun ve eğlenceyle vakit geçirmesi gerektiğini ifade etmiştir. Derin ve tehlikeli bu sulara dalıp boğulmaktansa bu fiillerin daha hayırlı olacağını söylemiştir.⁷⁸

7.Bilenlere Teslim Olmak: Bu türden konuları herkesin, özellikle halkın anlayamayacağı Kur'an'ın ifadesiyle ilimde yüksek pâyeye *وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ*⁷⁹ erişenlerin anlayacağı belirtilmiştir. İşte o ilim sahiplerini ve ilimde derinleşenleri Gazzâli, Hz. Peygamber, Hz. Ebu Bekir, ashabın önde gelenleri, veli kullar ve ilim sahibi ulemalar olarak sıralamıştır.⁸⁰ O yüzden bu tür konularda bilgi sahibi olmayan insanların yapması gereken saydığımız diğer altı maddenin gereklerini yerine getirdikten sonra konuların derinliklerine inmeden ilim sahiplerinden gelen bilgilere ve onların söylediklerine teslim olmak ve iman etmektir. Tıpkı Hz. Ebu Bekir'in Miraç hadisesinde Hz.Peygamber'e inandığı gibi. Bununla beraber Allah'a dair

⁷⁷ Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Cemmâ'îlî İbn Kudâme el-Makdisî, *Zemmu't-Te'vil*, thk. Bedr b. Abdullâh el-Bedr (Kuveyt: ed-Dâru's-Selefiyye, 1406/1985), 13; Abdullah b. Abdülhamid el-Eserî, *Selef-i Sâlihîn Akîdesi*, çev. Mustafa Öztürk - Ahmet İyibildiren (İstanbul: Guraba Yayınları, 2018), 98; Fethi Kerim Kazanç, "Selefiyye'nin Nass ve Metot Ekseninde Din Anlayışı ve Sonuçları", *Kelam Araştırmaları Dergisi* 8/20 (2010), 105.

⁷⁸ Gazzâlî, *İlcâmü'l-avâm*, 57.

⁷⁹ Âl-i İmrân, 3/7.

⁸⁰ Gazzâlî, *İlcâmü'l-avâm*, 57.

bilginin hepsini yine bilecek Allah'tan başka kimse yoktur. Kişilerin ilmi ne kadar geniş ne kadar derin de olsa Allah'ın bilgisine kıyasla insanın bilgisi oldukça kısıtlıdır.

Gazzâli Selef-i Sâlihîn akidesini maddeler halinde böyle kaleme almıştır. O, Selefin gerçek mezhebinin bu olduğunu, halkın bu maddelerin gereklerini yerine getirmesini vazife olarak addetmiştir.

1.2. Vehhâbîliğin Mezhepsel Dinî Arka Planı

Doğru dinî anlayışın selefin din algısı olduğu ve her sosyal ortamda ve kültürel koşulda selefin takındığı tavrı takınmanın doğru dindarlık modeli olduğunu varsayan ekol ve akımlar, Vehhâbî geleneğin beslendiği yapılardır. Bu yönüyle Vehhâbî din algısını ve neo selefi akımların beslendiği dinî kaynaklar rivayetçi din okumalarının oluşturduğu hiyerarşik yapılardır. Haricîlik, Zahirîlik ve Hanbelîlik gibi yapıların Vehhâbîlerin kaynaklarını oluşturmalarında üstlendikleri ortak payda, tüm bu anlayışların bir bütün olarak dirayetten kaçınan rivayetçi yapılar olmalarıdır.

1.2.1. Haricîlik

Tarihte “Havâric, Harûriye, Şurrât, Harâriyye, Mârîka ve Muhakkime” isimleriyle anılan haricîler⁸¹ Mârîka dışındaki diğer sayılan isimleri kabul etmişlerdir. Mârîka'yı kabul etmeyişlerinin sebebiyse okun yaydan çıktığı gibi dinden çıkmak anlamına gelmesinden ötürüdür. Haricîliğin Hz. Peygamber döneminde (Zul Huvaysıra hadisesine dayandırarak) ortaya çıktığını söyleyen bazı müellifler olsa da⁸² eski-yeni mezhepler tarihçilerinin çoğu Sıffin savaşı sonrasında çıktığını ifade etmişlerdir. Şehristânî (ö.548/1153) el-Milel ve'n-Nihal isimli eserinde meşru imama karşı ayaklanan herkesin hâricî olarak sıfatlandırılacağını, bunun herhangi bir dönemle sınırlandırılmayacağını, bu açıdan dönemler arasında bir fark bulunmadığını belirterek tanımını ve zamanı daha da genişletmiştir.⁸³ Başkaldıranlar anlamı onun bu analizinde belirgin bir öneme kavuşur. Bu algı bir zihniyeti işaret eder bir tarihi olayı ya da dönemi değil.

⁸¹ Ebü'l-Hasan el-Eş'arî, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn*, thk. Ahmed Câd (Kahire: Darul- Hadis, 2009), 78; Mustafa Öz, *Başlangıçtan Günümüze İslam Mezhepler Tarihi* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2019), 84.

⁸² Bu müellifler hakkında bk. Adnan Demircan, *Haricîlik Mezhebinin Doğuşu Bağlamında Din-Siyaset İlişkisi* (İstanbul: Beyan Yayınları, 2015), 82.

⁸³ Ebü'l-Feth Tâcüddîn Ahmed eş-Şehristânî, *el-Milel ve'n-Nihal*, çev. Mustafa Öz (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2015), 146.

Haricîler Ali, Osman, iki hakem, Cemel'e katılanlar ile iki hakemin hükmünü kabul eden herkesi ve büyük günah işleyenleri tekfir etme ve zalim imama karşı ayaklanmanın gerekliliği hususlarında birleşirler.⁸⁴ Haricîlere göre iman ve amel birbirinden ayrılamaz bir bütündür ve amel imandandır. Haricîler ayetlerin zahiriyle hareket eden ve hüküm veren bir yapıya sahiptirler. Haricîlerin kullandıkları bir takım slogan haline gelmiş bazı ayetler vardır ki, o ayetleri kendilerine delil sayarak Müslümanların kanlarını helal saymışlardır.⁸⁵

Hariciler genel itibariyle heyecanlı, aksiyoner hayat tarzını seven, ölümden ve öldürmekten korkmayan bir yapıya sahiptirler. Böyle bir yapıya sahip olmalarının en temel sebebi çoğunluğunun bedevî bir yaşam tarzına sahip olmaları ve hadariyattan uzak bir hayat sürmeleridir.

Haricîlerin en dikkat çekici özellikleri ise ihlastır. Abdullah b. Abbas'ın Hz. Ali tarafından onları ikna etmesi ve onlarla tartışmak üzere gittiği zaman alınlarında secde yaralarının olduğunu, ellerinin de deve dizi gibi nasır bağladığını kıyafetlerinin ise temiz olduğunu nakleder.⁸⁶ Her ne kadar ihlaslı oldukları kabul edilse de şartlanmışlık durumlarından asla vazgeçmiyor Abdullah b. Habbab ve hamile karısı örneğinde olduğu gibi acımasızca Müslüman canına kıyabiliyorlardı. Bununla beraber bir Hıristiyan'ın hurmasının parasını ödemedi de yemediklerini görüyoruz.⁸⁷ Hz. Ali'nin Kur'an'ın zahirine sıkı sıkıya bağlı olan haricîlerle münakaşaya girerken Hz. Peygamber'in amelleriyle örnekler vererek cevap verdiğini ifade edilmektedir.⁸⁸

Kısaca bilgiler vermeye çalıştığımız haricîlik hareketi tarih boyunca ve hatta günümüzde taassup, kendilerinden olmayanları tekfir etme, şiddetle birlikte ifade edilmitir. Müslüman dahi olsa kendileri gibi düşünmeyenlerin kanını rahatça döken, isyankâr halleriyle birlikte hem kendilerine hem İslâm'a hem Müslümanlara zarar

⁸⁴ Abdülkahir el-Bağdadî, *Mezhepler Arasındaki Farklar*, çev. Ethem Ruhi Fıçlalı (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2018), 45.

⁸⁵ "Kim Allah'ın indirdiği (hükümler) ile hükmetmezse işte onlar kâfirlerin ta kendileridir." el-Mâide 5/44; "Nice yüzlerin ağardığı, nice yüzlerin de karardığı günü (düşünün.) İmdi, yüzleri kararanlara: İnanmanızdan sonra kâfir mi oldunuz? Öyle ise inkâr etmiş olmanız yüzünden tadın azabı! (denilir)." Âl-i İmrân 3/106; "O gün bir takım yüzler parlak, güleç ve sevinçlidir. Yine o gün birtakım yüzleri de keder bürümüş, hüzünden kapkara kesilmiştir. İşte bunlar kâfirlerdir, günahkârlardır." Abese 80/38-42; "Onların söylediklerinin hakikaten seni üzmemekte olduğunu biliyoruz. Aslında onlar seni yalanlamıyorlar, fakat o zalimler açıkça Allah'ın âyetlerini inkâr ediyorlar." el-En'âm 6/33.

⁸⁶ Muhammed Ebu Zehra, *İslâm'da İtikadî, Siyasî ve Fıkhi Mezhepler Tarihi*, çev. Sıbğatullah Kaya (İstanbul: Anka Yayıncılık, ts.), 67.

⁸⁷ Ebu Zehra, *İslâm'da İtikadî, Siyasî ve Fıkhi Mezhepler Tarihi*, 67.

⁸⁸ Örnekler için bk. Ebu Zehra, *İslâm'da İtikadî, Siyasî ve Fıkhi Mezhepler Tarihi*, 71-72.

vermişlerdir. Bu sebeple çoğu zaman yaptıkları eylemler aşırılık olarak yorumlanmıştır.

1.2.2. Zâhirîlik

Zâhirîlik akımı aslen İsfahanlı olup Kufe’de dünyaya gelen Dâvûd ez-Zâhirî olarak anılan asıl ismi Ebû Süleymân Dâvûd b. Alî b. Halef el-İsfahânî’nin (ö.270/884) düşünceleri etrafında şekillenen bir akımdır.⁸⁹ Bu dinî okumanın ikinci en önemli ismiyse Dâvûd ez-Zâhirî’nin açtığı yoldan ilerleyerek zahiriliği daha cazip hale getiren İbn Hazm’dır.⁹⁰

Adından anlaşılacağı üzere Zâhirîlik nassların her daim zahiri anlamını kabul eden, rey ve içtihadın her zaman karşısında duran bir akımdır. Bu haliyle ehli hadisin rey karşıtlığını da dikkate alırsak, Ehli hadise dayandırabileceğimiz bir düşünce yapısına sahiptir. Zâhirîler Kur’an, sünnet ve icma dışındaki hiçbir delili kabul etmemişlerdir. Zahirilere göre nassın dışında herhangi bir bilgi kaynağı yoktur. Kıyası da geçersiz saymışlardır.⁹¹

Nassların sadece zahiriyle ilgilenen aklı, reyi ve kıyası kabul etmeyen Zâhirîlik farklı dönemler de doğu, batı ve İbn Hazm döneminde Endülüs’te görülmüştür. Hatta konumunu güçlendirip hicri 3. ve 4. yüzyıllarda Hanbelî Mezhebinin önüne geçse de bu durumu uzun süre devam ettirmeyi başaramamıştır.

1.2.3. Hanbelîlik ve Vehhâbîliğe Zemin Hazırlayan Görüşleri

Ahmed b. Hanbel’in (ö.241/855) görüşleri etrafında toplanan ve ona nispet edilerek isimlendirilen Hanbelî Mezhebi, Hanefî, Mâlikî ve Şâfiî mezhebinden sonra vücut bulmuş ve dördüncü büyük sünni mezhep haline gelmiştir. Ahmed b. Hanbel’in vefatından sonra başta oğulları olmak üzere talebelerinin mezhepleşme sürecine çok büyük katkıları olmuştur. Bu süreçte en büyük katkıyı sağlayan isim ise Ebû Bekir el-Hallâl (ö.311/923) olmuştur. Hallâl, Ahmed b. Hanbel’in görüşlerini ve fetvalarını klasik fıkıh kitapları sistematığına göre toplamış ve ilk Hanbelî tabakatını telif etmiştir.⁹²

⁸⁹ Detaylı bilgi için bk. Nureddin İtir, “Dâvûd Ez-Zâhirî”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009), 9/49-50; H.Yunus Apaydın, “Zâhiriyye”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009), 44/93-100.

⁹⁰ Detaylı bilgi için bk. H.Yunus Apaydın, “İbn Hazm”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009),20/58-61.

⁹¹ Ebu Zehra, *İslâm’da İtikadî, Siyasî ve Fıkhi Mezhepler Tarihi*, 525.

⁹² Muhyettin İğde, “Selefilğin Tarihi Arka Planı: Hanbelilik”, *e-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi* 8/2 (2015), 39-40; Yargı, “İmam Ahmed b. Hanbel’in Hayatı ve Günümüzde Hanbelilik”, 31;

Bu süreçte Ahmed b. Hanbel kendisinden hadis dışında başka bir şey yazılmamasını, yazılmaya layık olan tek şeyin hadisler olduğunu belirtmiştir. Çünkü her dönemim farklı olay, olgu ve problemler içereceği olması sebebiyle Kur'an ve hadislerin aktarılmasıyla problemlere ve meselelere farklı sonuçlar çıkarabileceğini belirtmiştir. Ancak talebeleri kendisinin fetva ve fıkhi görüşlerini toplayarak mezhebin temel dinamiklerini oluşturmuşlardır. Muhammed b. Abdülvehhâb (ö. 1206/1792) ve Vehhâbîlerin İbn Hanbel'in görüşlerinin peşinden gittiklerini belirtmeleri sebebiyle kısaca Ahmed b. Hanbel'in görüşlerinden bahsetmenin faydalı olacağı kanaatindeyiz. Ahmed b. Hanbel tartışmasız bir şekilde rivayete ve selefte olan bağlılığıyla bilinmektedir. Hakkında seleften birisinin fetva vermediği bir konuda konuşmaktan sakının demesi ve sahabelerden bir fetva bulduğu zaman amel, rey ve kıyası fetvaya asla takdim etmemesi selefte bağlılığının ne minvalde olduğunu gözler önüne sermektedir.⁹³ Bu sebepten ötürü te'vilden her daim uzak durmuş müteşabihattan olan naslar üzerinde kesinlikle te'vilde bulunmamış, te'vil yapanları da şiddetle eleştirmiştir. Te'vilin ve reyin insanı yanlışla ve dalalete götüreceğini savunmuştur. Ahmed b. Hanbel'in rey ehli hakkında şöyle dediği aktarılmıştır:

“Bunlar bid'atçidirler, sapıktırlar; sünnete ve esere düşmandırlar; hadisleri iptal ederler ve Resulullah'a karşı çıkarlar. Ebu Hanife'yi ve onun gibi düşünenleri imam edinîrler, onların dinîni din edinîrler. Resulullah'ın ve ashabın sözlerini bırakıp da bu görüşe saplananınkinden daha açık sapıklık ne olabilir? Bu görüşlerden birini benimseyen yahut doğrulayan veya ondan memnun olan ya da onu seven kimse sünnete ters düşmüş, cemaatten ayrılmış, eseri terk ederek ona aykırı beyanda bulunmuş ve bid'ate düşmüştür.”⁹⁴

Ferhat Koca, “Hanbelî Mezhebi”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009), 15/525-547; Şükrü Özen, “Hallâl, Ebu Bekir”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009), 15/382-383; Ebu Zehra, *İslâm'da İtikadî, Siyasî ve Fikhî Mezhepler Tarihi*, 519.

⁹³ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb ez-Zür'âi ed-Dımaşki el-Hanbelî İbn Kayyim el-Cevziyye, *İ'lâmu'l-Muvakkî'in an Rabbi'l-Âlemîn*, thk. Ebû Ubeyde Meşhûr b. Hasen Âlu Suleymân (Suûdi Arabistan: Dâru'l-İbn el-Cevzî, 1423), 2/60; Ferhat Koca, *İslam Düşüncesinde Seleflik Genel Karakteristiği ve Günümüzdeki Motivasyonları* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2018), 68-69.

⁹⁴ Ebû'l-Huseyn İbn Ebî Ya'lâ Muhammed b. Muhammed İbn Ebî Ya'lâ, *Tabakâtu'l-Hanâbile*, thk. Muhammed Hâmid el-Fakî (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.), 1/35; Mehmet Emin Özafşar, “Kültür Tarihimizde Rey-Eser Çatışması (Dini, Psikolojik, Sosyo-Kültürel Temelleri)”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 41 (2000), 247-248; Koca, *İslam Düşüncesinde Seleflik Genel Karakteristiği ve Günümüzdeki Motivasyonları*, 70.

Dolayısıyla Ahmed b. Hanbel fikhî düşüncelerini, fıkıh usulünü ve itikadî düşüncelerini hadisler ve selefi menhec üzerine te'vil ve reyden uzak bir biçimde inşa etmiştir.

Ahmed b. Hanbel'in fikri yapısını yansıtan ve üzerinde en çok durduğu konular genel bağlamda şunlardır; Kur'an mahlûk değildir görüşü ki belki de Ahmed b. Hanbel'i Ahmed b. Hanbel yapan düşüncedir. İbn Hanbel net bir şekilde Kur'an'ın mahlûk olmadığını savunmuştur. Bu konu hakkında farklı rivayetler bulunsa da genel bağlamda Kur'an'ın mahlûk olduğunu iddia edenlerin yaptığını bid'atçılık ve küfür olarak değerlendirmiştir.⁹⁵

İman; niyet, söz ve amel olarak yani kişinin kalben ve lafzen tasdik edip, uzuvlarıyla amel etmesidir. İman ve amelin birbirinden ayrılmaz bir bütün olduğunu hatta daha da ileri giderek imanın bir şartı olarak gördüğü bazı kaynaklarda rivayet edilmiştir. Ahmed b. Hanbel imanın artıp eksildiğini kabul edenler arasındadır. Ona göre İman, amellerle hayır işlemekle artar yasaklanan fiilleri yapmakla ise eksilir.⁹⁶ Büyük günah meselesinde ise çerçeveyi yine hadislerle tespit etmiş,⁹⁷ hadiste açıklanan günahlar dışında kimseyi tekfir edemeyeceklerini veya cehenneme gideceğine dair bir şey söylemeyeceklerini hadiste ne söylendiyse o şekliyle kabul edeceklerini belirtmiştir.⁹⁸

Allah'ın sıfatları hakkında da reyden ve tevilden uzak duran Ahmed b. Hanbel, Allah zatını naslarda nasıl belirtmişse o şekliyle kabul etmiştir. Sıfatları naslarda olduğu gibi kabul etmenin teşbihi gerektirmediği gibi yaratılanlardan farklı olduğunu açıklamak için tevil yapmanın veya nefyetmenin de gerekmediğini belirtmiştir. Oğlu Abdullah babasının Allah'ın sıfatları hakkındaki hadisler konusunda "Biz bu

---

⁹⁵ Ebû Abdullâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî Ahmed b. Hanbel, *el-Mesa'il - Rivâyetu Ebî Dâvûd es-Sicistânî*, thk. Ebû Mu'âz Târik b. Avdillâh b. Muhammed (Mısır: y.y., 1420/1999), 353; Ahmed b. Muhammed el-Bağdâdî Ebû Bekr el-Hallâl, *es-Sunne - Ebî Bekr b. el-Hallâl*, thk. Dr. Atiyye ez-Zehrânî (Riyad: Dâru'r-Râye, 1989), 5/135; Ebu Zehra, *İslâm'da İtikadî, Siyasî ve Fikhî Mezhepler Tarihi*, 486-487; Yargı, "İmam Ahmed b. Hanbel'in Hayatı ve Günümüzde Hanbelilik", 33; Yusuf Şevki Yavuz, "Ahmed b. Hanbel", *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009), 2/82-87.

⁹⁶ Ahmed b. Hanbel, *el-Mesa'il - Rivâyetu Ebî Dâvûd es-Sicistânî*, 364; Sönmez Kutlu, *Selefilik'in Fikrî Arka Planı İslam Düşüncesinde İlk Gelenekçiler* (Ankara: Otto Yayın, 2016), 82-135; Ebu Zehra, *İslâm'da İtikadî, Siyasî ve Fikhî Mezhepler Tarihi*, 500; Yavuz, "Ahmed b. Hanbel", 2/82-87; Yargı, "İmam Ahmed b. Hanbel'in Hayatı ve Günümüzde Hanbelilik", 33.

⁹⁷ Müslim, "İmân" 37,38.

⁹⁸ Kutlu, *Selefilik'in Fikrî Arka Planı İslam Düşüncesinde İlk Gelenekçiler*, 157; Yavuz, "Ahmed b. Hanbel", 82-87; Ebu Zehra, *İslâm'da İtikadî, Siyasî ve Fikhî Mezhepler Tarihi*, 500; Yargı, "İmam Ahmed b. Hanbel'in Hayatı ve Günümüzde Hanbelilik", 33.

hadisleri geldiği gibi rivayet ediyoruz.”dediğini nakletmiştir.⁹⁹Allah’ın ahirette görülmesi hususunda ayet ve hadislerin bu konuda çok açık olduğunu ve müminler tarafından Allah’ın ahirette görüleceğini belirtmiştir.¹⁰⁰

Hilafet konusu hakkındaysa Hilafetin kureyşliliğini savunan İbn Hanbel, hilafeti ister hakkıyla isterse zorla almış dahi olsa o makamda bulunan kişiye itaat edilmesi gerektiğini savunmuştur.¹⁰¹ Başta bulunan imam zalim veya fasık dahi olsa ona itaat edilmesi gerektiğini şu sözlerle beyan etmiştir:

“Bir kimse kılıcını kullanarak diğer yöneticilere egemen olup halife olur ve mü’minlerin emiri diye isimlendirilirse ister iyi biri olsun isterse kötü birisi olsun artık Allah’a ve ahiret gününe inanan hiç kimsenin onu halife olarak kabul etmeden bir gece bile geçirmesi helal olmaz.”¹⁰²

Hilafet makamında oturan kişiye her ne halde olursa olsun isyan edilmesini câiz görmemiş, isyan edenin suçlu olduğunu belirterek, bu hal üzere ölmesi durumunda cahiliye ölümüyle öleceğini sünnetin dışına çıkan bid’atçı olacağını belirtmiştir.¹⁰³

Bu görüşlerinden anladığımıza göre İbn Hanbel, müslümanların birlik ve beraberliğini bozmamak fitne, fesat ve karışıklığa sebep olmamak, sahabe ve tabiîn döneminde hilafet mevzularında halifelere isyan değil itaat durumlarının olması hasebiyle bu görüşleri belirtmiş olsa gerek. Nitekim hayatı boyunca da belirttiği görüş üzerine yaşamıştır. Başta kendisi olmak üzere birçok kişiye zulümler işkenceler edilmesine rağmen hayatının hiçbir safhasında halkı örgütleyip halifeye isyana teşvik etmemiştir.

Hanbelî Mezhebi Ahmed b. Hanbel’in özet olarak yukarıda zikrettiğimiz bu fikirleri üzerine kurulmuş, taraftar bulmuş, öğrencileri tarafından görüş ve fetvaları kaydedilmiş ve yayılmıştır. Öte yandan Hanbelî Mezhebi hiçbir dönem de diğer üç büyük sünni fihhi mezhep kadar geniş bir kitleye hitap edememiş, geniş coğrafyaları etkisi altına alamamıştır. Bu durumun başlıca sebepleri ise rivayete çok sıkı bir

⁹⁹ Ebu Zehra, *İslâm’da İtikadî, Siyasî ve Fikhî Mezhepler Tarihi*, 502; Yargı, “İmam Ahmed b. Hanbel’in Hayatı ve Günümüzde Hanbelilik”, 33; Yavuz, “Ahmed b. Hanbel”, 82-87.

¹⁰⁰ İbn Ebî Ya’lâ, *Tabakâtu’l-Hanâbile*, 1/242; Yavuz, “Ahmed b. Hanbel”, 2/82-87; Yargı, “İmam Ahmed b. Hanbel’in Hayatı ve Günümüzde Hanbelilik”, 34.

¹⁰¹ Gölpınarlı, *Türkiye’de Mezhepler ve Tarikatlar*, 100; Ebu Zehra, *İslâm’da İtikadî, Siyasî ve Fikhî Mezhepler Tarihi*, 502-503; Yargı, “İmam Ahmed b. Hanbel’in Hayatı ve Günümüzde Hanbelilik”, 34; Koca, “Hanbelî Mezhebi”, 525-547; Yavuz, “Ahmed b. Hanbel”, 82-87.

¹⁰² Muhammed b. el-Huseyn İbnu’l-Ferra Ebû Ya’la el-Ferrâ, *el-Âhkâmü’s-Sultâniyye* (Beyrut: y.y., 1421/2000), 23; el-Kûsi, *Selefilik*, 192; el-Eserî, *Selefi Sâlihîn Akîdesi*, 239.

¹⁰³ el-Kûsi, *Selefilik*, 192; Gölpınarlı, *Türkiye’de Mezhepler ve Tarikatlar*, 100; Ebu Zehra, *İslâm’da İtikadî, Siyasî ve Fikhî Mezhepler Tarihi*, 502-503.

şekilde bağlanmaları dolayısıyla rey ve te'vili reddedip bid'at saymaları, çok sert tepkiler göstermeleri ve insanları uyurma metotlarının çok sert olmasıdır. Bazı dönemlerde bu sert tavırlarından dolayı devletlerin mezhebin mensuplarına ve fikirlerine karşı tedbirler almasına sebep olmuştur. Tekfire meyilli bir yapıya sahip olmaları, kendisi gibi düşünmeyenlere aşırı davranışlar sergilemeleri ve onları bid'at ehli olarak görmeleri, içtihat kapısını açık tutmakla beraber içtihat alanını daraltmaları ve devlet yönetimlerinde günümüz Suûd devletini bir kenara bırakacak olursak mezhep olarak benimsenmeyip görüşlerinin kullanılmaması gibi sebepler yatmaktadır.

1.2.4. Referans İmam İbn Teymiyye'nin Görüşleri

İbn Teymiyye'nin yaşadığı asır Moğol istilalarının ve Haçlı seferlerinin yaşandığı, siyasî ve içtimai problemlerin hat safhada olduğu, mezhepsel, tasavvuf ve tarikat tartışmalarının zirve yaptığı bir döneme denk gelmektedir. İbn Teymiyye'nin yaşadığı zaman dilimi tarikatların aşırı derece de yaygınlaştığı, Ahmed er-Rıfâî (ö.578/1182), Necmeddîn-i Kübrâ (ö.618/1221), İbnü'l-Arabî (ö.638/1240) gibi meşhur mutasavvıfların fikirlerinin rağbet gördüğü bir dönemdir. Yine aynı şekilde o dönemde ve her dönemde tartışmalara konu olacak Hatmü'l-evliya, Vahdet-i vücud, Hulûl gibi fikirler yer almaktadır. Aynı zamanda şeyhlere gösterilen hürmetin seviyesinde aşırılıkların hat safhada olduğu bir zaman dilimidir.¹⁰⁴

Mezhepsel taassupların ve kavgaların sıkça yaşandığı sünni kesimin birlik ve beraberliğinin olmadığı bir dönemdir. Mezhep taassubunun camilerde kılınan namazlara kadar indiği, her mezhebin kendi imamın bulunduğu, birbirlerinin arkalarında namaz kılmadıkları böyle acı vaziyetlerin vuku bulduğu bir çağdır.¹⁰⁵ Bu durum camilerle kalmayıp Kâbe'ye kadar ilerlemiş, aynı uygulamanın orada da varlığını gösterdiği görülmüştür.¹⁰⁶

Genel olarak özetlemeye çalıştığımız bir ortamda yaşayan İbn Teymiyye gördüğü hataları tenkit etmekten çekinmemiş, bid'at ve hurafelere karşı sert bir şekilde

---

¹⁰⁴ Ebu Zehra, *İmam İbn-i Teymiyye*, 153; Süleyman Uludağ, *Tasavvuf ve Tenkit* (İstanbul: Dergah Yayınları, 2016), 216; Ahmet Yalçın, "İbn Teymiyye Hakkındaki Olumsuz Algının Kritiği", *e-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi* 11/1 (2018), 127.

¹⁰⁵ Ebî'l-Fidâî İsmâîl İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye* (Beyrut, 2007), 15/583; Yalçın, "İbn Teymiyye Hakkındaki Olumsuz Algının Kritiği", 128.

¹⁰⁶ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 16/191; Yalçın, "İbn Teymiyye Hakkındaki Olumsuz Algının Kritiği", 128.

mücadele etmiş, insanları selefi bir yaşama döndürmek için gayret sarf etmiştir. İşte İbn Teymiyye'nin görüşleri bu minvalde ve böyle bir ortamda ortaya çıkmıştır.

Vehhâbîlerce Fıkıh alanında müçtehit, itikatta imam sayılan İbn Teymiyye selefın görüşlerini savunmuş, inanç sistemini de sahabe ve tabiîn devrindeki şekle döndürmek istemiş ve hayatı boyunca bu alanda mücadele etmiştir. Bu durum genel olarak nakilci bir yaklaşım kullanmasına sebep olmuştur. İbn Teymiyye için dinin temel kaynağı Kur'an ve sünnettir.¹⁰⁷ Bu düşünce yapısından ötürü her zaman nakli esas almış, akıl ve nakil ilişkisi bağlamında müteahhirin Kelâm ve Fıkıh bilginlerinin te'vil konusundaki yaklaşımlarının isabetsiz olduğunu belirtmiş, tevilin dinin temeli olan vahiy ve sünnette öngörülemeyen mana ve açıklamalar verilmesine yol açabileceğini dile getirmiştir.¹⁰⁸ İbn Teymiyye'ye göre doğru yol kurtuluş akıl ile değil, Kur'an ve Kur'an-ı açıklayan sünnettir. Akılın görevi nakli anlamaktır. Doğru akıl daima nakle uymaktadır. Akıl nakil içindir ve akılsız nakil olmaz. Akıl kendisine uyulacak bir nesne değil aksine uyacak bir nesnedir. Eğer akıl dinî bir hükmü idrak edemezse problem dinde değil akıldadır. Akıl istidlal konusunda Kur'an'ın metoduna karşı gelemez ve bu bağlamda kendisine aykırı düştüğünde Kur'an'ı tevil edemez. Akla düşen, tefekkürle ve Kur'an ayetleri arasında mukayeseler yaparak Kur'an'ı anlamaktır. Akıl tercih edilen olamaz, o idrak ve tasdik içindir. Tercih edilen daima nakildir. Bu sebeptendir ki İbn Teymiyye hayatının her döneminde ve eserlerinde hep kitap ve sünnetin yeterliliğini ispata çalışmış ve bunun haricindeki fikir ve hareketleri bid'at, peygamber döneminde konulan hükümlere ve esaslara herhangi bir şey ilave etmeyi de cinayet olarak nitelendirmiştir.¹⁰⁹

İbn Teymiyye'nin bu nakilci ve zahiri yaklaşımı, döneminde onun zahirî, mücessime ve müşebbihe olarak itham edilmesine yol açmıştır. Bu duruma delil olarak en çok kullanılan mesele, İbn Battutâ'nın (ö.770/1368-69) seyahatnamesinde yer alan İbn Teymiyye'nin söylediği iddia edilen bir olaydır. Hatta İbn Battutâ İbn Teymiyye

---

¹⁰⁷ M.Sait Özervarlı, *İbn Teymiyye'nin Düşünce Metodolojisi ve Kelamcılara Eleştirisi* (İstanbul: İSAM Yayınları, 2008), 97.

¹⁰⁸ Özervarlı, *İbn Teymiyye'nin Düşünce Metodolojisi ve Kelamcılara Eleştirisi*, 97.

¹⁰⁹ Ebu Zehra, *İmam İbn-i Teymiyye*, 206; Yusuf Ziya Yörükân, "Vahhabîlik", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/1 (1953), 54; Ahmet Vehbi Ecer, *Tarihte Vehhabi Hareketi ve Etkileri* (Ankara: Asam Yayınları, 2001), 34.

hakkında “aklında bir şey olduğu” diye bahsetmektedir.¹¹⁰ İbn Battutâ’nın anlattığına göre İbn Teymiyye Emevî Camii’nde minberde hutbe okurken, bulunduğu basamaktan inerek, “*Ben nasıl indiysem Allah Teâlâ da işte böyle iner*” diyerek minberden inmiştir. Bu cümleyi söylemesi üzerine orada bulunan Mâlikî fakih İbn Zehrâ’nın itiraz ettiğini, bunun üzerine halkın kalkıp İbn Teymiyye’yi dövdüklerine şahit olduğunu aktarmıştır.¹¹¹ İbn Battutâ’nın bu rivayeti araştırıldığı takdirde anılan tarihlerde İbn Teymiyye’nin Şam Kalesi’nde hapiste olduğu tarihçiler tarafından belirtilmektedir. Anlaşılan odur ki İbn Battutâ şahit oldum diye aktardığı olayı aslında görmemiştir.¹¹²

Görüldüğü üzere İbn Teymiyye’nin ağırlıklı olarak kullandığı nakilci yaklaşımı, metodu, görüşleri gerek yaşadığı dönemde gerek günümüzde tartışmalara konu olmuştur. İbn Teymiyye’nin görüşlerini anlamak için yaşadığı dönemi ve o dönemde cereyan eden hadiseleri, fikri akımları, siyasî ve içtimai durumları bilmek gerekir. O dönemi bilmeden İbn Teymiyye’nin görüşlerine yapılan her eleştirinin İbn Teymiyye’ye yapılan bir haksızlık olacağı kanaatindeyiz.

1.3. Vehhâbliğin Ortaya Çıktığı Coğrafya, Sosyo Kültürel, İdari ve Siyasî Yapı

İbn Abdülvehhâb fikirlerinin temelini en eski göçebe Arap kabilelerinin yaşadığı Arabistan’ın tam ortasında bulunan Necid coğrafyasında atmıştır. Arap Yarımadası’nın iç kısımlarını oluşturan üç bölgeden biri olan ve yüksek bölge anlamına gelen Necid, kuzey tarafı Cebel-i Şammar, batı tarafı Hicaz Bölgesi, güney tarafı El-Rub‘u’l Hâlî ve doğu tarafı da Ed-Dehna veyahut Ahsa Kıtası ile çevrili olan bölgelerin merkezinde yer almaktadır. Bölge genel olarak kayalık platolarla kaplıdır. Necid topraklarını kuzey doğu-güney batı yönünde bölen birçok vadi bulunmaktadır. Eski nehir yatakları üzerinde bulunan bu vadiler bölgenin Basra Körfezi’nden Kızıldeniz’e uzanan doğal ticaret yolunu oluşturmaktadır. Necid’in en önemli bölgesi ise içinde birçok vaha bulunan daha önceki dönemlerde yarı göçebe kabilelerin yaşadığı şimdiki Suûdi Arabistan’ın önemli şehirleri haline gelen

¹¹⁰ Ebû Abdullâh Muhammed b. Abdullâh b. Muhammed b. İbrahim el-Livâtî et-Tancî İbn Batûta İbn Batûta, *Rihletu İbn Batûta* (Ribat: Akademiyetu’l-Memleketu’l-Mağribiyye, ts.), 1/72; Ecer, *Tarihte Vehhabi Hareketi ve Etkileri*, 35; Yalçın, “İbn Teymiyye Hakkındaki Olumsuz Algının Kritiği”, 132.

¹¹¹ İbn Batûta, *Rihletu İbn Batûta*, 1/72; Ecer, *Tarihte Vehhabi Hareketi ve Etkileri*, 35; Yalçın, “İbn Teymiyye Hakkındaki Olumsuz Algının Kritiği”, 133.

¹¹² İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-Nihâye*, 16/190-191; Yalçın, “İbn Teymiyye Hakkındaki Olumsuz Algının Kritiği”, 133.

Büreyde, Uneyze, Harc, Eflac ve şimdi Suûdi Arabistan'a başkentlik yapan Riyad şehri gibi vahaları içine alan Cebel-i Tuveyk bölgesidir.¹¹³

Vehhâbîliğin doğuşunu ve yayılışını hızlandıran en büyük etkenlerden bir tanesi de hiç şüphesiz Suûdi Arabistan'ın özelinde ise Necid bölgesinin Sosyo-kültürel yapısıdır. Suûdi Arabistan ve özelinde ise Necid bölgesinde halk kabile ve aşiret sisteminden, bu kabile ve aşiretlerse bedevî ve hadarî sınıfından oluşmaktadır.

Vehhâbîliğin temeli çoğunlukla bedevîlerin bulunduğu bir bölge olan Necid bölgesinde ortaya çıkmıştır. Bedevîler çadırlarda yaşayan genellikle hayvancılıkla uğraşan göçebe yaşam tarzını benimsemiş çöllerde yaşayan kimselerdir.¹¹⁴ Sadece yiyecek ve elbise gibi zaruri ihtiyaçlarını karşılamak için şehirlere giden bedevîler ihtiyaçlarını gördükten sonra tekrar çöllere yönelirler. Bedevîler kendilerine ait olan tarıma elverişli olan arazileri ne kendileri kullanır ne de başkalarına kullandırır. Bedevîlerin yıl içerisinde ne kadar yol kat edecekleri kaç defa yer değiştirecekleri belli değildir. Çölde dağ, bayır gibi engebeler olmasa da yolculuk yapmak ve yaşamak zordur. Philip Hitti'ye göre; "çölde yaşayan bir bedevî olmak en az Detroit veyahut Manchester'daki endüstriyel faaliyetler kadar profesyonellik ister ve zordur." Bedevîler yolculuk esnasında başkalarına ait alanlara girmekten çekinmezler hatta zorda kaldıklarında yerleşik halde bulunan hadarîlerin bağ ve bahçelerini yağmalamaktan uzak durmayacak bir yapıya sahiptirler. Bu sebepten ötürü çoğu zaman hadarîler bedevîler ile uhuvve denilen kardeşlik vergisi adında anlaşmalar yaparak kendilerini ve mallarını bedevîlerden korumuşlardır.¹¹⁵

Hadarîler ise su kenralarına kurulmuş köy, kasaba ve şehirlerde kerpiçten yapılmış evlerde yerleşik bir hayat yaşayıp ticaret ve tarım ile uğraşan kimselerdir.¹¹⁶ Eşraf denilen soylarını Hz. Peygamber'in soyuna ulaştıran tabaka ise diğer bir sosyal statüdür. Bu statüde yer alan insanlar çoğunlukla Hicaz bölgesinde yer almakta ve

---

¹¹³ Saleh Mustaf İslam, *Suûdi Arabistanı Tanıyınız* (Ankara: Ayyıldız Matbaası, 1961),77-108; Zekeriya Kurşun, "Necid", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/491-493; Zekeriya Kurşun, *Necid ve Ahsa'da Osmalı Hâkimiyeti(Vehhabî Hareketi ve Suûd Devletinin Ortaya Çıkışı)* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1998), 1-11; Mehmet Ali Büyükkara, *İhvan'dan Cüheymân'a Suûdi Arabistan ve Vehhabilik* (İstanbul: Klasik Yayınları, 2018), 27-29.

¹¹⁴ Mustafa Fayda, "Bedevî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 5/311-317.

¹¹⁵ Ahmed Cevdet Paşa, *Ma'ruzat*, çev. Yusuf Halaçoğlu (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1980), 192-193; Kurşun, *Necid ve Ahsa'da Osmalı Hâkimiyeti(Vehhabî Hareketi ve Suud Devletinin Ortaya Çıkışı)*, 11-12; Büyükkara, *İhvan'dan Cüheymân'a Suudi Arabistan ve Vehhabilik*, 31.

¹¹⁶ Fayda, "Bedevî", 5/311-317.

itibarlı ve önemli bir sosyal statü oluşturmaktadır. Bir diğer zümre de ulemaların oluşturduğu, kan bağı ile alakası olmayan prestiji olan bir zümredir. Geriye kalan bir diğer zümre ise yine kan bağıyla alakası olmayan ticaret ile uğraşan gelirleri çok yüksek olan toplum nazarında elit olan tüccarlar zümresidir. Bununla beraber ülke nüfusuna bakıldığı zaman çok fazla zikredilmese de %6'sı ile %8 oranına denk gelen bir Şîî nüfus bulunmakta ve bu nüfusun büyük kısmı Ahsa'da yer almaktadır. Bu zümre de mezhepleri itibariyle alt tabaka olarak kabul edilmektedir. Suûdi Arabistan topraklarında yaşayan tüm kabileler Suûdi hiyerarşisini ve monarşisini kabul etmiş ve bey'at etmişlerdir. Abdülaziz İbn Suûd'un zekice uyguladığı bir politika olan kabilelerle evlilik yoluyla kraliyet ailesiyle bağ kurma sistemi günümüzde de devam etmektedir.¹¹⁷

Vehhâbîliğin ortaya çıkışını etkileyen faktörlerden bir diğeri de o bölgedeki idari yapıdır. O dönemlerde Osmanlı Devleti kontrolünde olan Suûdi Arabistan toprakları ve özelinde Necid bölgesinin idari yapısı Vehhâbîliğin yayılmasında etken bir faktör olmuştur.

Mekke, Medine ve Cidde ile bunlara bağlı kaza ve nahiyelerden oluşan ve doğudan Necid, batıdan Kızıldeniz, güneyden Asîr sancağı, kuzeyden Kudüs sancağı ve Arîş, Akabe muhafızlıkları ile çevrili bölgeye Osmanlı idarî sisteminde Hicaz eyaleti (vilâyeti) olarak isimlendirilmekteydi. Yavuz Sultan Selim'in Mısır'ı fethinden (1517) sonra Osmanlı yönetimine geçen Hicaz'da Mekke emîrlерinin eskiden beri sahip oldukları imtiyazlı statüler aynı şekilde devam etmiştir. Bütün Hicaz bölgesinde Osmanlı padişahları adına hutbe okutulurken mukaddes yerlere ve peygamber soyundan gelen emîrlere duyulan saygı nedeniyle Mekke ve Medine kalelerine 19. yüzyılın ikinci yarısına kadar Osmanlı bayrağı çekilmemiştir. Hicaz bölgesinin idarî ve malî işleri başlangıçta Mısır valileri tarafından yürütölmekteyken daha sonra Mısır'dan ayrılan Hicaz bir süre Cidde sancak beyinin yönetimi altına girmiştir.¹¹⁸

Osmanlı Devleti için bir saygınlık meselesi sayıldığından Hicaz'ın idaresinde bulunan halk vergiden ve askerlikten muaf edilmiştir. Osmanlı devleti hiçbir

---

¹¹⁷ Kurşun, *Necid ve Ahsa'da Osmalı Hâkimiyeti (Vehhabî Hareketi ve Suûd Devletinin Ortaya Çıkışı)*, 13-16; Büyükkara, *İhvan'dan Cüheymân'a Suûdi Arabistan ve Vehhabilik*, 34-36.

¹¹⁸ Zekeriya Kurşun, "Hicaz (Osmanlı Dönemi)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 17/437-439.

fedakârlıktan kaçınmayarak bölgeyi düzenli biçimde imar etmiş ve halkın ihtiyaçlarını karşılamaktan hiçbir zaman kaçmamıştır.¹¹⁹

İbn Abdülvehhâb'ın ortaya çıktığı ve fikirlerini yaymaya çalıştığı dönemde Necid'in siyasî yönetimi Vehhâbîliğin tarihi arka planında önemli bir rol oynamıştır. Necid bölgesi her ne kadar Osmanlı Devleti'ne bağlı olsa da Osmanlı Devleti'nin kutsal topraklara hürmetinden dolayı buraların yönetimi Şerifler aracılığıyla yürütülmüştür. Necid bölgesinin çöllerle kaplı olması da yine bölgenin kaderine terk edilmesinin sebeplerinden bir tanesidir. Bölgede güçlü bir otoritenin olmaması idari ve siyasî yapının parçalı olması İbn Abdülvehhâb'ın fikirlerini yayması açısından fevkalade bir kolaylık sağlamıştır. Bu bölge sadece zikrettiğimiz dönemlerde değil İslâm Tarihi boyunca çeşitli siyasî sorunlara ev sahipliği yapmıştır. Hz. Ebu Bekir döneminde bu bölge kabilelerinden bazıları irtidat ederek halifeye isyan etmiş,¹²⁰ yine bu dönemde ortaya çıkan yalancı peygamberlerin üç tanesi Necdî kabilelerden çıkmıştır.¹²¹ Yine aynı şekilde Hz. Ali döneminde ortaya çıkan Haricîlik fitnesi bu bölgede bulunan kabilelerin çoğunluğunun desteğiyle vücut bulan bir harekettir.¹²²

Sosyal durumu ve coğrafî konumu sebebiyle Necid bölgesi Müslüman devletler tarafından genel olarak önemsenmemiştir. Emevî, Abbasî, Memlûk ve Osmanlı devletleri döneminde bu bölge adeta kabilelere terkedilmiş ve sanki kendi başlarına bırakılmış gibi bir halde gözükmektedir. Bu zikrettiğimiz devletlerin haritalarında Necid bölgesi çoğu kez devletlerin sınırlarına dahi dâhil edilmemiştir.¹²³

1.4. Vehhâbîlik Akımını Motive Eden Siyasî ve Dinî Unsurlar

1.4.1. Siyasî Unsurlar

Vehhâbîliğin doğuşunu hızlandıran unsurların en önemlilerinden birisi de 18. ve 19. yüzyıllarda Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu siyasî durumlardır. Bununla beraber yine aynı dönemlerde hem bölgenin hem de Avrupalı devletlerin durumları Vehhâbîliğin hızla yayılmasına zemin hazırlayan bir diğer sebeptir. Bu sebeple Vehhâbîliğin doğuşunun ve yayılmasının sağlam temellere oturtulabilmesi için,

¹¹⁹ Kurşun, "Hicaz", 17/437-439.

¹²⁰ Bahriye Üçok, *İslam'dan Dönerler ve Yalancı Peygamberler* (Ankara, 1967), 24-25.

¹²¹ Üçok, *İslam'dan Dönerler ve Yalancı Peygamberler*, 50-99.

¹²² W.Montgomery Watt, *İslam Düşüncesinin Teşekkül Dönemi*, çev. Ethem Ruhi Fırlalı (İstanbul, 1998), 44,50-51; Harun Yıldız, *Din Siyaset ve İdeoloji: Haricilik Düşüncesinin Doğuşu* (Samsun: Sidre Yayıncılık, 1999), 105.

¹²³ Büyükkara, *İhvan'dan Cüheymân'a Suûdi Arabistan ve Vehhabilik*, 38.

Osmanlı Devleti'nin durumu ve yönetim ilkeleri ile ilgili bilgi verilmesi faydalı olacaktır.

Osmanlı Devleti kurulduktan kısa bir süre sonra sınırlarını genişletmiş ve çok uluslu ve farklı dinleri bünyesinde barındıran bir tebaaya hükmetmeye başlamıştır. Bu tebaayı ise kendine has bir yöntem olan “millet sistemi” diye adlandırılan bir sistemle uzun yıllar başarılı bir şekilde yönetmiştir. Millet sistemi tebaanın dinlere ve mezheplere göre gruplandırılarak yönetilmesidir. Bu sisteme göre Osmanlı Devleti'nin nüfus çoğunluğunu oluşturan Müslümanlar cinsiyet ayrımı yapılmaksızın tek bir millet olarak kabul edilmekteydi. Gayr-i müslim tebaa ise dinî durumlarına göre sınıflara ayrılmış ve kendilerine dinlerine uygun haklar verilerek idare edilmiştir. Bu sistem 18.yy.'e kadar başarılı bir şekilde işlemiştir. Osmanlı Devleti gücünü yitirmeye başlamış ve Osmanlı Devleti'ni yıkmak isteyen ülkeler millet kavramını yani “din” kavramını kullanmaya başlamışlardır. Bu ülkeler Osmanlı tebaası içinde ki gayr-i müslim tebaanın koruyuculuğunu üstlenmek iddiasıyla Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışmaya başlamışlardır. Örnek verecek olursak; 1768 yılında başlayıp 1774 yılında son bulan Osmanlı-Rus savaşının nihayetinde imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması ile Rusya, Osmanlı tebaası içinde bulunan Rum halkının koruyuculuğunu üstlenmeye başlamıştır. Küçük Kaynarca Antlaşması'yla Osmanlı Devleti hem iç işlerinde hem de dış işlerinde müdahaleye açık ve karışılabilir hale getirmiştir. Bu minvalde 19. yy.'nin sonlarına doğru Osmanlı'nın bütün gayr-i müslim tebaasının başta Fransa ve Rusya olmak üzere bir hâmesi olmuştur.¹²⁴ Osmanlı Devleti 18. yy.'i sürekli savaş halinde geçirmiş ve gücünü yitirmeye başlamıştır. Özellikle Zıstovi ve Yaş Antlaşmalarıyla artık Osmanlı Devleti savaş vergileri de ödemeye başlamış ekonomik olarak da bir çöküntü başlamıştır.

1789'da Fransız ihtilaliyle başlayan milliyetçilik akımı da Osmanlı Devleti'nin elini zayıflatan bir durum olmuştur. Çok uluslu bir yapıya sahip olan Osmanlı ve bu ulusların dinlerini kullanarak hamiliğini yapmaya çalışan dış devletler, Osmanlı Devleti'nin hem iç karışıklıklarla hem de dışarıda savaşlarla uğraşmasına yol açmıştır. Aynı şekilde 1789 yılında kolonicilik faaliyetleri kapsamında Fransa'nın Mısır'ı işgal etmesi de Osmanlı Devleti'ni zor duruma sokmuştur. Mısır konumu

---

¹²⁴ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi* (Türk Tarih Kurumu Yayınları, ts.), 5/425; Zekeriya Kurşun, *Yol Ayrımında Türk-Arap İlişkileri* (İstanbul: İrfan Yayıncılık, 1992), 17-18.

itibariyle Arap yarımadasına açılan bir kapı niteliğinde önemli bir yere sahip olduğu için İngiltere ve Rusya Osmanlı Devleti'nin yanında yer almış ve Mısır'ın güçlü bir devlet olan Fransa'nın kontrolüne girmesini önlemiştir.¹²⁵

1800'lü yılların başında İngilizler ve Ruslar Osmanlı Devleti'ne karşı savaş açmış, İngilizler İstanbul önlerine kadar gelse de başarılı olamayarak Akdeniz'e yönelmiştir. Mısır meselesinde Fransızlara karşı Osmanlı'nın yanında yer alan İngilizler ve Ruslar bu sefer kendileri Mısır'a saldırmışlar ancak Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın gayretleriyle geri püskürtülmüştür.¹²⁶ Sözü edilen durumlar Osmanlı Devleti'ni hem iç işlerinde hem de dış işlerinde zor duruma sokmuştur. Merkezi otoritenin kaybedilmesi eyaletlerde nüfuz sahibi ailelerin veya yöneticilerin güçlenmesine yol açmıştır. Yoğunlukla Bedevîlik zihniyetinin hâkim olduğu, asabiyet ve kabilecilik anlayışının üst düzeyde hissedildiği Hicaz bölgesi, merkezi yönetimin zayıfladığı durumlarda kargaşa ve kaosun yaşanmasına en müsait yerdir. Yaşanan tüm bu yönetim sorunları merkezi otoritenin zayıflamasına neden olmuş, devlet hicaz bölgesindeki olaylara müdahalede geç kalmıştır. Tüm bunlar Osmanlı Devleti'nin Vehhâbîlik hareketiyle yeterince ilgilenememesinin başlıca sebepleridir. Bu siyasî krizler ve iktidar boşlukları daha sonrasında Arap yarımadasının Osmanlı kontrolünden çıkmasına yol açacaktır. Sözü edilen bu boşluklardan faydalan Muhammed b. Abdülvehhâb ve Suûd ailesi ittifakı sayesinde dinî ve siyasî bir harekete bürünen Vehhâbîlik, Arap yarım adasında hızla yayılmaya başlamıştır. Farklı süreçlerden geçen Vehhâbîlik ve Suûdi ittifakı güçlenerek varlığını günümüze kadar taşımıştır. Osmanlı Devleti'nin durumunun kısa bir şekilde özetlenmesinin akabinde o dönemin Avrupa devletleri hakkında kısaca bilgi verilmesi de konumuza faydalı olacaktır.

17. ve 18. yy. Avrupası sömürgecilik faaliyetlerinin arttığı ve Avrupa devletlerinin birbirlerine karşı sömürge yarışı içerisinde olduğu dönemdir. 18. yy. Avrupa'sında İngiltere, Fransa, Almanya, Prusya, Polonya, Rusya, İsveç, Venedik ve İspanya yer almaktadır. Özellikle İngiltere ile Fransa'nın aralarında birbirlerine karşı üstünlük

---

¹²⁵ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları,2007) 5/27-31; Kurşun, *Yol Ayrımında Türk-Arap İlişkileri*, 27; Jean Raymond, *Vehhabiler'in Ortaya Çıkışı*, çev. Ramazan Adıbelli (Adana, 2010), 9; Ecer, *Tarihte Vehhabi Hareketi ve Etkileri*, 186.

¹²⁶ Karal, *Osmanlı Tarihi*, 5/54; Kurşun, *Necid ve Ahsa'da Osmanlı Hâkimiyeti(Vehhabî Hareketi ve Suud Devletinin Ortaya Çıkışı)*, 65; Muhammed Hanefî Kutluoğlu, "Kavalalı Mehmed Ali Paşa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 25/62-65; Yörükân, "Vahhabîlik", 57.

sağlamaya çalıştıkları bu yüzden de Avrupa devletlerinin aralarında savaş sahnelerinin olduğu bir dönemdir. Avrupa bu dönemde Fransa- İspanya, Almanya-Fransa, İngiltere-Fransa, İngiltere-İspanya, İsveç-Rus, İsveç-Polonya mücadelelerine şahit olmuştur.¹²⁷

Öte yandan Avrupa devletleri birbirleriyle savaş halinde olsalar bile Osmanlı Devleti'yle mücadele etmekten de geri durmamışlardır. Bu dönemde hem Rusya hem de diğer Avrupa ülkeleri Akdeniz'de hâkimiyet kurmak ve sömürgecilik alanlarını genişletmek için büyük çabalar göstermiştir. Bu sebeple Osmanlı Devleti bu dönemde başta Rusya ve Fransa olmak üzere Avrupa devletlerinin birçoğuyla mücadeleye girmiş, topraklar kaybetmiş ve dünya sahnesinde ki yenilmezlik görünümünü kaybetmiştir. Bu mücadeleler aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin dış ülkelerle uğraşması sebebiyle merkezi otoritesini kaybetmesine sebep olmuştur. Avrupa devletlerinin destek ve kışkırtmalarıyla Osmanlı topraklarında pek çok kargaşanın yaşanması yine bu döneme rastlamaktadır.

Bu minvalde Avrupa devletlerinin Osmanlı'ya karşı tavırları, durumu Necid merkezli bir hareket olan Vehhâbîliği direkt olarak etkilemese de Osmanlı Devleti'nin Arap topraklarında gücünü kaybetmesini isteyen başta İngiltere ve Fransa gibi devletlerin Vehhâbîlere destek olmasına sebep olmuştur. Aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin Avrupa devletleriyle uğraşırken ortaya çıkan Vehhâbîlik hareketine müdahalesini de geciktirmiştir. Özellikle I . Dünya Savaşı dönemi ve sonrasında (1915-1923) başta İngiltere olmak üzere Suûdi-Vehhâbîler Avrupalı devletlerin büyük desteğini almışlardır.¹²⁸

1.4.2. Hilafetin Kureyşliliği

Hilafet dinin korunması ve dünya işlerinin dinî bir siyasetle idare edilmesi için şeriat sahibine vekâlettir. Bu sebeple bu makama “hilafet” veya “imamet” bu makamda bulunan kişi ise “halife” ya da “imam” olarak isimlendirilmektedir. Müslümanların bir halife seçmesi yani ümmetin bir halifeye itaat etmesi vaciptir.¹²⁹

¹²⁷ 18.yy. Avrupa devletleri hakkında detaylı bilgi için bk. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 5/235-297.

¹²⁸ İbn Suud'un İngiltere'nin düşmanlarının yanında yer almaması karşılığında İngilizler, 1915-1923 tarihleri arasında İbn Suûd'a aylık 5000 bin İngiliz sterlini ödemiştir. Detaylı bilgi için bk. Büyükkara, *İhvan'dan Cüheyman'a Suudi Arabistan ve Vehhabilik*, 65.

¹²⁹ el-Eş'arî, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn*, 262; el-Bağdadî, *Mezhepler Arasındaki Farklar*, 275; Ebu Muhammed Ali b. Ahmed İbn Hazm, *el-Fasl*, çev. Halil İbrahim Bulut (İstanbul: Bilnet Matbaacılık ve Yayıncılık, 2017), 150; Ebû Hâmid Muhammed b. Ahmed Gazzâlî, *El-İktisâd fi'l-İ'tikad (İtikadda Orta Yol)*, çev. Osman Demir (İstanbul: Klasik Yayınları, 2012), 191; Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed el-Mâverdî, *El-Ahkâmü's-Sultâniyye*, thk. Ahmed Câd (Kahire: Darul- Hadis, 2006), 15; Abdullatif

Halife olacak kişide ilim, adalet, kifayet, organlarının ve uzuvlarının düşünmek ve amel etmek için sağlıklı olması şartları üzerinde ittifak edilmiştir. Beşinci şartı olan halife olacak kişinin soyunun Kureyş'ten gelmesi şartı ise ihtilafıdır.¹³⁰ Hilafetin Kureyşliliği meselesi ilk defa Hz. Ebu Bekir'in halifeliğinin kabul edildiği Sakifetü Benî Sâide'de¹³¹ gündeme gelmiştir. Ensar kendilerinden olan Sa'd b. Ubâde'ye biat etmek üzere toplanmış, Muhacir ise Hz. Ebu Bekir'in halife olması gerektiğini ileri sürmüştür. Ensar "bir emir sizden bir emir bizden olsun" şeklinde bir teklif öne sürdüğünde ise Muhacir "İmamlar Kureyş'tendir."¹³², "Emirler Kureyş'tendir."¹³³ hadislerini delil göstererek halifenin Kureyşli olması gerektiğini belirtmiştir. Bu hadis üzerine Ensar Sa'd b. Ubâde'ye biat etmekten ve bir emir sizden bir emir bizden olsun düşüncesinden vazgeçmiş Hz. Ebu Bekir'e biat etmiştir.¹³⁴ Hilafetin Kureyşliliğiyle alakalı "Muhakkak ki yönetim Kureyş'tedir. Onlar dinî ikame ettikleri sürece kim onlara düşmanlık ederse Allah onu yüzüstü süründürür."¹³⁵, "Kureyş'ten iki kişi kaldığı sürece bu iş(yönetim) onlardadır."¹³⁶, "Bu işte insanlar Kureyş'e tabidir. Müslümanları Müslümanlarına kâfirleri kâfirlerine tabidir."¹³⁷ hadisleri de delil olarak kullanılmıştır.

Müslümanlar arasında ki ilk ihtilaf olma özelliğine sahip hilafet meselesi bu süreçten sonra tartışılmış hatta bu durum İslâm'da ilk mezheplerin doğuşuna sebep olmuştur.

Harputî, *Tenkîhu'l Kelâm Fî Akâid-İ Ehli'l İslâm*, çev. Fikret Karaman - İbrahim Özdemir (Elazığ: Türkiye Diyanet Vakfı Elazığ Şubesi Yayınları, 2000), 301; İbn Haldun, *Mukaddime*, çev. Süleyman Uludağ (İstanbul: Dergah Yayınları, 2007), 1/423-424; Sa'düddîn Mes'ûd b. Ömer et-Teftâzânî, *Makâsıdu'l-Kelâm Fî Akâidi'l-İslâm*, çev. İrfan Eyibil (İstanbul: Bilnet Matbaacılık ve Yayıncılık, 2019), 738-742.

¹³⁰ el-Eş'arî, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn*, 262; el-Bağdadî, *Mezhepler Arasındaki Farklar*, 276; İbn Hazm, *el-Fasl*, 158; İbn Haldun, *Mukaddime*, 1/428-429; Gazzâlî, *El-İktisâd fî'l-İ'tikad (İtikadda Orta Yol)*, 193-194; el-Mâverdî, *El-Ahkâmü's-Sultâniyye*, 19-20; Harputî, *Tenkîhu'l Kelâm Fî Akâid-İ Ehli'l İslâm*, 301-302; Halife olacak kişide aranan şartlar ulema tarafından farklı şekilde belirtilmiştir. Bu şartların sayısını 6-7-8-9 ve daha fazlası olacak şekilde belirtenler bulunmaktadır. Halife olacak kişide aranan şartlar hakkında farklı görüşleri görmek için bk. Bayram Çınar, *Dinin Şekillendirdiği Siyasetten Siyasetin Şekillendirdiği Dine* (Ankara: Araştırma Yayınları, 2021), 140-145.

¹³¹ Sakifetü Benî Sâide, Ensar'dan Sâideoğulları'na ait bir gölgeliktir. İslâm tarihinde Hz. Ebû Bekir'in halife seçtiği yerdir. Detyalı Bilgi için bk. Mustafa Sabri Küçükaşçı, "Sakifetü Benî Sâide", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 36/11-12.

¹³² Buhârî, "Menâkıb", 1; Müslim, "İmâre", 1.

¹³³ Buhârî, "Ahkâm", 2; Ebû Abdullâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî Ahmed b. Hanbel, *Müsnedü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, thk. Şu'ayb el-Arna'ût-Âdil Murşid v.dğr (Beyrut: Mu'essesetu'r-Risâle, 1421/2001), 33/26.

¹³⁴ İbn Hazm, *el-Fasl*, 158; el-Mâverdî, *El-Ahkâmü's-Sultâniyye*, 20; Celâleddîn Suyûtî, *Halifeler Tarihi*, çev. Onur Özatağ (İstanbul: Ötüken Yayınları, 2015), 81-82; Küçükaşçı, "Sakifetü Benî Sâide", 36/11-12.

¹³⁵ Buhârî, "Menâkıb", 2; Ahmed b. Hanbel, *Müsnedü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, 28/65.

¹³⁶ Buhârî, "Menâkıb", 2; Müslim, "İmâre", 4; Ahmed b. Hanbel, *Müsnedü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, 8/446.

¹³⁷ Buhârî, "Menâkıb", 1; Müslim, "İmâre", 1.

İslâm âlimleri bu konu da iki görüş altında ayrılmışlardır. Bir kısım ulema ne şartta olursa olsun hilafet Kureyşlilerindir derken, bir kısım ulema da bu hadislerde zikredilen Kureyş meselesi bir asabiyet meselesi değil efdaliyet ve o dönemde ki Kureyş kabilesinin Araplar üzerinde ki nüfuzu sebebiyledir demiştir. Efdaliyet ve Kureyş'in nüfuzu sebebi şekliyle bu hadisleri yorumlayanlar bu konu hakkında özellikle hadislerden deliller sunmuşlardır. Bu delilleri bir sonra ki başlığımız altında detaylı bir şekilde aktaracağımız için bu kısımda birkaç delil ve görüşü aktarmakla yetineceğiz.

Sahabe Hz. Ömer'den halife adayı önermesi istediği vakit O, "Salim sağ olsaydı kararsız olmaz onu seçerdim." şeklinde cevap vermiştir. Oysaki Salim Ensar'dan bir kadının azatlısı ve Kureyşli değildir.¹³⁸ Bu hadise dikkate şayan bir hadisedir. Nitekim Hz. Ebu Bekir'in halife seçildiği an bi zatihi yanında olan Hz. Ömer'in "İmamlar Kureyş'tendir." hadisini duymamış olması imkânsızdır. Bu hadisi duyduğu ve bildiği halde Hz. Ömer hadise aykırı bir düşünceye mi sahiptir? Eğer ki zikredilen hadisler sadece asabiyet ile alakalıysa Hz. Ömer neden Kureyşli olmayan birisini hilafete layık görmüştür? Bu iki sorunun cevabı da hadislerde zikredilen hususun efdaliyet ve o dönemde ki birlik ve beraberliğin sağlanması hususunda diğer Araplar nezdinde ki nüfuzu sebebiyle olduğunun bir sonucudur. Bir diğer hadise ise Hz. Ebu Bekir'in halife seçimi esnasında Ensar'a karşı söylediği şu cümledir: "Ey Ensar sizin bahsettiğiniz iyiliğe gelince(halife olmaya) siz onun ehlisinizdir. Ancak Araplar ise bu işi (halifeliği) ancak Kureyş'ten bu küçük kabileye tanırırlar. Onlar Arap'ın nesepçe ve belde bakımından en şerefliлерidir. Sizin için bu iki adama (Hz. Ömer ve Ebu Ubeyde b. Cerrah) razı oldum ve onları seçtim. Onlardan hangisine isterseniz biat edin."¹³⁹ Yaşanan bu hadise aslında Kureyşlilik meselesinin Kureyş kabilesinin nüfuzuyla alakalı olduğunu gözler önüne sermektedir. Aynı şekilde yukarı da bahsettiğimiz "Muhakkak ki yönetim Kureyş'tedir. Onlar dinî ikame ettikleri sürece..." hadisinde Hz. Peygamber onlar dinî ikame ettikleri sürece diye belirterek kıyamete kadar halifeliğin Kureyş'te olmayacağını kendisi de belirtmiştir.

Zikredilen bu hususlardan Hilafet makamının sadece Kureyşlilere ait bir makam olmadığı sonucu ortaya çıkmaktadır. Bu konuyu İbn Haldun Mukaddime'sinde:

---

¹³⁸ Mehmed Said Hatiboğlu, "İslâm'da İlk Siyâsî Kavmiyetçilik: Hilâfetin Kureyşliliği", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 23 (1978), 170.

¹³⁹ Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik İbn Hişam, *Siret-i İbn-i Hişam Tercemesi*, çev. Hasan Ege (İstanbul: Kahraman Yayınları, 2006), 416.

“Kureyş soyundan olma hususunun şart kılınması, sadece onlarda mevcut olan asabiyet ve galebe çalma kabiliyeti sayesinde çekişmeleri ortadan kaldırmak içindir. Diğer taraftan biliyoruz ki, Şari, ne bir asra ne bir nesle ne de bir millete ahkâm tahsis etmez (ve imtiyaz vermez). İşte buna bakarak o Kureyş’ten olma şartının kifayet şartına dâhil bulunduğunu anlar, bunu ona irca eder, Kureyş’ten olma şartını da şümulüne alan illeti umumileştirir ve muntazam bir kaide ve (efradını cami, ağyarını mani bir esas) haline getiririz. Bu illet asabiyetin mevcudiyetidir. Bu takdirde Müslümanları idare etme işini üzerine alan zatın, kuvvetli ve onunla birlikte çağında bulunanlara galip gelecek bir asabiyete sahip olan kavimden olmasını şart koşarız.”¹⁴⁰

diye açıklamış ve çok veciz bir şekilde açıklığa kavuşturmuştur.

1.4.3. Türklerin Hilafeti Konusundaki Tartışmalar

Hilafet makamı Yavuz Sultan Selim döneminde Osmanlı Devleti’ne geçmiştir. Kaynaklarda Yavuz’a bu makamın devredildiği veya Yavuz’un zorla ele geçirdiği şeklinde farklı bilgiler yer alsa da bizim için önemli olan kısmı hilafetin Osmanlı’ya geçmesidir. Aynı şekilde Hilafet İstanbul’da Ayasofya Camii’nde veya Eyüp Camii’nde ya da bir başka bilgiye göre Kahire’de Mütevekkil-Alellah tarafından Yavuz’a devredilmiştir.¹⁴¹

Türklerin hilafeti konusunda ki tartışmaların temel maddesi bir üst başlıkta da değindiğimiz Hilafetin Kureyşliliği meselesidir. Bu başlığımız altında Hilafette Kureyşliliğin bir zorunluluk olmadığı görüşünü benimseyen ulemanın görüşlerinin aktarılması faydalı olacaktır.¹⁴²

Ebû Mansûr Muhammed el-Mâturidî’ye (ö.333/944) göre Hilafet makamına en layık olan kişinin getirilmesi gerektiğini belirtmiş bu görüşünü de “*Muhakkak ki Allah yanında en değerli olanınız, O’ndan en çok korkanınızdır.*”¹⁴³ ayetiyle desteklemiştir. Malların ve ırzların emanetinin en layık şekilde yerine getirebilmesi de takva ile olur diye açıklamıştır. Ancak İmamlar Kureyş’tendir hadisini ve sahabenin Hz. Ebu

¹⁴⁰ İbn Haldun, *Mukaddime*, 1/431.

¹⁴¹ Hilafetin Osmanlı Devleti’ne geçişi hakkında detaylı bilgi için bk.Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 2/287-294; Faruk Sümer,“Yavuz Selim Halifeliliği Devraldı mı?”,*Belleten* 56/217 (1992);N.Ahmed Asrar,“Hilafetin Osmanlılara Geçişi İle İlgili Rivayetler”,çev. Süleyman Tülücü, *Türk Dünyası Araştırmaları* 22(1983); Azmi Özcan,“Hilâfet(Osmanlı Dönemi)”,*Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları,1998).

¹⁴² Aktaracağımız bu görüşler M. Said Hatipoğlu’nun İslam’da İlk Siyasi Kavmiyetçilik: Hilafetin Kureyşliliği adıyla yayınlanan makalesi referans alınarak aktarılacaktır. Bu makale daha sonra 2005 yılında aynı isimle kitap haline getirilmiştir.

¹⁴³ el-Hucurât 49/13.

Bekir'in halife seçilmesi anında ki tavrına da değinmiştir. Görüldüğü üzere Mâturidî Hialfeti en layık olana yani ehline verilmesini savunmuş bununla beraber zikredilen hadisi de bir efdaliyet veyahut sahabenin tavrına bağlı olarak aktarmaktadır. İmam Mâturidî'nin takipçisi olan Ebü'l-Muîn Meymûn b. Muhammed en-Nesefî (ö. 508/1115) de Mâturidî'nin görüşlerini benimsemiştir.

Muhyissünne lakabı ile anılan Şafîî âlim Hüseyin b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ' el-Begavî (ö. 516/1122) Hilafet için gerekli şartları taşıyan bir Kureyşli bulunmadığı zaman Arap olmayan birinin Halife olabileceğini belirtmiştir.

Hanefî fakihî ve Kalam âlimi Sadrüşşerîa es-Sânî Ubeydullah b. Mes'ûd el-Buhârî (ö. 747/1346) Hilafet meselesinde Kureyşliliğin bir şart olduğunu belirtmiş ancak şunu da eklemiştir: Zaruret varsa şart ortadan kalkar. Günümüz de Kureyşlilik şartı da ortadan kalkmıştır.

Şafîî Kalam ve usul âlimlerinden Ebü'l-Fazl Adudüddîn Abdurrahmân el-Îcî'de (ö. 756/1355) Kureyşlilik şartını efdaliyet olarak açıklayanlar arasındadır.¹⁴⁴

Bu görüşleri belirten ulemanın dayandığı bazı görüşler yine Hz. Peygamber'in aktardığı hadislerdir. “Başı kuru üzüm tanesi gibi Habeşli bir köle dahi yönetici tayin edilse dinleyin ve itaat edin.”¹⁴⁵, “Başınıza, sizi Allah'ın kitabı ile yöneten burnu kesik siyah bir köle emir tayin edilse bile onu dinleyin ve itaat edin.”¹⁴⁶ Bu minvalde ki hadisleri delil olarak kullanan âlimler Kureyşliliğin bir zaruri bir şart olmadığını belirtmişlerdir. Hadiste geçen siyah bir köle ifadesi Arap olma zorunluluğunun da olmadığı düşüncesini ortaya çıkarmaktadır. “Mülk (idare) Kureyş'te, kaza (yargı) Ensar'da, Ezan Habeş'te, emanet Ezd'de yani Yemen'dedir.”¹⁴⁷ Hadisi de aynı şekilde Kureyşlilik meselesinin şart olmadığını belirtmektedir. Nitekim ne sahabe ne de sonrasında kimse yargı için Ensar'dan birini, ezan için Habeş birisini, emanet için Yemenli birisini aramadığı halde neden Hilafet için bu şart koşulmaktadır. Burada Hz. Peygamber o dönemde ki durumları kişilerin özelliklerini dikkate alarak bu hadisi zikretmiştir. Dolayısıyla burada zikredilen kişiler illa ki bu işi yapacaklar diye bir şart yoktur.¹⁴⁸

¹⁴⁴ Hatiboğlu, “İslâm'da İlk Siyâsî Kavmiyetçilik: Hilâfetin Kureyşliliği”, 172-186.

¹⁴⁵ Buhârî, “Ahkâm”, 4.

¹⁴⁶ Müslim, “Hac”, 52.

¹⁴⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsnedü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, 14/368.

¹⁴⁸ Abdurrahim Şen, “Halifede Aranılan Şartlardan Biri Olarak Kureyşliliğin Kavmiyetçilik İle İlişkilendirilmesine Eleştirel Bir Yaklaşım”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 35 (2020), 197-199.

Osmanlı dönemi ilim adamlarından olan ve aynı zaman da vezirlik ve veziriazamlık yapan Lütfü Paşa: “Halifelikten maksat iyiliği emredip kötülüğü men etmektir. O halde kim iyiliği emretme ve kötülükten men etme güç ve kudretine sahipse, aynı zamanda umumi riyaset şartına da haizse o kişi halife olabilir.” demiştir. Lütfü Paşa’nın dikkat çektiği bir diğer husus ise dönemin şartlarına göre insanların üzerinde etkin bir nüfuza sahip olan Osmanlı’nın hilafeti üzerinde umumun ses çıkarmayıp etrafında toplanacağı hususudur. Bu benzetme tıpkı Hz. Ebu Bekir’in Arapların Kureyş etrafında toplanırlar ondan başkasına boyun eğmezler açıklaması gibidir.¹⁴⁹ Yani Lütfü Paşa Kureyşliliğin dönemsel bir durum olduğunu o dönemde nüfuz sahibi olduğu için belirtildiğini şartların değişmesiyle bu durumun da değişeceğini açık bir şekilde belirterek Osmanlı’nın dolayısıyla Türklerin hilafetini meşrulaştırmıştır.

Son dönem Osmanlı Kelam âlimi Abdüllatif Harputî: “Müslümanların biatiyle gerçekleşen Osmanlı padişahlarının Hilafeti; İslâm için büyük fetihler yapmış olmaları ve Müslümanlar tarafından yönetimin kabul görmesi, çağdaşları olan Kureyşlilerin Hilafet hususunda içinde buldukları yetersizlik durumlarından dolayı meşrudur ve Habeşli köle dahi olsa başınızda ki emire itaat edin hadisi de bu sonucu desteklemektedir.” diyerek Türklerin hilafetinin meşru olduğunu belirtmiştir.¹⁵⁰

Eğer ki Türklerin hilafeti meşru olmasaydı daha ilk başta Yavuz Sultan Selim halife olduğunda Müslümanlar ona biat etmezdi. Bununla beraber Mekke Şerifleri özellikle Yavuz’un karşısında olurlardı. Mekke emirleri hem Yavuz zamanında hem hemen ardından tahta çıkan Kanuni Sultan Süleyman zamanında Osmanlı Devleti’ne ve Türklerin Hilafetine bağlılıklarını bildirmişlerdir. Bir diğer husus ise Osmanlı Devleti’nin son zamanlarında Hicaz’da meydana gelen kargaşa ve kaostan faydalanan ve Kureyşli olan Şerif Hüseyin Halifeliğini ilan ettiği zaman başta Arap Yarımadası’nda bulunan Araplar, özelinde Suûd ailesi ve Vehhâbîler olmak üzere İslâm âlemi tarafından kabul görmemiştir.¹⁵¹

Zikredilen bu hususlar göz önüne alındığında Türklerin hilafetinin meşruiyetine aykırı hiçbir durum yoktur. Hilafet için önceki başlıklarda zikrettiğimiz asıl olan şartları yerine getiren her milletin bu makama gelmesi dine aykırı bir durum değildir.

¹⁴⁹ Şen, “Halifede Aranan Şartlardan Biri Olarak Kureyşliliğin Kavmiyetçilik İle İlişkilendirilmesine Eleştirel Bir Yaklaşım”, 206.

¹⁵⁰ Harputî, *Tenkihu'l Kelâm Fî Akâid-İ Ehli'l İslâm*, 303; Ramazan Yıldırım, *20. Yüzyıl İslam Dünyasında Hilafet Tartışmaları* (İstanbul: Anka Yayınları, 2004), 112.

¹⁵¹ Yıldırım, *20. Yüzyıl İslam Dünyasında Hilafet Tartışmaları*, 114.

Hilafette esas olanın nesep ve asabiyet değil, nüfuz, müslümanların birliği ve beraberliğini sağlayacak güce hâkim olması ve diğer müslümanların da kendilerine boyun eğecek bir güce haiz olmasıdır. Bu minvalde o dönemlerde Kureyş kabilesi bu şartları taşıyordu, sonrasında ise Osmanlı Devleti bu şartları taşıdığı için hilafeti elde etmiştir.

1.4.4. İttihad Terakkinin Siyasal Eğilimleri ve Suûd Ailesi İle Kurulan Bağlantı

Sultan II. Abdülhamid devri öncesinde başlayan ve hızlanan Arap milliyetçilik hareketleri Sultan'ın izlemiş olduğu politikalar neticesinde önceki hızını kaybetmiştir. Sultan II. Abdülhamid'in uyguladığı İslâm Birliği siyaseti milliyetçilik hareketinin karşısında en azından o dönemlerde başarı sağlamıştır. Sultan'ın Osmanlı Devleti'nin içinde bulunan Türk olmayan gayr-i müslim unsurların devlete zarar verebileceği gibi Müslüman (Arap, Arnavut vb.) unsurlara da şüphe ile bakması ve onlarla daha fazla ilgilenerek onların saltanata ve hilafete bağlılıklarını tahtta bulunduğu sürelerde kontrol altında tutmuştur.¹⁵² 1908 yılına kadar bu durum aşağı-yukarı bu şekilde devam etmiştir. 1908 yılında İttihat ve Terakki Cemiyet'inin baskıları neticesinde ilan edilen II. Meşrutiyet ile bu durum değişmiştir.

II. Meşrutiyet'in ilanı ve İttihatçıların izlemiş oldukları politikalar özellikle "Osmanlıcılık" politikasının yerini alan "Türkçülük" politikası devletin içindeki Türk olmayan diğer unsurların Müslümanlar dâhil olmak üzere harekete geçmesine sebep olmuştur. II. Meşrutiyet'in ilanından sonra halk bu duruma değişik tepkiler vermiş, saltanata bağlı memurlar ve idareciler tedirgin olmuştur. Yöneticilerin bazıları merkeze çağrılmış, bazıları da görevlerinden alınarak yerlerine yeni atamalar yapılmıştır. Bu durum Arapları büyük ölçüde etkilemişti. Zaten çoğu ellerinde ki makamlardan ve devletten aldıkları maaşlardan dolayı saltanata bağlı olan Arapların başkaldırımlarının temelini bu düşünce yapısı meydana getirmiştir. 1908 yılında yapılan ilk seçimler ise Araplarla İttihatçıların arasında ortaya çıkan ilk muhalefet olmuştur.¹⁵³

¹⁵² Kurşun, *Yol Ayrımında Türk-Arap İlişkileri*, 30-35.

¹⁵³ Kurşun, *Yol Ayrımında Türk-Arap İlişkileri*, 43-45.

II. Meşrutiyet'ten bir yıl sonra 31 Mart Vakası olarak tarihe geçen olaylar neticesinde Sultan II. Abdülhamid'in tahtan indirilmiş ve Osmanlı bir siyasî buhran dönemine girmiştir.¹⁵⁴Akabinde bu siyasî buhrandan yararlanan İtalya 1911 yılında Tarblusgarb'ı işgal etmiştir. Milliyetçilik akımı Arapların yanı sıra Arnavutları da etkilemiş ve Balkan Savaşları'yla bağımsızlığını ilan etmiştir. 1912-1913 yıllarında Balkan Savaşları neticesinde Osmanlı Balkanlardaki hâkimiyetini kaybetmiştir.¹⁵⁵ İttihatçılar "Türkçülük" politikasını ilk başlarda "Turancılık" yani "Türklerin birliğinde ve yönetiminde İslâm birliği" mantığıyla yürütmeyi hedefleseler de 1914 yılında bu politikanın yerini tamamen Türk milliyetçiliği almıştır. Daha sonra I. Dünya Savaşı'yla bu politika zirveyi yaşamıştır.¹⁵⁶

Osmanlı'nın himayesinde ki Arapları ve diğer unsurların başkaldırmalarını ve bağımsızlıklarını ilan etmelerini tetikleyen tek sebebin İttihatçıların yönetime gelmesiyle gerçekleşen "Türkçülük" düşüncesinin olduğunu söyleyerek bütün suçu İttihatçılara yüklemek doğru bir yaklaşım değildir. Avrupalı devletlerin Osmanlı Devleti'ni parçalamak istemesi ve sömürge arayışları sebebiyle Osmanlı Devleti'nin içinde ki etnik unsurlara verdikleri destekte bu hareketleri büyük ölçüde tetiklemiştir. Özellikle İngiltere 1903 yılından itibaren Arap vilayetlerinde ki istihbarat yapısını yeniden yapılandırmaya başlamış ve Arapları Osmanlı Devleti'ne karşı yanına çekmeye çalışmıştır. Öte yandan Fransa ve İtalya gibi devletlerde Osmanlı'nın himayesi altında ki Arapları Osmanlı'ya karşı kışkırtmaya çalışmışlardır. Zikredilen bu devletlerin bölgede o tarihlerde görev yapan çok sayıda ajanı dahi bulunmaktadır.¹⁵⁷ Zekeriya Kurşun; Arap-Türk tartışmalarını hızlandıran diğer hususları Havran ve Kerek isyanları, Asir ve Yemen meselesi, eğitimde ve mahkemelerde kullanılan dil meselesi olarak açıklamaktadır.¹⁵⁸Bu dönemde yapılan en büyük hatalardan birisi Sultan II. Abdülhamid'in uyarılarına rağmen on altı yıldır

¹⁵⁴ Feroz Ahmad, *İttihat ve Terakki*, çev. Nuran Yavuz (İstanbul: Kaynak Yayınları, 1999), 66.

¹⁵⁵ Ahmad, *İttihat ve Terakki*, 188; Sinan Marufoğlu, "II. Meşrutiyet Sonrasında, Avrupalı Devletlerin Arapları Osmanlı Devleti'ne Karşı Kışkırtma Girişimleri", ed. Eren Halit (Yüzüncü Yılında İkinci Meşrutiyet Milletlerarası Kongre Tebliğleri, İstanbul: IRCICA, 2012), 225.

¹⁵⁶ Ahmad, *İttihat ve Terakki*, 188.

¹⁵⁷ Marufoğlu, "II. Meşrutiyet Sonrasında, Avrupalı Devletlerin Arapları Osmanlı Devleti'ne Karşı Kışkırtma Girişimleri", 226.

¹⁵⁸ Kurşun, *Yol Ayrımında Türk-Arap İlişkileri*, 55-59.

İstanbul'da ikamete mecbur edilen Şerif Hüseyin'in Mekke'ye Emir olarak tayin edilmesi ve kendisine mali destek verilmesidir.¹⁵⁹

Bu süreçlerde Suûdi-Vehhâbîlerin lideri olan İbn Suûd 1914 yılında bir antlaşma imzalamıştır. Bu antlaşma neticesinde İbn Suûd Osmanlı Devleti'ne bağlı kalacak bunun karşılığında da Necid valisi olarak tayin edilmiştir. Bu süreçte İngilizlerle münasebetini sürdürse de İbn Reşid ile olan mücadelelerinden dolayı olsa gerek İngilizlere karşı direkt bir yardımda bulunmamıştır. O dönem de İbn Suûd'dan beklediğini alamayan İngilizler Şerif Hüseyin'e yönelmişler ve aradıklarını bulmuşlardır. Savaş sonrası kurulacak Arap devletinin yöneticisi ve halifesi olma teminatı ile Şerif Hüseyin'i Osmanlı'ya karşı kışkırtmayı başarmışlardır. İngilizler Lawrence gibi ajanlar ile birlikte silah ve para yardımıyla Hicaz başta olmak üzere Arap topraklarında başlayacak isyan fitilini ateşlemişlerdir.¹⁶⁰

Bu süreçte bir fiil isyan içerisinde olmayan Vehhâbî-Suûdi ler Necid'de otoritelerini güçlendirmekle meşgul olmuşlardır. 2 Kasım 1918 yılında Krallığını ilan eden Şerif Hüseyin devamında 6 Mart 1924'te Türkiye'de Hilafet'in kaldırılmasıyla Halifeliğini ilan etmiştir.¹⁶¹ Bu süreçlerin hiç birini kabul etmeyen ve öncesinde otoritesini ve askeri gücünü kuvvetlerinden Suûdi-Vehhâbîler silsile haliyle Hicaz ve Arap Yarımadası'nın kontrolünü ele geçirecek neticesinde Suûdi Arabistan Krallığını kurmuşlardır.

1.4.5. Ulus Devlet Fikrinin Etkisiyle Oluşan Bağımsız Ülke Talepleri ve Osmanlı Bünyesinden Kopuşlar

Fransız İhtilali'nin sonucu olarak meydana çıkan milliyetçilik akımı ilerleyen dönemlerde tüm dünyada etkisini göstermiştir. Bu akım, en çok etnik yapısında çok ulus bulunduran devletleri etkilemiştir. Bu devletlerin başında ise çok uluslu bir yapıya sahip olan Osmanlı Devleti yer almaktadır. İttihatçıların milliyetçilik politikası ve meşrutiyetin ikinci kez ilan edilmesi ise devlet içerisinde bulunan ulusların daha rahat hareket edebileceği bir zemin hazırlamıştır. 1908'li yıllarda Osmanlı Devleti'nin hâkim olduğu topraklara bakıldığı zaman Türk, Arap, Arnavut,

¹⁵⁹ Ahmad, *İttihat ve Terakki*, 170; Kurşun, *Yol Ayrımında Türk-Arap İlişkileri*, 47.

¹⁶⁰ H.C. Armstrong, *Abdülaziz bin Suud*, çev. Gülsüm Aldemir (İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2007), 99; Marufoğlu, "II. Meşrutiyet Sonrasında, Avrupalı Devletlerin Arapları Osmanlı Devleti'ne Karşı Kışkırtma Girişimleri", 234-235; Hulusi Yavuz, "Abdülaziz b. Suûd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1/194-195.

¹⁶¹ Yavuz, "Abdülaziz b. Suûd", 1/194-195.

Rum, Ermeni, Slav, Musevi kökenli vatandaşlar bulunmaktaydı. Bu vatandaşları temsilen mebusları 1908 ve 1912 seçimlerinde mecliste yer almışlardır.¹⁶²

Avrupalı devletlerin destek ve kışkırtmalarıyla daha da hız kazanan ulus devlet zihniyeti Osmanlı Devleti'nde bulunan farklı etnik gruba ait ulusların kendi devletlerini kurmak için ayaklanmalarına ve Osmanlı Devleti'nden kopuşlara sahne olmuştur. İlk olarak Avusturya-Macaristan Bosna-Hersek'i topraklarına katmış, ardından Bulgaristan bağımsızlığını ilan etmiştir. Bu olayların akabinde Girit adası Yunanistan'a bağlandığı bildirilmişse de bu durum gerçekleşmemiştir. Bu olayların akabinde Yemenliler ve Arnavutlar gibi Müslümanların çoğunlukta olduğu yerlerde olsa farklı etnik yapıya sahip uluslar tarafından ayaklanmalar baş göstermiştir. Tüm bu yaşanan olayların ardında Balkanlarda Osmanlı'ya karşı ulus devlet zihniyetinin bir tezahürü şeklinde savaş ortaya çıkmıştır. Balkanlarda meydana gelen ve iki defa karşı karşıya gelen devletlerin kaybeden tarafı Osmanlı Devleti olmuştur. Bu savaş neticesinde Batı Trakya, Arnavutluk, Makedonya ve Ege adaları hâsılı Edirne'ye kadar olan bütün Balkan toprakları kaybedilmiştir. Ulus devlet fikirleri etrafında cereyan eden savaşlar sonucunda Osmanlı Devleti büyük bir toprak kaybı yaşamıştır. Bu olayların neticesi aynı şekilde devletin doğu eyaletlerinde bu tarz olayların gerçekleşeceğinin veyahut Osmanlı'yı parçalamak ve paylaşmak isteyen devletlerin desteğiyle gerçekleştirileceğinin habercisi olmuştur. Rusya'nın Ermenileri, İngilizlerin Arapları, Fransızlarında Suriye ve Lübnan bölgelerinin kontrolünü ele almak istedikleri yadsınamaz bir durum olarak karşımıza I . Dünya Savaşı'nda çıkmıştır.¹⁶³

Ortaya çıkan bu dünya savaşı neticesinde ise Osmanlı Devleti'nin bünyesinde bulunan başta Araplar olmak üzere farklı etnik yapıya sahip diğer uluslar desteklenerek ve Osmanlı Devleti'ne karşı kışkırtılarak Osmanlı bünyesinden ayrılmış ve kendi devletlerini kurmuşlardı. Suûdi-Vehhâbî devleti de bu kaos ortamından yararlanarak Osmanlı Devleti'nden ayrılmış ve Suûdi Arabistan devletinin temellerini bahsedilen dönemlerde atmıştır.

1.4.6. Yeni Himaye Arayışları Ve Yeni Dinî Yorumların Öne Çıkması

I . Dünya Savaşı ve öncesinde çok uluslu bir etnik yapıya sahip ülkelerde bağımsızlığını ilan etmek isteyen uluslar kendilerini bu emellerine ulaştıracak bir

¹⁶² Ahmad, *İttihat ve Terakki*, 189.

¹⁶³ Zikredilen olaylar hakkında detaylı bilgi için bk. Karal, *Osmanlı Tarihi*, 9/213-353.

himaye arayışına girişmişlerdir. Bu durumdan en çok etkilenen ülkelerin başında yine Osmanlı Devleti gelmektedir. Bünyesinde Slav, Ermeni, Arap, Türk ve Rum gibi birçok ulusu barındıran Osmanlı Devleti'nde bu dönemde birçok ayaklanmanın ve bağımsızlık hareketlerinin yaşandığını bir önceki başlıkta görmüştük.

Örneğin bu düşüncelerini Osmanlı bünyesinde kalarak başaramayacaklarını düşünen Suriyeli ıslahatçı Araplardan olan Esad el-Mekki'nin, Amerika'da çıkan El-Delil gazetesine verdiği bir beyanat şu şekildedir:

“...Suriye meselesi Türkiye'nin efkârını işgal eden meselelerin en mühimini teşkil ediyor. Beyrut'ta ve Cebel-i Lübnan'da pek çok ulusal (vatani) toplantılar akdedildi. Beyrutlularla Lübnanlılar mevcut fırsattan istifade yolunu arıyor. Lübnanlılar Beyrut'un Lübnan'a ilhakını ve Beyrutlularda bir yabancı devletin, öncelikle Fransa'nın himayesi altında istiklali arzu ediyorlar...”¹⁶⁴

Aynı şekilde El-Efkâr gazetesine yazan Melham Atiyye ise istiklali elde etmeyi ve devlet işlerinin tanzim etmek üzere yabancılara bırakılmasının mümkün olacağı bunun da onurlarına zarar vermeyecek bir durum olduğunu şu sözleriyle ifade etmiştir:

“... Onun için işlerin ıslahını ecnebilere teklif etmek hiçbir zaman haysiyetimize halel getirmez. Yoksa bizi demir zincirle bağlayan, ağızlarımızı kapatan, efkârımızı tehdit eden, faziletli insanlarımızı tazlil eden, kuvve-i maneviyemizi öldüren ve hürriyet perveranımızı yanımızdan uzaklaştırıp taassup ve nefret tohumlarını eken o Türklerin, o efendilerimizin elinde kalacak olursak ileriye bir adım bile atamayız. Daima geri döneriz. Onlardan ayrılıp iltica edersek hem içtimai, zirai, ilmi durumumuz ilerler... Buda ancak ileri ve medeni olan ecnebilere vasıtasıyla olabilir.”¹⁶⁵

Öte yandan doğu bölgelerinde Ermenilerin Rusların yine Balkanlarda Slavların Rusların koruyucusu, İngiltere ve Fransa ise Arapların koruyuculuğunu üstlenmiş ve Osmanlı Devleti'ni kendi aralarında paylaşmışlardır.¹⁶⁶

Bu siyasî ortam da yeni bir ıslah ve tecdid hareketi olarak eylemler gerçekleştirdiğini iddia eden Suûdi-Vehhâbîler ilk başlarda Osmanlı'nın yanında gibi gözükseler de özellikle Necid'de merkezi otoritelerini sağladıktan sonra bağımsızlıklarını ilan etmek üzere Türklerin karşısına geçmişlerdir. Nitekim dinî ve siyasî bir harekete dönüşen Vehhâbîliğin yayılması ve Osmanlı'nın desteklediği İbn Reşid'in karşısında

¹⁶⁴ Kurşun, *Yol Ayrımında Türk-Arap İlişkileri*, 72.

¹⁶⁵ Kurşun, *Yol Ayrımında Türk-Arap İlişkileri*, 73.

¹⁶⁶ Karal, *Osmanlı Tarihi*, 9/352.

durabilmesi için silah ve maddi yardıma ihtiyaç vardı. Bu bağlamda hem askeri hem de maddi güce ihtiyacı olan İbn Suûd İngilizlerle antlaşma imzalamıştır. Bu antlaşmaya göre Suûdi-Vehhâbîler İngilizlerin yanında yer alacak, müttefiklerine saldırmayacak ve İngilizlerin düşmanlarına yardım etmeyecekti. Buna mukabil İngilizler Necid'in Türklerden bağımsızlığını ve İbn Suûd'un hükümdarlığını tanıyacak bununla beraber aylık para yardımı yapacak ve silah vereceklerdi.¹⁶⁷

Görüldüğü üzere Osmanlı bünyesinde ki farklı etnik unsurlar bağımsızlıklarını ilan edebilmek için himaye arayışları içinde olmuşlardır. Öte yandan Vehhâbîler hem bağımsızlıkları için hem de ortaya attıkları yeni dinî yorumlarının ihtiyacı olan desteği sağlayabilmek için bu yola başvurmuşlardır. Suûdi-Vehhâbîlerin diğer bağımsızlık hareketlerinden tek farkı da dinî ve siyasî bir hareket olarak hem öğretilerini genişletmek hem de sınırlarını genişletmek amacıyla olmalarıdır.

1.5. Dinî Unsurlar

Vehhâbîliği kuruluş aşamasından günümüze kadar motive eden unsurlardan en önemlisi ise din alanında uygulamaya çalıştıkları tecdid ve ihya çalışmalarıdır. Bu düşüncelerini ise tüm selefi ekollerin kullandığı “selefe ittiba” sloganıyla hayata geçirmeye çalışmışlardır. Vehhâbîlerin ortaya çıktığı dönem de ki yapılan bazı yanlış uygulamalar ise bu durumu tetikleyen önemli bir etken olmuştur. İbn Abdülvehhâb ve takipçilerinin yol haritası dinî özünü kaybetmesi ve bu sebeple dinî özüne döndürmek olmuştur.

Vehhâbîliğin ortaya çıkmış olduğu dönemde Müslümanların siyasî gücü olan Osmanlı Devleti eski gücünü kaybetmiş ve Müslümanlar da birlik ve beraberlik durumu da zayıflamıştır. İbn Abdülvehhâb ve Vehhâbîler de özellikle mezhepsel ihtilafların, bid'atların ve hurafelerin yaygınlaştığı bu dönemde birlik ve beraberliğin ancak Kur'an ve sünnet ile sağlanabileceği tezini savunmuştur. Bu bağlam da İbn Abdülvehhâb ve Vehhâbîlerin en çok üzerinde durmuş oldukları “Tevhid-Şirk” kaidesine aykırı olarak gördükleri türbeler, tevessül, salih zatlara aşırı taassup vb. uygulamalar çıkış noktaları olmuştur. Nitekim İbn Abdülvehhâb tarafından “Kitabu't-Tevhîd ve Keşfu's-Şubuhât” bu konular üzerine yazılmış iki eserdir.

İbn Abdülvehhâb'ın fikirlerinin peşinde mücadele etmesinde ki en büyük etken belki de yaşadığı dönemde ki İslâm toplumunda özellikle de Necid bölgesinde bedevîlerin

---

¹⁶⁷ Armstrong, *Abdülaziz bin Suud*, 117.

dinî yaşantılarında ki yanlış uygulamalardır. Bölgenin dinî inanış yapısında eski inançların izlerinin kaldığı hatta İslâm öncesinde görülen ay, yıldız ve güneşin kutsal kabul edildiği o dönemlerde Necid bölgesine seyahat edenlerin notları arasında yer almaktadır.¹⁶⁸ Yörükân o dönemde bölgenin dinî anlayışını Reşit Rıza'nın *El- Menar* mecmuasından şu şekilde aktarmaktadır:

“Bunlar ilk cahiliyet devrinden daha fena bir cahiliyet içinde idiler. Ağaca, taşta, hayvana, ölüye, diriye taparlardı. Namaz kılmazlar, zekât vermezler, başkasına ait malları yerler, adam öldürmüş olmak için adam öldürürlerdi. Cenab-ı Allah bunlara Şeyh Muhammed b. Abdülvehhâb'ı ve hafidini gönderdi. Bunlar oralarda selevin akidelerini, esere dayanan tefsiri, hadis kitaplarını ve İmam Ahmed b. Hanbel'in fikhini neşretmek suretiyle Müslümanlığı yenilediler. Bu hareketin tesiri ile halk dine öyle sarıldı ki memleketlerinde namazı terk eden, zekâtı vermeyen, kötülüğü irtikâp eden kimse kalmadı.”¹⁶⁹

İbn Abdülvehhâb ile aynı dönem de yaşamış olan İbn Ğannâm'ın aktardığı bazı örneklerden bahsetmemiz dönemin daha net anlaşılmasına vesile olacaktır.

Zeyd b. Hattab'ın Necid'in Cübeyle kasabasında yer alan kabrine insanlar gelip sıkıntılarını ve ihtiyaçlarını gidermesi için talepte bulunuyorlardı. Yine orada bulunan bir hurma ağacından medet umuyorlardı. Kadınlar evlenemediklerinde veya kendileriyle evlenmeye istekli herhangi birini bulamadıklarında bu hurma ağacından evlilik ve kendilerine eş vermesini istiyorlardı. Yine başka bir ağaca çaputlar bağlayarak çocuklarını kötülüklerden muhafaza edeceklerini ümit ediyorlardı. Durum Riyad ve Mekke' de aynıydı. Riyad'da Tâc adında veli olduğu düşünülen kişiden yardım talebinde bulunuluyordu. Mekke'de Ebu Ebû Talib'in kabrinin başına ellerinde mumlarla gelerek aşırı derece tâzim gösteriyorlardı. Yine Hz. Peygamber'in eşleri Meymune ve Hatice'nin kabirlerinde yapılanlar da bu durumdan farksızdı. Tâif'te de insanlar İbn Abbas'ın kabrinde kurban keserek ondan yarım talebinde bulunurlardı. İbn Ğannâm Şiflerin ise Hz. Ali'nin türbesine aşırı tâzim gösterdiklerini hatta orayı Allah'tan başkasına ibadet edilen bir put bir mekân haline getirdiklerini,

---

¹⁶⁸ Kurşun, *Necid ve Ahsa'da Osmalı Hâkimiyeti (Vehhabi Hareketi ve Suûd Devletinin Ortaya Çıkışı)*, 13.

¹⁶⁹ Yörükân, “Vahhabilik”, 56.

kubbesinin altında namaz kıldıklarını ve daha da ileri giderek türbeyi ziyaretin yetmiş hac sevabından daha fazla olduğunu belirtmiştir.¹⁷⁰

İslâm toplumunun özellikle de Necid bölgesinin içinde bulunduğu bu durum İbn Abdülvehhâb'ın mücadele etmesi için yeterli bir sebep olmuştur. O, bu durumlardan ötürü İslâm'ın özünü yitirdiğini ve dinin özüne yani Hz. Peygamber döneminde ki haline getirilmesi için mücadele edilmesi gerektiğine inanmıştır.

İbn Abdülvehhâb'ın bu mücadelesinin hızla yayılmasının etkenlerinden bir tanesi de Osmanlı Devleti'nin diğer mezhep ve inanışlara gösterdiği hoşgörüdür. İbn Abdülvehhâb'ın güç kazanmasının sebebiyse Onun ve fikirlerinin payitahta bildirilmesine rağmen bu bildirilerin önem arz etmediği kanısına varılarak İbn Abdülvehhâb'ın ve izinden gidenlerin hafife alınmasıdır. İşte bu süreç Vehhâbilik'in gelişim, yayılım ve güç kazanma sürecini hızlandırmıştır. Zikredilen bu hususlara ilaveten bir önceki başlıklarda anlatmış olduğumuz her ne kadar siyasî bir boyutu olsa da Türklerin hilafeti konusunda ki tartışmalar ve hilafetin kureyşliliği meseleleri de Vehhâbîleri motive eden dinî unsurlar arasında yer almıştır.

---

¹⁷⁰ İbn Ğannâm, Hüseyin, eş-Şeyh, *Târîhu Necd*, tah. Nâsiruddîn el-Esed, (Beyrut,1415/1994), 13-22 akt. Rifat Türkel, *Vehhâbilik ve Arka Planı (Başlangıçtan II. Suûd Devleti'ne Kadar)* (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Doktora Tezi, 2013), 92-93.

İKİNCİ BÖLÜM

VEHHÂBİLİĞİN TEŞEKKÜL SÜRECİ

2.1. Vehhâbîliğin İsimlendirilmesi

İsmi hareketin temellerini atan ve kurucusu olarak nitelendirilen Muhammed b. Abdülvehhâb'a nispetle alan Vehhâbîlik, aslında kendilerine muhalif düşünceye sahip çevreler tarafından daha çok kullanılmaktadır. Hareketin taraftarları ise kendilerini Ehl-i sünnet dairesinde kalan bir ıslah ve dinin aslına dönmesini hedefleyen bir ihya hareketi olarak gördüğünden Muvahhidûn (Ehl-i Tevhîd) veya izledikleri geleneksel dinî usule göre Ehl-i hadîs veya Selefiyye olarak isimlendirmeyi tercih etmektedirler. Vehhâbîliğin isimlendirilmesi hakkında Abdülaziz b. Suûd (ö.1953) 1929 yılında şu ifadeleri kullanmıştır:

“Bize Vehhâbîler diyorlar. Mezhebimize de ayrı bir mezhepmiş gibi Vehhabî ismini takıyorlar. Bu isimlendirmeler maksatlı olarak yayılmış yalan iddialardan kaynaklanan fahiş yanlışlardır. Biz, yeni bir mezhebin veya yeni bir akidenin bağlıları değiliz. Muhammed b. Abdülvehhâb yeni bir şey ortaya koymadı. Akidemiz, Allah'ın kitabında ve O'nun peygamberinin sünnetinde yer alan ve salih geçmişlerimizin tabi olduğu Selef-i Sâlihîn akidesidir.”¹⁷¹

Hareketin mensupları Vehhâbîlik isimlendirmesine verdikleri tepkiye ve kendilerini nasıl isimlendirdiklerine bakacak olursak şu şekildedir:

“Selefi davet, risaletin parlak döneminden itibaren salih selefin hidayet yoluna dönmeye bir çağrıdır. Bundan dolayı Şeyh Muhammed b. Abdülvehhâb'ın selefi daveti, haklı olarak İslâm dünyasındaki gerileme ve fikri donukluk döneminde ortaya çıkmış ıslah hareketlerinin önleri sayılmaktadır. Bu hareket, temiz esasları ile islâm akidesine dönmeye davet eder ve tevhid kavramının ona bulaşmış olan şirk türlerinden temizlemeyi hedefler. Bazıları yanlışlıkla bu harekete Şeyh Muhammed b. Abdülvehhâb'a nispet ederek “Vehhâbîlik” adını vermekte ise de aslında bu yeni bir mezhep ya da bid'at olarak sonradan ortaya çıkmış bir tarikat (yol) değildir.

¹⁷¹ Büyükkara, *İhvan'dan Cüheymân'a Suûdi Arabistan ve Vehhabilik*, 154.

Aksine bu, Selefi davetin bir uzantısı ve yenilenmiş halidir. O halde bu salih selefi takip etmek ve onların yollarından gitmek için bir yöntem ve bir çağrıdır.”¹⁷²

Vehhâbîler Müslümanlara karşı sert tutumları ve rahat bir şekilde tekfir dilini kullanmaları sebebiyle kendilerine muhalif görüşte olan bazı Osmanlı uleması tarafından ve bazı günümüz uleması tarafından haricîler olarak zikredilmişlerdir.¹⁷³ Bid‘at-tevhid anlayışlarına ters düşmesi sebebiyle mezar, türbe ve kubbeleri yıktıkları içi “mâbed yıkıcılar” olarak da isimlendirilmişlerdir.¹⁷⁴ Günümüzde bazı araştırmacılar tarafından ise, Sahabe ve tabiûn yöntemini takip ettiklerini belirten fakat bu konuda aşırıya gidip bunu bir fanatizm haline getiren Vehhâbîleri Selefilere ayırt etmek için Neo(Yeni)-Selefilik ifadesi kullanılmaktadır.¹⁷⁵

2.2. Kurucu Lider Olarak Muhammed b. Abdülvehhâb’ın Hayatı ve Görüşleri

Asıl adı Muhammed b. Abdülvehhâb b. Süleymân et-Temîmî en-Necdî olan İbn Abdülvehhâb Arap yarımadasının Necid bölgesinde küçük bir yerleşim birimi olan Uyeyne(Ayniyye)¹⁷⁶ köyünde 1115/1703¹⁷⁷ tarihinde dünyaya gelmiştir.¹⁷⁸ Uyeyne kadısı olan babası Abdülvehhâb b. Süleyman, Necid ve Hicaz bölgesinde tanınan önemli bir âlim ve fakihti. İlmi ve dinî bir çevrede yetişen İbn Abdülvehhâb ilk tahsiline babasının yanında başlamıştır. Hanbelî mezhebine bağlı bir aile ve ortamda yetişen İbn Abdülvehhâb ilk olarak aktarılan bilgilere göre henüz sekiz veya on yaşındayken Kur’an-ı Kerim’i ezberleyerek ve Kütüb-i Sitte’de ki hadislerin çoğunu ezberleyerek ilim tahsiline başlamıştır. Hanbelî âlimi Muvaffakuddin İbn

¹⁷² Mâni Hammâd el-Cüheni, *Çağdaş İnançlar Düşünceler Dinler, Mezhepler, Cemaatler, İdeolojiler, Edebi, Felsefi ve Siyasi Akımlar*, çev. M. Beşir Eryarsoy (İstanbul: Beka Yayınları, 2016), 211.

¹⁷³ Fazlur Rahman, *İslam*, çev. Mehmet Dağ - Mehmet Aydın (Ankara: Selçuk Yayınları, 1993), 238; Henri Laoust, *İslâm'da Ayrılıkçı Görüşler*, çev. Ethem Ruhi Fığlalı (İstanbul: Pınar Yayınları, 2017), 450.

¹⁷⁴ Ebu Zehra, *İslâm'da İtikadî, Siyasî ve Fikhî Mezhepler Tarihi*, 222.

¹⁷⁵ Mehmet Kubat, “Selefi Perspektifin Tarihselliği”, *İslami Araştırmalar Dergisi* 17/3 (2004), 236-239; Mevlüt Uyanık-Zeylabidin Acımamatov, “Selefi ve Felsefi Üslup: Teori ve Pratik Uyumsuzluğu Üzerine İç Asya Merkezli Bir Okuma” (Tarihte ve Günümüzde Selefilik Milletlerarası Tartışmalı İlmi Toplantı, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2014), 357-407.

¹⁷⁶ Eyüp Sabri Paşa, *Tarih-i Vehhâbiyan* (İstanbul: Bedir Yayınevi, 1992), 13 Eyüp Sabri Paşa’nın Tarih-i Vehhâbiyan isimli eserinde köyün ismi “Ayniyye” olarak geçmektedir.

¹⁷⁷ Abdülazîz b. Abdillâh b. Bâz, “Muhammed b. Abdülvehhâb”, çev. Enbiya Yıldırım, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/9 (2000), 659.(1111/1169 yılında doğduğu da rivayet edilmektedir. Ancak ilk zikredilen tarih olduğu daha doğrudur.)

¹⁷⁸ Michael Cook, “Muhammed b. Abdülvehhâb”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2005), 30/489-490; Eyüp Sabri Paşa, *Tarih-i Vehhâbiyan*, 13; el-Kûsî, *Selefilik*, 87; Kurşun, *Necid ve Ahsa'da Osmali Hâkimiyeti(Vehhâbi Hareketi ve Süid Devletinin Ortaya Çıkışı)*, 17; Laoust, *İslâm'da Ayrılıkçı Görüşler*, 437; el-Cüheni, *Çağdaş İnançlar Düşünceler*, 211; Fazlur Rahman, *İslam*, 276; Yörükân, “Vahhabîlik”, 55.

Kudâme'nin (ö.620/1223) fıkha dair eserlerini okumuş ve başta Hanbelî fıkı olmak üzere diğer ilimleri tahsil etmeye başlamıştır. Babası onu on iki yaşında imam olarak insanların önüne geçirmiştir.¹⁷⁹ İlim için ilk tahsilini bulûğa erdikten sonra Hicaz'a yapmıştır. Mekke'de Hac görevini yerine getirmiş ve orada bazı hocalardan ders almıştır. Ardından Medine'ye giden İbn Abdülvehhâb Hanbelî âlimi Abdullah b. İbrâhim b. Seyf en-Necdî, Muhammed Hayât es-Sindî, Muhammed b. Süleyman el-Kürdî, Şeyh Ali Efendi ed-Dağüstânî ve Abdüllatîf el-Afâlikî el-Ahsâî gibi âlimlerden ilim tahsil etmiştir. İbn Teymiyye'nin görüşlerini ilk defa Medine'de gözden geçirdiği rivayet edilen İbn Abdülvehhâb oradan Basra'ya yönelmiştir. Burada ki en meşhur hocası ise Muhammed el-Mecmûi olmuştur. Basra'da ki bazı âlimlerin tepkisinden dolayı orayı terk etmek durumunda kalmıştır. Basra'dan Şam'a yönelmek isteyen İbn Abdülvehhâb maddi imkânları el vermediği için bu seyahati gerçekleştirememiştir. Basra'dan ayrılıp Zubeyr'e, oradan da Ahsa'ya (İhsa) hareket etmiştir. Daha sonra Uyeyne emiriyle anlaşamayıp kadılıktan azledilerek Hureymile'ye yerleşen babasının yanına gelmiştir. Buraya yerleşen İbn Abdülvehhâb babası vefat edene kadar ilim ve tedrisatla meşgul olmuş, kendine özgü fikirlerini buradan duyurmaya başlamıştır. En meşhur eseri olan *Kitâbu't Tevhid'i* burada yazdığı zikredilmektedir. İbn Abdülvehhâb bu davet ve fikirlerinden dolayı Hureymile'de etrafında taraftar toplasa da birçokta düşman kazanmıştır. Babasının ölümünden sonra fikirlerini daha aktif bir şekilde yaymaya başlayan İbn Abdülvehhâb'a Hureymile'de suikast teşebbüsünde bulunmuş ancak başarısız olmuştur. Ardından Hureymile'de daha fazla barınamayan İbn Abdülvehhâb Uyeyne'ye tekrar dönmüştür.¹⁸⁰

Uyeyne emiri Osman b. Muhammed b. Muammer onu korumasına alıp akrabalarından birisiyle evlendirmiştir. Emir in verdiği destekle İbn Abdülvehhâb sadece fikirlerini daha rahat yaymakla kalmayıp fikirlerinin doğrultusunda gereken

¹⁷⁹ Abdillâh b. Bâz, "Muhammed b. Abdilvehhâb", 659; el-Kûsî, *Selefilik*, 87; el-Cüheni, *Çağdaş İnançlar Düşünceler*, 211; Yörükân, "Vahhabîlik", 55; Kurşun, *Necid ve Ahsa'da Osmalı Hâkimiyeti(Vehhabî Hareketi ve Suûd Devletinin Ortaya Çıkışı)*, 17; Ecer, *Tarihte Vehhabi Hareketi ve Etkileri*, 52; Cook, "Muhammed b. Abdülvehhâb", 30/491-492; Mustafa Öz, "Muhammed b. Abdülvehhâb (İlmî Şahsiyeti)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2005), 30/492-494; Büyükkara, *İhvan'dan Cüheymân'a Suûdi Arabistan ve Vehhabîlik*, 39.

¹⁸⁰ Abdillâh b. Bâz, "Muhammed b. Abdilvehhâb", 660; Yörükân, "Vahhabîlik", 56; Cook, "Muhammed b. Abdülvehhâb", 30/491-492; Öz, "Muhammed b. Abdülvehhâb", 30/492-494; el-Kûsî, *Selefilik*, 88-89; el-Cüheni, *Çağdaş İnançlar Düşünceler*, 212; Ecer, *Tarihte Vehhabi Hareketi ve Etkileri*, 52-53; Laoust, *İslâm'da Ayrılıkçı Görüşler*, 437-438; Kurşun, *Necid ve Ahsa'da Osmalı Hâkimiyeti(Vehhabî Hareketi ve Suûd Devletinin Ortaya Çıkışı)*, 17-18; Büyükkara, *İhvan'dan Cüheymân'a Suûdi Arabistan ve Vehhabîlik*, 39.

eylemleri bizzat uygulamaya başlamıştır. Uyeyne'ye bağlı olan yerlerde ki türbeleri, yüksek mezarları, kutsallık atfedilen ağaç ve mağaraları yıktırıştır.¹⁸¹ Bölgede bulunan sahabe olan Zeyd b. Hattâb'ın türbesini yıkmak isteyen Abdülvehhâb ile emir Osman b. Muammer arasında geçen diyalog şu şekildedir:

“Bize müsaade et Zeyd b. el-Hattâb'ın mezarı üzerindeki türbeyi yıkalım. Çünkü bu doğru yapılmış bir şey değildir. Hem Allah Teâla bu işe razı değildir. Rasulüllah'da kabirlere kubbe (türbe) yapılmasını, üzerlerinin mescid edinilmesini yasaklamıştır. Oysa bu türbe insanları saptırmakta ve akideleri değiştirmekte, halk şirke düşmektedir. Bu yüzden yıkılması gerekir. “Emir Osman ona “yıkma bir mani yoktur” karşılığını verdi. İbn Abdülvehhâb “Cebîlelilerin (Cebîle kabrin yakınındaki köyün ismidir) yıktırmamak için ayaklanmalarından korkarım” deyince, Emir Osman yaklaşık 600 kişilik ordu ve İbn Abdülvehhâb ile birlikte türbeyi yıkmak için yola çıkmıştır.”¹⁸²

İbn Abdülvehhâb bu süreçte irşat ve tebliğ faaliyetleri dışında çevrede ki âlimlere ve emirlere de mektuplar göndererek davasını ve kendisini tanıtmıştır. Bu sırada Ahsa ve civar beldelerin yönetimini elinde bulunduran Benû Halid'in emiri olan Süleyman b. Ureyr İbn Abdülvehhâb'ın bu durumunun kendi gücünü sarsacağını düşündüğü için emir Osman'a onu kovması ya da öldürmesi gerektiğini, öldürmediği durumda ona yapılan yardımların kesileceği şeklinde tehditkâr bir mektup yazmıştır. Emir bu durumu İbn Abdülvehhâb'a bildirip Uyeyne'den ayrılmasını isteyince İbn Abdülvehhâb:

“Benim davet ettiğim şey Allah'ın dinîdir, la ilahe illallah kavlini yerleştirmektir, Muhammedun Rasulüllah şehadetini hâkim kılmaktır. Kim bu dine tutunur, ona yardım eder ve bunda sadık olursa, Allah ona yardım eder, güçlendirir ve düşmanlarının beldelerine hâkim kılar. Eğer sabreder, istikamet üzere bulunur ve bu hayrı kabul edersen, sana şimdiden müjdeler olsun ki, Allah sana yardım edecek ve bu bedeviden ve diğerlerinden seni koruyacaktır. Hem de onun hâkim olduğu beldelerin ve aşiretinin idaresini sana sunacaktır.”¹⁸³

¹⁸¹ Abdillâh b. Bâz, “Muhammed b. Abdilvehhâb”, 600; Cook, “Muhammed b. Abdülvehhâb”, 30/491-492; el-Kûsî, *Selefilik*, 89; Kurşun, *Necid ve Ahsa'da Osmalı Hâkimiyeti (Vehhabî Hareketi ve Suûd Devletinin Ortaya Çıkışı)*, 18; Laoust, *İslâm'da Ayrılıkçı Görüşler*, 438-439; el-Cüheni, *Çağdaş İnançlar Düşünceler*, 212; Büyükkara, *İhvan'dan Cüheyman'a Suûdi Arabistan ve Vehhabilik*, 39.

¹⁸² Abdillâh b. Bâz, “Muhammed b. Abdilvehhâb”, 660.

¹⁸³ Abdillâh b. Bâz, “Muhammed b. Abdilvehhâb”, 662.

dese de emir savaşmaktan ve yenilmekten korkmuş ve onun ayrılmasını istemiştir. Buradan ayrılan İbn Abdülvehhâb, Muhammed b. Suûd (ö.1179/1765) yönetiminde olan Dir'îye' ye gitmiştir.¹⁸⁴

Burada daha sonra İbn Abdülvehhâb ve Muhammed b. Suûd arasında Dir'îye antlaşması olarak anlatacağımız antlaşma gerçekleşmiştir. İbn Abdülvehhâb 92 yaşında ölünceye kadar Dir'îye'de kalarak fikirlerini yaymıştır.¹⁸⁵

2.2.1. Tevhid-Şirk

2.2.1.1. Tevhid

Muhammed b. Abdülvehhâb görüşlerini Tevhid ilkesi üzerine inşa etmiştir. İbn Abdülvehhâb'ın yapmış olduğu seyahatlerde gördüğü bazı davranışlar ve uygulamalar onu tevhid ilkesi üzerine yoğunlaşmaya yönlendirmiştir. Onun şirk, bid'at, dua, kabir ziyareti, şefaath gibi bütün düşünceleri tevhîd akidesinin bir tezahürü olarak karşımıza çıkmaktadır.¹⁸⁶ Bu sebepten ötürü daha önce de bahsettiğimiz üzere kendilerini Muvahhidûn, Ehl-i Tevhid olarak isimlendirmişlerdir. Ehl-i sünnet ulemasının çoğunluğuna göre Tevhid, Allah'ın zâtı, sıfatları ve fiilleri bakımından tek olarak kabul edilmesi ve Allah'ın her konuda eşi, benzeri ve ortağının olmadığını kabul etmektir.¹⁸⁷

İbn Abdülvehhâb'a göre tevhid; İslâm'ın bizatihi kendisidir. Cinlerin ve insanların yaratılışında ki hikmet, ibadetler, peygamberlerin gönderilişinde ki hikmetin hepsi tevhiddir. Mutlak tevhid, kemal sıfatlarıyla Allah'ın birliğini bilmek, kabul etmek ve beyan etmek, Allah'ın azamet (büyüklük) sıfatını beyan edip ona ibadet ederek Allah'ı tek kabul etmektir.¹⁸⁸ Kur'an-ı Kerim'de ki "*Ben cinleri ve insanları ancak bana kulluk etsinler diye yarattım.*"¹⁸⁹, "*Andolsun ki biz, "Allah'a kulluk edin ve Tâğut'tan sakının" diye (emretmeleri için) her ümmete bir peygamber*

¹⁸⁴ Abdillâh b. Bâz, "Muhammed b. Abdilvehhâb", 663; Cook, "Muhammed b. Abdülvehhâb", 30/491-492; Yörükân, "Vahhabîlik", 56; el-Kûsî, *Selefilik*, 89; el-Cühenî, *Çağdaş İnançlar Düşünceler*, 212; Ecer, *Tarihte Vehhabi Hareketi ve Etkileri*, 55; Kurşun, *Necid ve Ahse'da Osmalı Hâkimiyeti(Vehhabî Hareketi ve Suûd Devletinin Ortaya Çıkışı)*, 18; Laoust, *İslâm'da Ayrılıkçı Görüşler*, 439; Büyükkara, *İhvan'dan Cüheymân'a Suûdi Arabistan ve Vehhabîlik*, 40.

¹⁸⁵ Abdillâh b. Bâz, "Muhammed b. Abdilvehhâb", 666; Cook, "Muhammed b. Abdülvehhâb", 30/491-492; Yörükân, "Vahhabîlik", 55; el-Kûsî, *Selefilik*, 91; Laoust, *İslâm'da Ayrılıkçı Görüşler*, 439; Ecer, *Tarihte Vehhabi Hareketi ve Etkileri*, 58.

¹⁸⁶ Ecer, *Tarihte Vehhabi Hareketi ve Etkileri*, 64; Ethem Ruhi Fığlalı, *Çağımızda İtikadî İslam Mezhepleri* (Ankara: Selçuk Yayınları, 1998), 100-101.

¹⁸⁷ Fığlalı, *Çağımızda İtikadî İslam Mezhepleri*, 101.

¹⁸⁸ Muhammed İbn Abdülvehhâb, *Kitâbu't Tevhid*, çev. Ahmet İhsan Dündar (İstanbul: Guraba Yayınları, 2013), 29-31.

¹⁸⁹ ez-Zâriyât 51/56.

gönderdik.”¹⁹⁰, “Rabbin, sadece kendisine kulluk etmenizi, ana babanıza da iyi davranmanızı kesin bir şekilde emretti.”¹⁹¹, “Allah’a ibadet edin ve O’na hiçbir şeyi ortak koşmayın.”¹⁹², “(O) göklerin, yerin ve ikisi arasındaki şeylerin Rabbidir. Şu halde O’na kulluk et; O’na kulluk etmek için sabırlı ve metânetli ol. O’nun bir adaşı (benzeri) olduğunu biliyor musun? (Asla benzeri yoktur).”¹⁹³ ayetler de tevhidin delilleridir.¹⁹⁴

İbn Abdülvehhâb Tevhidi; Rubûbiyet Tevhidi, Ulûhiyyet(ibadet) Tevhidi, İsim ve Sıfat Tevhidi olmak üzere üçe ayırmıştır.¹⁹⁵

2.2.1.2.Rubûbiyet Tevhidi

Allah’ın yaratıcılığında, mülkünde, kâinatı idaresinde, işleri çekip çevirmesinde teklik ve birliğin kabul edilmesidir.¹⁹⁶ Kişinin yaratıcılığında birliğini kabul etmesi Allah’tan başka yaratıcının olmadığını kabul etmesi demektir ki Kur’an-ı Kerim’de geçen “Bilesiniz ki, yaratmak da emretmek de O’na mahsustur.”¹⁹⁷;“(Resûlüm!) De ki: Size gökten ve yerden kim rızık veriyor? Ya da kulaklara ve gözlere kim mâlik (ve hâkim) bulunuyor? Ölüden diriyi kim çıkarıyor, diriden ölüyü kim çıkarıyor? (Her türlü) işi kim idare ediyor? “Allah” diyecekler. De ki: Öyle ise (Ona âsi olmaktan) sakınmıyor musunuz?”¹⁹⁸, “Allah’tan başka size gökten ve yerden rızık verecek bir yaratıcı var mı? O’ndan başka tanrı yoktur. Nasıl oluyor da (tevhiden küfre) çevriliyorsunuz!”¹⁹⁹ ayetler de bunun delilidir.²⁰⁰Mülkünde birliğini kabul etmesi yaratılanların tek sahibinin yaratıcılarının yani Allah olduğunu kabul etmesidir. Nitekim Kur’an’da Allah “Göklerin ve yerin hükümranlığı Allah’ındır.”²⁰¹,”Eğer biliyorsanız (söyleyin), her şeyin melekâtı (mülkiyeti ve yönetimi) kendisinin elinde

¹⁹⁰ en-Nahl 16/36.

¹⁹¹ el-İsrâ 17/23.

¹⁹² en-Nisâ 4/36.

¹⁹³ Meryem 19/65.

¹⁹⁴ Muhammed b. Salih el-Useymin, *el-Kavlu'l Müfid ala Kitabu't Tevhid*, çev. Ahmet İyibildiren (İstanbul: Guraba Yayınları,2018),1/16; İbn Abdülvehhâb, *Kitâbu't Tevhid*, 27; Muhammed İbn Abdülvehhâb, *Tevhîd Risâleleri Külliyyâtı*, çev. Heyet (İstanbul: Nedâ Yayınları, 2019), 22.

¹⁹⁵ el-Useymin, *el-Kavlu'l Müfid ala Kitabu't Tevhid*, 15; İbn Abdülvehhâb, *Kitâbu't Tevhid*, 33; İbn Abdülvehhâb, *Tevhîd Risâleleri Külliyyâtı*, 22.

¹⁹⁶ el-Useymin, *el-Kavlu'l Müfid ala Kitabu't Tevhid*, 15; İbn Abdülvehhâb, *Kitâbu't Tevhid*, 33; İbn Abdülvehhâb, *Tevhîd Risâleleri Külliyyâtı*, 24.

¹⁹⁷ el-A'râf 7/54.

¹⁹⁸ Yûnus 10/31.

¹⁹⁹ Fâtır 35/3.

²⁰⁰ el-Useymin, *el-Kavlu'l Müfid ala Kitabu't Tevhid*,16;İbn Abdülvehhâb, *Tevhîd Risâleleri Külliyyâtı*, 24.

²⁰¹ Âl-i İmrân 3/189.

olan, kendisi her şeyi koruyup kollayan, fakat kendisi korunmayan (buna muhtaç olmayan) kimdir? diye sor”²⁰² buyurarak mülkün sahibinin ve yönetiminin hepsine malik olduğunu belirtmiştir.²⁰³ İdaresinde kâinatı çekip çevirmesinde birliğini kabul etmesi demekse Allah’tan başka herhangi bir idareciyi reddetmek ve tek idarecinin Allah olduğunu kabul etmektir. Nitekim Kur’an-ı Kerim’de “(Resûlüm!) De ki: Size gökten ve yerden kim rızık veriyor? Ya da kulaklara ve gözlere kim mâlik (ve hâkim) bulunuyor? Ölüden diriye kim çıkarıyor, diriden ölüyü kim çıkarıyor? (Her türlü) işi kim idare ediyor? “Allah” diyecekler. De ki: Öyle ise (Ona âsi olmaktan) sakınmıyor musunuz? İşte O, sizin gerçek Rabbiniz olan Allah’tır. Artık haktan (ayrıldıktan) sonra sapıklıktan başka ne kalır? O halde nasıl (sapıklığa) döndürülüyorsunuz?”²⁰⁴ buyrulmakta tek idarecinin Allah olduğu açıkça belirtilmektedir ki, akılda aynı şekilde kâinatın yaratıcısının tek olduğuna delalet etmektedir.²⁰⁵

Muhammed b. Abdülvehhâb Rubûbiyet tevhidinî tek başına kabul etmekle kişinin imanın geçerli olmayacağını belirtir. Nitekim Hz. Peygamber’in zamanında ki Arap müşriklerde Rubûbiyet tevhidinî kabul ediyorlar, tek olan Allah’ın yaratıcı olduğuna, bütün işleri çekip çevirenin Allah olduğuna inanıyorlardı. Ancak bu durum onları Hz. Peygamber’in davet ettiği tevhid kapsamına dâhil etmiyordu. Çünkü ibadette Allah’ı bir kılmıyorlardı. Allah’tan başka varlıklara da ibadet şekilleri olan istiğase,²⁰⁶ tevessül, şefaât ve duada buldukları için ibadet tevhidinî kabul etmemiş sayılmaktadırlar. Ona göre kişi ibadet tevhidinî kabul etmediği sürece Rubûbiyet tevhidini kabul etse de Müslüman değildir. İbn Abdülvehhâb, Hz. Peygamber’in müşriklerle savaşmasını da bu duruma delil olarak göstermektedir.²⁰⁷

2.2.1.3.Ulûhiyyet(ibadet) Tevhidi

Ulûhiyyet tevhidi, sevgi, dua, recâ (ümit etmek), istiâne (yardım istemek), havf (korkmak), istiâze (sığınmak), nezr (adakta adamak), tâzim (saygı ve yüceltme), inâbe (yönelmek), ibadet ve Allah ve Resulüne itaat gibi fiiller de kulların Allah’ı

²⁰² el-Mü’minûn 23/88.

²⁰³ el-Useymin, *el-Kavlü'l Müfid ala Kitabu't Tevhid*,16;İbn Abdülvehhâb, *Tevhîd Risâleleri Külliyyâtı*, 24.

²⁰⁴ Yûnus 10/ 31-32.

²⁰⁵ el-Useymin, *el-Kavlü'l Müfid ala Kitabu't Tevhid*,17;İbn Abdülvehhâb, *Tevhîd Risâleleri Külliyyâtı*, 24.

²⁰⁶ İstiğase (Tevessül)bir aracı vasıtasıyla maddî veya mânevî derecesi yüksek birine yaklaşmayı arzu etmek; iyi amellerle Allah’a yaklaşmayı ummak. Detaylı bilgi için bak: Tevessül maddesi Yusuf Şevki Yavuz, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi,41/6-8.

²⁰⁷ Muhammed b. Salih el-Useymin, “Şüpheleri Yok Eden Tevhid Gerçeği: Keşfu’ş-Şubuhât Şerhi”, (PDF: ts.), 11; İbn Teymiyye, *Mecmû‘u'l-Fetâvâ -İbn Teymiyye*, 14/ 377-380.

birlemesidir. İlahlık ve ibadet edilmeye layık olanın sadece Allah olduğunu tasdik edip bütün ibadet çeşitlerini O'na yapmak ve bu konu da Allah'ı tek kabul etmektir. Kişinin Allah ile birlikte kendisine ibadet ettiği yahut Allah'a yakınlaştığı gibi yakınlaşmayı dileyeyeceği herhangi bir varlık edinmemesidir.²⁰⁸ İbn Abdülvehhâb Kur'an-ı Kerim'de geçen, “*Rabbiniz şöyle buyurdu: Bana dua edin, kabul edeyim.*”²⁰⁹, “*Mescidler şüphesiz Allah'ındır. O halde, Allah ile birlikte kimseye yalvarmayın (ve kulluk etmeyin)*”²¹⁰, “*De ki: Ey insanlar! Gerçekten ben sizin hepinize, göklerin ve yerin sahibi olan Allah'ın elçisiyim. Ondan başka tanrı yoktur, O diriltir ve öldürür. Öyle ise Allah'a ve ümmî Peygamber olan Resûlüne -ki o, Allah'a ve onun sözlerine inanır- iman edin ve O'na uyun ki doğru yolu bulasınız.*”²¹¹, “*Senden önce hiçbir resûl göndermedik ki ona: “Benden başka İlâh yoktur; şu halde bana kulluk edin” diye vahyetmiş olmayalım.*”²¹², “*Allah ile birlikte bir ilâh daha tanıma! Sonra kınanmış ve kendi başına terkedilmiş olarak kalırsın.*”²¹³, “*Ey insanlar! Sizi ve sizden öncekileri yaratan Rabbimize kulluk ediniz.*”²¹⁴, “*Çünkü Allah, hakkın ta kendisidir; O'ndan başka taptıkları ise hiç şüphesiz bâttır.*”²¹⁵ ayetleri de bu duruma delil olarak göstermektedir.²¹⁶

İbn Abdülvehhâb'a göre bu tevhidi yerine getirmeyen kişi Rubûbiyet ve isim ve sıfat tevhidini kabul etse dahi müşrik ve kâfir olur. Hz. Peygamber'in kendileriyle savaştığı, kanlarını ve mallarını mübah kıldığı müşriklerin ihlal ettiği tevhid çeşidi Ulûhiyyet (ibadet) tevhididir. Peygamberler bu durumu düzeltmek için gönderilmiş, kitaplar yine bu durumu düzeltmek için indirilmiştir.²¹⁷

Daha önce de bahsettiğimiz üzere İbn Abdülvehhâb'ın Zeyd b. el-Hattâb'ın türbesini bizatihi kendisinin yıkmasının sebebi bu tevhid anlayışına ters düşmesinden

---

²⁰⁸ Ebü'l-Abbâs Takiyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm b. Mecdiddîn Abdisselâm Harrânî İbn Teymiyye, *el-İstikâme*, thk. Muhammed Reşâd Sâlim (Medine: Câmiatü'l-İmâm Muhammed b Suûd, 1403), 2/31; İbn Abdülvehhâb, *Kitâbu't Tevhid*, 33; el-Useymin, *el-Kavlu'l Müfid ala Kitabu't Tevhid*, 19; İbn Abdülvehhâb, *Tevhîd Risâleleri Külliyyâtı*, 26; el-Useymin, “Şüpheleri Yok Eden Tevhid Gerçeği: Keşfu's-Şubuhât Şerhi”, 5.

²⁰⁹ el-Mü'min 40/60.

²¹⁰ el-Cin 72/18.

²¹¹ el-A'râf 7/158.

²¹² el-Enbiyâ 21/25.

²¹³ el-İsrâ 17/22.

²¹⁴ el-Bakara 2/21.

²¹⁵ Lokmân 31/30.

²¹⁶ İbn Abdülvehhâb, *Tevhîd Risâleleri Külliyyâtı*, 26-28; el-Useymin, *el-Kavlu'l Müfid ala Kitabu't Tevhid*, 19-20.

²¹⁷ İbn Abdülvehhâb, *Kitâbu't Tevhid*, 34; el-Useymin, *el-Kavlu'l Müfid ala Kitabu't Tevhid*, 20; el-Useymin, “Şüpheleri Yok Eden Tevhid Gerçeği: Keşfu's-Şubuhât Şerhi”, 6.

kaynaklanmaktadır. Tevessül, istiâze ve istiâne karşısında ki sert tavrının sebebi de ulûhiyyet tevhidinde ters düşmesidir. Geçmişte ve günümüzde onun izinden gidenlerin de en çok üzerinde durdukları alan bu alandır. Vehhâbîlerin ileride anlatacağımız için detayına girmeden söylemekle yetineceğimiz Tâif, Mekke ve Medine'yi ele geçirdikleri zaman yaptıkları uygulamalar ulûhiyyet tevhidi düşüncelerinin bir tezahürü olarak karşımıza çıkmaktadır.

2.2.1.4. İsim ve Sıfat Tevhidi

Allah'ın Kur'an-ı Kerim'de belirttiği ve Hz. Muhammed'in sünnetinde aktardığı ve açıkladığı azamet, cemâl ve celâline uygun sıfatlarla Allah'ı vasıflandırmak ve birlemek, hiçbir şekilde hiçbir varlığın bu vasıflarda Allah'a ortak olamayacağını kabul etmektir. Yani daha açık bir ifadeyle Allah'ı zatında ve sıfatlarında birlemek Allah'a eş, çocuk vb. isnâd ederek O'nun zatını kısımlara ayırmamak, en güzel isim ve sıfatları sadece Allah'a ait kılmaktır. Bu isim ve sıfatlar da benzerliği ve denkliği reddederek Allah'ın benzerinin olmadığını tasdik etmektir.²¹⁸ İnsanlara vacip olan Allah Teâlâ'ya Kur'an ve sünnette zatını vasıflandırdığı sıfatlar ve isimlerle iman etmek ve bu konu da tahrif,²¹⁹ ta'tîl,²²⁰ tekyîf,²²¹ temsile,²²² kalkışmamaktır.²²³

İbn Abdülvehhâb bu tevhid düşüncesini şu ayetlerle delillendirmiştir: “*De ki: O, Allah birdir. Allah sameddir. O, doğurmamış ve doğmamıştır. Onun hiçbir dengi yoktur.*”,²²⁴ “*En güzel isimler (el-esmâü'l-hüsnâ) Allah'ındır. O halde O'na o güzel isimlerle dua edin. Onun isimleri hakkında eğri yola gidenleri bırakın. Onlar*

²¹⁸ Takıyyüddîn Ahmed b. Abdülhalim b. Teymiyye İbn Teymiyye, *Tevhidü'l-Esmâ ve's-Sıfat, (İsim ve Sıfat Tevhidi)*, çev. Heyet (İstanbul: Tevhid Yayınları, 1996), 4; İbn Abdülvehhâb, *Kitâbu't Tevhid*, 33; İbn Abdülvehhâb, *Tevhid Risâleleri Külliyyâtı*, 37; el-Useymin, *el-Kavlu'l Müfid ala Kitabu't Tevhid*, 21; el-Useymin, “Şüpheleri Yok Eden Tevhid Gerçeği: Keşfu's-Şubuhât Şerhi”, 6.

²¹⁹ Tahrif: Ayet ve hadisleri lafız veya anlam olarak değiştirmek, onu zahir manasından uzaklaştırmak Bekir Topaloğlu - İlyas Çelebi, *Kelâm Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: İSAM Yayınları, 2010), 300; İbn Abdülvehhâb, *el-Kavlu'l Müfid ala Kitabu't Tevhid*, 23.

²²⁰ Ta'tîl: Allah'ın isim ve sıfatların tamamını kabul etmemek veya bazılarını kabul edip bazılarını kabul etmemek Topaloğlu - Çelebi, *Kelâm Terimleri Sözlüğü*, 307; el-Useymin, *el-Kavlu'l Müfid ala Kitabu't Tevhid*, 23.

²²¹ Tekyîf: Allah'ın bir sıfatın niteliğini mutlak olarak veya bir benzerle açıklamak yada Allah'ın sıfatlarının mahiyetlerinin nasıl olduğunu açıklamak Topaloğlu - Çelebi, *Kelâm Terimleri Sözlüğü*, 310; el-Useymin, *el-Kavlu'l Müfid ala Kitabu't Tevhid*, 23.

²²² Temsil: duyular ötesine ait bir şey hakkında duyular dâhilinde bulunan diğer bir şeye benzetme yapmak suretiyle hüküm vermek veya birşeyin her yönden diğer, ne benzediğini belirterek aynı olduğunu kabul etmektir. Topaloğlu - Çelebi, *Kelâm Terimleri Sözlüğü*, 312; el-Useymin, *el-Kavlu'l Müfid ala Kitabu't Tevhid*, 23.

²²³ İbn Abdülvehhâb, *Kitâbu't Tevhid*, 33; el-Useymin, “Şüpheleri Yok Eden Tevhid Gerçeği: Keşfu's-Şubuhât Şerhi”, 6; el-Useymin, *el-Kavlu'l Müfid ala Kitabu't Tevhid*, 23; İbn Abdülvehhâb, *Tevhid Risâleleri Külliyyâtı*, 37.

²²⁴ el-İhlâs 112/1-4.

yapmakta olduklarının cezasına çarptırılacaklardır.”²²⁵ “...O'nun benzeri gibi hiçbir şey yoktur. O, her şeyi hakkıyla işiten, her şeyi hakkıyla görendir.”²²⁶

Kişi kendinî Allah'ın isimleri ve sıfatları hakkında “niçin” ve “nasıl” sorusunu sormaktan ve bu sıfat ve isimlerin keyfiyeti hakkında düşünmekten alıkoymalıdır. Zira bunu yapan kişi bir bid'atçi olarak kabul edilmektedir.²²⁷

Muhammed İbn Abdülvehhâb tevhid konusuna çok büyük önem vermiş ve tevhidi Allah'ın kulları üzerinde ki hakkı, dinin en büyük emri, tüm asılların aslı ve amellerin esası olarak özetlemiştir. Hülasa-i kelim İbn Abdülvehhâb tevhidi üç başlık altında incelemiş, bunlardan birini inkâr eden ya da bunlardan birinde yanlış yapan kişileri müşrik veya kâfir olarak vasıflandırmıştır. Esmâ ve sıfat tevhidi hususundaysa te'vil, temsil ve teşbih yapanları bid'atçi olarak görmüş ve bunlarla mücadelesinden hiç vazgeçmemiştir.

2.2.2. Şirk

Muhammed b. Abdülvehhâb şirk büyük şirk, küçük şirk veya gizli şirk olmak üzere iki başlık altında açıklamıştır.

2.2.2.1. Büyük Şirk

Bir kimsenin Allah'a ortak/eş edinmesi ve Allah için yapılması gereken herhangi bir ibadet çeşidini başkasına yapmaktır. Allah'a dua eder gibi başkasına dua etmesi, başkasından korkması, başkasından ümit etmesi, başkasını Allah gibi sevmesi veya ibadetin herhangi bir şeklini başkasına yöneltmesi, Allah'tan başkası adına adakta bulunması ve kurban kesmesi, ölümlerden veya salihlerden yardım istemek, Allah'tan başkasına tevekkülde bulunmak gibi durumlar büyük şirkin örneklerindedir. Böyle bir şirk sahibi kimse dinden çıkar ve o hal üzere ölürse ebedi cehennemlidir.²²⁸

İbn Abdülvehhâb yukarıda belirttiği durumlara Kur'an-ı Kerim'den deliller getirmiştir.²²⁹

²²⁵ el-A'râf 7/180.

²²⁶ eş-Şûrâ 42/11.

²²⁷ el-Useymin, *el-Kavlü'l Müfid ala Kitabu't Tevhid*, 26.

²²⁸ Ebü'l-Abbâs Takiyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm b. Mecdiddîn Abdisselâm el-Harrânî İbn Teymiyye, *el-Cevâbu's-Sahih limen Bedele Dîne'l-Mesih - İbn Teymiyye*, thk. Alî b. Hasen vd. (Suudi Arabistan: Dâru'l-Âsime, 1419/1999), 1/91-97; İbn Abdülvehhâb, *Kitâbu't Tevhid*, 51; el-Useymin, *el-Kavlü'l Müfid ala Kitabu't Tevhid*, 139; İbn Abdülvehhâb, *Tevhid Risâleleri Külliyyâtı*, 46; Muhammed İbn Abdülvehhâb, *Dinde Üç Esas*, çev. Çetin Ahmet, 1422, 18; Muhammed b. Salih el-Useymin, *Üç Esas Allah, Din, Peygamber*, çev. Mehmed Ün (İstanbul: Guraba Yayınları, ts.), 22.

²²⁹ el-Bakara 2/165-167; el-Hac 22/11-13; el-Mâide 5/172; el-Mü'min 40/60; en-Nahl 16/116; en-Nisâ 4/48; el-Ankebût 29/65-66; et-Tevbe 9/31; er-Ra'd 13/14

2.2.2.2.Küçük Şirk

Küçük şirk bir diğer adıyla gizli şirk, ibadet edilecek makamda olmayan yaratılmışlar konusunda aşırı gitmek, Allah'tan başkası adına yemin etmek, ibadetlerinde riya(gösteriş) yapmak gibi durumlar bu şirk türündendir. Kişi tevbe ederek bu şirkten kurtulabilir. Bu tür şirk kişiyi dinden çıkarmamakla beraber bu hal üzere ölürse durumu Allah'a kalmıştır. Allah dilerse affeder dilerse cezalandırır.²³⁰

2.2.3. Dua

“Mescidler şüphesiz Allah'ındır. O halde, Allah ile birlikte kimseye yalvarmayın (ve kulluk etmeyin),”²³¹ “Gemiye bindikleri zaman, dinî yalnız O'na has kılarak (ihlâsla) Allah'a yalvarırlar. Fakat onları sâlimen karaya çıkarınca, bir bakarsın ki, (Allah'a) ortak koşmaktadırlar.”²³² “El açıp yalvarmaya lâyık olan ancak O'dur. O'nun dışında el açıp dua ettikleri onların isteklerini hiçbir şeyle karşılamazlar.”²³³ İbn Abdülvehhâb'a göre dua da ibadetler nev'indedir ve ibadet sadece Allah'a yapılır. Bu sebeple bir kimse Allah'tan başkasına (ölmüş ya da hayatta olan biri olsun fark etmez) dua eder veya duasının bir kısmını ona ayırırsa müşrik ve kâfir olur.²³⁴

2.2.4. Korku

“Şu halde, eğer iman etmiş kimseler iseniz onlardan korkmayın, benden korkun.”²³⁵ Allah kullarından yalnızca kendisinden korkmasını istemiştir. Bir kimsenin herhangi bir kimseden korkup, bu duyduğu korku ile o korktuğu kimseye ibadet etmesi veya bir yatırdan yahut kendisinden uzak ve kendisine etkisi olmayan bir veliden korkması bu türdendir ve bu durumlar kişiyi şirke sürükler.²³⁶

²³⁰ İbn Abdülvehhâb, *Kitâbu't Tevhid*, 52; İbn Abdülvehhâb, *Tevhîd Risâleleri Külliyyâtı*, 48; el-Useymin, “Şüpheleri Yok Eden Tevhid Gerçeği: Keşfu's-Şubuhât Şerhi”, 60; el-Useymin, *el-Kavlü'l Müfîd ala Kitâbu't Tevhid*, 134-135.

²³¹ el-Cin 72/18.

²³² el-Ankebût 29/65.

²³³ er-Ra'd 13/14.

²³⁴ Ebü'l-Abbâs Takiyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm b. Mecdiddîn Abdisselâm Harrânî İbn Teymiyye, *el-Fetâvâ'l-Kubrâ li'bni Teymiyye-İbn Teymiyye* (b.y.: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1408/1987), 2/421-423; İbn Abdülvehhâb, *Tevhîd Risâleleri Külliyyâtı*, 40; İbn Teymiyye, *Mecmû'u'l-Fetâvâ-İbn Teymiyye*, 1/312; İbn Abdülvehhâb, *Dinde Üç Esas*, 18-19; el-Useymin, “Şüpheleri Yok Eden Tevhid Gerçeği: Keşfu's-Şubuhât Şerhi”, 12.

²³⁵ Âl-i İmrân 3/175.

²³⁶ İbn Teymiyye, *Mecmû'u'l-Fetâvâ- İbn Teymiyye*, 11/663; İbn Abdülvehhâb, *Dinde Üç Esas*, 19; el-Useymin, *Üç Esas Allah, Din, Peygamber*, 30.

2.2.5. Recâ (Ümit etmek)

“De ki: Ben, yalnızca sizin gibi bir beşerim. (Şu var ki) bana, İlâh’ınızın, sadece bir İlâh olduğu vahyolunuyor. Artık her kim Rabbine kavuşmayı umuyorsa, iyi iş yapsın ve Rabbine ibadette hiçbir şeyi ortak koşmasın.”²³⁷ Recâ(ümit etmek) yalnızca Allah’a karşı duyulur. Allah’tan başkasına karşı yapılan recâ kişiyi şirke sürükler.²³⁸

2.2.6. Tevekkül

“Eğer müminler iseniz ancak Allah’a güvenin.”²³⁹ “Kim Allah’a güvenirse O, ona yeter...”²⁴⁰ Allah’tan başkasına tevekkül edilmez. Allah’tan başkasına bu kimse hayatta olan bir veli veya ölmüş bir peygamber olsun fark etmemekte kişiyi şirke sürüklemektedir.²⁴¹

2.2.7. Rağbet (Sevap Umarak Yönelme), Rahbet (Azabından Korkmak), Huşu (İtaat Ederek Korkmak)

“...Onlar (bütün bu peygamberler), hayır işlerinde koşuşurlar, umarak ve korkarak bize yalvarırlardı.”²⁴², “Sakin onlardan korkmayın! Yalnız benden korkun.”²⁴³ İbn Abdülvehhâb’a göre Allah’tan başkasından korkmakta şirk kabilindedir.²⁴⁴

2.2.8. İnâbe (Yönelmek)

“Size azap gelip çatmadan önce Rabbinize dönün, O’na teslim olun, sonra size yardım edilmez.”²⁴⁵ İnâbe, Allah’a yönelmek, şer’î hükümlerinde Allah’a teslim olmak demektir. Allah’tan başkasına teslim olan veya yönelen kimse şirke düşmektedir.²⁴⁶

²³⁷ el-Kehf 18/110.

²³⁸ İbn Teymiyye, *Mecmû‘u’l-Fetâvâ- İbn Teymiyye*, 1/94; İbn Abdülvehhâb, *Dinde Üç Esas*, 20; el-Useymin, *Üç Esas Allah, Din, Peygamber*, 30.

²³⁹ el-Mâide 5/23.

²⁴⁰ et-Talâk 65/3.

²⁴¹ İbn Teymiyye, *Mecmû‘u’l-Fetâvâ-İbn Teymiyye*, 11/664; İbn Abdülvehhâb, *Dinde Üç Esas*, 20; el-Useymin, *Üç Esas Allah, Din, Peygamber*, 31.

²⁴² el-Enbiyâ 21/90.

²⁴³ el-Bakara 2/150.

²⁴⁴ İbn Teymiyye, *Mecmû‘u’l-Fetâvâ-İbn Teymiyye*, 11/669; İbn Abdülvehhâb, *Dinde Üç Esas*, 21; el-Useymin, *Üç Esas Allah, Din, Peygamber*, 31-32.

²⁴⁵ ez-Zümer 39/54.

²⁴⁶ İbn Teymiyye, *Mecmû‘u’l-Fetâvâ-İbn Teymiyye*, 11/669; İbn Abdülvehhâb, *Dinde Üç Esas*, 21; el-Useymin, *Üç Esas Allah, Din, Peygamber*, 32.

2.2.9. İstiâne (Yardım İstemek)

“(Rabbimiz!) Ancak sana kulluk ederiz ve yalnız senden medet umarız.”²⁴⁷ Allah’tan başkasından bir yardım istemek kişiyi dinden çıkarır ve şirke sürükler. İstiâne ayette de geçtiği üzere yalnızca Allah’a hasır.²⁴⁸

2.2.10. İstiâze (Sığınmak)

“...insanların Rabbine, insanların Melikine (mutlak sahip ve hâkimine) insanların İlâhına sığınırım!”²⁴⁹, “Sabahın Rabbine sığınırım!”²⁵⁰ İstiâze yalnızca Allah’a mahsustur. Allah dışında herhangi bir varlıkla ölümlerle ya da sığınma talebini karşılama gücüne sahip ancak hazır olmayan canlılar ile yapılan istiâze şirk kabilindedir.²⁵¹

2.2.11. İstiğase (İmdat Dilemek)

“Hatırlayın ki, siz Rabbinizden yardım istiyordunuz. O da, ben peş peşe gelen bin melek ile size yardım edeceğim, diyerek duanızı kabul buyurdu.”²⁵² Ölümlerden ya da hazır olmayıp buna güç yetirebilen canlı kimselerden imdat istemek şirktir. Çünkü İstiğase yalnızca Allah’a hasır.²⁵³

2.2.12. Kurban

“De ki: Şüphesiz benim namazım, kurbanım, hayatım ve ölümüm hepsi âlemlerin Rabbi Allah içindir. O’nun ortağı yoktur. Bana sadece bu emrolundu ve ben müslümanların ilkiyim.”²⁵⁴ Allah’tan başkası adına kesim yapılması, adına kesim yapılanın ta’zim edilmesi, Allah’tan başkasına yakınlaşmak maksadı kurban kesilmesi kişiyi İslâm’dan çıkarır ve bu tür uygulamalar şirktir.²⁵⁵

²⁴⁷ el-Fâtiha 1/5.

²⁴⁸ İbn Teymiyye, *Mecmû‘u’l-Fetâvâ-İbn Teymiyye*, 1/88-89; İbn Abdülvehhâb, *Dinde Üç Esas*, 21; el-Useymin, *Üç Esas Allah, Din, Peygamber*, 33.

²⁴⁹ en-Nâs 114/1-3.

²⁵⁰ el-Felak 113/1.

²⁵¹ İbn Teymiyye, *Mecmû‘u’l-Fetâvâ-İbn Teymiyye*, 1/366; İbn Abdülvehhâb, *Dinde Üç Esas*, 22; el-Useymin, *Üç Esas Allah, Din, Peygamber*, 34.

²⁵² el-Enfâl 8/9.

²⁵³ İbn Teymiyye, *Mecmû‘u’l-Fetâvâ-İbn Teymiyye*, 1/330, 11/664; İbn Abdülvehhâb, *Dinde Üç Esas*, 22; el-Useymin, *Üç Esas Allah, Din, Peygamber*, 35.

²⁵⁴ el-En‘âm 6/162-163.

²⁵⁵ İbn Teymiyye, *Mecmû‘u’l-Fetâvâ-İbn Teymiyye*, 17/484-485; İbn Abdülvehhâb, *Dinde Üç Esas*, 23; el-Useymin, *Üç Esas Allah, Din, Peygamber*, 35.

2.2.13. Adak

“O kullar, şiddeti her yere yayılmış olan bir günden korkarak verdikleri sözü yerine getirirler.”²⁵⁶ Ayette geçen sözden maksat adaktır. Adakta ibadet nev’indedir, deliliyse bu ayettir. Bu sebeple Allah’tan başkasına adanan her türlü adak kişiyi dinden çıkarır ve şirke sürükler.²⁵⁷

2.2.14. Bid‘at

Arapçada “icat etmek, örneği olmaksızın yapıp ortaya koymak, inşa etmek” anlamında kullanılan bid‘at, “daha önce benzeri bulunmayıp sonradan ortaya çıkan (muhtes) şey” manasına gelmektedir.²⁵⁸ Terim anlamıyla “Hz.Peygamber’in vefatından sonra ortaya çıkan, din ile alakalı olan her türlü ilave ve eksiltme özelliği taşıyan, Kur’an ve sünnette hükmü olmayan, herhangi bir dinî delile dayanmayan, sahâbelerin ve tâbiînin görüşlerine aykırı olan her türlü fikir, anlayış ve davranıştır.”²⁵⁹

Bid‘at dar ve geniş kapsamlı olmak üzere iki şekilde tarif edilmiştir. Dar kapsamlı bid‘at, Peygamber’den sonra ortaya çıkan ve dinle ilgili olup ilâve veya eksiltme özelliği taşıyan her şey olarak ifade edilmiştir. Bu düşünceyi kabul edenlere göre din ile ilgisi bulunmayan ve dinî mahiyeti olmayan şeyler bid‘at sınıfında dâhil edilmemektedir. Bu doğrultuda bakıldığı zaman örf ve adet türünden olan davranışlar bid‘at kavramına dâhil edilmemiştir. Bid‘atın geniş kapsamlı kabul edenlerin tarifi ise Peygamber’in vefatından sonra ortaya çıkan her şeydir. Bu tarife göre dinî doğrultuda ki amel ve davranışlar dışında günlük hayatla alakalı olarak sonradan ortaya çıkan adet, örf, uygulamalar ve fikirler de bid‘atın kapsamı dâhilindedir. Malik b. Enes, Tartûşî (ö. 520/1126), Şâtıbî (ö. 790/1388), İbn Teymiyye ve İbn Receb (ö.795/1393) bu anlamı benimsemişlerdir.²⁶⁰

İbn Abdülvehhâb bid‘atların iyice yaygınlaştığı iddia edilen bir dönemde ortaya çıkmıştır. Suûd ailesini de arkasına alan İbn Abdülvehhâb bid‘atlarla mücadelesini teoriden pratiğe dönüştürmüştür.

²⁵⁶ el-İnsân 76/7.

²⁵⁷ İbn Teymiyye, *Mecmû‘u’l-Fetâvâ-İbn Teymiyye*, 17/484-485; İbn Abdülvehhâb, *Dinde Üç Esas*, 23; el-Useymin, *Üç Esas Allah, Din, Peygamber*, 36.

²⁵⁸ İbn Manzûr, *Lisân’l-Arab*, “bd’a”, 8/6; Mustafa vd. , *El-Mu‘Cemü’l-Vasît*, ts. , “bd’a”, 64; Rahmi Yaran, “Bid‘at”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6/129-131.

²⁵⁹ Mehmet Zeki Pakalın, *Bid‘at* (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1993), “Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü” 1/231; Yaran, “Bid‘at” 6/129-131.

²⁶⁰ Yaran, “Bid‘at”, 6/129-131.

İbn Abdülvehhâb bid‘at konusundaki görüşlerini İbn Teymiyye’den almakla beraber bu konuda ondan daha katı davranmış sergilemiş ve daha aşırı gitmiştir. İbn Abdülvehhâb, “bid‘atı hasen” diye bir ayrımı kabul etmez. Buna delil olarak da Hz. Peygamber’in “*Her bid‘at dalalettir. Her dalalet ateştedir*”²⁶¹ hadisini aktararak, onun burada herhangi bir bid‘atı istisna tutmadığını belirtir.²⁶² İbn Abdülvehhâb’ın mücadele ettiği bid‘atlar sonradan ortaya çıkan dinî dayanağı olmayan türbeler ve mezarlarla, ibadet yerleriyle, tasavvuf ve tarikatlardaki aşırı uygulamalarla alakalıdır. İbn Abdülvehhâb ve onun izinden gidenlere göre farz namazların ferdi olarak eda etmek bid‘attır, dolayısıyla cemaatle namaz şarttır. Bu uygulama günümüz de her ne kadar bizatihi uygulanmasa da Vehhâbîliğin kurulduğu ilk dönemlerde, namaza bir vakit dahi olsa gelmeyene ilk seferinde imam tarafından nasihat edilir. İkinci seferinde bulunduğu mıntıkanın hâkimi tarafından uyarı yapılır. Üçüncü defasında yine kişi yine gelmezse meşru bir mazeret belirtirse kurtulur. İmam her namazdan sonra camiye gelmesi gerekenlerin yazılı olduğu bir listeden isimlerini okuyarak yoklama alır ve namazdan çıktıktan sonra ilk işi camiye gelmeyen kişi veya kişileri bulmak ve bu kişilerin neden gelmediğini öğrenmektir.²⁶³ Camilerin süslenmesi, kubbe ve minare yapılması bid‘at olarak kabul etmekte ve camilerin sade olması gerektiğini savunmaktadırlar.²⁶⁴

Muhammed b. Abdülvehhâb ve taraftarlarının belki de üzerinde en çok durduğu konu türbeler, kabristanlar ve buralar ziyaret edilirken yapılan aşırı ve yanlış uygulamalardır. Daha önce de bahsettiğimiz üzere onun, Zeyd b. Hattâb’ın türbesini yıktırması ve daha sonrasında onun takipçileri tarafından ele geçirdikleri her beldede türbeleri yıkmaları²⁶⁵ sebebiyle muhalifleri tarafından “Mâbed Yıkıcılar” olarak da adlandırılmışlardır.²⁶⁶ İbn Abdülvehhâb türbe yapılmasının ve burada yapılan aşırı uygulamaları câiz görmemiş ve kabir ziyareti maksadıyla Hz. Peygamber’in kabri dahi olsa yola çıkmayı yasaklamıştır. “*Şu üç mescitten başkası için yolculuğa*

²⁶¹ Müslim, “Cum’a”, 43.

²⁶² Türkel, *Vehhabilik ve Arka Planı (Başlangıçtan II. Suûd Devleti’ne Kadar)*, 54.

²⁶³ M. Muhammed Futeyyih el-Medenî, *Necd el-İhvan Fırkası veya Bugünkü Vehhâbîlik* (İstanbul: Bâb-ı Âlî - Hüsn-i Tabîat Matbaası, 1343), 40; Yörükân, “Vahhabîlik”, 60; Ecer, *Tarihte Vehhabî Hareketi ve Etkileri*, 83-84; Büyükkara, *İhvan’dan Cüheymân’a Suûdi Arabistan ve Vehhabîlik*, 44.

²⁶⁴ İbn Abdülvehhâb, *el-Kavlü’l Müfîd ala Kitabu’t Tevhîd*, 454-455; el-Kûsî, *Selefilik*, 415; Salih b. Fevzan el-Fevzan, “*Bid’atın Tanımı Hükümleri ve Çeşitleri*”, (PDF:2009), 43.

²⁶⁵ Vehhâbîlerin ele geçirdikleri beldelerde türbeler ve mezarlara yaptıkları uygulamalar için bk. Eyüp Sabri Paşa, *Tarih-i Vehhâbiyan*, 28-33, 41-59; Kurşun, *Necd ve Ahsa’da Osmalı Hâkimiyeti (Vehhabî Hareketi ve Suûd Devletinin Ortaya Çıkışı)*, 43; Ecer, *Tarihte Vehhabî Hareketi ve Etkileri*, 80; Büyükkara, *İhvan’dan Cüheymân’a Suûdi Arabistan ve Vehhabîlik*, 110-116.

²⁶⁶ Ebu Zehra, *İslâm’da İtikadî, Siyasî ve Fikhî Mezhepler Tarihi*, 222.

çıkılmaz: Mescid-i Haram, benim şu mescidim ve Mescid-i Aksa.”²⁶⁷, Allah Yahudilere ve Hıristiyanlara lanet etsin. Peygamberlerinin kabirlerini mescide çevirdiler.”²⁶⁸, “Sizden öncekiler peygamberlerinin kabirlerini mescid edinîrlerdi. Dikkat edin. Kabirleri mescid edinmeyin. Bunu size yasaklıyorum.”²⁶⁹ hadislerini ise delil olarak kullanmıştır. Muhammed b. Abdülvehhâb Türbe veya mescidin sadece kabrin üzerine inşa edilmesi değil, kabrin yanına da inşa edilse o kabrin üzerine inşa edilmişten farksız olacağını belirtmiştir. Mescid inşa edilmese dahi kabrin yanında eda edilen namazı da aynı sınıfta değerlendirmiştir. Peygamber daha kendi kabri dahi ortada yokken böyle bir şey yapmayı yasaklamıştır.²⁷⁰ İbn Abdülvehhâb ve takipçileri “Evlerinizi kabirler haline getirmeyin. Kabrimi bayram yeri haline çevirmeyiniz. Bana salâtü selâm getiriniz. Zira nerede olursanız olun sizin salâtü selâmınız bana ulaşır.”²⁷¹ hadisinden yola çıkarak bir ecir, sevap umarak Peygamber’in kabri dahi olsa kabir ziyareti için yola çıkmanın yasak olduğunu şiddetle savunmuşlardır.²⁷² Puta tapma mantığı kabir ziyaretlerinden dolayı ortaya çıkmıştır. Hıristiyan ve Yahudiler böyle yaptıkları için sapkın duruma düşmüşlerdir. Bu türden uygulamaların her türlüşi şirke götüreceğinden dolayı bid‘attır.²⁷³ Kabirlerin boyunu yükseltmek, üzerine herhangi bir yapı inşa etmek, ışıklandırmak, kireçle sıvamak, yazı yazmak, kandiller koymak, kabre kireç taşı, pişirilmiş tuğla veya taşlar ilave etmek ve orada Kur’an okumak sonradan ortaya çıkmış işlerdir yasaktır²⁷⁴ ve bid‘attır. Kişinin kabrin yanında sadece dua etmesinde sakınca yoktur. Dua ise ibadet türünden olduğu için kabre dönük edilmemelidir. Kabirde dua edecek kimse kibleye dönerek yapmalıdır. Kabirlere el sürmek, onları öpmek de bid‘at kabilindedir.²⁷⁵ Muhammed b. Abdülvehhâb’ın bid‘at olarak nitelediği tevhid ilkesine aykırı olduğunu düşündüğü için şiddetle karşısında durduğu tasavvuf ve tarikatlar alanında yapılan bazı yanlış uygulamalardır. Hatta İbn Abdülvehhâb’a göre tarikat insanların

²⁶⁷ Müslim, “Hac”, 511.

²⁶⁸ Buhârî, “Salât” 54; Müslim, “Mesacid”, 21.

²⁶⁹ Müslim, “Mesacid”, 23.

²⁷⁰ İbn Teymiyye, *Mecmû‘u’l-Fetâvâ-İbn Teymiyye*, 17/461-464; İbn Abdülvehhâb, *Kitâbu’t Tevhid*, 128; İbn Abdülvehhâb, *el-Kavlü’l Müfid ala Kitabu’t Tevhid*, 1/468-482.

²⁷¹ Süleymân b. el-Eşas es-Sicistânî Ebû Dâvûd, *Sünenü Ebî Dâvûd* (Delhi: el-Matbaatu’l-Ensâriyye, 1323), “Menâsik” (97).

²⁷² el-Useymin, *el-Kavlü’l Müfid ala Kitabu’t Tevhid*, 1/483-484.

²⁷³ İbn Teymiyye, *Mecmû‘u’l-Fetâvâ-İbn Teymiyye*, 27/120-122; İbn Abdülvehhâb, *Kitâbu’t Tevhid*, 133-134.

²⁷⁴ Hadis metinleri için bk. Müslim, “Mesâcid”, (16,17).

²⁷⁵ Türköl, *Vehhabilik ve Arka Planı (Başlangıçtan II. Suûd Devleti’ne Kadar)*, 57.

sapmalarına sebep olan bir bid'attır. İnsanların bir şeyhe bağlanmadan doğruya, hakikate ulaşamayacağı iddiası küfürdür. Tevhid-şirk konusunda işlediğimiz üzere tasavvuf ve tarikatlarda yaygın olan Allah'tan başkasından yardım istemek veya ondan başkasına dua etmek, Peygamber, melek, veli gibi başka bir varlığa dua eden, Allah dışında kimsenin gücünün yetmeyeceği bir konu da Allah dışında birisine istiğasede bulunmak gibi uygulamalar kişiyi küfre ve şirke sürükleyen bir bid'attır.²⁷⁶ İbn Abdülvehhâb bu görüşleri çerçevesinde insanları uyarmış hatta yeri geldiğinde güç kullanmaktan çekinmemiştir. Bu görüşler Vehhâbîliğin tevhid-şirk görüşlerinden sonra en önemli temel yapı taşlarından bir tanesidir. Bu minvalde Vehhâbîlerin bid'at çatısı altında neler yaptığını daha detaylı şekilde inceleyeceğimiz için bu başlık altında bu görüşleri ve uygulamaları zikretmekle yetineceğiz.

2.2.15. Şefaât ve Tevessül

İbn Abdülvehhâb'ın şefaât konusunda ki görüşleri de İbn Teymiyye ile paralellik göstermektedir.²⁷⁷ Bu bağlamda şefaât Allah'ın izniyle söz ve amel bakımından, Allah'ın razı olduğu tevhid ehli için geçerlidir. İbn Abdülvehhâb'a göre şefaât Allah Teâlâ'ya aittir. İbn Abdülvehhâb şefaati iki esas üzerinde temellendirmiştir. Bunlardan ilki şefaât edecek olan kişi için Allah'ın izninin olması, ikincisiyse hem şefaât edecek olandan hemde kendisine şefaât edilecek kişiden Allah'ın razı olmasıdır.²⁷⁸ Allah bu hususta tevhid ehline lütuf ve ihsanıyla muamelede bulunmakta ve şefaât için izin verdiği kullarının duaları vasıtasıyla şefaât olunacak kullarına mağfirette bulunmaktadır.²⁷⁹ Kur'an-ı Kerim'de geçen; *“Rablerinin huzurunda toplanacaklarından korkanları onunla (Kur'an ile) uyar. Onlar için Rablerinden başka ne bir dost, ne de bir aracı vardır; belki sakınırlar.”*²⁸⁰ *“De ki: Bütün şefaât Allah'ındır.”*²⁸¹ *“İzni olmadan O'nun katında kim şefaât edebilir?”*²⁸² *“Göklerde nice melek var ki onların şefaâtları, dilediği ve hoşnut olduğu kimse için Allah'ın izin vermesi dışında, bir işe yaramaz.”*²⁸³ *“Allah'ın huzurunda, kendisinin izin verdiği*

²⁷⁶ İbn Teymiyye, *Mecmû'u'l-Fetâvâ-İbn Teymiyye*, 1/330, 11/664; İbn Abdülvehhâb, *Kitâbu't Tevhid*, 98; el-Useymin, *el-Kavlü'l Müfid ala Kitabu't Tevhid*, 1/328.

²⁷⁷ İbn Teymiyye, *Mecmû'u'l-Fetâvâ-İbn Teymiyye*, 1/116-120.

²⁷⁸ İbn Abdülvehhâb, *Kitâbu't Tevhid*, 114; el-Useymin, *“Şüpheleri Yok Eden Tevhid Gerçeği: Keşfu's-Şubuhât Şerhi”*, 37.

²⁷⁹ İbn Abdülvehhâb, *Kitâbu't Tevhid*, 113.

²⁸⁰ el-En'âm 6/51.

²⁸¹ ez-Zümer 39/44.

²⁸² el-Bakara 2/255.

²⁸³ en-Necm 53/26.

kimselerden başkasının şefaati fayda vermez.”²⁸⁴“Allah rızasına ulaşmış olanlardan başkasına şefaet etmezler.”²⁸⁵ ayetleri ise bu hususa delil göstermektedir.

Muhammed b. Abdülvehhâb ve takipçileri şefaati kabul etmekle beraber Allah’ın izni olmadan şefaatin gerçekleşmesinin mümkün olmadığını savunmaktadır. Hz. Peygamber’e şefaet verilmiş, ben de ondan istiyorum diyen birisi şirke düşmüş olur ve ona şu şekilde cevap verilmesi gerekir: “Allah şefaati Hz. Peygamber’e vermiş, bununla birlikte sana böyle bir istekte bulunmayı yasaklamıştır. Nitekim şefaet Hz. Peygamber’den başkasına da verilmiştir. Meleklerin, evliyanın, küçük yaşta ölen çocukların şefaet edecekleri sahih rivayetlerde geçmektedir. Eğer kişi: Allah onlara şefaati vermiştir, ben de onlardan istiyorum derse Allah’ın kitabında sözünü ettiği salihlere ibadete dönmüş olmaktadır.”²⁸⁶ Tam bu noktada mevzu şefaet konusundan uzaklaşarak tevessül konusuna dâhil olmaktadır.

Tevessül, bir Müslümanın işlediği sâlih amelleri, Hz. Peygamber’i yahut velîleri vesile yaparak Allah’a yakın olmaya çalışması anlamında kullanılmaktadır. İstiâne, istigase ve istimdâd kelimeleride aynı anlamda kullanılmaktadır.²⁸⁷ İbn Abdülvehhâb tevessülü topyekûn reddetmemiş câiz olan ve olmayan şeklinde detaylandırmıştır. Câiz olmayanlar peygamberin, velinin ve ya inandığı salih bir zatın kabrine gelip, sadece Allah’ın gücünün yeteceği bir şeyi onlardan istemesi, kabrin yanında namaz kılması, kandil yakması, üzerine yapı yani türbe tarzı yapılar inşa etmesi, kabrin yanında namaz kılması vb. şeylerdir ki tevessülün bu türü şirktir. Kabirde yatan ölümlere yalvarıp onlara tevessülde bulunmak onlardan dünyevi ve uhrevi ihtiyaçlarının karşılanmasını istemek gibi tevessül türüyse kişiyi büyük şirke sürükler.²⁸⁸ En salih insanın bile Allah’tan başkasına-Allah’ı rızasını kazanmak için-yalvarması o salih zatı zalim biri haline dönüştürür.²⁸⁹ Câiz olan kısım ise, peygamber, veli veya salih bir şeyhten kendisi için dua talep etmesidir. Nitekim sahabeler Hz.Peygamber hayatta iken O’ndan kendileri için dua etmesini istiyorlardı. Ancak bu tür bir tevessül Hz. Peygamber vefat ettikten sonra hiç olmamış, sahabeler O’nun kabrinin yanında ondan bir şey istememişlerdir. Kaldı ki selef Hz.

---

²⁸⁴ Sebe’ 34/23.

²⁸⁵ el-Enbiyâ 21/28.

²⁸⁶ el-Useymin, “Şüpheleri Yok Eden Tevhid Gerçeği: Keşfu’ş-Şubuhât Şerhi”, 37.

²⁸⁷ Yavuz, “Tevessül”, 41/6-8.

²⁸⁸ İbn Teymiyye, *Mecmû’u’l-Fetâvâ-İbn Teymiyye*, 27/76-77; İbn Abdülvehhâb, *Kitâbu’t Tevhid*, 98,134; el-Useymin, “Şüpheleri Yok Eden Tevhid Gerçeği: Keşfu’ş-Şubuhât Şerhi”, 52.

²⁸⁹ İbn Abdülvehhâb, *Kitâbu’t Tevhid*, 96; İbn Abdülvehhâb, *el-Kavlu’l Müfid ala Kitabu’t Tevhid*, 1/329.

Peygamber'in kabrinin yanında bile Allah'a dua etmeyi doğru bulmamış karşı çıkmıştır.²⁹⁰

Vehhâbîlerin tarikatlar ve tasavvuf hakkında ki bu sert görüşlerinin temelinde İbn Abdülvehhâb'ın tevessül hususunda ki düşünceleri yer almaktadır. Onların düşünce yapısına göre tasavvuf ve tarikat insanı şirke götüren bid'attan başka bir şey değildir. Tarikat ehlinin, şeyhin müridi sapıklıktan ve hatadan koruduğu, insanın yükselmesinin ve nefsin temizlenmesinin tarikatla mümkün olduğu, ashabın Hz. Peygamber'e biat ettiği gibi, mutlaka bir mürşide bir şeyhe bağlanmanın zorunlu olduğu, tarikat şeyhlerinin mezarlarında yaşadıkları ve tasarruf sahibi oldukları ve böylece dünyayı yönettikleri, onlara tevessül etme şartı, rabita gibi iddialar dayanaksız, küfre ve şirke sürükleyen iddialardır.²⁹¹

Muhammed b. Abdülvehhâb'ın Şefaât ve tevessül hakkında ki düşüncelerini özetleyecek olursak şefaât, Allah'ın rızasına ulaşmış kimselere, yalnızca Allah'ın izin verdiği kimseler aracılığıyla meydana gelebilir. Bunun dışında Allah'ın izni olmadan herhangi bir kimsenin peygamber dahi olsa şefaât etme yetkisinin olmadığı gibi Allah'ın rızasına ulaşmayan kimseye de şefaât edilememektedir. Tevessül ise sadece hayatta olan kimseler için mümkün ve câizdir. Bunun dışında az önce yukarıda zikrettiğimiz kabirler ve ölümler hususunda aşırıya gidilerek yapılan tevessül câiz olmadığı gibi kişiyi şirke götürür.

2.2.16. Emr-i bi'l-Mar'ûf ve Nehy-i ani'l-Münker

“İyiliği emretmek kötülüğü yasaklamak” anlamında kullanılan “emr-i bi'l-mar'ûf ve nehy-i ani'l-münker” tüm İslâm âleminin kabul ettiği İslâm'ın en önemli ilkelerinden birisidir. Muhammed b. Abdülvehhâb ve takipçilerinin pratiklerini oluşturan en büyük düsturdur. Ona göre emr-i bi'l-mar'ûf ve nehy-i ani'l-münker farzdır.²⁹² Kur'an'da geçen “Sizden, hayra çağıran, iyiliği emredip kötülüğü meneden bir topluluk bulunsun. İşte onlar kurtuluşa erenlerdir”²⁹³, “Siz, insanların iyiliği için ortaya çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz; iyiliği emreder, kötülükten meneder ve

²⁹⁰ el-Useymin, “Şüpheleri Yok Eden Tevhid Gerçeği: Keşfu's-Şubuhât Şerhi”, 52.

²⁹¹ Esther Peskes, “18. Asırda Tasavvuf ve Vehhâbilik”, çev. Mehmet Çelenk, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12/2 (2003), 428.

²⁹² İbn Teymiyye, *Mecmû'u'l-Fetâvâ -İbn Teymiyye*, 15/165; İbn Abdülvehhâb, *Dinde Üç Esas*, 36; el-Useymin, *Üç Esas Allah, Din, Peygamber*, 74; Kurşun, *Necid ve Ahsa'da Osmali Hâkimiyeti(Vehhabî Hareketi ve Suûd Devletinin Ortaya Çıkışı)*, 23; Ecer, *Tarihte Vehhabi Hareketi ve Etkileri*, 87.

²⁹³ Âl-i İmrân 3/104.

Allah'a inanırsınız."²⁹⁴ "Mümin erkeklerle mümin kadınlar da birbirlerinin velileridir. Onlar iyiliği emreder, kötülükten alıkoyarlar"²⁹⁵ ayetleri de bunun delilidir. Ona göre ayetlerle farz kılınan emredilmesi gereken en önemli ve büyük iyilik tevhididir. Bu sebeple her Müslüman tevhide emretmeli, tevhide zarar verecek her şeyden de kaçınmalıdır. Kaçınılması gereken kötülük ise tevhid ilkesinin zıddı olan şirkittir.²⁹⁶ İnsanlar iyiliğe davet edilirken de şu hususlara dikkat edilmelidir; davetçi daveti tedricen yapmalı, davet ihlas üzere olmalı, davete İslâm'ın en önemli konularını anlatarak başlamalıdır. Davetçi basiretli olmalı yani karşısındakinin durumunu iyi tespit etmeli, iyilik ve kötülük hakkında iyi bir bilgiye sahip olmalı, emr-i bi'l-mar'ûf ve nehy-i ani'l-münker yaparken başına gelebilecek sıkıntılara katlanabilmeli ve mazlumun bedduasından sakınmalıdır.²⁹⁷

Abdülazîz b. Bâz'ın ifadesiyle "İbn Abdülvehhâb'ın davetinin özü emr-i bi'l-mar'ûf ve nehy-i ani'l-münkerdir."²⁹⁸O, bu ilkeyi en çok bid'atlarla mücadele alanında kullanmıştır. Ve bu ilkenin pratikte gereği olan cihada başvurmaktan çekinmemiştir. Onun izinden gidenler de bu ilkeyi kendilerine rehber edinmişler ve bu hususta çok net ve sert tavırlar ortaya koymuşlardır. Vehhâbîliğin yayılma aşamasında ele geçirdikleri beldelerde yaptıkları icraatlar bu durumun örneklerindedir.

2.3. Vehhâbîlik Hareketinin Mezhepleşme Süreci

2.3.1. Dir'îye İttifakı ve Birinci Suûd Devleti

Uyeyne'den ayrılan İbn Abdülvehhâb Dir'îye'ye gelmiş ve Suûd ailesinin koruması altına girmiştir. İbn Abdülvehhâb'ın burayı seçmesinin sebebi muhtemelen kendisinin Uyeyne'den çıkarılmasını isteyen Benî Halid ile Suûd aileleri arasında ki ihtilaf olmuştur. Kaynaklarda yer alan bilgilere göre Muhammed b. Suveylim'in evinde kalan İbn Abdülvehhâb'ın haberini Muhammed b. Suûd'a hanımı ulaştırmış ve İbn Abdülvehhâb ile görüşmesi için hanımı ikna etmiştir.²⁹⁹Şayet bu bilgi dikkate alınırsa Vehhâbîliğin siyasî bir hareket kazanmasının ve yayılmasının arka planında bir kadının büyük bir rol aldığını söylemek yanlış olmayacaktır. Bunun üzerine İbn

---

²⁹⁴ Âl-i İmrân 3/110.

²⁹⁵ et-Tevbe 9/71.

²⁹⁶ İbn Abdülvehhâb, *Tevhîd Risâleleri Külliyyâtı*, 292; İbn Abdülvehhâb, *Dinde Üç Esas*, 36; el-Useymin, *Üç Esas Allah, Din, Peygamber*, 74.

²⁹⁷ İbn Abdülvehhâb, *Kitâbu't Tevhîd*, 55-57; el-Useymin, *el-Kavlü'l Müfîd ala Kitabu't Tevhîd*, 147-151.

²⁹⁸ Abdillâh b. Bâz, "Muhammed b. Abdilvehhâb", 668.

²⁹⁹ Abdillâh b. Bâz, "Muhammed b. Abdilvehhâb", 663.

Abdülvehhâb ile Muhammed b. Suûd görüşmüş ve ittifak için ona; “Yardım etmeleri halinde başarılı olduğu zaman İbn Abdülvehhâb’ın kendilerini terk etmemesi ve hasat zamanı kendisine bağlı olan kabilelerden alacağı haracın toplanmasına karışmaması şartlarını sunmuş” ve İbn Abdülvehhâb: “Sizinle sadece bu hususta bey’atlaşmıyorum. Sizinle kana karşı kan alınması, yıkmaya karşı yıkım yapılması ve bölgenizden katiyyen ayrılmayacağım hususunda bey’atlaşıyorum.” şeklinde cevap vermiştir. Böylelikle İbn Abdülvehhâb’ın hareketi yani ileride Vehhâbîlik olarak isimlendirilecek olan hareket siyasî bir boyut kazanmış ve Muhammed b. Suûd’un vermiş olduğu destekle bölgede yayılması hız kazanmış ve Dir’iye Antlaşması (1744) olarak tarih sayfalarında ki yerini almıştır. Aynı zamanda da I. Suûd Devleti olarak isimlendirilen Suûd devletinin kuruluş aşaması da böylelikle başlamıştır. Yapılan ittifak neticesinde dinî işlerin sorumluluğunu İbn Abdülvehhâb almış, siyasî ve idari işlerin sorumluluğunu ise Emir Suûd almıştır.³⁰⁰

Bu süreçten sonra İbn Abdülvehhâb şirk ve bid’at içerisinde olduğunu düşündüğü Dir’iye halkını bu durumdan kurtarıp tevhide davet için vaazlar ve dersler vermeye başlamıştır. Onun namı yayıldıkça az bir nüfusa sahip olan Dir’iye kalabalıklaşmaya başlamış ve İbn Abdülvehhâb Emir Suûd’dan bir mescid inşa etmesini istemiş bunun sonucunda Dir’iye Mescidi inşa edilmiştir. Artık mescidde fıkıh ve akaid gibi dersler okutmaya başlamış ve derslere kadın ve çocukların katılmasını da istemiştir. Halkın beş vakit namaz için camiye gelmesi konusuna büyük önem vermiştir. İbn Abdülvehhâb Dir’iye’ye yerleştikten sonra hem oranın halkından hem de sonradan oraya gelenlerden olmak üzere kısa sürede kendisine taraftar toplamayı başarmıştır.³⁰¹ Kısa sürede toplanan bu taraftarlar ve Emir Suûd’un da destekleriyle bundan sonra cihatlar başlamış ve İbn Abdülvehhâb’ın görüşleri başta Necid olmak üzere Hicaz bölgesine yayılmıştır.

2.3.2. Riyad ve Ahsâ’nın Kontrolü

Bu minvalde yapılan ilk teşebbüs Dir’iye’ye yakın bir kasaba olan günümüzde ise Suûdi Arabistan devletinin başkenti olan Riyad’dır. Riyad Emir’i İbn Devvas’ta İbn Abdülvehhâb’ın davetini alanlardan olmasına rağmen daveti kabul etmeyip onlara muhalif olanlar arasında yer almaktadır. Riyad 1746-1773 yılları arasında otuz beş

³⁰⁰ Kurşun, *Necid ve Ahsa’da Osmalı Hâkimiyeti (Vehhabi Hareketi ve Suûd Devletinin Ortaya Çıkışı)*, 23-24; Abdillâh b. Bâz, “Muhammed b. Abdülvehhâb”, 663.

³⁰¹ Türkel, *Vehhabîlik ve Arka Planı (Başlangıçtan II. Suûd Devleti’ne Kadar)*, 120.

defa karşı karşıya geldikleri mücadelenin sonunda tam manasıyla Suûd kontrolüne geçmiştir. İbn Suûd iki oğlu Faysal ve Suûd'u bu mücadeleler esnasında kaybetmiştir.³⁰² Riyad'ın kontrol altına alınması Necid'in Suûd çatısı altında birleşmesine giden fetihler zincirinde büyük rol oynamıştır. Bölgenin güçlü liderlerinden biri olan İbn Devvas'ın başarısız olması bölge halkının direnmesini zorlaştırmıştır. Bu süreçte diğer bölgelere küçük kabilelere de yayılmalar devam etmiştir. Muhammed b. Suûd'un ölüm tarihi olan 1765'e kadar takriben bütün Necid Vehhâbîlik pratikleri ve Suûd denetimi altına girmiştir.

İbn Abdülvehhâb'ın Suûdiler ile olan antlaşması Muhammed b. Suûd'un yerine geçen oğlu aynı zamanda da İbn Abdülvehhâb'ın damadı olan Abdülazîz b. Muhammed b. Suûd (ö. 1218/1803) döneminde de devam etmiştir. Bazı rivayetlere göre Muhammed b. Suûd Osmanlı Devleti'nden çekindiği için civarda ki büyük şehirlere saldırılar düzenlememiş hatta ölmeden kısa bir süre önce oğulları Abdülazîz ve Abdullah'a Osmanlı Devleti ile iyi geçinmelerini devletin dikkatini çekecek davranışlardan kaçınmalarını söylemiştir.³⁰³

Muhammed b. Suûd'un yerine geçen Abdülazîz b. Muhammed b. Suûd babasından daha cüretkâr ve Vehhâbî fikriyatına daha fanatik şekilde bağlıdır. Ayrıca Emir Abdülazîz'in cihat olarak nitelendirdikleri savaşlardan elde ettikleri ganimetlerin beşte birini kendisine alarak geri kalanını askerler arasında dağıtması onun daha çok taraftar toplamasına vesile olmuştur. Abdülazîz emir olduktan sonra yönünü kuzeye, Ahsâ'ya³⁰⁴ doğru çevirmiştir. 1792 yılından itibaren 1795 yılına kadar süren akınlar neticesinde Ahsâ'da onların kontrolüne geçmiştir. Emir Abdülazîz'in Ahsâ'ya akınlar düzenlemesinin ardında kuvvetle muhtemel Ahsâ'nın konum itibarıyla bir üs bölgesi olarak kullanılabilir bir konumda olması ve limanı olması hasebiyle ticaretten elde edilecek gelirlerin ve gümrük vergilerinin yayılmakta olan Suûdi-

³⁰² Selda Güner, *Osmanlı Arabistanı'nda Kıyam ve Tenkil Vehhabi Suûdiler* (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2012), 69; Zekeriyâ Kurşun, "Riyad", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35/139-140; Kurşun, *Necid ve Ahsa'da Osmalı Hâkimiyeti(Vehhabî Hareketi ve Suûd Devletinin Ortaya Çıkışı)*, 24; Büyükkara, *İhvan'dan Cüheymân'a Suûdi Arabistan ve Vehhabilik*, 48.

³⁰³ Kurşun, *Necid ve Ahsa'da Osmalı Hâkimiyeti(Vehhabî Hareketi ve Suûd Devletinin Ortaya Çıkışı)*, 25.

³⁰⁴ el-Mıntakatü's-Şarkıyye, idarî bölgesi de denilen ve doğuda Basra körfezine, kuzeyde Küveyt civarında Katîf'e, batıda Devmât, Kariye ve Şa'b dağlarına, güneyde Katar yarımadasına kadar uzanan ve yaklaşık 180 km²'lik bir araziye kaplayan bir vahalar bölgesidir. Arap yarımadasının en güzel tabiat manzaralarının görüldüğü Ahsâ genelde bir petrol bölgesi olup bunun sadece Guvâr kesiminden çıkarılan miktarı toplam Suûdi Arabistan petrolünün % 40'ını teşkil eder. Detaylı bilgi için bk. Mustafa L. Bilge, "Lahsâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 27/59-60.

Vehhâbî devletinin ihtiyaçlarını karşılayacak bir geliri olması yer almaktadır. Ayrıca buranın hâkimiyetinden sonra Basra Körfezine doğru bir ilerleme kaydetmenin yolunu kolaylaştıracak bir öneme sahip olması da Ahsâ'nın kontrolü için önemlidir.³⁰⁵

Vehhâbî-Suûdilerin Osmanlı Devleti ile ilk defa karşılaştığı zaman Ahsâ eyaletinin alınmasından sonra olmuştur. Abdülazîz Ahsâ'yı ele geçirdikten sonra şerifler ve Mekke- Medine ahalisinin tedirginlikleri daha ileri seviyeye ulaşmıştır. Daha önce Vehhâbîler hakkında İstanbul'a haber verilmiş olsa da İstanbul İbn Abdülvehhâb'ı tehdit olarak görmemiş özellikle Şam Valiliği üzerinden gelen tahkikatlar neticesinde İbn Abdülvehhâb'ın bir kabile reisi olmadığı ve isyan etmesinin mümkün olmadığı kanısına varıldığı İstanbul'a ulaşan haberin abartı olduğu belirtilmiştir. Ayrıca devletin içinde bulunduğu iç karışıklıklar ve bazı ülkelerle yapılan savaşlar gibi nedenlerden dolayı Vehhâbî-Suûdi hareketine yeterince önem veremediler.³⁰⁶ Muhammed b. Abdülvehhâb'ın 1792 yılında ölmesine rağmen devletin yayılma politikası değişmemiş ve farklı mıntikalara saldırılar düzenleyen Abdülazîz bu dönemlerde Irak tarafına ve Basra Körfezi civarına yoğunlaşmıştır. 1793-1795 yılları arasında Kuveyt'e saldırmış ve Vehhâbî imamlar göndererek İbn Abdülvehhâb'ın fikirlerini yaymaya çalışmıştır. Vehhâbîlerin Arap yarımadasında böyle hızlı yayılmasına en büyük tepkiyi Mekke Şerif'i Şerif Galib vermiş hatta Vehhâbîlere karşı seferler düzenlediyse de başarılı olamamıştır.³⁰⁷

Bunun üzerine Şerif Galib İstanbul'a Vehhâbîlerin bölgede güçlü olduklarını, Mekke'ye erzak ve hayvan girdiremediklerini bu sebepten sıkıntıda olduklarını ve bu durumun Bağdat Valisi Süleyman Paşa tarafından halledilmesi gereken önemli bir konu olduğunu bildirmiştir.³⁰⁸ Bunun üzerine Süleyman Paşa bir ordu hazırlayıp Ali Paşa emrinde Vehhâbîlerin üzerine göndermiştir. Başlarda Vehhâbîlerin ele geçirdikleri yerleri tek tek tekrar onlardan alarak Ahsâ'ya kadar ilerleyen ordu Hufuf

³⁰⁵ Kurşun, *Necid ve Ahsa'da Osmalı Hâkimiyeti(Vehhabî Hareketi ve Suûd Devletinin Ortaya Çıkışı)*, 28-29; Güner, *Osmanlı Arabistanı'nda Kıyam ve Tenkil Vehhabi Suûdiler*, 116; Türkel, *Vehhabilik ve Arka planı (Başlangıçtan II. Suûd Devleti'ne Kadar)*, 132.

³⁰⁶ Kurşun, *Necid ve Ahsa'da Osmalı Hâkimiyeti(Vehhabî Hareketi ve Suûd Devletinin Ortaya Çıkışı)*, 27; Büyükkara, *İhvan'dan Cüheymân'a Suûdi Arabistan ve Vehhabilik*, 50.

³⁰⁷ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Mekke-i Mükerrreme Emirleri* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1984), 117; Eyüp Sabri Paşa, *Tarih-i Vehhâbiyan*, 23; Kurşun, *Necid ve Ahsa'da Osmalı Hâkimiyeti(Vehhabî Hareketi ve Suûd Devletinin Ortaya Çıkışı)*, 29; Güner, *Osmanlı Arabistanı'nda Kıyam ve Tenkil Vehhabi Suûdiler*, 118.

³⁰⁸ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi* (Türk Tarih Kurumu Yayınları, ts.), 5/607-608; Kurşun, *Necid ve Ahsa'da Osmalı Hâkimiyeti(Vehhabî Hareketi ve Suûd Devletinin Ortaya Çıkışı)*, 29.

kasabasını ele geçiremeyince kuzeye yönelmiş ve orada Abdülazîz oğlu Suûd ile karşılaşmış ve birkaç gün süren bu karşılaşmanın sonunda Suûd kazanan taraf olmuştur. Ardından Vehhâbîlerle altı yıllık bir saldırmazlık antlaşması yapılmış ve Ali Paşa böylece geri dönebilmiştir. Bu olayın ardından Suûd b. Abdülaziz Ahsâ'ya tekrar dönmüş ve Osmanlı Devleti adına gelen birlikle iş birliği yapan herkesi kılıçtan geçirmiş ve Ahsâ'nın kontrolünü tekrar ele almıştır.³⁰⁹

2.3.3. Kerbelâ Baskını

Ahsâ'da yapılan antlaşmayı bozan olay daha doğrusu bozmak için bahane olan olay Suûdi Devleti'nin Necid bölgesi dışında gerçekleşen ve varlıklarını çok sesli ve net bir şekilde hem sünni topluma hem şîi topluma gösterdiği ilk olaydır. Bir kısım Vehhâbî ticaret kervanı en-Necefü'l-eşref'de³¹⁰ alışveriş için bulunurken Hz. Ali türbesini ziyarete gelen Hazail aşiretlerinden bir kısım Şîiler arasında tartışma çıkmış ve bu tartışma çatışmaya dönüşmüştür. Rivayetlere göre Hazail aşireti Vehhâbîlerden otuz kişiyi (bazı kaynaklarda üç yüz olarak geçmektedir) öldürür. Bu durumdan haberdar olan Bağdat Valisi Süleyman Paşa Vehhâbîlerin bu durumu olay çıkarmak için kullanacağını bildiğinden olay gerçekleştikten sonra hala Vehhâbîlerin yolunu kesmeye çalışan Hazail aşiretine bağlı kişileri durdurmuş olsada bu durum Vehhâbîleri tatmin etmemiştir. Saldırlardan kurtulan Vehhâbîler Abdülazîz b. Suûd'a durumu anlatmışlardır. Bu olayın neticisinde Emir Abdülazîz bu durumun karşılıklı saldırmama antlaşmasına aykırı olduğunu bahane etmiş ve antlaşmanın geçersiz olduğunu beyan etmiştir. Bunun üzerine Süleyman Paşa olayın büyütülmesini istemediği için Dir'îye'ye bir heyet göndermiş antlaşmanın yenilenmesini istemiştir. Fakat Abdülazîz b. Suûd antlaşmanın yenilenmesi için katillerin öldürülmeleri veya kan bedelini ödemelerini ve Anneh'den Basra'ya kadar olan Şâmiye topraklarının kendilerine verilmesi gibi yerine getirilemeyecek isteklerde bulunmuştur. Vehhâbî kardeşlerinin intikamını almak ve Bağdat yönetimine ders vermek için hazırlıklar yapan Vehhâbîler ve böyle bir şey yapacaklarını bilen Bağdat yönetimi de hazırlıklarını yapmış ve iki ordu Ayn Temr

³⁰⁹ Kurşun, *Necid ve Ahsâ'da Osmalı Hâkimiyeti (Vehhabi Hareketi ve Suûd Devletinin Ortaya Çıkışı)*, 31-32; Ecer, *Tarihte Vehhabi Hareketi ve Etkileri*, 126-127.

³¹⁰ Gırâ (Guryân), Rabve ve Vâdisselâm adlarıyla da bilinen şehir ilk devirlerde en-Necefü'l-eşref diye anılmış, bu adın yanı sıra Hz. Ali'nin şehâdet mahalli olması dolayısıyla Meşhed ismi de kullanılmıştır. Necef, Kûfe'nin 10 km batısında kuzeyden ve doğudan bugün içinde türbeler ve kabirler bulunan geniş bir düzlüğe, batıdan ve güneyden derin bir vadiye bakan yüksek bir plato üzerinde bulunmaktadır. Detaylı bilgi için bk. Mustafa Öz, "Necef", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/486-487.

bölgesinde birbirlerine yaklaşmış ama herhangi bir çatışma meydana gelmeden dağılmışlardır. Bu fırsatı boşa çıkarmayan ve mezheptaşlarının intikamını almak için kullanan Emir Abdülazîz, on bin (bazı kaynaklarda on iki bin) kişiyle şifler için matem günü olan Gadîr-i Hum³¹¹ kutlamalarına denk getirilerek Kerbelâ baskınına gerçekleştirmiştir.³¹²

Vehhâbîlerin ilk yaptıkları iş bid'at ve şirk olarak gördükleri Meşhed-i Hüseyin başta olmak üzere kubbeli olan mezar türbe vb. hepsini tahrip edip orada ne kadar altın, gümüş ve değerli eşya varsa yanlarına almak olmuştur. O gün tören için orada bulunan insanları kılıçtan geçirdiler.³¹³İki bin kişinin(bazı kaynaklarda iki ila beş bin arası kişiden bahsedilmektedir) öldürüldüğü aktarılmaktadır. Bütün bu söylenenleri ise yarım gün gibi kısa bir süre de yapıp Dir'îye'ye geri dönmüşlerdir.³¹⁴ Bununla beraber Dir'îye'ye dönerken yanlarına birçok da esir almışlardır. Bunun üzerine Süleyman Paşa bir ordu hazırlayıp Vehhâbîlerin üzerine gönderse de başarılı olamamış ve bu haber kendisine ulaştığında zaten hastayken durumu daha da ağırlaşmış ve bir müddet sonra vefat etmiştir. Yerine Ali Paşa geçmiş ve kendisine İstanbul tarafından Vehhâbîlerle bir fil mücadele etmesi emredilmiştir. Ali paşa Vali olarak göreve başladıktan kısa bir süre sonra derviş kıyafetinde birisi Dir'îye'ye gelerek Emir olan Abdülazîz b. Muhammed b. Suûd'u camide hançerleyerek öldürmüştür. Bu olay hakkında iki rivayet yer almaktadır. Birinci rivayete göre Bağdat Valisinin teşvikiyle Hacı Osman adında bir şahıs giderek bu suikastı gerçekleştirmiştir. İkinci rivayet ise Kerbelâ'da yapılan baskından sonra bir Şif tarafından intikam için yapılmıştır. Boşalan Emirlik makamına uzun süredir babasıyla beraber hareket eden, komutanlık yapan ve Büyük Suûd diye anılan Suûd

---

³¹¹ Gadîr-i Hum, Şif dünyasının 18 Zilhicce'de coşku ile kutladığı bir bayramın adıdır. Detaylı bilgi için bkz: Ethem Ruhi Fığlalı, "Gadîr-i Hum", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 13/279-280.

³¹² Hamid Algar, *Wahhabism: A Critical Essay* (Oneonta, Newyork: Islamic Publications International, 2002), 24-25; Kurşun, *Necid ve Ahsa'da Osmalı Hâkimiyeti(Vehhabî Hareketi ve Suud Devletinin Ortaya Çıkışı)*, 33; Ecer, *Tarihte Vehhabi Hareketi ve Etkileri*, 128-130; Güner, *Osmanlı Arabistanı'nda Kıyam ve Tenkil Vehhabi Suudiler*, 136-139; Büyükkara, *İhvan'dan Cüheymân'a Suudi Arabistan ve Vehhabilik*, 49.

³¹³ Raymond, *Vehhabiler'in Ortaya Çıkışı*, 42.

³¹⁴ Algar, *Wahhabism: A Critical Essay*, 25; Ecer, *Tarihte Vehhabi Hareketi ve Etkileri*, 128-131; Kurşun, *Necid ve Ahsa'da Osmalı Hâkimiyeti(Vehhabî Hareketi ve Suud Devletinin Ortaya Çıkışı)*, 34; Güner, *Osmanlı Arabistanı'nda Kıyam ve Tenkil Vehhabi Suudiler*, 136-139; Büyükkara, *İhvan'dan Cüheymân'a Suudi Arabistan ve Vehhabilik*, 49.

b. Abdülazîz geçmiştir.³¹⁵Günümüze kadar süre gelen Vehhâbî-Şîî çekişmesinin ilk ateşi böylelikle yakılmıştır.

2.3.4. Tâîf'in Vehhâbîlerin Kontrolüne Geçmesi

Daha önce de bahsettiğimiz gibi Vehhâbîler önce Necid bölgesinin ele geçirilmesi ve kontrolü ile uğraşmış Hicaz bölgesine pek yönelmemişlerdir. Hicaz bölgesiyle münasebetleri genel olarak Hac mevsimlerinde ortaya çıkmış ve ilk dönemlerde Vehhâbîlerin hac yapmalarına müsaade edilmemiştir. 1749 yılında Mekke Şerifi olan Mesûd b. Saîd'in bazı Vehhâbî hacıları öldürdüğüne dair bilgiler de kaynaklarda yer almaktadır. 1770 yılında Vehhâbîlerle içlerinde Hicaz şeriflerinden Şerif Mansur'un da bulunduğu iki grup arasında çatışma çıkmış ve bu çatışmanın sonucunda Şerif Mansur Vehhâbîler tarafından esir alınmıştır. Ancak Abdülaziz b. Suûd herhangi bir fidye almadan Şerif Mansur'u serbest bırakmış ve bu olaydan sonra Mekke Şerifi Müsâid b. Saîd Vehhâbîlerin topluca hac etmesine müsaade etmiştir. Daha sonra 1782 yılında Abdülaziz b. Suûd Mekke Şerifi Sürur b. Musâid'e çeşitli hediyeler göndererek Vehhâbîlerin hac yapmaları için izin vermesini istemiş şerifin izniyle üç yüz Vehhâbî hac görevini yapmıştır.³¹⁶

1788 veya 1789 yılında Mekke Emirligi görevine gelen Şerif Galib Vehhâbîler üzerine seferler düzenlemiştir. Bunun üzerine Abdülaziz b. Suûd onlara Vehhâbîliği anlatması için bir adam göndermişse de Mekkeli âlimler ile Emir Abdülazîz'in adamı ortak bir noktada birleşmemişler ve çatışmalar devam etmiştir. Ancak bu seferlere rağmen Vehhâbîlerin hac için Haremeyn'e girmelerine müsaade edilmiştir. Vehhâbîlerin hızla yayıldığını gören Şerif Galib 1797 yılında tekrar Emir Abdülazîz'den bir âlim gönderip kendilerini anlatmalarını istediysen de Mekkeli âlimler ve Emir'in gönderdiği âlim anlaşamamışlar ve Şerif Galib ile Abdülaziz b. Suûd arasında barış antlaşması yapılmıştır.³¹⁷

Böylelikle Vehhâbîler 1802 yılına kadar barış içerisinde hac görevlerini yerine getirmişlerdir. 1802 yılında Hicaz'ın güney tarafında kendisine bağlı olan bazı kabilelerin Vehhâbîliği kabul ettiklerini duyan Şerif Galib onları tekrar otoriteleri

³¹⁵ Kurşun, *Necid ve Ahsa'da Osmalı Hâkimiyeti(Vehhabî Hareketi ve Suûd Devletinin Ortaya Çıkışı)*, 35; Ecer, *Tarihte Vehhabî Hareketi ve Etkileri*, 128-131; Güner, *Osmanlı Arabistanı'nda Kıyam ve Tenkil Vehhabî Suûdiler*, 136-139; Feridun Emecen, "Abdülazîz b. Muhammed b. Suûd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1/193-194.

³¹⁶ Güner, *Osmanlı Arabistanı'nda Kıyam ve Tenkil Vehhabî Suûdiler*, 122; Türkel, *Vehhabilik ve Arka Planı (Başlangıçtan II. Suûd Devleti'ne Kadar)*, 138.

³¹⁷ Kurşun, *Necid ve Ahsa'da Osmalı Hâkimiyeti(Vehhabî Hareketi ve Suûd Devletinin Ortaya Çıkışı)*, 38; Türkel, *Vehhabilik ve Arka Planı (Başlangıçtan II. Suûd Devleti'ne Kadar)*, 139.

altına almak için sefere çıkmışsa da başarılı olamamış onları Vehhâbî zihniyeti benimsemekten alıkoyamamıştır. Bu duruma sebep ise Emir Abdülazîz'i görmüş ve onu kabileleri kışkırtarak yapılan antlaşmayı bozduğunu söylemiştir. Emir Abdülazîz olaylarla alakalarının olmadığını belirtmesi üzerine Şerif Galib kayınbiraderi olan Osman el-Muzayifi'yi durumu tetkik etmesi için Dir'îye'ye göndermiştir.³¹⁸ El-Muzayifi Vehhâbîler tarafından ikna edilerek Vehhâbîliği benimsemiş ve Şerif Galib'in safından Vehhâbîlerin safına geçmiştir. Dir'îye'den dönerken Tâif yakınlarında bulunan Ubeyla mevkiinde kalarak etraf kabilelerin kendisine tabi olmasını istemiştir. Bu durumun devamında Şerif Galib ordusuyla birlikte oraya gelmiş ve Osman el-Muzayifi ile çatışmaya girmiş ve başarısız olmuştur. Bunun üzerine Tâif'e gelen Şerif Galib ordusunu yeniden hazırlamıştır. Aynı zamanda Osman el-Muzayifi'de civar kabilelerden adam toplamış ve kalabalık bir ordu oluşturmuştur. Bazı kaynaklarda yer alan bilgilere göre Osman el-Muzayifi Tâif'i Şerif Galib'in kaçmasından dolayı hiç savaşmadan ele geçirmiştir. Bazı kaynaklarda ise Şerif Galib kaçmış olsada Tâif halkı direnmiş ve çetin bir savaş meydana gelmiştir. Sonuç olarak Osman el-Muzayifi Tâif'i 1802-1803 yılında ele geçirmiştir. Tâif'i ele geçiren Vehhâbîler kadın-erkek, çocuk-yaşlı demeden önlerine gelenleri öldürmüşler şehri yağmalamışlardır. Eyüp Sabri Paşa'nın aktardığına göre beşikte yatan bebekler dahi katledilmiş, tefsir, hadis ve sair ile alakalı olan kitapları dahi parçalamışlardır. Hatta yerlerde Kur'an dahi bulunduğunu tezhipli süslü Kur'an ciltlerinden kendilerine çarıklar yaptıklarını aktarmıştır. Yine inançlarının bir gereği olan türbe ve mezar cinsinden olup tevhide aykırı olan her şeyi yıkmışlardır. Bu yıkımdan Hz. Peygamber'in amcaoğlu olan Hibri'l-ümme, Tercümânü'l-Kur'ân lakaplarıyla anılan Abdullah b. Abbas'ın türbesi de nasibini almıştır. Yağmaladıkları malların beşte birini Emirleri olan Abdülazîz'e göndermişler kalan kısmını da kendi aralarında paylaşmışlardır. Böylelikle Tâif'in kontrolü tamamen Vehhâbîlere geçmiş emir olarak ise Osman el-Muzayifi görevlendirilmiştir.³¹⁹ Osman el-Muzayifi elde

---

³¹⁸ Eyüp Sabri Paşa, *Tarih-i Vehhâbiyan*, 24; Kurşun, "Necid", 32/39; Ecer, *Tarihte Vehhabi Hareketi ve Etkileri*, 131.

³¹⁹ Eyüp Sabri Paşa, *Tarih-i Vehhâbiyan*, 24-31; Abdillâh b. Bâz, "Muhammed b. Abdilvehhâb", 668; Ecer, *Tarihte Vehhabi Hareketi ve Etkileri*, 131-132; Kurşun, *Necid ve Ahsa'da Osmali Hâkimiyeti (Vehhâbî Hareketi ve Suûd Devletinin Ortaya Çıkışı)*, 39-40; Büyükkara, *İhvan'dan Cüheyman'a Suûdi Arabistan ve Vehhabilik*, 49; Güner, *Osmanlı Arabistanı'nda Kıyam ve Tenkil Vehhabi Suûdiler*, 140.

etmiş olduğu emirlikle bir nevi saf değiştirmesinin ve Vehhâbî öğretilerini kabul etmesinin ödölünü almıştır.

2.3.5. Mekke ve Medine'nin Vehhâbîlerin Kontrolüne Geçmesi

Tâif'in Vehhâbîlerin kontrolüne geçmesi Mekke ve Medine'nin ele geçirilmesi için atılması gereken ilk adımdı. Bunu başaran Vehhâbîler rotasını Mekke'ye çevirmiştir. Ancak bu zaman diliminin hac zamanına denk gelmesi Vehhâbîleri engellemiş olmasa da Mekke'ye girmelerini bir müddet geciktirmiştir. O yıl hac görevini eda etmek için Mısır ve şam Emiru'l-Hacları ile Cidde valisi de kalabalık guruplarla Mekke'ye gelmiş ve kalabalık bir şekilde hac görevini eda etmişlerdir. Abdülazîz oğlu Suûd komutasında ki Vehhâbî ordusunun Mekke'ye saldıracağı haberleri üzerine şerif Galib Mısır ve şam Emiru'l-Hacları ile Cidde valisinden yardım istemiş ancak Emiru'l-Hacları kuvvetle ihtimal yanlarında bulunan hacıların güvenliklerinin sıkıntıya düşme durumundan dolayı hac görevlerini yerine getirip memleketlerine dönmek üzere Mekke'den ayrılmışlardır. şerif Galib ise Mekke'yi savunamayacağını düşünerek ailesini, mallarını, yiyeceklerini ve askerlerini yanına alıp yerine kardeşi Abdülmû'in'i vekil bırakarak Cidde Valisiyle beraber Cidde'ye gitmiştir.³²⁰

Abdülmû'in Mekkeliler adına Abdülazîz b. Suûd'dan yazılı bir eman vermesi karşılığında Mekke'ye girebileceğini söylemiş o da bu emanı vererek 30 Nisan 1803 tarihinde Mekke'ye gelmiştir. Abdülazîz b. Suûd'un verdiği eman Cuma namazından sonra cemaate okunmuştur. Vehhâbîler Mekke'ye hâkim olduktan hemen sonra bir takım düzenlemeler ve eylemler gerçekteşirmişlerdir. Kâbe'de Hz. İbrahim'in makamı dışında bütün kubbeli tüm yapıları ve diğer ziyaret yerlerini yıkmışlardır. Başta Hz. Peygamber ve Hz. Hatice'nin evleri olmak üzere Hz. Ebubekir, Hz. Ömer, Hz. Ali ve Hz. Fatıma'nın doğdukları müslümanların hatıra olarak korudukları evleri yıkmışlardır. Kâbe'de yıllardır uygulanan dört mezhebin ayrı ayrı namaz kılmasını yasaklanmış ve tek bir imamın arkasında namaz kılınmasını emredilmiştir. Kâbe'nin içerinde nafile zikir çekilmesi müezzinlerin salâtu selâm getirmeleri yasaklanmıştır. Vehhâbîliğe göre büyük günah sayılan çubuk, tütün, esrar, sigara, nargile vb. içilmesi, satranç tavlâ gibi oyunların oynanması yasaklanmıştır. Bu oyunların

³²⁰ Abdillâh b. Bâz, "Muhammed b. Abdilvehhâb", 668; Uzunçarşılı, *Mekke-i Mükerrreme Emirleri*, 118; Eyüp Sabri Paşa, *Tarih-i Vehhâbiyan*, 34; Kurşun, *Necid ve Ahsa'da Osmalı Hâkimiyeti (Vehhabi Hareketi ve Suûd Devletinin Ortaya Çıkışı)*, 40; Ecer, *Tarihte Vehhabi Hareketi ve Etkileri*, 133; Güner, *Osmanlı Arabistanı'nda Kıyam ve Tenkil Vehhabi Suûdiler*, 144.

oynandığı kahvehaneler kapatılmıştır. Ayrıca her türlü eğlenceyi yasaklanmış çalgı aletleri toplatılıp yakılmıştır. Bazı kaynaklarda Vehhâbilerin bu yasaklara ek olarak ipek giymeyi yasakladıklarını, Mekke’de hutbede Osmanlı padişahına yapılan duayı kaldırdıkları da yer almaktadır. Mekke’de iki haftadan daha az kaldığı aktarılan Suûd b. Abdülazîz, Muhammed b. Abdülvehhâb’ın tevhid ve şirk konularını anlattığı Keşfu’ş-Şubuhât isimli eserinin Kâbe’nin her tarafından duyulabilecek şekilde okunmasını ve anlatılmasını emretmiştir. Daha sonra Şerif Galib’in kardeşi ve vekili Abdülmû’in’e Mekke’ye emir tayin etmiştir. Mekke’den ayrılarak kısa süre içinde Cidde’yi kuşattıysa da başarılı olamadan geri dönmüştür.³²¹ Mekke’nin Vehhâbilerin kontrolüne geçmesi şimdiye kadar elde ettikleri en büyük başarı olmuş ve bu durum İslâm âleminin siyasî bir gücü olan Osmanlı Devleti’nin Müslümanlar üzerinde ki ağırlığına ve gücüne indirilmiş bir darbe niteliği taşımıştır.

Mekke’de az bir adam bırakarak Medine’ye yönelen Vehhâbîler Medine’yi kuşatmışlardır. Şerif Galib bu haberi alır almaz Cidde Valisi Şerif Paşa ile Mekke’ye gelerek 12 Temmuz 1803 tarihinde kendilerine mukavemet gösterilmeden 25 gün süren kuşatma sonrası Mekke’yi tekrar teslim almıştır. Suûd ve Vehhâbîler geri dönmemiş bu durumu kabullenmişlerdir.³²²

Suûd b. Abdülazîz döneminde Vehhâbîler ilerleyişlerini sürdürmüşlerdir. Mekke, Medine ve Cidde’yi kuşatmaya devam etmişlerdir. Medine kuşatılmış yolları kapatılmış ve erzak girişi engellenmiştir. Mekke ve Medine’ye erzak ulaşımının sağlandığı Yenbuğ iskelesini kuşatmışlar ve bölgeye erzak girmesine mani olmuşlardır. Mekke Cidde üzerinden erzak ihtiyacını giderse de Medine büyük sıkıntılara maruz kalmıştır. Bu kuşatmalar öyle bir hal almış ki 1804 yılının hac döneminde hacılar Vehhâbî korkusundan hac için yola çıkamamışlar hatta Mekkeliler vakfe için Arafat’a dahi gitmemişlerdir. Suûd b. Abdülazîz ise Medinelileri Vehhâbî olmaya davet eden bir mektup göndermiş buna mukabil Medineliler bu süreçte İstanbul’dan yardım beklemişler ancak bekleyişleri boşa çıkmış devletin içinde bulunduğu sıkıntılı durumdan dolayı Medine’ye yardım

---

³²¹ Abdillâh b. Bâz, “Muhammed b. Abdilvehhâb”, 668; Eyüp Sabri Paşa, *Tarih-i Vehhâbiyan*, 34-35; Uzunçarşılı, *Mekke-i Mükerrreme Emirleri*, 114-115; Algar, *Wahhabism: A Critical Essay*, 27-28; Ecer, *Tarihte Vehhabi Hareketi ve Etkileri*, 131-134; Güner, *Osmanlı Arabistanı’nda Kıyam ve Tenkil Vehhabi Suudiler*, 144-147; Büyükkara, *İhvan’dan Cüheymân’a Suudi Arabistan ve Vehhabilik*, 49.

³²² Eyüp Sabri Paşa, *Tarih-i Vehhâbiyan*, 35; Ecer, *Tarihte Vehhabi Hareketi ve Etkileri*, 136; Kurşun, *Necid ve Ahsa’da Osmalı Hâkimiyeti (Vehhabi Hareketi ve Suûd Devletinin Ortaya Çıkışı)*, 43; Büyükkara, *İhvan’dan Cüheymân’a Suudi Arabistan ve Vehhabilik*, 50; Güner, *Osmanlı Arabistanı’nda Kıyam ve Tenkil Vehhabi Suudiler*, 149.

ulaşmamıştır. Bunun üzerine Medinelilerin Emir Suûd ile anlaşmaktan başka çareleri kalmamıştır. Eyüp Sabri Paşa'nın aktardığına göre Suûd b. Abdülazîz Salih b. Salih isimli bir elçiyiyle beraberinde Medine halkına bir mektup göndermiştir. Mektupta Medine halkına şu cümlelerle hitap etmiştir:

“Ey Medine ahali ben sizi Hak dinine davet ediyorum. Cenâb-ı Hak *“Allah nezdinde hak din İslâm'dır.”*³²³ *“Kim, İslâm'dan başka bir din ararsa, bilsin ki kendisinden (böyle bir din) asla kabul edilmeyecek ve o, ahirette ziyan edenlerden olacaktır.”*³²⁴ buyurdular. Siz benim nezdimde olan durumunuzdan haberdar olmalısınız. Benim size muhabbet ve sevgim vardır. Resul'ün beldesine gelmek niyetinde isem de boyun eğip itaat etmeniz halinde size bir zarar ve baskı yapılmayacaktır. Mescid-i Haram'ın haremindedir bulunan ahali itaat ettikleri müddetçe ve benim Mekke'ye velâyetim esnasında, bizden ikram ve iltifattan başka bir şeyle karşılaşmadılar. Biz Harem-i Resul'ü ziyaret için oraya geliyoruz. Eğer İslâm dinine icabet ederseniz; zulüm, tecavüz, kan dökme ve mallarınızın yağmalanması gibi şeylerden Allah'ın muhafaza ve emanında ve benim zimmet ve himayemde olursunuz. Bu mektubun cevabını bildirin ve her ne düşünüyorsanız adamım Salih b. Salih ile söyleşin. Benim düşünce ve görüşlerimi o size nakledecektir.”³²⁵

Kuvvetle muhtemel bu mektup karşısında ve Vehhâbîlerin daha önce ele geçirdikleri yerlerde yaptıkları özellikle Tâif'te yaptıkları karşısında tedirgin olan Medine ahali Suûd b. Abdülazîz'e evet veya hayır anlamına gelmeyecek mealde bir cevap vermiş ve beraberinde bir heyet göndermişlerdir. Medine ahali Mektupta Emir Suûd'a hitaben şu şekilde cevap vermiştir:

“Biz senin Resulullah'ın civarına hayırdan başka bir fikirde olmadığını bildiğimiz için, kuşatmanın keyfiyetini zat-ı alinize bildirmek üzere hukkam ve ayan bir mecliste toplanarak şura heyeti oluşturduk ve oraya gönderdik. Allah'tan ümidimiz odur ki heyeti bizi memnun edecek bir cevapla geri yollarsın.”³²⁶

Suûd b. Abdülazîz ise onlara, Allah'a Vehhâbî itikadı üzerine itaat ve ibadet etmek, Hz. Peygamber'e Vehhâbî Mezhebi İmamı'nın belirttiği şekilde hürmet ve saygı göstermek, Medine ve civarında ne kadar türbe ve kubbeli mezar varsa hepsini yıkıp sıradan mezarlar haline getirmek ve binalar kubbeler yıkıldıktan sonra sandukaları

---

³²³ Âl-i İmrân 3/19.

³²⁴ Âl-i İmrân 3/85.

³²⁵ Eyüp Sabri Paşa, *Tarih-i Vehhâbiyan*, 42-43.

³²⁶ Eyüp Sabri Paşa, *Tarih-i Vehhâbiyan*, 44-45.

kaldırıp mezarlara balıksırtı toprak yığarak normal hale getirmek, Vehhâbî öğretilerine göre amel ve hareket etmek, İbn Abdülvehhâb'ı din ve mezhebin müceddidi olarak kabul etmek, Vehhâbîliği kabul etmeyenleri baskı altında tutmak, Vehhâbîliği kabul etmeyen ulemayı bertaraf etmek veya gizlendikleri yerleri Vehhâbî emirlerine bildirmek, kaleyi muhafaza için tayin edilen Vehhâbîleri kaleye almak, Vehhâbî emirlerine gerek dinî gerek siyasî her konu da itaat ederek saygı duymak şeklinde dokuz maddeden oluşan şartlarını kabul etmeleri durumunda onlara zarar vermeyeceklerini beyan etti. Medine'den gelen heyet mecburen şartları kabul ederek dönmüş ve Medine'nin kapıları Vehhâbîlere açılmıştır.³²⁷

1805 yılında Medine'yi kontrolleri altına alan Vehhâbîler her yerde yaptıkları gibi şehirde ve civarında ne kadar türbe ve kubbeli mezar varsa yıkmışlardır. Hatta Hz. Peygamber'in kabrini de yıkmak istemişler ancak Müslümanların tepkisinden korktukları için sadece kubbesine zarar vermişler ve Hz. Peygamber'in kabrinde saklanan değerli mücevherlere el koymuşlardır. Hz. Peygamber'in kabri karşısında salâtü selâm getirmeyi bir başka rivayete göreyse Hz. Peygamber'in kabrini ziyareti yasaklamışlardır.³²⁸ Kerbelâ baskını nasıl Şiî-Vehhâbî düşmanlığını ve nefretini doğurmuşsa yaşanan bu hadiselerde Vehhâbî-Sünnî düşmanlığının ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

Medine'nin kontrolünden Suûd b. Abdülazîz'in yeni rotası tekrardan Mekke olmuştur. Ancak Suûd direkt Mekke'ye saldırıp Şerif Galib ile savaşmayı tercih etmemiştir. Medine'de yaptığı gibi Mekke'yi muhasaraya alarak çevreden gelecek yardımları engellemiştir. Bu süreçte Şerif Galib her ne kadar muhasarayı püskürtmek için Vehhâbîlerle Mekke'nin dışında savaştıysa da başarılı olamamıştır. Medine'de olduğu gibi burada da erzak sıkıntısı, kıtlık ve sefalet gibi durumlar yaşanmaya başlanmış aynı zamanda İstanbul'dan herhangi bir yardımın gelemeyişi Şerif Galib'i mecburen Suûd b. Abdülazîz ile anlaşma yoluna sürüklemiştir. Şerif Galib Mekke Emirliğinin kendisinde kalması şartıyla bu anlaşmayı yapmış ve 1806 yılı Ocak ayında Mekke tekrardan Vehhâbîler'in kontrolüne geçmiştir. Suûd binlerce taraftarıyla birlikte Mekke'ye gelmiş Vehhâbî öğretilerini anlatan kitapları Kâbe'de okutturmuş ve Vehhâbî âlimlerin anlattığı ve gösterdiği şekilde ibadet edilmesini

³²⁷ Eyüp Sabri Paşa, *Tarih-i Vehhâbiyan*, 45-46.

³²⁸ Eyüp Sabri Paşa, *Tarih-i Vehhâbiyan*, 50-58; Kurşun, *Necid ve Ahsa'da Osmalı Hâkimiyeti (Vehhâbî Hareketi ve Suud Devletinin Ortaya Çıkışı)*, 43-44; Ecer, *Tarihte Vehhâbî Hareketi ve Etkileri*, 141; Güner, *Osmanlı Arabistanı'nda Kıyam ve Tenkil Vehhâbî Suudiler*, 156; Büyükkara, *İhvan'dan Cüheyman'a Suudi Arabistan ve Vehhâbilik*, 50.

emretmiştir. Şerif Galib'i Mekke Emirliğine tayin etmiş ve Şerif Galib Suûd'a hemen biat etmiştir. Osmanlı Devleti'ne ait ulemaların görevlerine son vermiş kendi adamlarını yerleştirmiş Mekke kadısı olarak ise Abdurrahman el-Yetâmî'yi atamıştır.³²⁹ Böylelikle Vehhâbîler Hicaz bölgesinin yönetimini kontrolleri altına almışlardır. Hâdimü'l-Haremeyn sıfatıyla yıllardır Mekke ve Medine'ye hizmet eden Osmanlı Devleti'nin hâkimiyeti bölgede bitmiş yönetim ve karar merci tamamen Suûd b. Abdülazîz ve Vehhâbîler olmuştur. Bu durum sünni siyasî bir güç olan Osmanlı Devleti için ağır bir kayıp olmuştur.

2.3.6. Osmanlı Devleti Tarafından Birinci Suûd Devletine Son Verilmesi

Bağdat ve Şam bölgelerinde Vehhâbîlerin etkin olmaları ve anılan bölge valilerinden bir başarı gelmemesi sebebiyle ümidini kesen İstanbul, Vehhâbîlerin üzerine gitmesi ve vergi vermesi şartıyla Mısır Valisi olan Kavalalı Mehmed Ali³³⁰ Paşa'ya bu görevi tevdi etmiştir. III. Selim'in Mısır Valisi'nden Vehhâbîler üzerine sefer düzenlemesini istemesiyle II. Mahmud'un Hicaz'a kesin sefer emri verip Mehmed Ali Paşa'nın sefere başlaması arasında yaklaşık üç yıllık bir süre vardır. Mehmet Ali Paşa'ya bu süreçte Vehhâbîler üzerine gitmesi farklı zamanlarda bildirilse de Kavalalı Mısır'da güçlü bir iktidar kurmadan sefere çıkmak istememiştir. Mısır'da Memlûklülerle ile mücadele etmiş ve İstanbul'a farklı mazeretler beyan ederek zaman kazanmıştır. Ayrıca İngiltere'nin Mısır'a büyük bir donanma göndermesi de Vehhâbîler üzerine yapılacak seferi geciktiren unsurlardan bir tanesidir.³³¹

Mısırdaki güçlü bir iktidarı elde ettikten sonra Vehhâbîler üzerine sefer için hazırlıklara başlamıştır. Seferde gerekli olacak erzak, binek ve savaş aletlerinin teminine çalışırken bir yandan da Süveyş bölgesini kuşatır ve Hicaz bölgesine yapılacak olan ticareti engelleyerek tıpkı Vehhâbîlerin Mekke ve Medine'yi ele geçirirken halkı dirençsiz bırakmak için uyguladığı taktiği uygulamıştır. Böylece

³²⁹ Eyüp Sabri Paşa, *Tarih-i Vehhâbiyan*, 50-52; Eyüp Sabri Paşa, *Mir'atu'l-Haremeyn: Mir'at-ı Mekke*, haz. Ömer Fâruk Can - F. Zehra Can (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2018), 1/58,60,248; Uzunçarşılı, *Mekke-i Mükerrreme Emirleri*, 118; Kurşun, *Necid ve Ahsa'da Osmalı Hâkimiyeti (Vehhâbi Hareketi ve Suûd Devletinin Ortaya Çıkışı)*, 44-45; Ecer, *Tarihte Vehhâbi Hareketi ve Etkileri*, 145-146; Güner, *Osmanlı Arabistanı'nda Kıyam ve Tenkil Vehhâbi Suûdiler*, 158; Büyükkara, *İhvan'dan Cüheymân'a Suûdi Arabistan ve Vehhâbilik*, 50.

³³⁰ Detaylı bilgi için bk. Muhammed Hanefi Kutluoğlu, "Kavalalı Mehmed Ali Paşa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 25/62-65.

³³¹ Eyüp Sabri Paşa, *Tarih-i Vehhâbiyan*, 60; Kurşun, *Necid ve Ahsa'da Osmalı Hâkimiyeti (Vehhâbi Hareketi ve Suûd Devletinin Ortaya Çıkışı)*, 49; Ecer, *Tarihte Vehhâbi Hareketi ve Etkileri*, 153; Güner, *Osmanlı Arabistanı'nda Kıyam ve Tenkil Vehhâbi Suûdiler*, 165; Kutluoğlu, "Kavalalı Mehmed Ali Paşa", 25/62-65; Büyükkara, *İhvan'dan Cüheymân'a Suûdi Arabistan ve Vehhâbilik*, 50.

Hicaz bölgesine erzak ulaşmayacaktır. Hazırlıklar tamamlandıktan sonra Mısır'da olası bir karışıklık çıkması durumuna nazaran Kavalalı ordunun başına oğlu Ahmed Tosun Paşa'yı komutan olarak görevlendirmiş ve kendisi Mısır'da kalmıştır. Tosun Paşa karadan gitmek üzere, Divan-i Mısır Kâtibi Tahir Efendi ise denizden gitmek üzere Eylül 1811 yılında Hicaz topraklarına doğru harekete geçmişlerdir. Denizden harekete geçen Mısır ordusunun ilk zaferi Yenbuğ iskelesinin ve etrafının Vehhâbîlerden temizlenmesi olmuştur. Bu sırada Tosun Paşa karadan ilerliyor ve bölgeyi Vehhâbîlerden temizleyerek hicaz topraklarına doğru devam ediyordu. Cüdeye tarafına ulaşan ordu başlarında Emir Suûd'un oğulları Faysal ve Abdullah'ın bulunduğu Vehhâbî grubun ani baskın ve saldırısıyla çok zayıf ve kendilerini güç bela Yenbuğ iskelesine atmışlardır. Bu mağlubiyetin ardından on beş bin piyade, iki bin Faslı ve üç bin zenciden oluşan bir ordu Tosun Paşa'ya destek olarak Mehmed Ali Paşa tarafından gönderilmiştir.³³²

1812 Yılı'nın Aralık ayında Tosun Paşa, Şerif Gâlib'in de takviyede bulunduğu orduyla ve onun tavsiyesiyle Medine'yi Vehhâbîlerden kurtarmak için Medine'ye doğru ilerlemiştir. Hz. Peygamber'in şehrine zarar verme endişesiyle farklı bir saldırı stratejisi uygulayan Tosun Paşa, Medine'yi kuşatmış ve halkı evlerinden çıkmaması hususunda uyarmıştır. Medine surlarının altından kazılan lağımın patlatılmasıyla surlarda açılan gedikten içeri giren Tosun Paşa ve askerleri 2 Aralık 1812 tarihinde Medine'yi Vehhâbîlerden tekrar almıştır. Medine'nin Vehhâbîlerden geri alındığı haberi hemen Mısır'a bildirilmiş ve şehrin anahtarları Mehmet Ali Paşa'ya gönderilmiştir. 15 Aralık 1812'de Medine'nin tekrardan alınışı Mısır'da coşkuyla toplar atılarak kutlanmış ve bu haber ve şehrin anahtarları 20 Aralık 1812 tarihli mektupla İstanbul'a ulaşmıştır. İstanbul'da bu haber büyük bir coşkuyla yedi gün top atışları yapılarak kutlanmıştır. Bu zaferden sonra Ahmet Tosun'a paşalık unvanı verilmiş Habeşistan ve Cidde valiliğine atanmıştır. Mekke'yi de Vehhâbîlerden alması için gayret etmesi söylenmiştir.³³³

Bunun üzerine Mekke'ye yönelen Tosun Paşa Şerif Galib'in de yardımcı olması sebebiyle herhangi bir çatışma olmadan Ocak 1813 tarihinde Mekke'yi ve Cidde'yi

---

³³² Kurşun, *Necid ve Ahsa'da Osmalı Hâkimiyeti(Vehhâbî Hareketi ve Suûd Devletinin Ortaya Çıkışı)*, 50; Ecer, *Tarihte Vehhâbî Hareketi ve Etkileri*, 153; Güner, *Osmanlı Arabistanı'nda Kıyam ve Tenkil Vehhâbî Suûdiler*, 180-183.

³³³ EyüpSabri Paşa, *Tarih-i Vehhâbiyan*,60-61; Kurşun, *Necid ve Ahsa'da Osmalı Hâkimiyeti(Vehhâbî Hareketi ve Suûd Devletinin Ortaya Çıkışı)*, 51; Ecer, *Tarihte Vehhâbî Hareketi ve Etkileri*, 154-156; Güner, *Osmanlı Arabistanı'nda Kıyam ve Tenkil Vehhâbî Suûdiler*, 184-185.

teslim almıştır. Tâif'de Vehhâbîlerden temizlenmiş ve Tâif Emiri Osman el-Muzayyifi'de yakalanarak İstanbul'a gönderilmiştir. Sürekli ağır yenilgiler alan Vehhâbîler Haremeyn'den uzaklaşmış ve Dir'îye'ye toplanmışlardır. Durum vakit kaybetmeksizin İstanbul'a bildirilmiş ve bu haberde İstanbul'da coşkuyla kutlanmıştır. Sultan II. Mahmud tarafından Mehmed Ali Paşa ve Tosun Paşa'ya kılıç kaftan ve hil'atler gönderilmiştir.³³⁴

Mehmed Ali Paşa ilk iş olarak Vehhâbî mücadelesinde başarısızlığından ve kendisiyle ihtilafa düşmesi hasebiyle Şerif Galib'in idam edilmesini istese de Sultan bu vaziyeti onaylamayıp görevden el çektirilip sürülmesinin imkân dâhilinde olduğunu bildirmiştir. Bunun üzerine, Şerif Galib Selanik'e sürülmüş ve kendisine maaş bağlanmış, onun yerine ise Şerif Yahya b. Surûr'u görevlendirilmiştir.³³⁵ Sonrasında kabilelerden isyan edenlerle mücadeleye girişmiş Yemen sınırlarına kadar huzuru sağlamıştır. Mehmet Ali Paşa Mısır'a dönmüş Ahmed Tosun Paşa'yı orada bırakarak isyan eden kabilelerle mücadeleye devam etmesini söylemiştir. Tosun Paşa yaklaşık iki yıl boyunca mücadele verse de tam bir neticeye ulaşamamış İstanbul ise bu süreçte sürekli Vehhâbîlik meselesinin kökten bir çözüme kavuşması için haberler göndermiştir. Bu arada Mayıs 1814 tarihinde Vehhâbîlerin Emiri Suûd b. Abdülazîz Dir'îye'de ölmüş göreve Abdullah b. Suûd gelmiştir. Osmanlı güçlerini yenemeyeceğini anlayan Abdullah b. Suûd 1815 Eylülünde sulh talebinde bulunmuştur. Ancak İstanbul'un Vehhâbîliğin bitirilmesi konusunda ki kararlılığı sebebiyle herhangi bir sonuç çıkmamıştır. Tosun Paşa bu sıralarda Mısır'a geri dönmüş bir başka görüşe göre vebadan ölmesi üzerine yerine ise ağabeyi İbrahim Paşa tayin edilmiştir.³³⁶ İbrahim Paşa Necid topraklarına yönelerek El-Rass, el-Şakra ve Uneyza gibi önemli yerleri alarak Dir'îye'ye doğru hareket etmiştir.6 Nisan 1818 tarihinde Vehhâbîlerin merkezi olan Dir'îye kuşatılmış ve çatışmalar başlamıştır. Yaklaşık altı ay süren bu kuşatma sonunda 9 Eylül 1818 tarihinde Abdullah b. Suûd Osmanlı güçlerini yenemeyeceğini bir kez daha anlayınca anlaşma yapmak istemiştir. Dir'îye'yi teslim ederek Kahire'ye gitmesi şartıyla anlaşabileceklerini

---

³³⁴ EyüpSabri Paşa, *Tarih-i Vehhâbiyan*,80-84; Kurşun, *Necid ve Ahsa'da Osmalı Hâkimiyeti(Vehhabi Hareketi ve Suûd Devletinin Ortaya Çıkışı)*, 51; Ecer, *Tarihte Vehhabi Hareketi ve Etkileri*, 157; Güner, *Osmanlı Arabistanı'nda Kıyam ve Tenkil Vehhabi Suûdiler*, 185; Büyükkara, *İhvan'dan Cüheyman'a Suûdi Arabistan ve Vehhabilik*, 50.

³³⁵ Uzunçarşılı, *Mekke-i Mükerreme Emirleri*, 118-121.

³³⁶ Kurşun, *Necid ve Ahsa'da Osmalı Hâkimiyeti(Vehhabi Hareketi ve Suûd Devletinin Ortaya Çıkışı)*, 52; Ecer, *Tarihte Vehhabi Hareketi ve Etkileri*, 160; Güner, *Osmanlı Arabistanı'nda Kıyam ve Tenkil Vehhabi Suûdiler*, 200.

belirten İbrahim Paşa'nın bu şartı kabul edilmemiş ve nihayet İbrahim Paşa Kasım 1818 tarihinde Dir'îye'ye girmiş ve Emir Abdullah b. Suûd başta olmak üzere dört yüz kadar Vehhâbîyi Kahire'ye göndermiştir. İstanbul'un dört gözle beklediği bu haber 27 Ekim tarihinde İstanbul'a bildirilmiş ve esirlerin İstanbul'a gönderileceği haber edilmiştir. Emir Abdullah b. Suûd, başkomutanı, hazinedarı ve müftüsü İstanbul'a sevk edilmiştir. 15 Aralık 1818 tarihinde İstanbul gelen esirler halka teşhir edilmiş, sorguya çekilmiş ve en sonunda İstanbul'un farklı noktalarında idam edilmişlerdir. Böylece yedi yıl süren Vehhâbî-Osmanlı çatışmaları ve yaklaşık yarım asır boyunca Osmanlı Devleti'ni uğraştıran Birinci Suûd Devleti Abdullah b. Suûd'un 17 Aralık 1818 tarihinde Alay köşkü önünde idam edilmesiyle son bulmuştur. İbrahim Paşa Dir'îye'de Vehhâbîlerin kutsal topraklardan gasp ettiği mücevherat ve değerli eşyaları da esirlerle birlikte İstanbul'a göndermiştir. İstanbul'dan ait oldukları yerlere ulaştırılması için sürre eminine teslim edilerek ve ait oldukları yerlere gönderilmiştir.³³⁷

2.4. İkinci Suûd Devleti

İkinci Suûd Devleti'nin kurucusu olarak kabul edilen Türkî b. Abdullah b. Muhammed b. Suûd, Dir'îye'nin tekrar Osmanlı idaresine geçmesinin ardından İbrahim Paşa'nın Dir'îye baskınından sağ kurtulmayı başarmış ve bölgenin hâkimiyetinin tekrar Suûd ailesine geçmesi için 1820 yılından itibaren çalışmalara başlamıştır. Türkî b. Abdullah, ilk olarak Suûdîlerin ve Vehhâbîlerin başkenti olan Dir'îye'yi tekrar Suûd ailesinin hükmü altına almak istemiş ve Dir'îye'yi yöneten Muhammed b. Mişâri'den burayı geri alarak onu tutuklamıştır. Ardından Muhammed b. Mişâri'nin oğlu Mişâri'nin hükmü altında olan Riyad'ı geri almıştır. İkinci Suûdî Devleti'nin temellerini burada atmış başkent olarak burayı seçmiş ve resmi olarak 1825 yılında kurulan 1891 yılına kadar devam edecek olan İkinci Suûdî-Vehhâbî Devleti kurulmuştur. Halktan topladığı zekâtlarla da güçlenerek Riyad'ın kontrolünden sonra eski sınırlarına ulaşmak amacıyla harekete geçen Türkî b. Abdullah, Necid'in tamamını 1827 yılı içerisinde kontrolü altına almıştır. Aynı yıllar içerisinde Necid dışında Ahsâ'nın tamamını, Körfezdeki Bahreyn'i kontrolü altına

³³⁷ Abdillan b. Bâz, "Muhammed b. Abdilvehhâb", 668; Eyüp Sabri Paşa, *Tarih-i Vehhâbiyan*, 86-95; Mustafa L. Bilge, "Dir'îye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 9/374-375; Kurşun, *Necid ve Ahsâ'da Osmalı Hâkimiyeti (Vehhâbî Hareketi ve Suûd Devletinin Ortaya Çıkışı)*, 53; Ecer, *Tarihte Vehhâbî Hareketi ve Etkileri*, 160-163; Güner, *Osmanlı Arabistanı'nda Kıyam ve Tenkil Vehhâbî Suûdîler*, 210-213; Büyükkara, *İhvan'dan Cüheymân'a Suûdî Arabistan ve Vehhâbilik*, 51.

almıştır. Kardeşinin oğlu Mişâri b. Abdurrahman tarafından uğradığı bir suikast neticesinde 1834 yılında ölmüştür. Suikast sonucu Riyad yönetimini ele geçiren Mişâri b. Abdurrahman'ın hükmü kısa sürmüş Türkî b. Abdullah'ın oğlu Faysal gelerek Riyad'ı ve yönetimi tekrar kontrol altına almıştır.³³⁸

Faysal b. Türkî'de babasının yolundan gitmiş devletin sınırlarını genişletmek için çalışmalarına devam etmiştir. Mehmet Ali Paşa, Faysal b. Türkî'nin Cidde hazinesine vermesi gereken vergiyi vermemesi ve uzun süredir Necid ile alakalı olamaması hasebiyle 1836 yılında İsmail Bek ve Hâlid b. Suûd komutasında bir orduyu Necid'e göndermiştir. Kasım'e 1837 yılında ulaşan ordu Faysal b. Türkî'nin ordusuyla karşılaşmış ve Faysal'ı bozguna uğratmıştır. Kasım ve Cebel-i Şemmar'ı ele geçiren ordu 1837 yılının Mayıs ayında Riyad'a gelmiş ve herhangi bir direnişle karşılaşmadan Riyad'ı kontrolleri altına almışlardır. Mehmet Ali Paşa buradaki kuvvetleri Hurşit Paşa komutasındaki birliklerle takviye etmiş ve Faysal'ın başarılı olmasına mani olmuştur. Akabinde Faysal b. Türkî ele geçirilmiş kendisine ve ailesine eman verilerek ve Mısır'a gitmesi şartlarını kabul etmesiyle daha doğrusu bu şartları kabul etmeye mecbur kalmasıyla Kahire'ye gönderilmiştir. İbrahim Paşa'nın Dir'ie seferi sonucunda Mısır'a götürülenler arasında yer alan ve eğitimini Mısır'da alan Hâlid b. Suûd Osmanlı Devleti'nin yeni Necid Emiri olmuştur. Mehmet Ali Paşa, 1840 yılında yapılan Londra anlaşmasının ardından Arabistan ve Şam'daki birliklerini geri çekmek zorunda kalmıştır. Bu sebeple bölgede meydana gelen otorite zafiyetinden yararlanan Suûd ailesi üyelerinden Abdullah b. Süneyyân, Hâlid b. Suûd'u Necid'den çıkararak 1842 yılında Necid yönetimini tekrar devralmıştır. Abdullah b. Süneyyân Osmanlı Devleti'ne vergi vermeyi kabul ederek bağlılığını bildirmiştir.³³⁹

1840 yılında Londra Protokolü'nden sonra Mehmet Ali Paşa'nın hâkimiyet alanının sınırlandırılmasıyla Osmanlı Devleti ile Mehmet Ali Paşa arasındaki ilişkiler iyice bozulmuştur. Hatta bu durum ilerleyen süreçlerde Mehmet Ali Paşa'nın bağımsızlığını ilan etmesine kadar gitmiştir. Bu karışıklıklardan yararlanan Faysal b.

---

³³⁸ İkinci Suûd Devleti hakkında detaylı bilgi için bk. İslam, *Suûdî Arabistanı Tanıyoruz*, 17-24; Kurşun, *Necid ve Ahsa'da Osmalı Hâkimiyeti(Vehhabî Hareketi ve Suûd Devletinin Ortaya Çıkışı)*, 67-79; Ecer, *Tarihte Vehhabi Hareketi ve Etkileri*, 164-167.

³³⁹ Kurşun, *Necid ve Ahsa'da Osmalı Hâkimiyeti(Vehhabi Hareketi ve Suûd Devletinin Ortaya Çıkışı)*, 59; Ecer, *Tarihte Vehhabi Hareketi ve Etkileri*, 166.

Türkî 1843'te Mısır'dan kaçıp veya serbest bırakılıp³⁴⁰ Necd'e gelmiş, Riyad'ı alarak ilk hâkimiyet dönemindeki yerleri tekrardan hükmü altına almıştır. Bu süreçte bölge valilikleri İstanbul'a Faysal b. Türkî'nin faaliyetleri hakkında bilgi vererek daha önce Vehhâbîlerin yaptıklarını hatırlatıp geç kalmadan müdahale edilmesini istemişlerdir. Osmanlı Devleti bunun üzerine Mekke Şerifi Muhammed b. Avn'a Necd hususunda gerekli tedbirleri almasını emretmiştir. Bunun üzerine askerleriyle birlikte Riyad'a giden Muhammed b. Avn'a karşı yenileceğini anlayan Faysal b. Türkî kardeşi anlaşmak istediğini belirtmiştir. Faysal Necd ve civardaki camilerde Osmanlı Padişahı adına hutbe okutmak, Riyad'da yapılan işlerin kanuna uygunluğunu kontrol etmek, halkın vermekle mükellef olduğu vergiyi Osmanlı Devleti adına toplamak şartlarını kabul etmesiyle Necd Kaymakamlığı görevine tayin edilmiştir. Faysal Osmanlı Devleti'ne bağlılığını bildirmesine rağmen, civardaki kabileleri kendisine bağlama ve Vehhâbî inancına göre hareket etmeleri hususunda baskı yapmaya devam etmiştir. Bununla beraber ihtimal odur ki, Osmanlı Devleti'nin üzerine gelmesini engellemek için yıllık vergisini ödemiş, İngiliz ve Fransız gibi dış güçlere karşı da Osmanlı'ya bağlı olduğunu bildirmiştir.³⁴¹

Faysal 1865 tarihindeki ölümüne kadar bölgenin hâkimiyetini elinde tutmuştur. Faysal'ın ölümünden sonra yerine en büyük oğlu Abdullah b. Faysal göreve geçmiştir. Abdullah'a Kaymakamlık, Cidde hazinesine senede on bin riyal vermesi, Necd ve civardaki halkın can, mal ve namusların korunması, Necd'deki yol güvenliğinin ve İran'dan gelecek olan hacıların yol güvenliğinin sağlanması ve Necd ve civardaki camilerde Osmanlı Padişahı adına hutbe okutulması şartıyla verilmiştir. Hatta Abdullah'a 1867 yılında paşalık rütbesi de verilerek devlete olan bağlılığı güçlendirilmek istenmiştir. Böylece Abdullah b. Faysal Suûdi ailesinden paşalık rütbesi alan ilk kişi olarak tarihe geçmiştir. Abdullah her ne kadar babasının görevini devralmış olsa da Faysal b. Türkî'nin ölümüyle iç karışıklıklar başlamış hatta bu karışıklıklar ileride Suûdi-Vehhâbîlerin kurmuş olduğu ikinci devletin

---

³⁴⁰ Suûdi kaynaklarında Faysal'ın hapisten kaçtığı aktarılırken, Osmanlı kaynaklarındaysa Faysal'ın Hicaz'ı tahliyeye mecbur bırakılmış Mısır idaresi tarafından kasten serbest bırakıldığı yer almaktadır. bk. Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, *Dahiliye Nezareti Muhaberat-ı Umumiyye*, 1328, akt. Kurşun, *Necd ve Ahsa'da Osmalı Hâkimiyeti(Vehhabî Hareketi ve Suûd Devletinin Ortaya Çıkışı)*, 59

³⁴¹ Zekeriya Kurşun, "Suûdîler", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37/584-587; Kurşun, *Necd ve Ahsa'da Osmalı Hâkimiyeti(Vehhabî Hareketi ve Suûd Devletinin Ortaya Çıkışı)*, 68-69; Ecer, *Tarihte Vehhabî Hareketi ve Etkileri*, 166; Yörükan, "Vahhabîlik", 57-58; Rifat Türkeli, "Osmanlı Vehhâbîlik Literatürü", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 15/29 (2017), 219.

sonunu getirmiştir. Hail merkezli güçlü bir siyasî yapı kurma düşüncesinde olan İbn Reşid bu durumdan faydalanarak Ahsâ ve Necid'in önemli bir bölümünü işgal etmiştir. Osmanlı Devleti'nin de desteğiyle birçok defa Suûdi leri mağlup eden İbn Reşid son olarak Riyad'ı kontrolü altına almıştır. Hail'e giden Abdullah b. Faysal ve Harc'a giden Suûd b. Faysal'ın çocuklarına dokunmayan İbn Reşid Riyad'a bir yönetici bırakarak oradan ayrılmıştır. 1889 yılının Ekim ayında Kardeşi Abdurrahman b. Faysal ile Hail'den tekrar Riyad'a dönen Abdullah 1890 yılının Temmuz ayında hastalıktan ölmüştür. Ardından Suûd ailesinin liderliği Abdurrahman b. Faysal'a geçmiştir. İbn Reşid Riyad'da bıraktığı yöneticinin Abdurrahman b. Faysal tarafından hapsedildiğini duyunca Riyad'ı kuşatmıştır. Abdurrahman b. Faysal'ın yöneticiyi serbest bırakması, Abdurrahman'ın Harc ve Ârız imamı olması şartıyla anlaşma sağlanmıştır. O sırada İbn Reşid ile Kasîmliler arasındaki devam eden mücadelelerde Abdurrahman b. Faysal, Kasîmlilere yardım için yola çıkmış yolda savaşın bittiği haberini almıştır. Ancak geri dönmeyerek 1891 yılı Ocak ayında Hureymilâ yakınlarında İbn Reşid ve Abdurrahman taraftarları savaşmış ve Abdurrahman b. Faysal bu savaşın kaybedeni olmuştur. Bu mağlubiyetle beraber ikinci kez kurulan Suûd Devleti son bulmuştur. Bu arada Kuveyt taraflarına yönelen Abdurrahman b. Faysal ve ailesine Osmanlı Devleti, Kuveyt'te kalmalarına müsaade etmiştir. Aynı zamanda Suûd ailesine geçimleri için Basra Vilayeti'nce ödenmek üzere aylık bağlanmıştır.³⁴²

2.5. Üçüncü Devlet: Suûdi Arabistan Krallığı

Suûd ailesinin kurduğu üçüncü devlet olan ve günümüzde Suûdi Arabistan Krallığı olarak varlığını devam ettiren ve devletin kurucusu kabul edilen daha çok İbn Suûd olarak tanınan Abdülazîz b. Abdurrahman b. Faysal, (ö.1953) Kuveyt'te Osmanlı Devleti'nin kendilerine bağladığı aylıklarla hayatını sürdürmekteydi. İbn Suûd'a Kuveyt'te devam eden bu sürgün hayatı ağır geliyor, dedelerinin iki defa kurmuş oldukları devletler ve hâkimi oldukları Necid topraklarını İbn Reşid'den alarak Suûd devletini tekrar canlandırma düşüncelerini besliyordu. Kuveyt'in yönetimini devralan

---

³⁴² Naci Kaşif Kıcıman, *Medine Müdafası Hicaz Bizden Nasıl Ayrıldı* (Ankara: Sebil Yayinevi, 2009), 132-135; Kurşun, *Necid ve Ahsa'da Osmalı Hâkimiyeti (Vehhabî Hareketi ve Suûd Devletinin Ortaya Çıkışı)*, 141-151; Ecer, *Tarihte Vehhabi Hareketi ve Etkileri*, 167-168; Kurşun, "Suûdîler", 37/584-587; Hakkı Dursun Yıldız, "Arabistan (Tarih)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 3/252-258; İslam, *Suûdî Arabistanı Tanıyoruz*, 23-25; Büyükkara, *İhvan'dan Cüheymân'a Suûdi Arabistan ve Vehhabilik*, 52-53; 178-181; Türkel, "Osmanlı Vehhâbilik Literatürü", 219.

Mübarek'ten sonra bu düşünceleri daha da alevlenmiştir. Çünkü Mübarek İbn Suûd'u çok sever ve devlet işlerini görüşürken dahi yanından ayırmazmış. Böylelikle İbn Suûd daha küçük yaşlarda devlet yönetimi hakkında bilgi sahibi olmaya başlamıştır. Bununla beraber Kuveyt'in liman ülkesi olması sebebiyle gelişmiş bir ticaret ağı olması ve diğer ülkelerden tüccarların sık sık gelmesi de İbn Suûd'un Arap dünyası dışındaki dünyayı kısmen de olsa tanınmasına sebep olmuştur.³⁴³

İbn Suûd, Suûd Devleti'ni tekrar canlandırma fikrini babasıyla paylaşmış babası ise henüz erken olduğunu belirtmiştir. İbn Suûd buna rağmen kendisine otuz deve, otuz tüfek ve iki yüz altın veren Mübarek'in de desteğiyle kendisiyle savaşmayı kabul eden otuz arkadaşıyla birlikte hayallerinin peşine düşmüştür.³⁴⁴

Riyad'a doğru hareket eden İbn Suûd yol üzerinde Aclan ve İbn Reşid'e ait birer karargâh ve birkaç kervan yolu keserek ganimet elde etmiştir. Bu ganimeti haber alan bedevîlerden yolda gruba dâhil olanlar olmuştur. İbn Suûd'un hayalleri onlara dâhil olan bedevîler gibi ganimet elde etmek değil atalarının toprakları olan Necd topraklarına ve Riyad'a hâkim olmaktı. Bu minvalde kabileleri ayaklandırmaya kendisine tabi olmaya davet etmiştir. Ancak daha evvelki girişimlerinde olduğu gibi, İbn Reşid tarafından şiddetli bir şekilde cezalandırılmaktan korkan kabileler İbn Suûd'un yanında yer almamışlardır. Bunun üzerine İbn Suûd gruba yolda dâhil olan ve daha fazla ganimet elde edemeyen bedevîleri de kaybetmiş ve yola çıktığı arkadaşlarıyla baş başa kalmıştır. Bu sıra da babası Abdurrahman İbn Suûd'a geri dönmesini telkin eden haberciler yollamıştır. Ancak İbn Suûd'un cevabı çok nettir;

“Geri dön ve gördüklerini ve duyduklarını babama anlat. Reşid'in ülkemi elinde tutmasına ve ailemin bu şekilde ayaklar altında ezilmesine daha fazla dayanamayacağımı ilet babama. Başarı ve ölüm arasında bir kumar oynayacağım.

Başarana kadar da durmayacağım. Ölmek başarısızlıktan daha iyidir.”³⁴⁵

İbn Suûd Rub'u'l-Hâlî çölüne çekilmiş Ramazan ayını çölde geçirmiş kendilerini çölde unutturmuşlardı. Hedefi olan Riyad savunması güçlü olan bir şehirdi. Surlarla çevrili olan bu şehre yapılacak bir saldırı kolayca geri püskürtüleceği için İbn Suûd yanına aldığı altı adamıyla Ramazan Bayramı gecesi Riyad'ın surlarını sessizce aşıp valinin yakınında bir eve girerek onu izlemeye başlamıştır. İlk işleri valiyi etkisiz

³⁴³ Futeyyih, *Necd el-İhvan Fırkası veya Bugünkü Vehhâbilik*, 20; Hulusi Yavuz, “Abdülazîz b. Suûd”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1/194-195; H.C. Armstrong, *Abdülaziz bin Suûd*, çev. Gülsüm Aldemir (İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2007), 27-33.

³⁴⁴ Futeyyih, *Necd el-İhvan Fırkası veya Bugünkü Vehhâbilik*, 21; Armstrong, *Abdülaziz bin Suûd*, 41.

³⁴⁵ Armstrong, *Abdülaziz bin Suûd*, 44-45.

hale getirmektir. İbn Suûd bulduğu ilk fırsatta vali Aclân'a saldırdı. İbn Suûd'un elinden yaralı olarak kaçan vali İbn Suûd'un kuzeni İbn Cilâvî tarafından öldürülmüş ve onun ölmesiyle adamlarının bir kısmı teslim olmuş geri kalanları ise kaçmıştı. Bunun üzerine İbn Suûd şehrin farklı yerlerine adamlarını göndererek kaleyi ele geçirdiklerini duyurmuştur. Böylelikle üçüncü kez kurulacak ve günümüze kadar devam edecek olan devlete başkentlik yapacak Riyad 15 Ocak 1902 tarihinde ele geçirilmişti.³⁴⁶

Riyad'ı ele geçiren İbn Suûd Kuveyt'te sürgünden olan babasının ve ailesinin Riyad'a gelmesi için haber yollamıştır. Riyad'a gelen Abdurrahman'a emirlik tekrardan verilmiş ancak yaşı sebebiyle emirliği oğlu İbn Suûd'a vererek emirlikten feragat etmiştir. Artık Vehhâbîlerin yeni emiri İbn Suûd olmuştur. Hisbe görevi ise Muhammed b. Abdülvehhâb'ın neslinden olan Abdülazîz b. Abdüllatif'e verilerek daha önce olduğu gibi Suûdi -Vehhâbî ittifakının devam ettiği belirtilmiştir.³⁴⁷

İbn Suûd sadece Riyad'ı almakla yetinmemiş bölgenin kontrolünü ele geçirmek için yayılma faaliyetlerine başlamıştır. Beklenin aksine bu işe İbn Reşid ile çok fazla muhatap olmayacağı güneye doğru ilerleyerek başlamıştır. 1902-1903 yıllarında Harc, Hûta, Eflac ve Devasir'i hükmü altına almıştır. Bu süreçte İbn Reşid İbn Suûd'un üzerine sefer düzenlemiş ancak başarısız olmuştur. Bu başarısızlık İbn Suûd'a olan inancın artmasına sebep olmuştur. 1904 yılında ise kuzey taraflara hareket etmiş, Sedir ve Veşm bölgelerini kontrolü altına almıştır. Yine 1904 yılının önemli olaylarından biri de bölgenin önemli merkezlerinden biri olan Kasım bölgesi üzerine yapılan seferlerdir. Bu seferler sonucunda Uneyze ve Büreyde İbn Suûd'un kontrolü altına girmiştir. Bölgenin asıl hâkimi olan Osmanlı Devleti 1904 yılında Kasım bölgesinin tekrar kontrol altına alınması için İbn Reşid ile beraber İbn Suûd üzerine sefer düzenlemiş ve İbn Suûd'u mağlup etmişlerdir. Aynı yılın sonunda, Osmanlılara karşı bir zafer kazanmasına rağmen, Osmanlı Devleti'nin bölgeye

³⁴⁶ Emin er-Reyhânî, *Tarihu Necdi'l-Hadis* (Beyrut, 1988), 121-132; Futeyyih, *Necd el-İhvan Fırkası veya Bugünkü Vehhâbilik*, 21; Armstrong, *Abdülaziz bin Suûd*, 49-54; Zekeriyâ Kurşun, "Suûdi Arabistan (Tarih)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37/581-584; Kurşun, "Suûdîler", 37/584-587; Yavuz, "Abdülazîz b. Suûd", 1/194-195; Yıldız, "Arabistan", 3/252-258; Kıcıman, *Medine Müdafaası Hicaz Bizden Nasıl Ayrıldı*, 136; İslam, *Suûdi Arabistanı Tanıyınız*, 31-48; Kurşun, *Necid ve Ahsa'da Osmalı Hâkimiyeti (Vehhâbî Hareketi ve Suûd Devletinin Ortaya Çıkışı)*, 166-167; Muhammed Esed, *Mekke'ye Giden Yol*, çev. Cahit Koytak (İstanbul: İnsan Yayınları, 2019), 228-229; Muhittin Ataman - Yurdanur Kuşçu, "Suûdi Arabistan'daki Siyasal ve Toplumsal Hareketlerin Gelişimini Etkileyen Faktörler", *Alternatif Politika* 4/1 (2012), 6; Büyükkara, *İhvan'dan Cüheyân'a Suûdi Arabistan ve Vehhâbilik*, 54-55.

³⁴⁷ Futeyyih, *Necd el-İhvan Fırkası veya Bugünkü Vehhâbilik*, 22; Armstrong, *Abdülaziz bin Suûd*, 56-57; Yavuz, "Abdülazîz b. Suûd", 1/194-195.

yaptığı askeri sevkiyatı gören İbn Suûd Osmanlı Devleti'nden çekinmiştir. Kendisinden güçlü bir devletle karşı karşıya gelmeye henüz hazır olmadığını farkında olan İbn Suûd Osmanlı padişahına bir mektup yazmış ve af talep etmiştir. Kuveyt emiri aracılığıyla, 1905 yılında Osmanlı Devleti ile bir araya gelen İbn Suûd'un babası af talebini yinelemiştir. Osmanlı Devleti tarafından Necd hâkimiyeti kabul edilen İbn Suûd, İbn Reşid'in bölgeden uzak tutulması kaydıyla, Kasım ve Necd'de bir Osmanlı birliğinin konuşlanmasından memnun olacaklarını belirtmiştir. Bununla beraber bazı kaynaklarda İbn Suûd'un İngilizlerle de irtibatta olduğu bölgeden Osmanlı Devleti'ni çıkarmak için görüştüğü ancak görüşmelerden herhangi bir sonuç çıkmadığı yer almaktadır. 1906 yılında İbn Reşid büyük bir ordu hazırlamış ve İbn Suûd'un üzerine sefer düzenlemek için harekete geçmiştir. İbn Suûd 1906 Nisan tarihinde ani bir gece baskını ile konakladıkları Ravzatü'l Mühenna köyünde İbn Reşid'i öldürmüştür.³⁴⁸

İbn Reşid tehlikesini başından savan İbn Suûd 1907 ila 1912 yılları arasında yayılma politikasına devam etmiş, Necd ve Ahsa'daki kabileleri kontrol altına almıştır. İbn Suûd'un artık bölgede Osmanlı desteğine ihtiyacı kalmamıştır. Necd'de bulunan Osmanlı garnizonuna tecrid uygulamaya başlayan İbn Suûd çevre kabilelere Türk Garnizonuna giden kervanlara yol vermemeleri talimatını vermiştir. Bu strateji iel hiç savaşmadan Türkleri bölgeden çıkarmayı başarmıştır. Ahsa'yı da Osmanlı askerlerinin elinden alan İbn Suûd'a İstanbul'a bağlı kalmak, ortak düşmanlara karşı ittifak yapmak şartıyla Necd Valiliği ve paşa unvanı verilmiştir. Necd bölgesinin yönetimi İbn Suûd'a bırakılmıştır.³⁴⁹

Bu süreçten sonra İbn Suûd'un Osmanlı Devleti ile mücadelesi başlamış ve bağımsızlığını ilan edinceye kadar devam etmiştir. Bu mücadele de İbn Suûd askeri gücünü ise kurmuş olduğu İhvan teşkilatından karşılamaktaydı. İlk oluşumları 1912 yılında gerçekleştirilen İhvan teşkilatı Suûdi Arabistan Krallığının kurulmasında büyük bir paya sahiptir. Bu sebeple İhvan teşkilatı hakkında bilgi vermenin gerekli olduğu kanısındayız.

---

³⁴⁸ Armstrong, *Abdülaziz bin Suûd*, 67-75; Kurşun, *Necd ve Ahsa'da Osmalı Hâkimiyeti(Vehhabî Hareketi ve Suûd Devletinin Ortaya Çıkışı)*, 178; Futeyyih, *Necd el-İhvan Fırkası veya Bugünkü Vehhâbilik*, 28; İslam, *Suûdî Arabistanı Tanıyınız*, 49-50; Kıcıman, *Medine Müdafası Hicaz Bizden Nasıl Ayrıldı*, 136-141; Yavuz, "Abdülaziz b. Suûd", 1/194-195; Büyükkara, *İhvan'dan Cüheymân'a Suûdî Arabistan ve Vehhâbilik*, 62-63.

³⁴⁹ Armstrong, *Abdülaziz bin Suûd*, 76-77; Büyükkara, *İhvan'dan Cüheymân'a Suûdî Arabistan ve Vehhâbilik*, 64.

2.6. İhvan Teşkilatı

Burada ve bundan sonrasında bahsedeceğimiz İhvan teşkilatı Mısır'da Hasan el-Benna (ö.1949) tarafından kurulan ve varlığını günümüzde de devam ettiren İhvân-ı Müslimîn teşkilâtı ile karıştırılmamalıdır. Bahsi geçecek olan İhvan teşkilatı İbn Suûd tarafından Suûdi Arabistan'da kurulan ve desteklenen bir teşkilattır. Öte yandan bu teşkilat Suûdi Arabistan Devleti'nin kuruluş aşamasında büyük rol oynamış ve İbn Suûd'un en büyük askeri gücü olmuştur.

2.6.1. İhvan Teşkilatının Kuruluşu

İbn Suûd, nüfuz alanını genişletmek amacıyla kendine sıkı sıkıya bağlı birlikler oluşturmak istemiştir. İstikrarlı bir devlet yapısı oluşturabilmek adına otoritenin özellikle bedevîler arasında sağlanması için İhvan teşkilatını kurmuştur. Nitekim bölgenin yönetimi Osmanlı Devleti'nde devlet bedevileri kontrol altında tutmak için maddi yardımlarda bulunuyordu. Ancak daha yeni kurulan Suûd Devleti'nin bu yardımları sağlayacak maddi kaynakları bulunmuyordu. Ayrıca İbn Suûd çok iyi biliyordu ki bedevileri kontrol altına almadan merkezi otoriteyi kuramazdı. İbn Suûd bir konuşmasında; "Aşiretler ancak kılıçtan anlar. Kılıcını sıyıırırsan rahat dururlar. Sıyıırmaz kınına sokarsan yağmalar, öldürür ve barışı bozarlar." diyerek bölgede ki bedevîleri ve otorite durumunu açıklamıştır. Şimdiye kadar başardıklarını bu bedevîlerle başarmış ancak bundan sonra hayalini kurduğu Arap yarımadasına sahip olacağı devleti böyle düzensiz birliklerle kuramayacağını da bilincindedir. İbn Suûd'un tebaasının ekseriyetini bedevîler oluşturmaktaydı. Bedevîlerin en küçük bir problemde, en ufak bir maddiyatsızlıkta, küçücük bir başarısızlıkta itaatleri yok olabilmektedir. Bir dönem itaat ettikleri o emire ve halkına düşman olup onları yağmalayabilecek bir fitrata sahiptirler. Göçebe hayat tarzını benimsedikleri için de sürekli hareket halindedirler. Bu yüzden onları bulup cezalandırmak da kolay bir iş değildir. Ayrıca İbn Suûd bedevîleri çok iyi tanıdığı için verilecek cezalarında bir çözüm olmadığının farkındadır.³⁵⁰

İşte tam bu noktada İhvan teşkilatı ve hicreler³⁵¹ bu bedevîlerin sistemli bir yapı içerisinde yerleşik hayata geçmesini sağlayacak ve kontrolleri ise din temelli bir

³⁵⁰ Armstrong, *Abdülaziz bin Suûd*, 102-103; Büyükkara, *İhvan'dan Cüheymân'a Suûdi Arabistan ve Vehhabilik*, 68.

³⁵¹ Hicre: İhvân mensuplarının iskân ettiği yerleşim yerlerine verilen genel isimdir. Hicreler İbn Suud tarafından Bedevî olan Arapları yerleşik hayata geçirerek başlarına hocalar vererek Vehhâbî

düzen üzerine olacaktı. İbn Suûd bu minvalde hicreleri kurmuş yani göçebe bedevîleri Vehhâbilîğin yaygın olduğu tarım bölgelerine yerleştirmiştir. Buraya hicret eden bedevîlere görevlendiren hocalarla Vehhâbî ritüellerini öğretilip bu ritüellere göre hayatlarına yön vermelerini sağlamıştır. Bu hicrelerde yaşayanlara ise İhvan ismi verilmiştir. Kurulacak olan bu sistemde kabilecilik ve göçebelik yerini yerleşik hayata bırakacak, kan davaları ve yağmalar son bulacaktı. Vehhâbî âlimlerin desteğiyle bedevîler dinî bir tedrisattan geçecek, kabilecilik ve aşiretçiliğin yerini din kardeşliği alacaktı. Böylece aşiret kanunlarının yerini Allah'ın kanunlarını alacak ve Vehhâbî imamın emirine yani İbn Suûd'a itaat edilen bir toplum meydana gelecekti. İlki 1912'de Ertâviyye'de³⁵² kurulan bu Vehhâbî teşkilâtı, Arap yarımadasında milliyetçiliği yerleştiren ilk hareket olmuş ve İbn Suûd'un en büyük askeri gücü haline gelmiştir.³⁵³

2.6.2. İlk Hicrelerin Oluşumu ve İhvan Mensupları

İlk hicreler Mutayr ve Harb kabilelerinden yaklaşık elli kişi ve ailelerinden oluşan ve başlarında Sa'd b. Musîb ve Abdülmuhsin b. Abdülkerim liderliğinde ki grubun Ertâviyye'ye hicretleriyle başlamıştır. Bu İhvan liderleri hicrelerde yapılacak ilk işler olan cami ve evlerin yapımı ve su kuyularının açılması için gereken malzemeleri ve maddi kaynağı İbn Suûd'dan finanse etmişlerdir. Bu İhvan liderleri sayesinde Ertâviyye artık küçük bir kasaba olmuş aynı zamanda bedevîler için bir cazibe haline gelmeye başlamıştır. Birçok bedevî pazarlarda at ve develerini satarak, yerleşik hayat için gerekli malzemeleri temin edip Ertâviyye'ye yerleşmiştir. Aynı şekilde İbn Suûd tarafından karşılanan basit düzeydeki tarım araçları ve tohumlarla kendilerine verilen bu topraklarda bedevîler için ziraat hayatı başlamıştır. Böylelikle bedevîler göçebe hayattan yerleşik hayata, hayvancılıktan da tarıma geçmiş ve ilk İhvan kolonisi

---

doktrinlerini öğretmek amacıyla kurulmuş ve maddi olarak desteklenmiştir. Detaylı bilgi için bk. Büyükkara, *İhvan'dan Cüheymân'a Suudi Arabistan ve Vehhabilik*, 73-82.

³⁵² Zilfi kasabasının kuzey doğusunda, Kuveyt-Bureyde yolu üzerinde bulunan tarıma elverişli olan el-Ertâ isimli hünnap ağacına benzeyen ağaçların çok sayıda bulunması sebebiyle bu ismi alan bir vahadır. Detaylı bilgi için bkz: Büyükkara, *İhvan'dan Cüheymân'a Suudi Arabistan ve Vehhabilik*, 70.

³⁵³ H. St. John Bridger Philby, *Sa'udi Arabia* (Londra: Ernest Benn Ltd, 1955), 261-262; er-Reyhanî, *Tarihu Necdi'l-Hadis*, 261-263; Futeyyih, *Necd el-İhvan Fırkası veya Bugünkü Vehhâbilik*, 23-24; Armstrong, *Abdülaziz bin Suud*, 103; Kurşun, "Suudi Arabistan", 37/581-584; Büyükkara, *İhvan'dan Cüheymân'a Suudi Arabistan ve Vehhabilik*, 69; Mehmet Ali Büyükkara, "Vehhâbilik", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42/611-615; Yavuz, "Abdülaziz b. Suûd", 1/194-195.

oluşmuştur. İbn Suûd dinî eğitimlerini vermek ve Vehhâbî öğretilerini öğretmek için bir Vehhâbî âlimini Ertâviyye'ye yollamıştır.³⁵⁴

Ertâviyye hicresinin kurulması ve bedevîler için cazibe haline gelmesiyle, Vehhâbî davetçilerden etkilenen diğer bedevi kabileler kendiliğinden hicrelerini inşa etmeye başlamışlardır. Necd bölgesinin büyük kabilelerinden olan Uteybe Kabilesi el-Ğatğat'ta 1912 ila 1913 yılları arasında kendi hicresini inşa etmiştir. Ardından Harb Kabilesi Duhne'de, Şemmar Kabilesi Acfar'da kendi hicrelerini inşa etmişlerdir. Bundan sonra hicreler kurulmaya devam etmiş ve on yıl gibi bir süre de her biri on bin nüfuslu yaklaşık yüz elli hicre inşa edilmiştir.³⁵⁵

Hicreler kurulup başlarında İbn Suûd'un görevlendirdiği hocalar nezdinde Vehhâbî öğretileri öğrenen bedevîlerde çok büyük değişimler olmuştur. Çöl hayatının verdiği sertlikle yetişen bedevîlerin fitri yapıları din üzerine dönmüş ve bu durum bazı zamanlarda da dinî fanatizme doğru ilerlemiştir. M.Muhammed Futeyyih el-Medenî'nin aktardığı olaylar bize İhvan teşkilatının ve hicrelerin bedevîler üzerinde ki değişimin ne kadar aşikâr olduğunu göstermektedir. El-Medenî şöyle aktarmaktadır; “Duhne'de oranın hâkimiyle bir sabah kahve içerken yirmi-yirmi bir yaşlarında bir delikanlı gelmiş: “Selâm yâ el-İhvân” diye hitap edip:

“Hâkim hazretleri, dün gece şeytan beni kandırdı ve ben büyük günahlardan bir günahı işledim. Sonrasında çok pişman oldum. Her saniye, her dakika ve her saatte bu işlediğim hakikati bilen Allah'ın gazabından korktuğum için gece boyunca hiç uyuyamadım. Sabah olmasını güneşin doğmasını bekleyip sabah namazını cemaatle kıldıktan sonra doğru yanınıza geldim. Bu hususta İslâm'ın emrettiği cezanın uygulanmasını istiyorum ki Allah beni işlediğim günahı affeyesin” diye itirafta bulunması üzerine; Hâkim işlediği günahı sormuş ve dört ay önce vefat eden kardeşinin eşiyile zina ettiğini söylemiştir. Kardeşimin vefatı üzerine babam beni onunla evlendirmek istiyordu bu yüzden de iddet müddetinin dolmasını bekliyorduk. İddet bittikten sonra şeytan beni kandırdı ve ikimiz de bu duruma rıza gösterdikten sonra kimin bu durumdan haberi olur diye düşündükten sonra evde yalnız kaldığımız dün gece bu günahı işledim diye itiraf etmiştir. Hâkim bunun üzerine kadını çağırmış kadın utansa da yalan söylememiş oda itiraf etmiş ve bunun üzerine hâkim seksen

³⁵⁴ Philby, *Sa'udi Arabia*, 261-262; er-Reyhânî, *Tarihu Necdî'l-Hadis*, 261-263; Futeyyih, *Necd el-İhvan Fırkası veya Bugünkü Vehhâbilik*, 36; Armstrong, *Abdülaziz bin Suud*, 105.

³⁵⁵ er-Reyhânî, *Tarihu Necdî'l-Hadis*, 261-263; Futeyyih, *Necd el-İhvan Fırkası veya Bugünkü Vehhâbilik*, 36; Kurşun, “Suûdi Arabistan”, 37/581-584; Yavuz, “Abdülaziz b. Suûd”, 1/194-195; Büyükkara, *İhvan'dan Cüheymân'a Suûdi Arabistan ve Vehhâbilik*, 71.

değnek olan cezayı uygulamış, tevbe ettirip nasihat ettikten sonra onları göndermiştir.”³⁵⁶

Yine el-Medenî'nin aktardığı bir olay İhvanın nasıl bir dinî fanatizme büründüğünü ortaya koymaktadır.

“Ertâviyye’de Mutayr aşîretine mensûb elli-elli beş yaşlarında bir adam, Uneyze aşîretinin el-Ğadâvira kabilesine bağlı bir adamla karşılaştığında, başında İhvan alameti olan beyaz sarığı göremeyince, bu adamın cehalet üzerine olduğunu düşünerek din ile alakalı sorular sormuş, adam sorulara cevap verememiştir. Bunun üzerine yanında bulunan akâid kitabını adama uzatarak: “bunun içindekini bilip itikâd etmeyene Müslüman denmez” demiştir. Ddin’in emirlerini öğrenmesi için kendisiyle beraber köyüne gelmesi gerektiğini belirttiysede adam: “öğrenmek istediğim vakit öğretene bulurum, sana ihtiyacım yok.” cevabını vermiştir. Bunun üzerine Mutayrî İhvan öfkelenmiş “vay kâfir vay” diyerek ve tüfeğini adamın göğsüne dayamış, bu gelişmelerden sonra adam Müslüman olduğunu belirterek onunla geleceğini söylemişse de İhvan onu dinlemeyerek öldürmüştür. Olayın üzerinden bir ay geçmiş olmasına rağmen adam hâkim huzuruna gelerek cezası neyse infaz edilmesini istemiştir. Hâkim bu sözleri zabta geçirdikten kısas hükmü vermiştir.”³⁵⁷

Bu hale bürünen bedevîler artık kontrol edilmesi kolay bir hale dönmüş ve emirlerine sıkı sıkıya bağlı hale gelmişlerdir. Daha önce de belirttiğimiz gibi özellikle Osmanlı-Vehhâbî mücadelelerinde İbn Suûd’un en büyük destekçisi olmuşlardır. İbn Suûd’da bu mücadeleyi dinî argümanlar kullanarak yürütmüştür. Çünkü bu süreçte özellikle bu hicrelerin maddi kaynaklarının sağlanması için İngilizlerle iş birliğine girmek isteyen İbn Suûd hem İhvanı bu duruma karşı sakin tutacak argümanlar bulmalı hem de İngilizleri İhvanın onlara saldırmayacağına ikna etmeliydi. Bu duruma en güzel örnek ise H. St. John Bridger Philby’nin³⁵⁸ aktardığı bilgilerdir. Philby’nin bir

³⁵⁶ Futeyyih, *Necd el-İhvan Fırkası veya Bugünkü Vehhâbilik*, 32-35.

³⁵⁷ Futeyyih, *Necd el-İhvan Fırkası veya Bugünkü Vehhâbilik*, 35.

³⁵⁸ 1908 yılında İngiltere’nin Hindistan’daki koloni yönetiminde memur olan H. St. John Bridger Philby, 1915’te Osmanlı Devleti’ne karşı savaşan İngiliz ve Hint birliklerine katılmak üzere Irak’ta görevlendirildi. 1917-1918 yıllarında, Şerîf Hüseyin isyanını desteklemek ve Abdülazîz b. Suûd’u Osmanlılar’la birlikte hareket eden Reşîdîler’e karşı savaşmaya ikna etmek üzere Arabistan’a gönderilmiştir. 1930 yılında Müslüman olup Abdullah ismini aldığı belirtilmektedir. Aynı zamanda 1925 yılında Cidde’ye yerleşerek ticari faaliyetlerde bulunduğu da aktarılmaktadır. İbn Suûd’a danışmanlık yaptığı da aktarılmaktadır. Detaylı bilgi için bk. Mehmet Ali Büyükkara, “Philby, Harry St. John Bridger”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 34/268-269.

toplantı esnasında İngiliz-Suûdi ittifakı karşısında İhvanın tutumunun nasıl olacağı hakkında sorduğu soruya İbn Suûd şu şekilde cevap vermiştir:

“İhvan’ın size düşman olduğu doğru değildir. Zira inancımıza göre sizler ehl-i kitapsınız. Vehhâbîlerin nefretine hedef olan müşriklerden veya kâfirlerden değilsiniz. Fakat halkım arasında, özellikle eğitimlerini Necid dışında almış olan veya sıklıkla dışarıya seyahat eden birçok şehrîli insan, İslâmiyet’in temsilcileridir diye Türklere yakınlık duymakta ve bundan dolayı İngilizlere düşmanca bakmaktadır. Ama bunda fazla ileri gidemediler. Daha yakın zamanda böyle düşünen iki adamı görüşlerini ifade etmelerinden dolayı cezalandırdım.”³⁵⁹

İbn Suûd’un bu minvalde aktardığı bir başka düşüncesi şu şekildedir:

“Eğer siz İngilizler, kızlarımızı karım olsunlar diye bana önermeniz kabul ederdim. Fakat Mekke Şerifi’nin veya Mekkelilerden ve diğer Müslümanlardan müşrik saydıklarımızın kızlarını alamam. Hıristiyanların kestiği hayvanların etlerini sorgusuz sualsiz yerim. Allah ile beraber başkalarını ibadetlerinde ortak koşan müşrikler ise bizim nefret edip iğrenç saydığımız kimselerdir.”³⁶⁰

Aynı şekilde İbn Suûd bir başka toplantıda Hıristiyanlarla ilgili bazı Kur’an ayetlerini okuyarak:“Hıristiyanların İshak peygamberin Arapların İshak peygamberin kardeşi olan İsmail peygamberin soyundan geldiklerini, Türklerin ise Tatar kökenli evlad-ı iblisten”³⁶¹Hıristiyanlarla kuzen olduklarını belirten bu cümleyi sarf etmiştir. İbn Suûd bu düşünce ve söylemleriyle İngilizlere karşı İhvanın düşman olmadığını belirtmiştir. İngiliz işbirliğinin temellerini sağlamlaştırırken diğer taraftan da Osmanlı-Türk karşıtlığını, Osmanlı-Vehhâbî mücadelesinde dinî temeller üzerine oturtmayı amaçlamıştır. İbn Suûd İhvanın yanında yer almasını ve onların dinî fanatizmini ön plana çıkararak cihat mantığıyla hareket etmelerini sağlamıştır.

2.6.3. İhvanın Zaferleri

Bu başlık altında İhvanın bütün zaferleri değil, Vehhâbîlerin tevhid, şirk ve bid‘atlarla mücadele bağlamında elde ettikleri zaferlerden bahsedilecektir. Özellikle İhvanın Vehhâbî ritüellerine ne kadar bağlı olduklarını görmek açısından ele geçirdikleri yerlerde tevhid, şirk ve bid‘atlara karşı olarak yaptıkları eylemler aktarılmaya çalışılacaktır. Bununla beraber acımasız bir yapıya sahip olan ihvanın

³⁵⁹ H. St. John Bridger Philby, *The Heart of Arabia* (Londra: Constable and Company Ltd, 1992), 371.

³⁶⁰ John S. Habib, *Ibn Sa’ud’s Warriors of Islam* (Leiden, 1978), 23.

³⁶¹ H. St. John Bridger Philby, *Arabia of the Wahhabis* (Londra: Constable and Company Ltd, 1928), 23-24.

Müslümanlara karşı gerçekleştirdiği “katliamların” günümüzde ki “Cihadî Selefîlik(Vehhâbîlik)” akımına benzerliğinin anlaşılması adına önem arz etmektedir.

2.6.3.1.Hurme Meselesi ve Turabe Baskını

Necid için Hicaz’ın kapısı sayılan, Necid-Hicaz sınırında ve yol üstünde olması sebebiyle stratejik bir konuma sahip olan Hurme Kasabası Halid İbn Lüvey tarafından yönetilmektedir. Emir İbn Lüvey Şerif Hüseyin’in akrabası olması rağmen koyu bir Vehhâbîdir. İbn Lüvey’in Vehhâbîliğe bağlılığı hakkında Vehhâbî olmayan kardeşini öldürecek kadar ileri gittiği bazı kaynaklarda geçmektedir. Ayrıca Hurmeliler I .Suûd Devleti’nden itibaren Vehhâbîliğe bağlı olarak kalmışlardır. Bölgenin önemli iki lideri olan Şerif Hüseyin ve İbn Suûd arasında ki ilk sıcak temas bu kasaba sebebiyle meydana gelmiştir.

Şerif Hüseyin, Hurme’yi Vehhâbîlikten koparıp tekrar kendi hükmü altına almak istiyordu. Bunun için öncelikle İbn Lüey ve Hurme kadısını Mekke’ye çağırarak sert bir şekilde uyarmıştır. Bu uyarılara kulak asmayıp Vehhâbî öğretilerini yaymaya devam eden Hurme kadısı Şerif Hüseyin tarafından görevden alınmış yerine Mekke’den bir kadı gönderilmiştir. Bu durum Hurmeliler tarafından kabul görmemiş ve kadı tekrar Mekke’ye dönmek zorunda kalmıştır. Bunun üzerine Şerif Hüseyin Hurme’ye seferler düzenlemiş ancak amacına ulaşamamıştır. İbn Suûd bu süreçte Hurme’ye herhangi bir destekte bulunmasa da Hurmeliler kendilerini ve kasabalarını korumayı başarmışlardır.³⁶²

1919 yılında Osmanlı Devleti’nden Medine’nin kontrolünü tamamen ele geçiren Şerif Hüseyin, artık sadece Hurme meselesi ile ilgilenecektir. Hurme meselesine ek olarak Hurme yakınlarında bulunan Turâbe sakinlerinin de Vehhâbîliği kabul etmesi ve İbn Suûd’a bi‘at etmesi üzerine Şerif Hüseyin İngilizlerden alınan modern silahların da yer aldığı büyük bir ordu hazırlamış, ordunun başına oğlu Abdullah’ı komutan olarak atamıştır. İbn Suûd’un artık Hurmeli mezheptişlarına yardım etmesi gerekiyor İhvanda bu konuda baskı yapıyordu. Ancak İbn Suûd İngilizlerin desteklediği Şerif Hüseyin ile İngilizlerle kendi aralarında olan ilişkinin kopmaması için İngiltere’yi aracı yaparak bu meselenin çözülmesi niyetindeydi. İbn Suûd ve Şerif Hüseyin arasında gerçekleştirilen mektup diplomasisi, Şerif Hüseyin’in tehditkâr tavırları, İbn Suûd’dan Hurme’den vazgeçmesinin istenmesi, İbn Suûd ve

³⁶² Büyükkara, *İhvan’dan Cüheymân’a Suûdi Arabistan ve Vehhabilik*, 104-105.

İhvana “Hâricîler” olarak hitap edilmesi vb. sebeplerden ötürü olarak sonuçlanmıştır. İbn Suûd bunun üzerine Hurmeli mezheptaşlarına yardım etmek zorunda kalmıştır. Başlarında Ğatğat Emiri Sultan İbn Bicâd ve Emir İbn Lüvey’in bulunduğu bin beş yüz kişiden oluşan İhvan ordusunu Hurme’yi korumak üzere görevlendirmiştir.³⁶³

Abdullah ve ordusunun Turabe yakınlarında kurdukları kampın yerini öğrenen İhvan birliği 25 Mayıs 1919 tarihinde bir gece ansızın kampa baskın yapmıştır. Bu baskından Abdullah ve beraberinde çok az sayıda adamı kaçarak kurtulabilmişlerdir. Vehhâbîler önlerine çıkan herkesi acımasızca öldürmüş iki ordu arasında geçecek olan savaş tek taraflı bir “İhvan katliamına” dönüşmüştür. Kaynaklarda yer alan bilgilere göre beş bin veya on bin kişinin öldüğünden bahsedilmektedir. Bazı kaynaklarda İbn Suûd’un Turabe’ye varıp bu olayları gördüğün de ağladığı aktarılmaktadır.³⁶⁴

2.6.3.2.Tâif’in Ele Geçirilmesi

3 Mart 1924’te Türkiye’nin hilafeti kaldırılmasının ardından, 6 Mart 1924 tarihinde Şerif Hüseyin’in kendisini halife olarak ilan etmesi, uzun zamandır ihvanı oyalamak için çabalayan İbn Suûd’a aradığı fırsatı vermiştir. Riyad’da Hicaz meselesi hakkında bir toplantı yapma kararı vermiştir. Toplantının sonucunda Hicaz’ın fethedilmesi kararı verilmiştir. Şerif Hüseyin’in tüm İslâm âlemini ilgilendiren bir mesele olmasına rağmen hilafeti, kendi menfaati için kimseye danışmadan kullanmaya çalıştığı belirtilerek diğer Müslüman ülkelere destekleri için mektuplar göndermiştir.³⁶⁵ Sefer için hazırlıklara başlayan İbn Suûd bu sırada yazılan mektuplara cevap bekliyordu. Mektuplara çoğunluğu belirsiz az bir kısmı olumlu olan çok az sayıda cevap gelmiştir.³⁶⁶

Sefer hazırlıklarını tamamlayan İbn Suûd sefer esnasında babalarına destek gönderememeleri için Abdullah ve Faysal’ın üzerine, Ürdün ve Irak’a İhvan birlikleri göndererek gerekli tedbirleri almıştır.³⁶⁷ İbn Lüey’in önderliğinde, üç bin kişi civarındaki İhvan birliği Tâif’e doğru ilerlemeye başlamıştır. Şerif Hüseyin’in oğlu Ali’nin, bir grup askerle Tâif’e geldiği haberini alan İhvan, hızla Tâif’e ulaşarak

³⁶³ Habib, *Ibn Sa’ud’s Warriors of Islam*, 92-93; Armstrong, *Abdülaziz bin Suûd*, 164.

³⁶⁴ Habib, *Ibn Sa’ud’s Warriors of Islam*, 68-69, 96; Yavuz, “Abdülaziz b. Suûd”, 1/194-195; Büyükkara, *İhvan’dan Cüheymân’a Suûdi Arabistan ve Vehhâbilik*, 105-106.

³⁶⁵ Futeyyih, *Necd el-İhvan Fırkası veya Bugünkü Vehhâbilik*, 12; Armstrong, *Abdülaziz bin Suûd*, 196-205.

³⁶⁶ Armstrong, *Abdülaziz bin Suûd*, 206; Habib, *Ibn Sa’ud’s Warriors of Islam*, 111-112.

³⁶⁷ Armstrong, *Abdülaziz bin Suûd*, 208.

şehre saldırmıştır. Ali'nin şehri terk etmesi sonucunda 5 Eylül 1924 tarihinde şehrin kapıları İhvana açılmıştır.³⁶⁸

Şehrin kapılarını açarak Vehhâbîlerden af uman Tâifliler bekledikleri müsamahayı görmemiştir. Vehhâbîler şehri yağmalamaya ve kendilerine karşı gelenleri öldürmeye başlamışlardır. Gece boyu yağmalama ve katliam devam etmiştir. Katliam diyoruz çünkü kadın-erkek ve çocuk ayrımı yapmadan hatta kendilerinden af umanlarda dâhil olmak üzere, bir gecede 300 ila 400 kişiyi acımasızca öldürmüşlerdir. Yağmalamak için evlere girdiklerinde kıymetli eşyalarını teslim etmeyen sıradan halkı amansızca öldürmüşlerdir. İçlerinde kentın Şafî müftüsünün de yer aldığı, kentın diğer ileri gelen ulemalarını bir camide toplayarak topluca katletmişlerdir. İbn Bicad geri kalan halkı şehirden çıkarmış ve Mekke'ye gönderilmiştir. Tâif, halkın tamamen boşaltılmasından sonra İhvan birlikleri tarafından ikinci kez yağmalanmıştır. İbn Suûd 8 Eylül 1924 tarihinde Tâif'i tamamen kontrol altına almış ve Hicaz'ın kapıları kendisine sonuna kadar açılmıştır.³⁶⁹ Ayrıca Tâif'te yaşanan bu acı olaylar Hicaz'da yayılmış ve bu durum İbn Suûd'un bundan sonraki fetihlerini biraz daha kolaylaştırmıştır.

2.6.3.3. Mekke'nin Ele Geçirilmesi

Tâif'te meydana gelen olayların Mekke'de meydana gelmesinin İslâm âleminde infiale sebep olacağını ayrıca bu durumun kendisini siyaseten sıkıntıya düşüreceğinin farkında olan İbn Suûd İhvanın Mekke'ye ilerleyişini durdurmuş kendisinden gelecek talimatları beklemelerini emretmiştir.

Korku ve panik havasının büründüğü Mekke'de dükkânlar günler öncesinden kapanmış İngiltere kendi vatandaşı olarak kabul ettiği sekiz bin kadar Hindistanlı Müslümanı Mekke'den çıkarmıştır. Mekke halkı ise İbn Suûd'un temel probleminin Şerif Hüseyin ile olduğunu belirterek yerini oğluna bırakmasını istemişlerse de Şerif Hüseyin başlarda bu isteklerini kabul etmemiştir. Daha sonra halktan ve civar kabilelerden Mekke'yi korumak için yeterli desteği bulamayan Şerif Hüseyin mecburen yanına değerli eşyalarını ve alabildiğince mallarını alarak yerini oğlu

³⁶⁸ Armstrong, *Abdülaziz bin Suûd*; Habib, *Ibn Sa'ud's Warriors of Islam*, 113.

³⁶⁹ er-Reyhani, *Tarihu Necdî'l-Hadis*, 332-333; Armstrong, *Abdülaziz bin Suûd*, 208; Habib, *Ibn Sa'ud's Warriors of Islam*, 113; Said, *Britanya ve İbn Suûd*, 38-41; Büyükkara, *İhvan'dan Cüheyman'a Suûdi Arabistan ve Vehhabilik*, 110; Yavuz, "Abdülaziz b. Suûd", 1/194-195.

Ali'ye bırakıp Cidde'ye oradan Akabe'ye gitmiştir. Oradan da İngilizler tarafından sürgün yeri olan Kıbrıs'a sevk edilmiştir.³⁷⁰

Yönetimi devralan Ali, Mekke'yi Vehhâbîlere karşı savunmak için çabalamışsa da kabilelerden beklediği desteği alamamıştır. Bunun üzerine Ali, İngilizlerden olaya müdahale etmelerini talep etmiştir. İngilizlerin, bunun dinî bir savaş olduğunu ve dinî meselelere müdahale etmelerinin prensiplerine aykırı olduğunu belirtmiştir. İngilizlerin bu doğrultuda verdikleri cevabın arkasında Lawrence³⁷¹ ve Kahire'de ki İngiliz bürosunun yanlış yönlendirmeleri sonucu İbn Suûd'un gücünün farkına geç varmış olmaları yatmaktadır.³⁷²

Nihayet İbn Suûd beklenen emri vermiştir. Mekke'nin kontrol altına alınması esnasında silah kullanılmaması ve avam halka dokunulmaması hususunda dikkatli olunması talimatını vermiştir. Bu talimatlardan sonra İbn Lüey, keşif yapmaları için dört İhvan üyesini Mekke'ye göndermiştir. İbn Suûd'a karşı başarılı olamayacağını anlayan Ali'de Mekke'yi terk ederek Cidde'ye kaçmıştır. Bunu duyan halk Vehhâbîlerden korktukları için evlerine kapanmıştır. Keşif için Mekke'ye gelen İhvan mensupları halka, Allah'ın ve İbn Suûd'un koruması altında güvende olduklarını ve kimsenin zarar görmeden Mekke'nin İbn Lüey tarafından teslim alınacağı haberini tüm Mekke'ye yaymışlardır. Şehrin sakin ve teslim alınması için hazır olduğu haberinin gelmesi üzerine İbn Lüey, iki bin veya dört bin kişilik olduğu aktarılan İhvan birliği ile ihramlı ve silahlı bir şekilde Mekke'ye girmiş ve Mekke'yi kan dökmeden kontrol altına almıştır.³⁷³

Vehhâbîler İbn Suûd'un kan dökülmemesi ve silah kullanılmaması talimatına uymuş ancak Vehhâbî pratiklerini uygulamaktan geri durmamışlardır. Aynen bir asır önce Suûd b. Abdülaziz döneminde Mekke'nin ele geçirilmesiyle yapılan uygulamaları yapmak Vehhâbî öğretilerinin bir gereği olan türbe ve kubbeli mezarları yıkmak üzere Ma'le Kabristanı'na (Cennetü'l-Muallâ Kabristanı) yönelmişlerdir. Camilerde

³⁷⁰ Philby, *Sa'udi Arabia*, 288; Armstrong, *Abdülaziz bin Suud*, 210-211; Büyükkara, *İhvan'dan Cüheymân'a Suudi Arabistan ve Vehhabilik*, 112.

³⁷¹ Arabistanlı Lawrence (Lawrence of Arabia) diye tanınan Lawrence, Thomas Edward, Haziran 1916'da Hicaz'da Şerîf Hüseyin'in Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklanmasının ardından bu bölgede görev almak istedi. Ekim 1916'da Kahire'deki İngiliz Bürosu sekreterlerinden Ronald Storrs ile Cidde'ye giderek Şerîf Hüseyin ayaklanmasında yer aldı. İngilizler'le Şerîf Hüseyin ve oğulları arasında aracılık yapmak ve isyanın İngilizler'in lehinde sonuçlanması için faaliyet göstermek üzere görevlendirilen Lawrence bedevîlere dağıtılmak üzere bol para ile desteklenmiştir. Detyalı bilgi için bk. Orhan Koloğlu, "Lawrence, Thomas Edward", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 27/114-116.

³⁷² Armstrong, *Abdülaziz bin Suûd*, 213.

³⁷³ Philby, *Sa'udi Arabia*, 288; Armstrong, *Abdülaziz bin Suûd*, 213.

ki süs ve dekorları harap etmişlerdir. Hz. Peygamber'in doğduğu ev ve namazgâhı ve Hz. Fatıma'nın doğduğu evde Vehhâbîlerin tahribatından nasibini almıştır. Aynı şekilde Asr-ı Saâdet'in izlerini taşıyan bir mekân olan Dârülerkam'ın kapısına kilit vurarak ziyaret edilmesi yasaklanmıştır. Orayı ziyarete için gelenlere sert tepkiler vermişlerdir. Bu mekânları ziyaret esnasında Vehhâbîlerce yakalanıp tutuklanan iki Hindistanlı hacı hakkında Vehhâbîler idam cezasına hükmetmişlerdir. İbn Suûd araya girerek cezalarının para cezasına döndürülmesine sebep olmuş ve serbest kalmışlardır. Çarşı ve evlerde gördükleri müzik enstrümanlarını kırmış, insan resmi taşıyan eşya ve kâğıtları yok etmişlerdir. Camilerde cemaate katılma hususunda zafiyet gösteren halk ve mezarlarda dua etmeye devam eden kişiler sertlikle uyarılmıştır. Uyarıları dikkate almayanlar sopalarla dövülmüştür. Şerif Hüseyin'in sarayı tamamen yağmalanarak, elde edilen mallar pazarlarda bedava denecek fiyatlara satılmıştır. Şerif Hüseyin'in evini yağmalayan Vehhâbîler ömürlerinde ilk defa karşılaştıkları aynaları sihir olarak nitelemişlerdir. Saatleri ve saatlerden gelen tik tak seslerinin de şeytan fısıltısı olduğunu ifade ederek kırmışlardır.³⁷⁴

İbn Suûd 18 Ekim 1924 tarihinde ihramlı ve silahsız bir şekilde, ulemâ ve askeri birliğiyle beraber Mekke'ye girmiş ve ilk olarak umre yapmıştır.³⁷⁵ İbn Suûd böylece Hicaz'ın tamamen kontrol altına alınması için bundan sonra ki hedefi Medine ve Cidde üzerine yoğunlaşmaya başlamıştır.

2.6.3.4. Medine'nin Ele Geçirilmesi

Mekke'nin kontrolüne ele geçiren İbn Suûd, Mekke'nin yönetimini başında oğlu Faysal'ın bulunduğu Mekke'nin ileri gelenlerinden oluşan bir heyete bırakmıştır. Mekke'de ki askerlerin başına İbn Lüey tayin edilmiştir. İbn Lüey'in ve İhvanın Vehhâbî fanatizminden kaynaklı oluşabilecek problemleri önlemek için ise sivil valiliğe Hafız Vehbe tayin edilmiştir. Ardından Şerif ailesinin kontrolünde kalan son iki yerden birisi olan Medine'ye yönelmiştir.³⁷⁶ Mekke'den çıkan Şerif güçleri ise Medine ve Cidde'yi korumak için bu iki şehre doğru yönelmişlerdir. İbn Suûd'un hedefinde olduklarını bildikleri için gerekli hazırlıkları yapmaya başlamışlardır.

³⁷⁴ Philby, *Sa'udi Arabia*, 288; Armstrong, *Abdülaziz bin Suûd*, 213-214; Büyükkara, *İhvan'dan Cüheymân'a Suûdi Arabistan ve Vehhabilik*, 113.

³⁷⁵ Philby, *Sa'udi Arabia*, 288; Armstrong, *Abdülaziz bin Suûd*, 215-216; Büyükkara, *İhvan'dan Cüheymân'a Suûdi Arabistan ve Vehhabilik*, 114.

³⁷⁶ Armstrong, *Abdülaziz bin Suûd*, 218.

İhvan zaman kaybetmeden Medine'ye yönelmiş ve yaklaşık on aydır Faysal ed-Düveys komutasında Ertâviyye İhvanı tarafından kuşatma altına alınmıştır. Bu sırada Medine'nin yönetimini elinde bulunduran Şerif Ali, kuşatmadan kurtulmak ve İslâm ülkelerini yanına çekmek adına Medine'nin İhvan tarafından tahrip edildiğini, Mescid-i Nebevi'de bulunan yeşil kubbe başta olmak üzere Hz. Hamza türbesinin kuşatma esnasında İhvan tarafından edilen ateşlerden dolayı zarar gördüğünü, Faysal ed-Düveys'in Medine'ye girerek herkesi öldüreceğine dair yeminler ettiği haberlerini İslâm ülkelerine ve tüm dünyaya yaymıştır. Bu haber İslâm ülkelerinde teessürle karşılanmıştır. Hindistan'da bu haber üzerine protesto mitingleri düzenlemiş, İran'da bir gün yas ilan edilmiş, Basra ve Irak'ta çoğunluğunu Şîilerin oluşturduğu yürüyüşler ve mitinglerle protesto edilmiştir. Bunun üzerine İbn Suûd İslâm ülkelerini ve dünya kamuoyunu aydınlatmak adına bir bildiri yayınlamıştır. Bildiride bu haberlerin gerçeği yansıtmadığını, İhvan birliklerinin şehre girdiği iddialarını yalanlayarak İhvanın şehre girmeyeceğini belirtmiştir. Hicaza gelen heyetlerinde iddiaların asılsız olduğunu görmesiyle Şerif Ali'nin planı suya düşmüştür.³⁷⁷

İngilizlerden de beklediği desteği alamayan ve başarısız olacağını anlayan Şerif Ali İhvanın şehre girmemesi şartıyla Medine'yi teslim edeceklerini bir heyet göndererek İbn Suûd'a bildirmiştir. Bunun üzerine İbn Suûd Faysal ed-Düveys komutasında ki İhvan birliğinin Necid'e dönmesini emretmiştir. Bu emir ed-Düveys'in hoşuna gitmese ve öfkelenirse de İbn Suûd'a itaatsizlik etmeye cesaret edemediğinden emri yerine getirmiş ve Ertaviyye'ye dönmüştür.³⁷⁸ İhvanın gönderilmesinin akabinde İbn Suûd oğlu Muhammed'i Medine'ye göndermiştir. 5 Aralık 1925 tarihinde Medine'de artık İbn Suûd'un kontrolüne geçmiştir.³⁷⁹

Medine'nin ele geçirilmesinin ardından Vehhâbî kadılarında Abdullah b. Büleyhid dine aykırı uygulamaları, bid'at olarak telakki edilen yanlışları ve tevhide hâlel getirecek yanlışları düzeltmek için Medine'ye gelmiştir. Bunun üzerine ele geçirdikleri her yerde yaptıkları ilk iş olan türbe ve kubbeli mezarları yıkmak için başta Bakî kabristanı olmak üzere türbe ve mezarların yıkım emri verilmiştir. Bu süreçte bazı sahâbelerin türbeleri yıkılmıştır. Bu yıkımlardan sonra Hindistan, Mısır,

---

³⁷⁷ Armstrong, *Abdülaziz bin Suûd*, 220.

³⁷⁸ Armstrong, *Abdülaziz bin Suûd*, 230-231.

³⁷⁹ Philby, *Sa'udi Arabia*, 290; Armstrong, *Abdülaziz bin Suûd*, 231; Yavuz, "Abdülaziz b. Suûd", 1/194-195; Nebi Bozkurt - Mustafa Sabri Küçükaşçı, "Medine", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28/311-318; Büyükkara, *İhvan'dan Cüheymân'a Suûdi Arabistan ve Vehhabilik*, 115-116.

Suriye gibi bazı İslâm ülkelerinde Mescid-i Nebevî'nin kubbelerinin yıkıldığına veya yıkım kararı alındığına dair haberler yayılmaya başlamıştır. İbn Suûd bu iddialar üzerine İslâm ülkelerinin her birine telgraflar çekerek haberleri yalanlamış ve böyle bir şey olmaması için gereken her şeyi yapacağını teminatını vermiştir. Bu sebeple Vehhâbîler Medine'de ki yıkım faaliyetlerine devam edememiş ve problem böylelikle çözüme kavuşmuştur.³⁸⁰

2.7. Hicaz Kralı İbn Suûdla Beraber Hicaz'da Yaşanan Değişiklikler ve Mekke Kongresi

Medine'nin kontrolünün ele geçirilmesinin ardından 22 Aralık 1925 tarihinde Cidde'de İbn Suûd'un kontrolüne geçmiş ve böylece Hicaz'ın tamamı İbn Suûd'un hükmü altına girmiştir. İbn Suûd 8 Ocak 1926 günü tertip edilen sade bir törenle Hicaz Kralı unvanını elde etmiş ve şehrin dışında bulunan kalede İbn Suûd'un Krallığı namına yüz bir pare top atışı yapılmıştır.³⁸¹ Nihayet İbn Suûd bu yola çıkarken hayalleri olan bir asır önce dedelerinin hükmettiği toprakların hepsini tekrar ele geçirmiş ve Vehhâbîlerin üçüncü devleti olan ve günümüzde de varlığını sürdüren Suûdi Arabistan'ın Kralı olma yolunda önemli bir yol kat etmiştir.

Hicaz'ın ele ele geçirilmesiyle birlikte İbn Suûd ilk defa Müslüman ve gayrimüslimin bir arada bulunduğu dış dünya ile bağı olan bir yeri yönetecektir. Necid'in çöl içerisinde bulunması sebebiyle dış dünyaya fazlasıyla kapalı olan bir yer, Hicaz'ın ise kozmopolit bir yapıya sahip olan bir yer olduğunun farkında olan İbn Suûd, Necidli mezheptişlarıyla sürtüşmeler yaşayacağını bilincindeydi. Bu sebeple İbn Suûd'un hem Vehhâbîleri küstürmemesi gerekmekte hem de Hicaz halkına Müslüman olsun gayrimüslim olsun güven vermesi gerekmekteydi. Yani Necid ve Hicaz arasında dengeli bir siyaset izlemesi gerekmekteydi. İbn Suûd bir Vehhâbî imamı olarak Vehhâbîlerin Hicaz'ın fethiyle ortaya çıkan beklentilerini karşılamalı bir yandan da Hicaz Kralı olarak Hicaz halkının korku ve endişelerinin anlamsız olduğunu onlara göstererek onların gönlünü kazanmalıydı. Bununla beraber Hicaz'da meydana gelecek olağanüstü bir olay sadece Hicaz halkının değil bütün İslâm âleminin ve Cidde'de bulunan yabancı tüccarlar ve konsolosluklar sebebiyle tüm dünyanın tepkisini üzerine çekecektir. Hicaz Kralı olan İbn Suûd burada

³⁸⁰ Eldon Rutter, *The Holy Cities of Arabia* (Londra: G. P. Putnam's Sons Ltd., 1928), 2/245; Büyükkara, *İhvan'dan Cüheymân'a Suudi Arabistan ve Vehhabilik*, 116-117.

³⁸¹ Armstrong, *Abdülaziz bin Suud*, 232-233; Büyükkara, *İhvan'dan Cüheymân'a Suudi Arabistan ve Vehhabilik*, 117-118; Yavuz, "Abdülaziz b. Suûd", 1/194-195.

meydana gelecek değişiklikleri bu siyasî düzlem içerisinde gerçekleştirmeye çalışmış ve büyük ölçüde hedefine ulaşmıştır.

Kadılık, imamlık, vaizlik gibi din ile alakalı işlere çoğunlukla Vehhâbîler görevlendirilmiş, idari ve kamu hizmetleri alanlarına ise çoğunlukla Hicazlılar atanmıştır. İbn Suûd böylelikle ortaya çıkabilecek olağan üstü olaylar karşısında dengeyi sağlamaya çalışmıştır.³⁸² Bu durum Hicazlıları Vehhâbîlerin fanatizmine karşı korumuş ve rahatlatmış aynı zamanda da İbn Suûd'un hareket alanını genişletmiştir. Zira Vehhâbîler İbn Suûd'un bazı alanlarda yapacağı değişimlere engel olmak istiyorlardı. Bu duruma en net örnek Vehhâbîlerin Hicaz'da hacıların taşınması için kullanılan motorlu taşıtlara “gavur icadı bid'atlar” diyerek Necid'e girmesine engel olmalarıdır. Oysa Hicaz'da bu duruma sadece işlerini sekteye uğratacağı için deve sürücülerini karşı çıkmıştır.³⁸³

Hicaz yönetiminin İbn Suûd'a geçmesinin ardından Hicazlıların ve bölgeye gelen hacıların şikâyetçi olduğu ahlakı bozan unsurlar, hırsızlık, gasp, yol kesme vb. güvenlik sorunları sıkı denetimler ve verilen şer'î cezalar sayesinde azalmıştır. İbn Suûd bunu develerle ile hızlı bir şekilde hareket eden polis devriyeleri oluşturarak ve mutavvi sistemini Hicaz'da da uygulamaya koyarak başarmıştır. Bununla beraber bir kurul oluşturmuş, suçlara karşı verilecek cezalar belirlenmiş ve bunun aksine keyfi hareket edilmesini yasaklayarak Vehhâbîlerin halkı kendi kafasına göre cezalandırmasını önlemiştir. Bununla hem Hicazlıları memnun etmiş hem de İhvanın olağan üstü olaylar çıkarmasına mani olmuştur.³⁸⁴

İbn Suûd İhvanı da kısmi olarak tatmin etmesi gerektiğini eğer onların taleplerini göz ardı ederse problem yaşayacağını biliyordu. Çünkü Hicaz'ın fethedilmesinin en büyük amacı Haremeyn'i şirk ve bid'atlardan temizlemektir. Bunun için Vehhâbîler kubbe ve türbeleri yıkmaya başlamışlar ancak İbn Suûd bu olayın dâhilinde olduğu için tahribatların büyümesine engel olmuştur. Başta Mekke ve Medine olmak üzere ele geçirilen Hicaz bölgesinde ki bütün mescitlerde Kur'an ve hadis kaynakları dışında dinî kaynaklardan faydalanılarak yapılan eğitim ve öğretim sistemi yasaklanmıştır. Türbe ziyaretleri ve sigara kullanımını yasaklanmış yalnızca maddi

---

³⁸² Habib, *Ibn Sa'ud's Warriors of Islam*, 119; Büyükkara, *İhvan'dan Cüheymân'a Suudi Arabistan ve Vehhabilik*, 121.

³⁸³ Philby, *Sa'udi Arabia*,304; Büyükkara, *İhvan'dan Cüheymân'a Suudi Arabistan ve Vehhabilik*, 121.

³⁸⁴ er-Reyhani, *Tarihu Necdi'l-Hadis*, 378-379; Philby, *Sa'udi Arabia*,303; Armstrong, *Abdülaziz bin Suud*, 243-245; Büyükkara, *İhvan'dan Cüheymân'a Suudi Arabistan ve Vehhabilik*, 119.

getirisi yüksek olması sebebiyle, Cidde’de yapılan tütün satışına izin verilmiştir. Çünkü Cidde’de tahmini olarak yüz bin sterlin değerinde tütün stoku bulunmaktaydı. Bu stoktan alınacak vergiyse devlet için müthiş bir gelir kaynağıydı.³⁸⁵

Hicazlıları ve Vehhâbîleri memnun eden İbn Suûd bölgede kalıcı bir devlet olabilmesi için İslâm ülkelerini de memnun etmeli onların desteğini almalıydı. İbn Suûd, kutsal toprakların kaderinin İslâm ülkelerinin ortak kararı ile çizilmesi gerektiği fikrini dile getirmiş ve Hicaz’ın fethi için kendisine uygun zemini hazırlamıştır. Fetihden önce Kutsal toprakları Şerif Hüseyin’in zulmünden kurtararak, ümmetin ortak kararlarıyla yönetilmesi gerektiğini belirtmiştir.³⁸⁶ Bununla İslâm ülkelerinin desteğini ve güvenini kazanmak istemiştir. 6 Haziran 1926’da İslâm ülkelerinin düşüncelerini öğrenmek için Mekke’de bir kongre düzenlemiştir. Davet edilen heyetin yönetimin nasıl olacağı için geleceğini düşünmüştür. Ancak İbn Suûd daha selamlama konuşmasında “Sizi bu toplantıya Hicaz’ın, hem Allah’ı hem de insanları memnun edecek şekilde ahlaki ve dinî açıdan ıslah edilmesi için görüşlerinizi almak için buraya davet ettim” diye hitap ederek yönetimin kendisinde olduğunu ve olacağını net bir şekilde ifade etmiştir.³⁸⁷ Bunun üzerine İbn Suûd’u protesto edenler dahi olmuştur. Hatta kendisine neden krallığı üzerine aldığı sorulmuş, İbn Suûd ise “İçinizden biri kutsal toprakların tarafsızlığını ve bütünlüğünü dış saldırıdan koruyabileceğine dair garanti veriyor mu?” diye cevap vermiş ve kimsenin cevap vermemesi üzerine “O zaman kral olmak benim görevim. Ben bir başıma kutsal toprakları koruyup yönetebilirim.” demiştir.³⁸⁸

Bunun dışında kongrede hac konusunda müzakereler yapılmıştır. İbn Suûd’a hac için kutsal topraklara gelen müslümanların dinî pratiklerine müdahale edilmemesini söylemişlerdir. Bu görüş daha tartışmaya dahi açılmadan Suûdi delegeler tarafından reddedilmiş İbn Suûd ise, hacıların inançlarına karışmadıklarını ancak Müslümanların icmainsine aykırı bir uygulama gördüklerinde ise izin vermeyeceklerini net ve sert bir üslupla belirtmiştir.³⁸⁹

---

³⁸⁵ Philby, *Sa’udi Arabia*,304; Büyükkara, *İhvan’dan Cüheymân’a Suudi Arabistan ve Vehhabilik*, 120.

³⁸⁶ Futeyyih, *Necd el-İhvan Fırkası veya Bugünkü Vehhâbîlik*, 49-50.

³⁸⁷ Armstrong, *Abdülaziz bin Suud*, 235.

³⁸⁸ Armstrong, *Abdülaziz bin Suud*, 235-236.

³⁸⁹ Martin Kramer, *Islam Assembled The Advent of Muslim Congress* (New York: Columbia University Press, 1986), 117; Büyükkara, *İhvan’dan Cüheymân’a Suudi Arabistan ve Vehhabilik*, 123.

Kongrenin içeriğine en uygun teklif ise bütün heyetlerin kongre bitiminden sonra Kâbe'ye giderek Beytullah'ın yanında, emperyalist güçlerin Arap Yarımadası'ndan çıkarılması için her şeyi yapacaklarına dair söz vermeleri teklifi olmuştur. Ancak bu teklif İbn Suûd ve danışmanları tarafından Filistin, Suriye ve Irak'ın Arap yarımadası dışında sayılmasına heyeti ikna etmeleri sebebiyle amacına ulaşmamıştır. Bu kararın alınmasında ki en büyük etken İbn Suûd'un danışman kadrosudur.³⁹⁰ Özet olarak kongre gelen heyetlerin beklentilerini sağlamamış ve İbn Suûd'un da İslâm ülkelerinin desteğini ve güvenini arkasına alma hedefi gerçekleşmemiştir

2.8. İbn Suûd ve İhvan Muhalefeti

Hicaz'ın kontrolünden sonra İhvan dinî gerekçelerle, taassup ve fanatizmle olay çıkarma potansiyeline sahip olmaları ve bu olayların siyasî ve politik sonuçlar doğurabileceği sebebiyle Necid'e gönderilmiştir. Ancak İhvana göre, Vehhâbilîğin pratikleri Hicaz bölgesinde yerine getirilmiyor ve bunun içinde herhangi bir çaba sarf edilmiyordu. Hicaz istenilen düzeyde Vehhâbî öğretilerini yerine getirmiyordu. Bunun başlıca sebepleri ise uygulamaların denetiminde yapılan esneklikler veya denetimsizlikti. Özellikle batıdan ülkelere gelen teknolojik ürünler telefon, telgraf, motorlu taşıtlar gibi araçlar İhvanın deyimiyle “gavur icadı bid'atlar” yaygınlaşmış hatta bizzat İmamları tarafından kullanılmaktadır. İngilizlerle yapılan antlaşma gereği şirk ve bid'atlar bölgesi olan Ürdün, Irak ve Kuveyt tarafına seferler düzenleyemeyen İhvan bu durumlardan iyice rahatsız olmuş ve bu durumları görüşmek üzere Ertâviyye'de bir araya gelmişlerdir. Aynı zamanda işin liderler açısından bir de siyasî ve ekonomik boyutu vardı. İlk hicre olan Ertaviyye'nin lideri olan Faysal ed-Düveyşş, Medine'nin kuşatılması ve ele geçirilmesi esnasında çok çaba sarf etmiş ama buna mukabil İbn Suûd tarafından Medine'ye dahi sokulmamıştır. Oysaki ed-Düveyşş bu çabalarının karşılığını Medine valiliğinin kendisine verilerek ödüllendirilmeyi bekliyordu. Yine Tâif'i elle geçiren el-Ğatğat İhvanı lideri İbn Bicad'da aynı şekilde valilik beklentisi içerisindeydi. Acmanlı İhvan lideri İbn Hisleyn ise Hicaz'dan umduğu ganimetlere ulaşamamıştı. Bu üç lider tüm bu sebeplerden dolayı İbn Suûd'a öfkeliydiler ve haklarının yendiğini düşünüyorlardı.³⁹¹ Bu sebeple bu liderler bu tarz meseleleri konuşmak için ilk

³⁹⁰ Büyükkara, *İhvan'dan Cüheymân'a Suudi Arabistan ve Vehhabilik*, 123-124.

³⁹¹ Armstrong, *Abdülaziz bin Suud*, 254-255; Büyükkara, *İhvan'dan Cüheymân'a Suudi Arabistan ve Vehhabilik*, 128.

Ertâviyye’de bir araya gelmişlerdir. Ardından İbn Suûd’un girişimleri ile Riyad Toplantısı ve Genel İçtima toplantıları yapıldıysa da İbn Suûd ve İhvan arasında ki muhafalet rüzgârı esmeye devam etmiştir.³⁹²

2.8.1. İhvan Teşkilatının Sonu

İhvanın önde gelen isimlerinden olan Faysal ed-Düveys, İbn Bicâd ve İbn Hisleyn aynı zamanda İhvan isyanının da önderleri olmuştur. Yapılan toplantılar neticesinde alınan bir karar olan barışın devamı için cihat kararı verilmemesine rağmen bu isimler Irak, Kuveyt ve Ürdün üzerine seferler düzenlemeye devam etmişlerdir. Bu seferler ise İhvan hareketinin sonunu getiren bir başlangıç olmuştur.

2.8.2. Sebile Savaşı: İbn Suûd ile İhvan Karşı Karşıya

İhvanın saldırılarına karşı sessizliğini koruyan İbn Suûd İbn Hisleyn’in Necid köylerinden vergi istemesi ve Cumeyme olarak bilenen yerde Suûdi Devleti’ne bağlı olan bir kabilenin kervanına saldırması ve kervandaki herkesi öldürmesiyle sessizliğini bozmuştur.³⁹³Bu saldırı aslında niyetlerinin cihat değil, imamlarına karşı bir isyan hareketi olduğunun bir göstergesi olmuştur. Çünkü orada öldürülenlerin hiç birisi Hıristiyan veya müşrik değiller aksine İbn Suûd’a tabiiydiler. Bu Suûdi topraklarında İbn Suûd’a yapılmış bir başkaldırıydı ve İbn Suûd’un buna cevap vermesi gerekirdi.

İbn Suûd daha fazla vakit kaybetmeden isyankârların üzerine gidebilmek için Vehhâbî ulemeden gerekli fetvayı almış ve askerlerine toplanması için acil bir mesaj yollamıştır. Danışmanı Hafız Vehbe’yi de anlaşma sağlamak ve desteklerini alması için İngilizlerle görüşmeye göndermiştir. O bölgede hâkimiyetin kaybolması demek bütün kabilelerin isyanı demek olduğunun bilincinde olan İngilizler İbn Suûd’a silah temininde bulunmuşlardır.³⁹⁴

İbn Suûd On beş bin civarında asker toplamış ordusunu kurmuş ve asi liderlerin üzerine gitmek için Riyad’dan harekete geçmiştir. Ertâviyye ile Zilfi kasabası

³⁹² Bu toplantılar ve bu toplantılarda alınan kararlar hakkında ve bu süreçte İhvanın gerçekleştirdiği bazı eylemler hakkında detaylı bilgi için bk.Habib, *Ibn Sa’ud’s Warriors of Islam*, 122-135; Philby, *Sa’udi Arabia*, 306-307; Armstrong, *Abdülaziz bin Suud*, 254-267; Muhammed Ali Said, *Britanya ve İbn Suud*, çev. Mehmet Erkoç (İstanbul: Şura Yayınları, 1990), 54-57; Esed, *Mekke’ye Giden Yol*, 295-298; Büyükkara, *İhvan’dan Cüheymân’a Suudi Arabistan ve Vehhabilik*, 128-134; Yavuz, “Abdülaziz b. Suûd”, 1/194-195.

³⁹³ Habib, *Ibn Sa’ud’s Warriors of Islam*, 137; Armstrong, *Abdülaziz bin Suud*, 268; Büyükkara, *İhvan’dan Cüheymân’a Suudi Arabistan ve Vehhabilik*, 145.

³⁹⁴ Armstrong, *Abdülaziz bin Suud*, 269; Philby, *Sa’udi Arabia*,309; Habib, *Ibn Sa’ud’s Warriors of Islam*, 138-141; Said, *Britanya ve İbn Suud*, 57-59; Esed, *Mekke’ye Giden Yol*, 299; Büyükkara, *İhvan’dan Cüheymân’a Suudi Arabistan ve Vehhabilik*, 145-146.

arasında bulunan Sebîle denen düzlükte iki ordu karşı karşıya gelmiştir. İki taraf arasında barışın sağlanması için gidip gelen elçiler olmuş ancak barış sağlanamamıştır. En son İbn Bicâd'ın elçisi İbn Suûd'un çadırına selam vermeden girmiştir. İbn Suûd bu durumu isyankâr İhvanın artık kendisini Müslüman olarak görmedikleri için selam vermedikleri şeklinde yorumlamıştır. 30 Mart 1929 tarihinde sabah namazı sonrası İbn Suûd ordusuna saldırı emrini vermiştir. Çatışma yaklaşık iki saat kadar sürmüş ve isyankâr İhvan mağlup olmuştur. İhvan liderleri İbn Bicâd ve ed-Düveys yaralanmış oğlu Abdullah ise öldürülmüştür. Faysal ed-Düveys yakalanmış, İbn Bicâd ise Kuveyt tarafında doğru kaçmayı başarmıştır. İbn Suûd'un kardeşi Abdullah, İbn Bicâd'ı Ğatğat'ta ele geçirerek Riyad'a götürmüş ve Mismak zindanlarına hapsedmiştir. Faysal ed-Düveys İbn Suûd'dan özür dilemiş ve af talebinde bulunmuştur. Karaciğerinden ölümcül darbe alan ed-Düveys'in çok fazla yaşamayacağını düşünen İbn Suûd, onu bağışlamış ve Ertâviyye'ye göndermiştir. İbn Suûs bu zaferin ardından kendisinin izni olmadan herhangi bir şekilde dinî toplantı, konferans ve fetva neşredilmesini yasaklamıştır. Emretme, yasaklama ve serbestlik içeren her türlü hükmün Kur'an ve Sünnet'in rehberliğinde, ulemanın onayıyla ve imamın yani kendisinin tasvibiyle verileceğini belirtmiştir.³⁹⁵

2.8.3. İkinci Başkaldırı ve İhvanın Sonu

Aldığı yaradan dolayı kısa sürede öleceği düşünülerek hayatı bağışlanan Faysal ed-Düveys beklenenin aksine ölmemiştir. Oğlu Uzeyyiz de hicrelerindeki İhvan ile beraber Ürdün'ün iç bölgelerine doğru seferler düzenlemeye devam etmiştir. İbn Suûd ise bu olaylara müdahale etmesi için Hail valisini görevlendirmiş ve çatışmalar neticesinde veliaht olan ed-Düveys'in büyük oğlu Uzeyyiz öldürülmüştür. Bu durum daha önce de başkaldıran İhvan lideri ed-Düveys'i hayliyle öfkelenmiştir. Bu süreçte Sebile Savaşı'na katılmayan İbn Hisleyn'de başkaldırmış ve Kuveyt tarafına seferler düzenlemiştir. İbn Suûd olaylara müdahale etmesi için Ahsâ valisi İbn Cilüvî'yi görevlendirmiştir. Vali Cilüvî'de oğlu Fahd'ı olayları gözlemlemesi için görevlendirmiş, Fahd'da İbn Hisleyn'e bir geçiş tezkeresi vermiştir. Akabinde sadece beş adamıyla birlikte görüşmeye gelen İbn Hisleyn ve adamları orada öldürülmüştür.

---

³⁹⁵ Esed, *Mekke'ye Giden Yol*, 299; Said, *Britanya ve İbn Suud*, 57-59; Habîb, *İbn Sa'ud's Warriors of Islam*, 138-141; Armstrong, *Abdülaziz bin Suud*, 270-271; Büyükkara, *İhvan'dan Cüheyman'a Suudi Arabistan ve Vehhabilik*, 146.

Ölüm haberini duyan Acmanlılar, liderlerinin böyle tuzak kurularak öldürülmesi üzerine ayaklanmışlardır.³⁹⁶

Faysal ed-Düveys’de oğlunun öldürülmesinin intikamını almak için beş bin adamıyla birlikte Ahsâ’ya giderek isyana katılmıştır. İbn Suûd İsyani haber alır almaz Hicaz’da kullanılmakta olan motorlu araçlarla adamlarını da yanına alarak zaman kaybetmeden Riyad’a doğru hareket etmiştir. Riyad’a gelen İbn Suûd olaylara müdahale etmesi için oğlu Suûd’u İbn Cilüvî’nin yerine görevlendirmiştir. Aynı zamanda da Hafız Vehbe’yi de İngilizlerle isyankâr İhvana Irak ve Kuveyt üzerinden gelebilecek olası yardım ve desteğin önlenmesi için görüşmeye göndermiştir. İngilizler İbn Suûd’un talebini kabul etmişler ve Kuveyt Emiri tarafından İhvana yapılan yardımlar sonlandırılmıştır. İbn Suûd’a sadık olan İhvanla birlikte oğlu Suûd isyan bölgesine ulaşmış ve çatışmalar başlamıştır. Savaşın geniş bölgeye yayılmış olmasına motorlu taşıtlar nereye saldırı düzenlense hızlıca oraya ulaşıp, saldırının bastırılmasını sağlamıştır. Bu durum karşısında başarılı olamayacağını bilincinde olan ed-Düveys İbn Suûd’a tekrar teslim olursa affedilmeyeceğini bildiği için Kuveyt’e kaçmış ve İngilizlere teslim olmuştur. Acmanlılarda isyanı daha fazla sürdürememişler ve ikinci kez başkaldıran İhvan tekrar mağlup olmuştur. İbn Suûd ise ed-Düveys’i İngilizlerden isteyerek kendisi cezalandırmak niyetindeydi. İngilizler ed-Düveys’i öldürülmemesi şartıyla İbn Suûd’a teslim etmiştir. İbn Suûd ed-Düveys’i İbn Bicâd’ın olduğu zindana atarak hapsedmiştir. İsyana karışan İhvan mensuplarıysa kimisi sürgüne gönderilmiş, kimisi hapsedilmiş, kimisi de sakal ve bıyıkları kesilmek suretiyle kabilelerine gönderilmek üzere farklı cezalara çarptılmıştır.³⁹⁷

İbn Suûd “dinde aşırıya gidenler” olarak tanımladığı İhvanın, aşırı derece hırslı ve kötü niyetli kişilerin kontrolüne geçmesiyle yoldan çıktığını belirtmiştir. Cahilce bu kişilere uyan İhvan hakkında 1929 yılının sonlarında Şa’ra’da bir karara varmak üzere toplantı yapmıştır. Toplantıya Necid kabilelerinin önde gelen isimleri ve ulema katılmış ve bazı kararlar verilmiştir. Bu kararlara göre isyana katılan İhvan mensuplarının mallarına el konulacak, silahları alınacak ve şer’i mahkemelerce yargılanıp idam edilip edilmeyeceğine karar verilecektir. İsyanın bastırılmasıyla elde

³⁹⁶ Armstrong, *Abdülaziz bin Suud*, 272; Esed, *Mekke’ye Giden Yol*, 300; Büyükkara, *İhvan’dan Cüheymân’a Suudi Arabistan ve Vehhabilik*, 147.

³⁹⁷ Esed, *Mekke’ye Giden Yol*, 300; Armstrong, *Abdülaziz bin Suud*, 273-275; Philby, *Sa’udi Arabia*, 310-312; Said, *Britanya ve İbn Suud*, 59-66; Büyükkara, *İhvan’dan Cüheymân’a Suudi Arabistan ve Vehhabilik*, 147-148.

edilen ganimetler, İbn Suûd'a destek olanlar arasında dağıtılacaktır. İsyancılara destek olmaya devam eden hicrelere yeni valiler ve beraberinde askeri birlikler gönderilecek, düzen sağlanacak ve vatandaşların faydası için her türlü tedbir alınacaktır. Büyük çoğunluğu isyankâr İhvandan oluşan hicreler ise intisap ettikleri kabilelere göre bir araya gelemeyecek şekilde bölünerek dağıtılmıştır. İbn Suûd'a sadık eski İhvan üyelerine ve ailelerine maaş bağlanarak hayatlarını idame ettirmesine karar verilmiştir. İbn Suûd kendi eliyle kurmuş olduğu İhvanı ve hicrelerini böylece yine kendi eliyle yıkmıştır. Hatta isyanın bastırılmasından sonra Ğatğat ve Ertâviyye hicreleri İbn Suûd'un talimatıyla tahrip edilerek kullanılmaz hale getirilmiştir.³⁹⁸

Böylelikle bir devir daha sona ermiş ve İbn Suûd Arap Yarımadası'nda ki iktidarını bir kez daha sağlamlaştırmıştır. İsyân bastırılmış, ülkede istikrar ve huzur hâkim olmuştur. Artık Suûdi topraklarında ve İbn Suûd'un hayatında yeni bir dönem başlamıştır. İbn Suûd ülkesinin ismini 1932 yılında günümüzde de hala kullanılmakta olan Suûdi Arabistan Krallığı olarak değiştirmiştir.

---

³⁹⁸ Habib, *Ibn Sa'ud's Warriors of Islam*, 153-154; Büyükkara, *İhvan'dan Cüheymân'a Suudi Arabistan ve Vehhabilik*, 150.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GÜNÜMÜZDE VEHHÂBİLİK

3.1. Suûdi Arabistan ve Vehhâbîlik

3.1.1. İlk Değişim Hareketlerinin Suûdi Arabistan'da Bulduğu Karşılık

İhvan'ın tasfiyesiyle artık dinî fanatizm kontrol altına alınmış, İbn Suûd'un ülkesinde bir takım değişimler meydana gelmeye başlamıştır. İbn Suûd'un aslında yeniliklere açık olduğu Hicaz'da gösterilen esnekliklere bakıldığında görülmektedir. İbn Suûd'un bu yeniliklere geç kalmasının sebebi aslında İhvanın dinî fanatizmi yüzünden her şeye mani olmasıdır. Artık değişimin önünde hiçbir engel kalmamış, 1930 yılından itibaren Hicaz'dan başlayarak tüm ülkeye yayılan bu değişiklikler gözle görülür şekilde artarak devam etmiş ve petrolün bulunmasıyla engellenemez bir hal almıştır.

İbn Suûd'un Hicaz'ın fethinin dördüncü yıl dönümü kutlamalarında fotoğraf çekimini serbest bırakması hatta tören için özel olarak Mısır'dan ekiplerin getirilmesi daha İhvanın tasfiye edildiği ilk yıllarda değişimi çok net bir şekilde göstermektedir. Muhammed Esed, Vehhâbî bir rehber eşliğinde Necid topraklarında seyahat halindeyken fotoğraf makinesiyle çekim yapmak istediğinde kendisini hâkim karşısında bulmuş ve suçlu bulunmuştur. Ancak İbn Suûd'un teminat mektubu sayesinde kurtulabilmiştir. Bu iki olaya bakıldığında, değişimin azımsanamayacak bir düzeyde olduğu bir görülmektedir. Bu durum değişim rüzgârının artarak devam edeceğinin sinyallerini vermektedir. Yine 1930'lu yıllarda gramofon sesinin Cidde caddelerinde yankılandığı aktarılmaktadır. Aslında İbn Suûd'un daha önce gramofon satın aldığı ve müzik dinlemekten keyif aldığı aktarılan bilgiler arasındadır. İbn Suûd belki de katı İhvan düşüncesinden çekindiği için bu yasakları koymak zorunda kalmıştır. Açıkta sigara içmeme yasağı eskisi kadar sık denetlenmemektedir. Bu durumun bir tezahürü olarak dışarıda sigara içen insanlara daha çok rastlanır hale

gelinmiştir. Hatta ülkeye yerleşen gayrimüslim halk için sınırlı bir şekilde alkolün şehre sokulduğu iddiası bile kaynaklarda yer almıştır.³⁹⁹

Bu değişim rüzgârı sadece Hicaz'da değil ülkenin her bölgesinde etkisini hissettirmektedir. Necid'de bu esintiden payını almaya başlamış kısmi de olsa esneklikler görülmüştür. Mesela İhvan döneminde yasaklanan rebâbe diye bilinen yaylı müzik aleti bedevîler arasında 1930'lu yıllardan itibaren tekrar kullanılmaya başlamıştır. Riyad'da aynı şekilde sigara yasağının kendiliğinden esnediği görülmektedir. Hatta İbn Suûd'un hizmetçileri arasında ve Suûd aile efradı arasında dahi sigara içenlerin olduğu ve sayılarının da fazla olduğu gözlemlenmiştir. Riyad'ın caddeleri de ezan okunduğu vakit İhvan döneminde olduğu gibi boşalmadığı görülmekle beraber, Riyad dışında ki yerleşim yerlerinde mutavvîlerin hala gücünün hissedilir düzeyde olduğu görülmüştür.⁴⁰⁰

İbn Suûd'un özellikle İhvan sonrasında ülkenin merkezî yönetimini kuvvetlendirmek için kullanmak istediği otomobil, telgraf, telefon, radyo ve televizyon gibi modern ve teknolojik aletlerin ise ülkede yaygınlaşması kolay olmamıştır. Bu teknolojik aletlerin ülkeye girişi daha öncekilerde olduğu gibi yine Hicaz üzerinden olmuştur. Şerif Hüseyin zamanında sadece hacıların nakliyesi için kullanılan motorlu araç sayısı dört adet iken, İbn Suûd'un yönetiminin ilk üç yılında bu bin iki yüze çıkmıştır. 1930'lu yıllara gelindiğinde ise bu sayı bin beş yüzlere ulaşmıştır. Bu araçlar ise gerektiğinde askeri amaçla kullanılmakta ve İbn Suûd'un merkezî ve güçlü bir yönetim anlayışına hizmet etmektedir. Motorlu araçların İhvanın güçlü olduğu bölgelere ilk girişi ise Havta kasabasında olaylı bir şekilde olmuştur. Kasabaya giren ilk motorlu taşıt çarşının ortasında yakılmış, şoförü de yaralı bir şekilde kurtularak bu olaydan nasibini almıştır. Uçağa karşı olan dinî tepki de ulemanın uçağa binmesiyle hafiflemiştir.⁴⁰¹

Telefon, telgraf, telsiz gibi İbn Suûd'un yoğun bir şekilde kullanılmasını istediği cihazlara ulemanın verdiği tepkilerin bertaraf edilmesi için büyük çabalar sarf edilmiştir. Telgraf ve telefonun cinler vasıtasıyla işletildiği bu sebeple de Allah'a şirk koşulduğuna inanan ulemanın ikna edilmesi için İbn Suûd çok çabalamıştır. İbn Suûd bu cihazlara tepki verenlerin başında İbn Abdülvehhâb ailesine mensup Abdullah b.

³⁹⁹ Armstrong, *Abdülaziz bin Suud*, 101; Esed, *Mekke'ye Giden Yol*, 53-54; Büyükkara, *İhvan'dan Cüheymân'a Suudi Arabistan ve Vehhabilik*, 167.

⁴⁰⁰ Büyükkara, *İhvan'dan Cüheymân'a Suudi Arabistan ve Vehhabilik*, 167-168.

⁴⁰¹ Philby, *Sa'udi Arabia*, 304; Armstrong, *Abdülaziz bin Suud*, 277; Büyükkara, *İhvan'dan Cüheymân'a Suudi Arabistan ve Vehhabilik*, 168.

Hasan âlü's-Şeyh'i ikna etmesi için Hafız Vehbe'yi görevlendirmiştir. Hafız Vehbe ise yolculuk esnasında gördükleri bir telgraf istasyonunun önünde durarak Şeyh Abdullah'a istasyona girmeyi kabul ettirmiştir. Şeyh Abdullah'ın düşündüğü gibi içeri de kendileri için sihir yapmaları karşılığında insanların cinlere taktim ettikleri kemik, boynuz, yün gibi malzemeler yer almamaktaydı. Bunun üzerine orada görevli olan kişilerden telgrafın çalışma sistemine dair bilgiler alan Şeyh Abdullah istasyondan ikna olarak ayrılmıştır. 1932 yılında meydana gelen isyanlara telgraflar sayesinde hızlıca müdahale edilmesi eğer ki telgraf olmasa bu haberlerin deve yolu ile yirmi beş günde merkeze ulaşacak olması gibi durumlar zamanla teknolojik cihazlara olan tepkiyi azaltmıştır.⁴⁰²

Telefon ve radyo konusunda da aynı tepkileri alan İbn Suûd ulemayı ikna etmeyi başarmıştır. Telefonda, bir âlime karşı taraftan birisinin okuduğu Kur'an-ı dinletmiş, yine radyo yayınına karşı olan bir âlime de Riyad Merkez Cami imamının okuduğu yayını dinletmiş, Allah'ın kelamını şeytanın taşıyamayacağı konusuna değinerek onları ikna etmiştir. Nitekim 1949 yılında devlet eliyle Mekke'de yayına başlayan devlet radyosu yalnızca Kur'an-ı Kerim tilaveti, dinî programlar ve haber yayını yapması şartıyla ulema ile ortaklaşa alınan kararla kurulmuştur.⁴⁰³ Televizyonun ülkeye girişi ise daha olaylı bir şekilde olmuştur. 1965 yılında açılan ilk televizyon binası televizyon karşıtları tarafından saldırıya uğramış, polis bu saldırıyı durdurmak için ateş açmış ve birçok kişi yaralanmış ve ölmüştür. Ölenler arasında İbn Suûd'un torunlarından biri yer almıştır. Ancak bu tepkiler zamanla azalmış ve yok olmuştur. Vehhâbîler için bir kimlik meselesi olan kılık-kıyafet hususunda da değişimler meydana gelmiştir. Bu değişimlerin başında ordunun kıyafeti gelmiş, pantolon ve üniformalı askeri birlikler oluşmuştur. Bu kılık- kıyafet değişimi ulema tarafından çok sert bir şekilde tepki görmüştür. İbn Suûd bu konuda da ulemayı ikna etmeyi başarmıştır.⁴⁰⁴

Devrim niteliğinde ki bir başka değişim ise eğitim alanında olmuştur. Hicaz'da ilk defa kızlara eğitim verecek bir okul açılmış, Kur'an-ı Kerim, okuma-yazma ve matematik dersleri okutulmuştur. 1930'lu yıllarda Hicaz'da modern tarzda hazırlanan ders müfredatından ulema üç dersin çıkarılmasını şiddetle istemiştir. Bu dersler

⁴⁰² Philby, *Sa'udi Arabia*, 305; Büyükkara, *İhvan'dan Cüheymân'a Suudi Arabistan ve Vehhabilik*, 169.

⁴⁰³ Philby, *Sa'udi Arabia*, 305; Büyükkara, *İhvan'dan Cüheymân'a Suudi Arabistan ve Vehhabilik*, 169-170.

⁴⁰⁴ Büyükkara, *İhvan'dan Cüheymân'a Suudi Arabistan ve Vehhabilik*, 170.

yabancı dil, coğrafya ve resim dersleridir. Ancak bu talepleri İbn Suûd tarafından makul olarak görülmemiş, müfredat olduğu şekliyle okullarda işlenmeye devam etmiştir.⁴⁰⁵

1930'lu yıllarda değişimler genel olarak bu şekilde devam etmiştir. İhvanın tasfiye edilmesiyle kısa zamanda birçok değişim ülkeye girmiş, başlarda tepki görse de ulema ikna edilmiş veyahut faydaları görüldükçe bu tepkiler azalmış ve yerini sessizliğe bırakmıştır. Ancak ülkede değişimin hız kazanması 1938'li yıllardan itibaren petrolün bulunmasıyla başlamıştır. 1945 yılından sonra İkinci Dünya Savaşı'nın bitmesiyle hızını artırarak devam etmiştir.

3.1.2. Petrolün Ülkedeki Değişime Etkisi

1930'lu yıllarda ülkenin gelirlerinin büyük kısmını hacılardan alınan vergiler ve basit yöntemlerle çıkarılan incilerin satışı oluşturmaktaydı. Bu bağlamda ülkenin geliri tahmini olarak 4-5 milyon sterlin gibi rakamlara tekabül etmekteydi.⁴⁰⁶ 1930'lu yıllarda tüm dünyada meydana gelen ekonomik kriz Suûdi Arabistan'ı da etkilemiştir. Çoğunluğunu hacılardan gelen vergilerden elde eden ülke ekonomisi kriz nedeniyle gelen hacı sayısının azalmasıyla sıkıntıya girmiş, İbn Suûd borçlanmalarla ekonomiyi ayakta tutmaya çalışsa da bu sistem süreklilik arz etmemiştir. 1931 yılında ülkeye gelen İngiliz yatırımcılar değerli maden ve su aramaları yapmışlar ancak istedikleri sonuca varamamışlardır. Tam ümitlerin tükendiği bir zaman da Ülkenin doğu tarafında komşusu olan Bahreyn'de Amerikalılar petrol bulmuşlardır. Bu haberle birlikte petrol şirketleri Bahreyn ile komşu olan Suûdi Arabistan'a yönelmişlerdir. Bu gelişmelerin ardından İngiliz ve Amerikan şirketleri ile İbn Suûd arasında petrol araştırmaları ve imtiyaz konularında görüşmeler başlamış ve nihayetinde Amerikan şirketi olan California Standard Oil Company şirketine imtiyazlar verilerek antlaşmalar imzalanmıştır. Bu imtiyaz sözleşmesinin ardından bölgede petrol aramaları başlamış ancak ilk dört yıl istenen sonuca ulaşamamıştır. Petrol ümitlerin tükenmeye başladığı bir zaman diliminde 1938 yılında Cebel-i Dahran bölgesinde bulunmuştur.⁴⁰⁷ Bu habere en çok sevinen kuşkusuz İbn Suûd olmuştur. Nitekim devlet ekonomik kriz sebebiyle neredeyse iflasın eşiğinde bulunuyordu ve bu haber ülkenin ekonomisini düzelterek hatta

⁴⁰⁵ Büyükkara, *İhvan'dan Cüheymân'a Suudi Arabistan ve Vehhabilik*, 171-172.

⁴⁰⁶ Büyükkara, *İhvan'dan Cüheymân'a Suudi Arabistan ve Vehhabilik*, 173.

⁴⁰⁷ Ecer, *Tarihte Vehhabi Hareketi ve Etkileri*, 176-178; Büyükkara, *İhvan'dan Cüheymân'a Suudi Arabistan ve Vehhabilik*, 174.

düzeltilmekle kalmayacak ileri ki yıllarda tahmin edilemeyecek bir düzeyde ülkenin tamamen değişimine sebep olacaktır.

Ancak bu ilk sevinç fazla uzun sürmemiş dünyada tekrar bir savaş çıkmıştır. II. Dünya Savaşı'nın (1939-1945) başlaması petrol aramalarını ve satışını beş yıl kadar bir süreyle geciktirmiştir. Bundan sonraki dönemde ise Suûdi -ABD işbirliği daha da sağlamlaştırılarak devam etmiş, bu iş birliği 1944 yılında Texas Oil, New Jersey Standard Oil, Socony Vacuum ve California Standard Oil şirketlerinin birleşmesiyle ARAMCO (Arabian American Oil Company) şirketinin meydana gelmesine sebep olmuştur. Gelişmeler Vehhâbî ulema tarafından aynı şekilde tepkilere neden olmuştur. Vehhâbî âlim Şeyh Ebû Bahz 1944 yılında Amerikalılara verilmiş bu petrol işletme antlaşmalarıyla alakalı olarak Kral Suûd'u suçlamış, Müslüman topraklarını kâfir Amerikalılara sattığını ifade etmiştir. Kral Suûd bunun üzerine Riyad ulemasını huzuruna çağırarak Hz. Peygamber'in de bazı zamanlarda gayrimüslimlerle iş görüşmeleri ve onlarla işler yaptığına dair hadisleri tek tek göstererek huzurunda bulunan ulemaya bir soru yöneltmiştir:

“el-Harc'taki Amerikalıları ve makinaları işleten diğer yabancıları buraya ben getirdim. Onlar benim emirlerim doğrultusunda, doğal kaynaklarımızı işletmek, Allah'ın topraklarımıza bahşettiği ve kullanımımıza sunduğu maden, petrol ve içme sularını bizlerin faydasına toprağın altından çıkarmak için çalışıyorlar. Ben böyle yapmakla hangi şer'î kanunu ihlal etmiş oluyorum söyler misiniz?”⁴⁰⁸

İbn Suûd bu görüşme neticesinde ulemayı ikna etmeyi başarmıştır. Ancak ne İbn Suûd ne de ulema petrolün ülkeye sağlayacağı gelirin ve bu gelirin bir servet haline dönüşerek saptırıcı bir hal alacağını tahmin edemezlerdi. 1945'li yıllardan itibaren petrol kuyularının artışıyla devletin gelirleri afaki düzeyde artmaya başlamıştır. 1924'lü yıllarda yirmi dört milyon dolar olan ülke geliri 1957'de iki yüz milyon dolara, 1960'da ise üç yüz doksan yedi milyon dolar seviyelerine tekabül etmektedir. 1975-80 yılları içinse hedef otuz milyar dolar olarak öngörülmüştür.⁴⁰⁹

Bu gelişmeler aynı zamanda değişiminde habercisi olmuştur. Hızla büyüyen ve gelişen ekonomi değişimi de hızlandırmıştır. Ülkeye yapılan yatırımlarla yeni yollar, tren yolları, saraylar, tarifeli uçuşlar, modern otobanlar inşa edilmiştir. Ülkedeki okul sayıları artmış ve ilk defa üniversiteler kurulmuştur. Daha önce de aktardığımız gibi

⁴⁰⁸ Büyükkara, *İhvan'dan Cüheymân'a Suudi Arabistan ve Vehhabilik*, 173.

⁴⁰⁹ Büyükkara, *İhvan'dan Cüheymân'a Suudi Arabistan ve Vehhabilik*, 174.

bir dönem karşı oldukları radyo ve televizyon artık önü alınamaz şekilde yaygınlaşmıştır. Suûdi Arabistan artık kendi içine kapalı bir devlet olmaktan çıkmış uluslararası boyut kazanmış, başta Birleşmiş Milletler olmak üzere uluslararası birçok örgüte katılım sağlamıştır. Daha önceleri çok fazla görülmeyen yurt dışı seyahatleri yine büyük ölçüde artmıştır. Bu seyahatler eğitim, ticaret veyahut sadece eğlence amaçlı olarak dahi gerçekleştirilmeye başlamıştır. Eğitim amaçlı seyahatlerin tarihi 1930'lu yıllara dayanmaktadır. Eğitim adına yapılan ilk seyahatler Mısır'a gerçekleştirilmiştir. Daha sonra bu ülkeler değişiklik göstermeye başlamış, 1932-33'lü yıllarda sınırlı sayıda da olsa mühendislik, tıp ve pilotluk eğitimi için Türkiye'ye öğrenciler gönderilmeye başlanmış ve ardından Avrupa ve Amerika'ya da öğrenciler gönderilmiştir. 1980'li yıllara ulaşıldığında ABD'de okuyan Suûdi öğrencilerin sayısı yirmi bin civarına ulaşmıştır. Buraya giden öğrenciler farklı fikir ve adetlerle karşılaşmış ve bu fikirlerden etkilenir hale gelmişlerdir. Kendi kabuklarının dışına çıkmaya başlamışlardır. Eğitim alanında yapılan reformlar ise değişime öncü olan en büyük etken olarak gözükmektedir. 1951'li yıllara gelindiğinde ülke de yüz doksan altı ilkokul, sekiz lise, bir sanat okulu, iki öğretmen okulu, bir tane de yüksek şeriat enstitüsü bulunmakta ve bu eğitim kurumlarında yaklaşık yirmi beş bin öğrenci eğitim faaliyetlerini sürdürmektedir. Bu kurumlarda öğretmenlik yapanların sayısı ise bin elli üç olarak karşımıza çıkmaktadır. Ülkede karşımıza çıkan ilk üniversite ise 1957 yılında Riyad'da açılan Melik Suûd Üniversitesi'dir. Üniversitenin akademik kadrosunun büyük çoğunluğunu ise yabancı akademisyenler oluşturmaktadır. Bunu 1961 yılında Medine'de kurulan İslâm Üniversitesi takip etmiştir. 1974'te İmam Muhammed b. Suûd İslâm Üniversitesi, 1975'te Melik Fehd Petrol Üniversitesi, 1981'de Mekke'de Ümmü'l-kurâ Üniversitesi kurulmuştur. Bu eğitim faaliyetleri kızlar için de önem arz etmekte ilk, orta, lise ve üniversitelerde kızlarda eğitim almaya başlamıştır. Bu üniversitelere bağlı, kızlara eğitim veren on üç fakülte yer almaktadır. Kız okullarında en büyük ilerleme ise Kral Faysal döneminde kat edilmiştir. Hicaz'da kızlar için eğitim faaliyetleri bulunurken, 1960'lı yıllarda Necid bölgesinde de faaliyet göstermeye başlamıştır. Halkın tepkisiyle karşılaşılsa da eğitime devam etmiştir. Eğitim faaliyetlerine en büyük katkıyı ise Aramco petrol şirketi sağlamıştır. Özellikle personellerinin çocuklarının eğitimi için birçok okullar yaptırmış, bu okullar aynı zamanda halkın hizmetine de sunulmuştur.

Bu hizmetlerin masrafları ise tamamen şirketin bütçesinden karşılanmakta ve devlet kaleminden herhangi bir harcama yapılmamaktadır.⁴¹⁰

Bunun yanında bu şirketlerde çalışmaya gelen yabancılarla olan etkileşim de ülkede değişime büyük oranda katkı sağlayan bir diğer unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Hızlı bir şekilde büyüyen ekonomi ve gelişen iş imkânları yeni istihdamları da beraberinde getirmiş ve ülkenin insan gücü bunu karşılamaya yetmemiştir. Bu sebeple Müslüman ve gayrimüslim olmak üzere birçok ülkeden gelen yabancı istihdamla karşılanmıştır. 1962’de altmış bin, 1975’lere gelindiğinde ise yedi yüz yirmi üç bine ulaşan istihdamın büyük kısmını Yemen, Umman, Mısır ve Pakistan gibi ülkeler karşılamaktadır. İlk başlarda sınırlı sayıda olan Amerikalı çalışan sayısı 1978’li yıllara gelindiğinde otuz binlere ulaşmaktadır. Amerikalıların sayısının artması ve petrol gelirlerinin artmasıyla bölgede finansal, ulaşım, eğitim ve iletişim imkânlarının gelişmesini de beraberinde getirmiştir. Amerikalıların sayısı artmaya başladıkça kültürlerine ait Hollywood filmleri, beyzbol ve futbol gibi spor oyunları, değişik eğlence cihazları, farklı bir yemek kültürü vb. ülkenin yabancısı olduğu durumlar da ülkeye giriş yapmıştır. Bu durum doğal olarak ahlaki bozulmalara da yol açmıştır.⁴¹¹

Bu değişim sosyal yaşantıyı da değiştirmeye başlamış mutavvîlerin müdahale gücünü azaltmıştır. Mahallelerde cami merkezli dinî kontrol mekanizması da yavaş yavaş işlevini kaybetmeye başlamıştır. Kabilecilik ve aşiretçilik bağı devam etmekle beraber eski gücünü yitirmiştir. Riyad ve Cidde gibi büyük şehirlerin caddelerinde ise mutavvîlerin gücü eskisine nazaran yok denecek kadar azalmıştır. Gelir skalası her geçen gün artan halk, yeme içmeden giyim kuşama ve eğlenceden yaşam tarzına varıncaya kadar her alanda değişiklikler göstermeye başlamıştır. Lüks harcamalar ve ithalat hat safhalara ulaşmıştır. 1974 yılında üç milyar dolar gibi bir seviyeye ulaşan ithalat, 1978-79’lu yıllarda on yedi milyar dolara ulaşmıştır. Bu ithalatın büyük çoğunluğunu ise lüks tüketim oluşturmuştur. 1945 yılında Vehhâbilîğin en güçlü merkezi olan Riyad’da şehrin ileri gelen ve zengin ailelerinden üç bayan, müzikli ve içkili bir âlem yapmışlar ve nihayetinde de uygunsuz bir biçimde yakalanmışlardır. Daha enteresan olan kısmı ise bu olayın Ramazan ayı içerisinde vuku bulmasıdır.

⁴¹⁰ Kurşun, “Suudi Arabistan”, 37/581-584; Büyükkara, *İhvan’dan Cüheymân’a Suudi Arabistan ve Vehhabilik*, 175-177.

⁴¹¹ Ira M. Lapidus, *Modernizme Geçiş Sürecinde İslam Dünyası*, çev. İ.Safa Üstün (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1996), 143; Büyükkara, *İhvan’dan Cüheymân’a Suudi Arabistan ve Vehhabilik*, 182-185.

Yakalanan kişiler yargılanıp idam edilmiş olsalar bile değişimin ve ahlaki bozulmanın ölçüsünü bize net bir şekilde göstermektedir. Bu değişim sadece halkta değil Suûd ailesi içerisinde de net bir şekilde gözükmektedir. 1947 yılında Riyad emiri olan İbn Suûd'un oğlu Nasır'ın Riyad'da düzenlediği partide alkol tüketimi yapıldığı görülmekte ve tüketilen alkol zehirli çıkmış ve bayanlarında bulunduğu yedi kişi hayatını kaybetmiştir. Olay üzerine İbn Suûd emirlik görevinden alınıp hapse atılmıştır. Ardından yaşı büyük bütün çocuklarıyla beraber Nasır'ın yanına giden İbn Suûd zindanda Nasır'ı öldüresiye dövmüş ve dedelerinin dinî inanışından ve yaşantı biçiminden sapmamaları gerektiğini belirtmiştir. 1951 yılında Cidde konsolosluğunda yardımcı konsolos tarafından verilen partiye katılan İbn Suûd'un oğlu Mişari alkolün etkisiyle çevresindekilere rahatsızlık vermeye başlayınca partiden kovulmuştur. Partiden kovulan Mişari silahını alarak geri dönmüş ve konsolos yardımcısını öldürmüştür. Yaşanan bu hadiselerden sonra İbn Suûd tüm ülke genelinde alkollü içecek ithalatına yasak getirmiştir. Hatta yabancıların gelirirken yanlarında getirdikleri içkilerin ülkeye sokulmasına dahi müsaade etmemiştir. İbn Suûd bununla beraber bir takım tedbirler daha almıştır. Kadının tek başına veya yabancı bir erkekle çalışması, Suûd ailesine mensup prenslerin özellikle yurt dışına seyahatlerinde Ramazan ayını tercih etmeleri üzerine Ramazan ayında yurt dışına çıkış yasağı getirmiştir.⁴¹²

Değişimin olduğu bir diğer alan da idari ve hukuki birimlerdir. 1930'lu yıllarda Necid, Ahsa, Hicaz ve Asir farklı yönetim şekilleriyle idare ve kontrol edilmekteydi. Tek çatı altında toplanan bir yönetim sistemini ancak 1953'lü yıllarda görmekteyiz. Petrol bu alanda da değişikliklere sebep olmuş 1932 yılında sadece dış işleri ve maliye bakanlıkları bulunurken 1953 ve sonrasında bakanlık sayıları artarak devam etmiş, 1980'li yıllarda bu sayı yirmi ikiye ulaşmıştır. Hukuk alanında da farklı uygulamalara sahne olan ülke, 1932 yılında İbn Suûd'un talimatıyla Osmanlı Mecelle hukuk sistemi tüm ülkede kullanılmaya başlamıştır. Bu sistemin kullanılma sebebiyse İbn Suûd'un 1927 yılından itibaren istediği ancak Vehhâbî ulemanın şeri'ata dayalı bir hukuk sistemini kuramamasıdır. Petrolün bulunması ve değişimlerin başlamasıyla özellikle uluslararası sahnede yer almaya başlayan Suûdi Arabistan'da şeri mahkemelerin yetersiz kalmasıdır. 1950'li yıllardan itibaren düzenlemeler yapılmaya başlanmıştır. Ticaret kararnamesi, Vatandaşlık kararnamesi,

⁴¹² Büyükkara, *İhvan'dan Cüheymân'a Suudi Arabistan ve Vehhabilik*, 187-191.

Devlet Memurları Kanunu, İşçi Kanunu, Sosyal Sigortalar Kanunu gibi birçok yasal düzenlemeye gidilmiştir. Burada asıl üzerinde durulması gereken husus bu düzenlemelerin yapılmasından ziyade bu düzenlemelerin kimler tarafından yapıldığıdır. Bu düzenlemeler Vehhâbî bir devletten beklenenin aksine ulema tarafından değil, modern ve uzman hukukçular tarafından hazırlanmıştır. Özellikle 1955 yılında Dîvanü'l Mezâlim adında kurulan ve bi nevi temyiz mahkemesi görevi gören ve ardından da Bağımsız Ticaret Mahkemelerinin kurulması ulemanın hukuk alanında ki yetkilerinin giderek azaldığının net bir ifadesidir. Seküler hukukun gücü artık Vehhâbî bir devlet olan Suûdi Arabistan'da da varlığını hissettirmeye başlamış ve ulemanın yargı ve hukuktaki alanını daraltmıştır. Bu süreçlerden sonra ulemanın söz sahibi olduğu alan sadece ceza hukuku ve medeni hukuk alanları olmuştur.⁴¹³

Abdülazîz İbn Suûd Tâîf'te ki yazlık sarayında bulunduğu bir dönemde 9 Kasım 1953'te hayatını kaybetmiştir. Riyad'a götürülen naşı sade bir şekilde Vehhâbî öğretilerine uygun olarak, herhangi bir tören yapılmadan kılınan cenaze namazıyla yine Vehhâbî öğretilerine uygun bir şekilde düz, sade, yazısız ve işaretsiz bir kabre defnedilmiştir. Birçok kadınla evlenen İbn Suûd, öldüğü sırada sayıları otuz dört, otuz beş, kırk dört veya elli üç olarak aktarılan erkek çocuğu geriye bırakmıştır. Kız çocukları ile alakalı kesin bir bilgiye ulaşılamamaktadır. Kendisinden sonra yerine geçen yaş itibarıyla en büyük oğlu Suûd b. Abdülazîz Suûdi Arabistan'ın yeni kralı olmuştur.⁴¹⁴ Suûd b. Abdülazîz 1902 yılında ailesinin Kuveyt sürgünü yıllarında dünyaya gelmiştir. Gençlik döneminde İhvan ile beraber birçok sefere katılmıştır. Turabe ve Hail'in fethinde önemli görevler üstlenmiştir. Suûd daha sonrasında omuz omuza savaştığı İhvan'ın tasfiyesinin başkahramanlarından. 1933 yılında veliahtlığı açıklandıktan sonra Suûd ülkesi adına birçok Avrupa ülkesine ve Amerika'ya seyahatler yapıp inceleme fırsatı bulmuştur.⁴¹⁵

Suûd b. Abdülazîz dönemi aile içi karışıklıklar ve israfın hat safha da yaşandığı bir dönem olmuştur. Devletin gelirleri petrol kaynaklı olarak her geçen gün artmakta, İbn Suûd'un hayatının son dönemlerinde bu gelirin miktarı günlük dört yüz kırk bin

---

⁴¹³ Büyükkara, *İhvan'dan Cüheymân'a Suudi Arabistan ve Vehhabilik*, 178-181; Adnan Bülent Baloğlu, "Bazı Müslüman Ülkelerin Yönetim Modeli: Suudi Arabistan Örneği Üzerine", ed. Ömer Turan (İslam ve Demokrasi, Kutlu Doğum Sempozyumu, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998), 237-242.

⁴¹⁴ Yavuz, "Abdülazîz b. Suûd", 1/194-195; Büyükkara, *İhvan'dan Cüheymân'a Suudi Arabistan ve Vehhabilik*, 191; Kurşun, "Suudi Arabistan", 37/581-584.

⁴¹⁵ İslam, *Suûdi Arabistanı Tanıyınız*, 63-69.

dolar yıllık ise yüz altmış milyon dolar olarak kaydedilmektedir. Bu gelirler ise 1959 yılında yapılan düzenlemelere kadar Suûd ailesinin kasasına girmektedir. Yapılan düzenleme ile gelirlerin %17'si Suûd ailesine tahsis edilmiştir. Ekstra olarak %19'luk bir pay daha kralın insiyatifinde kabile reislerine, şeyh ailesine ve akrabalarına kullanılmak üzere verilmiştir. Yapılan seyahatler ve saray harcamaları bu yüzdelik dilime dâhil değildir. Hal böyle olunca takriben gelirlerin %40'ı yine Suûd ailesine ayrılmış gözükmektedir. Bu büyük gelir israfı da beraberinde getirmiştir. Bu dönemlerde inşa edilen saraylara harcanan paralar dudak uçuklatacak türdendir. İbn Suûd'un Riyad dışına çöl mimarisine ve estetiğine uygun gösterişli sarayı oğlu tarafından kullanılmamıştır. Suûd bu sarayın yerine altınla süslenmiş duvarlarla örülü, içinde havuzu ve içinde güzel sesli kuşların beslendiği geniş bir bahçesi olan dört milyon sterline mal olduğu söylenen bir saray inşa ettirmiştir. Birkaç yıl sonra bu saraydan sıkılıp on bir milyon sterline mal olan bir saray daha yaptırdığı iddia edilmektedir.⁴¹⁶

Suûd b. Abdülaziz Kral olduktan sonra ülke içinde ve dışında birçok problemle karşı karşıya kalmıştır. Mısır'da yükselen milliyetçi-sosyalist akımın Arap dünyasında yayıldığı bir dönemde kral olan Suûd 1952 yılında Hür Subaylar İhtilali ile başa geçen Cemal Abdül Nasır'ın pan-Arabizm düşüncesinin karşısında olmuştur. Bu düşünce Suûdi Arabistan'da etkisini göstermeye başlamış, değişik sol hareketler ülke içinde örgütlenerek birlikte hareket etmeye başlamıştır. Suûdi Arabistan ile Mısır'ı savaşıma ramak kala bir duruma getiren en önemli sorun ise Yemen'de meydana gelen iç savaş olmuştur. Yemen'de 1962 yılında cumhuriyet yanlılarının Zeydi imamet yönetimini devirmesiyle ülkede kaos ve iç savaş havası hakim olmuştur. Bu süreçte Suûdi Arabistan Zeydi İmam'ın ve etrafında yer alan kabilelere destek verirken Mısır cumhuriyet yanlılarını desteklemekle kalmamış, olası bir Suûdi saldırısı olması durumunda bu duruma karşı koymak ve engel olmak için Yemen'e askeri birlik göndermiştir. Tam bu esnada ülkenin Maliye bakanı olan Kral Suûd'un kardeşi Talal b. Abdülazîz ve kardeşleri Bedr, Fevvez ve Abdülmuhsin ve hava kuvvetleri komutanlarıyla beraber, askeri uçaklarla Mısır'a sığındı. Liberal Prenslar olarak tarihe geçen kardeşler Suûdi Arabistan'daki, Vehhâbî imametini ortadan kaldırılarak anayasal, parlamenter sisteme geçilmesini istemiştir. Tahmin edildiği üzere bu eylem ve istekler Suûd yönetiminde herhangi değişikliğe gidilmesine sebep

⁴¹⁶ Büyükkara, *İhvan'dan Cüheymân'a Suudi Arabistan ve Vehhabilik*, 189-191.

olamamıştır. Meydana gelen bu hadiseler neticesinden Kral Suûd kardeşinden görevinden istifa etmesini istemiş, Talal istifa etmek mecburiyetinde kalarak iltica etmiştir. Bu olaylar üzerine Kral Suûd Vehhâbî ulemayla birlikte ülkeye bir takım kısıtlamalar getirmiştir. Yurt dışına giden öğrencilerin bu fikirlerden etkilendiği düşünülerek yurt dışı eğitimine kısıtlamalar getirilmiştir. Grev ve türevleri eylemlerde bulunanlara en az bir yıldan başlayan hapis cezaları, siyasî parti kurma yasağı ve basın yayın organlarında uygulanan bazı kısıtlamalar getirilmiştir. Tüm bu yaşanan olaylar neticesinde ve kötü gidişattan Kral Suûd sorumlu tutulmuş, bunun dışında Kral Suûd'un israfının hat safhada olması da bir etken olmuştur. Suûd ailesinin aldığı karar ve ulemanın verdiği fetvaya yetmiş kadar prensin destek vermesiyle Kral Suûd'un bütün yetkileri alınarak Faysal b. Abdülazîz'e devredilmiş ve 2 Kasım 1964 yılında Suûdi Arabistan'ın yeni Kralı Faysal olmuştur.⁴¹⁷

3.1.3. Farklı Bir Kral: Faysal Dönemi ve Reformlar

Suûdi Arabistan Kralları arasında gerek fikirleri gerek eylemleriyle farklı bir yere sahip olan Faysal b. Abdülazîz 1906 yılında dünyaya gelmiştir. Kral Suûd'un askeri zihniyetinin aksine o daha yetenekli bir idareci olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun farklı sebepleri olsa da kuvvetle muhtemel en büyük sebebi henüz on dokuz yaşındayken Hicaz Emirliği görevine getirilmesidir. 1930 yılında Dış İşleri Bakanı, 1953 yılında ise Başbakan olarak görev yapması da Kral Faysal'ı siyasî ve idari yönden geliştiren ve kabiliyetli bir yönetici olmasına sebep olan unsurlardır.⁴¹⁸

Farklı bir kişilik olarak karşımıza çıkan Faysal döneminde ağabeyi Suûd'un döneminde gözükten israfın görüntüsü yoktur. Suûd döneminde çok kez gözlenen Kralın bir yerden bir yere gidişinde kullanılan büyük konvoylar şeklinde ki korumalarla hareket etmek yerine çoğu kez arabasını kendi kullanırken görülmüştür. Diğer hanedan üyelerinden farklı olan bir diğer yönü ise toplam dört evlilik yapmış, birisi erken ölmüş, diğer ikisini de boşayarak Türkiye'nin Adapazarı şehrinde büyümüş akrabalarından Süneyyân ailesine mensup Çerkez asıllı İffet adlı hanımıyla

---

⁴¹⁷ Mustafa L. Bilge, "Faysal b. Abdülazîz", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 12/265-266; Büyükkara, *İhvan'dan Cüheymân'a Suudi Arabistan ve Vehhabilik*, 192-194.

⁴¹⁸ Bilge, "Faysal b. Abdülazîz", 12/265-266.

tek eşli bir hayat sürdürmüştür. Çocuklarının birçoğu yine farklı olarak ABD ve İngiltere’de okumuşlardır.⁴¹⁹

Kral Faysal dönemi reformlar dönemi olarak ön plana çıkmaktadır. Babasına ve ağabeyine göre Vehhâbîlik konusunda daha ılımlı bir yol izlemiştir. 1970 yılında Adalet Bakanlığı’nı kurmuş ve başına ulemadan görevliler tayin etmiştir. Böylece Kral Faysal, ulemanın daha kontrol edilebilir hale gelmesini amaçlamıştır. Hey’etü Emir Bi’l-Ma’rûf’un sorumlulukları tekrar ele alınarak heyetin görevleri adalet, emniyet ve hizmet alanında çalışan devlet kurumlarına paylaştırılmıştır. Kral Faysal’ın bu düzenleme de ki amacı mutavvîlerin baskısını azaltmaktır. Bu dönemde eğitim alanında yapılan reformlarla birçok kız okulu açılmış, eğitim müfredatındaki din derslerinin oranı düşürülmüş, matematik, tarih ve sosyal bilimler derslerinin saatleri artırılmıştır. Kral Faysal’ı diğer krallardan ayıran belki de en büyük özellik iç politikasında Vehhâbîliği desteklemekle birlikte, dış politikada üst kimlik olan kucaklayıcı ve birleştirici İslâmcılığı desteklemiş ve bu fikrini bazı dönemlerde fiiliyata geçirmiştir. Yine bu dönemde Vehhâbîlerin kabul etme ihtimali bile düşünülmeyen değişimler gözlemlenmiştir. Bunun en büyük örneği ise bir dönem bid‘at olarak addedilen yüksek minareli, gösterişli, içi süslü mimari özelliklere sahip camiler ülkenin dört bir yanına yayılmış ve daha enteresan kısmıysa bu camiler devlet eliyle inşa edilmiştir. Yabancıların Suûdi kıyafeti giyme zorunluluğu kaldırılmış, sigara ve tütün yasakları kaldırılmasa da fiilen uygulanmaması dönemin öne çıkan değişimlerindendir. Avrupa’nın en son moda ürünleri artık Avrupa ile aynı mevsimde Suûdi topraklarında satış için hazır bulunmuştur. Gerçekleşse belki de Suûdi Arabistan döneminde ki en büyük reformlardan biri olacak olan Anayasa hazırlanması ve danışma meclisi kurulması sözüdür. Ancak bu söz ve düşünce belki de erken ölümü nedeniyle gerçekleşmemiştir. 1966’da dinî yayın yapan Mekke radyosu kurulmuştur. Televizyon ile ilgili ilk atılımlar yine Kral faysal döneminde olmuştur. Daha önce bahsettiğimiz üzere İbn Suûd’un torunu Kral Faysal’ın da yeğeni olan Halid b. Musa‘id’de kurulan televizyon binasına yönelik televizyon karşıtlarıyla birlikte eylem yaparken güvenlik güçleri tarafından açılan ateşle

---

⁴¹⁹ Bilge, “Faysal b. Abdülazîz”, 12/265-266; Büyükkara, *İhvan’dan Cüheymân’a Suudi Arabistan ve Vehhabilik*, 195.

öldürülmüştür. Eğitim alanında yurt dışına birçok öğrenci gönderirken, İslâm dünyasından da ülkesindeki üniversitelere birçok öğrencinin gelmesini sağlamıştır.⁴²⁰ Komünizmi, siyonizmi ve emperyalizmi Müslümanların birliğinin sağlanmasının önündeki bir engel ve tehdit olarak gören Faysal'a göre, bu üç güç istikrar ve gelişmenin önünde ki en büyük engeldir. Bu doğrultu da Müslüman ülkelerle bağlantılar kurmuştur. Kral Faysal Mısır'da patlak veren Nâsrist, pan-arabist ve sosyalizm temelli İslâm düşüncesine karşı muhafazakâr ve İslâmcı temelli bir düşünce inşa etmek istemiştir. 1962 yılının hac döneminde farklı Müslüman ülkelerden ileri gelen ulemanın imzaladığı sosyalizmi kınayan bildiri Kral Faysal'ın çabaları ve liderliğiyle gerçekleşmiştir. Yine aynı yıl kurulan İslâm Âlemi Cemiyeti'nin Faysal'ın projesi olduğu söylenebilir. Yine 1965 yılında İslâm zirve konferansı çağrısında bulunan Faysal, İran, Tunus, Pakistan, Fas ve Türkiye'ye ziyaretlerde bulunmuş ve zirveye katılmaları için onları ikna etmeye çalışmıştır. Aynı düşünceye hizmet eden bugün ki adıyla İslâm Konferansı Örgütü'nün ilk toplantısı 1970 yılında yine Kral Faysal liderliğinde Cidde'de gerçekleşmiştir. Daha sonra ki yıllarda kurulan İslâm Haber Ajansı, Uluslararası İslâm Ekonomisi, Araştırma Merkezi, İslâm Kalkınma Bankası, Müslüman Azınlıklar Bürosu gibi kuruluşların hepsi İslâm Konferansı Örgütü'nün öncülüğünde harekete geçmişlerdir. Bu kuruluşların genel merkezi Suûdi Arabistan olmuş ve Kral Faysal tarafından desteklenmiştir.⁴²¹

Faysal döneminde devlet politikasında yaşanan değişikliklerden bir tanesi de Filistin meselesinde olmuştur. Kral, babasının izlediği pasif politikanın aksine bu hususta aktif bir politika izlemiştir. Ona göre Filistin meselesi ne siyasî ne de ekonomik bir mesele olmayıp tamamen İslâmî bir meseledir. Bu minvalde Hartum Konferansı'nda 1967 Arap-İsrail savaşının ardından zarar gören Arap devletlerine verilecek olan üç yetmiş sekiz milyon dolar paranın yüz kırk milyonunu Suûdi Arabistan tek başına karşılamıştır. Yine 1969 yılında Mescid-i Aksa'da bir Yahudi tarafından çıkarılan yangının ardından Faysal, İslâm âlemine çağrıda bulunmuş ve 23 Ağustos 1969 tarihinde İsrail'e karşı cihat ilan etmiştir. Bu cihat fiili bir cihat çağrısında ziyade İsrail'in menfaatlerinin karşısında onlarla her alanda mücadele etmek adına yapılmış

⁴²⁰ Bilge, "Faysal b. Abdülazîz", 12/265-266. Büyükkara, *İhvan'dan Cüheymân'a Suudi Arabistan ve Vehhabilik*, 196.

⁴²¹ Mehmet Ali Büyükkara, *Çağdaş İslami Akımlar* (İstanbul: Klasik Yayınları, 2018), 66; Büyükkara, *İhvan'dan Cüheymân'a Suudi Arabistan ve Vehhabilik*, 199-200; Bilge, "Faysal b. Abdülazîz", 12/265-266.

bir çağrı olmuştur. Kral Faysal'ın akıllarda en çok iz bırakan eylemiyse petrol ambargosudur. Amerika'nın İsrail'den taraf izlediği politika karşısında petrol üretimini azaltacağına dair 1973'ün temmuz ayında açıklamalar yapmış ancak dünya kamuoyu tarafından dikkate alınmamıştır. 7 Ekim 1973 tarihinde, Mısır ve Suriye'nin saldırılarıyla Arap-İsrail savaşı meydana gelmiştir. Bunun üzerine petrol ihraç eden ülkelerle beraber petrol üretimini düşürerek her ay petrole zam gelmesine sebep olmuşlardır. Amerikan başkanı Richard Nickson, savaşta tarafsız kalacakları konusunda Faysal'a teminat vermiş olsa da Amerika, İsrail'e iki milyon dolardan fazla maddi destek sağlamıştır. Bunun üzerine Kral Faysal, İsrail'e destekte bulunan Amerika ve Hollanda başta olmak üzere birçok ülkeye petrol ambargosu uygulamıştır.⁴²²

Kral Faysal Râbita olarak bilinen İslâm Âlemi Cemiyeti'nin genel merkezinin Mekke'de açılmasına büyük katkı sağlamıştır. Mısır'da Müslüman Kardeşler'in kurucusu olan Hasan el-Benna'nın damadı olan Said Ramazan, Pakistan Cemat-i İslâmi'nin kurucusu ve lideri olan Ebü'l-Alâ el-Mevdudî ve Hindistanlı meşhur Ebü'l-Hasan en-Nedvî Râbita'nın kuruluşunda ve devamında teşkilatın sonraki yıllarda gerçekleştirdiği faaliyetlerde üst düzey görevler almışlardır. Bu teşkilat sayesinde Suûdi-Vehhâbîlik düşüncesi kendisine uluslararası sahne de yer bulmuş birçok dinî kitap Seyyid Kutub, Mevdûdî ve Abdülkadir Udeh gibi isimler vesilesiyle başta İngilizce olmak üzere yabancı dillere çevrilerek ücretsiz olarak Müslüman ülkelere ve azınlık olarak yaşayan müslümanların ülkelerine dağıtılmıştır. Kral Faysal'da bu duruma öncülük edenlerden biri olmuştur.⁴²³

Zikrettiğimiz tüm bu icraatların öncüsü olan Kral Faysal hala sebebinin ne olduğu açığa kavuşmayan bir suikast sonucu 25 Mart 1975 tarihinde vefat etmiştir. Suikastı düzenleyen kişi ise yeğeni Prens Faysal b. Musa'id'dir. Katil, aynı zamanda 1965 yılında televizyon binasında meydana gelen çatışmada ölen Halid b. Musa'id'in kardeşidir. Prens'in bu eylemi gerçekleştirdiği sırada alkollü olduğu da gözlerden kaçmamıştır. Kral Faysal'ın ölümü arkasında birçok dedikodu bırakmış ve kamuoyunun çok uzun bir süre bu konuyu konuşmasına sebep olmuştur. Bu suikast üzerine birçok teori üretilen konulardan olmuştur. Kardeşinin intikamını almak için,

---

⁴²² William L. Cleveland, *Modern Ortadoğu Tarihi*, çev. Mehmet Harmancı (İstanbul:Agora Kitaplığı, 2008),497; Bilge,“Faysal b. Abdülaziz”, 12/265-266; Büyükkara, *İhvan'dan Cüheymân'a Suudi Arabistan ve Vehhabilik*, 202.

⁴²³ Algar, *Wahhabism: A Critical Essay*, 48-49; Büyükkara, *İhvan'dan Cüheymân'a Suudi Arabistan ve Vehhabilik*, 203.

maaşına zam isteyip alamadığı için veya Amerika ve siyonizm karşıtı bir politika idame ettirdiği için prensin de Amerika’da okuyor olmasından faydalanılarak Amerikan gizli servisinin Prens Amerikalı olan sevgilisini de devreye sokarak bu suikastı gerçekleştirdiği kamuoyunda ortaya en çok çıkan teorilerdendir. Ama tüm dünya kamuoyu son seçeneğin daha gerçekçi bir yaklaşım olduğu üzerine ittifak etmiştir.⁴²⁴

Kral Faysal’ın ölümünden sonra kardeşi Halid b. Abdülazîz kral olmuş Fahd b. Abdülazîz de içişlerinden ve dışişlerinden sorumlu prens olarak veliaht ilan edilmiştir. Halid başa geçtikten sonra her ne kadar ağabeyi Faysal’ın politikalarını devam ettireceği yönünde açıklamalarda bulunsada söylemler ve eylemler uyuşmamıştır. Özellikle Amerika ile bozulan ilişkiler kısa sürede tekrar düzeltilmiş ve bu süreçte Fransız, İngiliz ve Amerikan şirketleriyle milyarlarca dolarlık silah, askeri araç ve teçhizat hususlarında antlaşmalar imzalanılmıştır. Faysal döneminde ki ambargo ve izlenen politika sonucu İsrail’e olan destekleri sebebiyle zarar gören Avrupa ekonomisi bu sayede zararını kapatmıştır. Kral Halid, benzer şekilde 1977-78 yıllarında OPEC (Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü) ülkelerinin petrol fiyatlarının artırımını öngören politikalarına iştirak etmemiş, aksine petrol üretimini arttırarak bu politikaları sonuçsuz bırakma yoluna gitmiştir. Dünya basınında Suûdi Arabistan Amerika’nın Ortadoğu’daki işbirlikçisi olarak anılmaya başlanmıştır. Bununla beraber Kral Faysal döneminde gücünü yitirmiş olan sol örgütler ülkede tekrar canlanmaya başlamıştır. Aynı dönemlerde İran’daki Şahlık rejiminin İslâmcı din adamlarının solcularla iş birliği yapılmak suretiyle devrilmesi sonucunda Suûdi Arabistan yönetimi Amerikancı dış politikasından uzaklaştığına dair bir takım işlere imza atmıştır. 1979 yılında Bağdat’ta toplanan Arap zirvesinde Amerika, İsrail ve Mısır arasında imzalanan Camp David Antlaşma’sını kınamış, Mısır’la diplomatik ilişkilerini kesmiştir. Aynı zamanda OPEC’in almış olduğu karara da uymak zorunda kalmıştır.⁴²⁵

---

⁴²⁴ Bilge, “Faysal b. Abdülazîz”, 12/265-266; Büyükkara, *İhvan’dan Cüheyân’a Suudi Arabistan ve Vehhabilik*, 197-198.

⁴²⁵ Tayyar Arı, *Geçmişten Günümüze Ortadoğu: Siyaset, Savaş ve Diplomasi* (Bursa: Dora, 2014), 499-500; Büyükkara, *İhvan’dan Cüheyân’a Suudi Arabistan ve Vehhabilik*, 204-206; Bilge, “Faysal b. Abdülazîz”, 265-266; Kurşun, “Suudi Arabistan”, 37/581-584.

3.1.4. Cuheymân el-Uteybî ve Mescid-i Haram Baskını

Mescid-i Haram baskını ve bu eylemi yönlendiren kişi olan Cuheymân el-Uteybî'dir. Cuheymân b. Muhammed b Seyf el-Uteybî, 1936 yılında dünyaya gelmiştir. Babası İhvanın teşkilatının bir neferi olmuş ve 1929 yılında İbn Suûd'a karşı Sebile savaşında savaşımlar arasında yer almıştır. 19 yaşında girdiği Milli Muhafız Birliği'nde 1955-73 yılları arasında görev yapmış, daha sonra ise kesin olarak bilinmeyen bir sebeple görevinden istifa etmiştir. Ardından Medine İslâm Üniversitesi'nde, Suûdi Vehhâbiliğin en önemli temsilcilerinden olan ve aynı zamanda üniversitesinin rektörü olan Abdülaziz b. Baz'dan dersler almıştır. Cuheymân'ın, hocası Abdülaziz b. Baz ile dinî konularda fikir ayrılığına düştüğü görülmemiştir. Lakin Cuheymân, İbn Baz'ın yönetimin yanlışları konusunda siyasî hareket ettiğini belirtmiştir. Cuheymân, 1974-79 yılları arasında yazdığı tahmin edilen risalelerinde ve aynı zamanda vaaz ve derslerinde Suûdi rejiminin İslâm dışı bir yönetim yürüttüğünü söylemiştir. 1978 yılında siyasî faaliyette bulunmak ve halka zararlı fikirler aşlamak suçlamalarından dolayı tutuklanan 98 kişiden biri olan Cuheymân, İbn Baz'ın araya girmesiyle ve halka dönük faaliyetler yapmama hususunda söz vermesinin sonucunda altı hafta sonra serbest bırakılmıştır.⁴²⁶

Cuheymân'ın fikir dünyasında tebliğ üç aşama ile gerçekleşir. Birinci aşamada topluma açık bir şekilde tebliğ edilir yani, tevhide davet edilir ve içinde buldukları küfrü, şirki, isyanı ve bid'atı terk etmeleri hususunda uyarılar yapılır. Bu süreç sabrı ve çabayı gerektiren zorlu bir yoldur. Tüm yapılanlara rağmen toplum davete icabet etmemekte ısrar ederse ikinci aşama devreye girer ki bu aşama da hicrettir. Üçüncü ve son aşama ise savaştır. Hz. Peygamber örneğinde olduğu gibi, bu aşamanın sonu zaferdir. Bu sıralama Cüheymân'a göre sünnetin bir gereğidir.⁴²⁷

Cuheymân bu görüşleri çerçevesinde ilk aşama olarak Medine'de yönetimin hatalarını açıkça belirtmiş, bu hatalardan vazgeçilmesi hususunda açık davette

---

⁴²⁶ Cuheymân el-Uteybî'nin hayatı hakkında detaylı bilgi için bk. Abdullah el-Hadravî, *Kâbe Devrimi(Kâbe Baskının İç Yüzü)*, çev. Üsâme Zeydoğlu (İstanbul: İslamoğlu Yayıncılık, 1987), 41-45; Mehmet Ali Büyükkara, *Geçmişten Günümüze Kabe'nin İşgali* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2018), 101-114; Mehmet Ali Büyükkara, "Selefilik'in Yakın Tarihinden Önemli Bir Yaprak: Yeni Bilgiler Işığında Cuheymân el-Uteybî ve Cemaati", *Marife: Dini Araştırmalar Dergisi* 9/3 (2009), 32-33; Cleveland, *Modern Ortadoğu Tarihi*, 507; Büyükkara, *İhvan'dan Cüheymân'a Suudi Arabistan ve Vehhabilik*, 211-213.

⁴²⁷ Büyükkara, *Geçmişten Günümüze Kabe'nin İşgali*, 11; Büyükkara, "Selefilik'in Yakın Tarihinden Önemli Bir Yaprak: Yeni Bilgiler Işığında Cuheymân el-Uteybî ve Cemaati", 36; Büyükkara, *İhvan'dan Cüheymân'a Suudi Arabistan ve Vehhabilik*, 224-225.

bulunmuştur. Ancak yönetimin sert tepkisiyle karşılaşınca ikinci aşama olan hicret düşüncesini uygulamış ve Medine'den ayrılmıştır. Bu süreci Suûdi emniyetinden gizlenerek geçirmiş ve cemaatini güçlendirmiştir. Düşüncesi gereği üçüncü aşamayı gerçekleştirmek üzere 20 Kasım 1979 Salı günü Mescid-i Haram'da kılınan sabah namazının ardından, tekbirlerle ve tavafa başlayacak olan cemaati durdurmak üzere havaya sıkılan birkaç el silah sesleri eşliğinde, imam mahallini ele geçirmişlerdir. Mescidin mikrofonundan konuşmaya başlayan Cuheymân el-Uteybî, yanında bulunan Muhammed b. Abdullah al-Kahtani'yi Mehdi olarak cemaate ilan etmiştir. Suûdi rejiminin uzun zamandan beri peşlerinde olduğunu ve her yerde arandıkları için son çareyi Mescid-i Haram'a sığınmakta bulduklarını ifade eden Cuheymân, Suûdi Devleti'nin meşruiyetini yitirdiğini, İslâm'a hizmet yerine İslâm'a zarar verdiğini, topluma zarar verdiğini, bu zararın ancak şer'î ahkâma dönmek suretiyle giderilebileceği gibi nedenler öne sürerek, beş maddeden oluşan şu taleplerini duyurmuştur:

- ❖ Emperyalist Batılı devletlerle başta diplomatik ilişkiler olmak üzere her türlü ilişkinin kesilmesi
- ❖ Suûd Saltanatının yıkılarak İslâmî bir hükümetin kurulması ve Suûd ailesinin mallarına el konularak yargılanması
- ❖ Kral Halid ve etrafındakilerin kâfir olduğunun ilan edilmesi
- ❖ Amerika'ya petrol satımının durdurulması ve petrol üretiminin ülkenin ihtiyaçlarını giderecek seviyeye indirilmesi
- ❖ Arap Yarımadası'ndaki tüm yabancı askerî personelin ve danışmanların ülkeden çıkarılarak bölgedeki tüm askerî üslerin kapatılması.⁴²⁸

Yapılan bu konuşmanın ardından Kâbe'nin önünde Kahtânî'ye biat eden grup daha önceden Kâbe'nin mahzenlerine getirilmiş olan silahlar cemaat mensuplarına dağıtılmıştır. Farklı alanlara mevzilenen cemaat üyeleri Kâbe'nin kapısını kapatmışlardır. Bu süreçte gönüllü olarak kalmak isteyenler hariç kimsenin zorla içeride tutulmadığını Kâbe imamı İbn Sübeyl'in telefonuyla bu durumdan haberdar olan Suûdi güvenlik güçlerinden anlamaktayız. Bu telefonla beraber emniyet güçleri hemen Kâbe'yi kuşatmışlardır. Suûdi yönetim olaya müdahale etmek için ulema

---

⁴²⁸ el-Hadravî, *Kâbe Devrimi(Kâbe Baskının İç Yüzü)*, 64; Büyükkara, *Geçmişten Günümüze Kabe'nin İşgali*, 125-126; Büyükkara, "Selefilğin Yakın Tarihinden Önemli Bir Yaprak: Yeni Bilgiler Işığında Cuheymân el-Uteybî ve Cemaati", 39; Büyükkara, *İhvan'dan Cüheymân'a Suudi Arabistan ve Vehhabilik*, 232-233.

aracılığıyla fetva hazırlatmış, bu grubun haricî bir zihniyete sahip olduğunu belirterek müdahaleyi meşrulaştırmıştır. Kuşatmanın ilk günlerinde içeride çok sayıda hacı olduğu düşüncesi ve eylem yerinin Kâbe olmasından dolayı bu mekânda yapılacak operasyonların İslâm âleminde olumsuz bir izlenim bırakacağından büyük müdahaleler yapılmamıştır. Ayrıca İhvan güçlerinin devamı niteliğinde olan Milli Muhafızlar Birliğinin bazı askerleri Kâbe'ye yapılacak bir operasyonun içinde bulunmak istemediklerini ve bu süreçte emir-komuta zincirinde ciddi sorunlar yaşandığını da göstermektedir. Birliklerin başında bulunan Prens Abdullah'ın yaptığı açıklama da bu minvalde olmuştur. Yapılan açıklamada özellikle Uteybeli ve Kahtanlı askerlerin isyancılara ateş açmayı kabul etmediği belirtilmektedir. Direnen bu askerler bu süreçte tutuklanarak askerlere gözdağı verilmiştir.⁴²⁹

Suûdi yönetimi bu olaylar esnasında diğer yerlerde gelişebilecek eylemcilere destek mahiyetinde ki olaylarında önüne geçmek adına bir dizi kararlar almıştır. Mekke, Medine ve Tâif'te sokağa çıkma yasağı ilan edilmiştir. Mekke ve Medine'de ki üniversitelerde eğitime süresiz olarak ara verilmiştir. Mekke ve Medine'de yaşayan çoğunluğunu İran ve Pakistanlı olan tüm yabancılar-sayılarının yaklaşık seksen sekiz bin olduğu aktarılmaktadır- hava yoluyla iki hafta içerisinde sınır dışı edilmiştir.⁴³⁰

Alınan fetva neticesinde Mescd-i Haram'ın kendi ifadeleriyle işgalci haricîlerden kurtarılması için operasyon başlatmışlardır. Teslim olma çağrılarına uymayan ve farklı mevkiilerde mevzilendirilen isyancıların ateşle karşılık vermelerinden dolayı zırhlı araçlarla kapılar kırılarak içeri girilmiştir. Çatışmalar başlamış ve mescidin farklı yerlerinden yangınlar çıkmıştır. 25 Kasım 1979 günü giriş kat ve üst kısımlar isyancılardan kurtarılmıştır. Buralardan kaçan isyancılar zemin kattaki hücrelere sığınmışlardır. İsyancılar eylemden önce mahzenlere depoladıkları yiyecekler sayesinde kuşatmaya günlerce direnmeyi başarmışlardır. Hadisenin haddinden fazla uzaması Suûd yönetimini zora sokmuş, bunun üzerine Kral Halid Fransa'dan yardım istemiştir. Fransa'dan gelen bir tim uzman asker Suûdi askerlere kısa süreli bir eğitim verdikten sonra ortaklaşa bir operasyon başlatmıştır. İsyancıların bulunduğu katlara çeşitli kimyasal patlayıcılar ve sinir gazları atmışlar, bunun neticesinde birçok kişi teslim olmak durumunda kalmıştır. Arkasından mahzen suyla doldurulmuş ve suya

---

⁴²⁹ Büyükkara, *Geçmişten Günümüze Kabe'nin İşgali*, 126-128; Büyükkara, *İhvan'dan Cüheymân'a Suudi Arabistan ve Vehhabilik*, 233-234; Büyükkara, "Selefilik'in Yakın Tarihinden Önemli Bir Yaprak: Yeni Bilgiler Işığında Cüheymân el-Uteybî ve Cemaati", 39.

⁴³⁰ el-Hadravî, *Kâbe Devrimi(Kâbe Baskının İç Yüzü)*, 75-76,104.

elektrik verilerek kalan eylemcilerde etkisiz hale getirilmiştir. Böylelikle Mescid-i Haram 5 Aralık 1979 tarihinde işgalcilerden tamamen temizlenmiştir. Ancak bundan sonraki süreçte Fransız askerlerinin Mescid-i Haram'a girdikleri haberi normalde gizli kalması planlandığı halde duyulmuş ve büyük tepkilere yol açmıştır. Çünkü Harem bölgesine yaklaşmaları yasak olan Hıristiyan-Kâfirler bırakın yaklaşmayı Kâbe'ye kadar girmişlerdir. Suûdi Arabistan'ın Paris Büyükelçiliği bu haberleri yalansa da Fransa'nın bu haberler karşısında ki sessiz tavrı ve herhangi bir açıklama yapmaması sanki bu haberin gerçekliğini doğrular nitelikte olmuştur.⁴³¹

Meydana gelen bu eylem sonucunda yüz yirmi yedi Suûdi kolluk kuvvetlerinden, yüz on yedi kişi de Cuheymân cemaati mensuplarından olmak üzere toplam iki yüz kırk dört kişi ölmüştür. Mehdi olarak ilan edilen Kahtâni'ninde öldürenler arasında olduğu açıklanmıştır. Eylemin lideri olan Cuheymân ise sağ ele geçirilmiştir. Bu eylemi neden yaptığını sormak için Cuheymân'ı görmeye gelen İçişleri Bakanı Nâyif'e Cuheymân yaptığı için pişman olmadığını belirtmiş ve arkasından şu cümleleri kurmuştur: “ Daha önce sizi zalim Müslümanlar olarak nitelendiriyordum. Artık Allah'ın evine saldırdığınız, suçsuz Müslümanları katlettiğiniz ve bunları yapmak için de kâfirlerden yardım istediğiniz için sizleri kâfirler olarak görüyorum.”⁴³²Bu olayların sonucunda yargılanan Cuheymân ve altmış iki arkadaşıysa idam edilmiştir. Onlara yardım ve yataklıkta bulunduğu tespit edilen kadın ve çocukların da bulunduğu kırk iki kişi hapis cezasına çarptırılmıştır.⁴³³

Yaşanan bu hadiseden sonra Suûdi yönetimi din temelli rejim meşruiyetini güçlendirmek adına ülke genelinde bir takım tedbirler almıştır. Çok sayıda video dükkânı kapatılmış kalan dükkânlara ise satılan veya kiralanan filmlerin içeriğiyle alakalı kısıtlamalar getirilmiştir. Kadınların dışarı da örtünmeleri hususunda ki denetimlerin artırılması kararı alınmıştır. Necid bölgesinde uygulanan namaz vaktinde iş yerlerinin kapalı tutulması kuralı tüm ülke genelinde uygulanmaya başlamıştır. Alkol kaçaklığıyla mücadelede daha büyük önlemler alınması kararı verilmiştir. Kral'ın her hafta ulema ile toplantı yapmasına karar verilmiştir. Kral için

---

⁴³¹ Amir Taheri, *Kutsal Terörün İçyüzü Hizbullah*, çev. Hikmet Bila (İstanbul: Sel Yayıncılık, 1990), 166-169; el-Hadravî eserinde Amerika'dan yardım istendiğini ve 3000 Amerikan komandosunun geldiğini aktarmaktadır. el-Hadravî, *Kâbe Devrimi(Kâbe Baskının İç Yüzü)*, 81-88; Büyükkara, *Geçmişten Günümüze Kabe'nin İşgali*, 141-143; Büyükkara, “Selefilğin Yakın Tarihinden Önemli Bir Yaprak: Yeni Bilgiler Işığında Cuheymân el-Uteybî ve Cemaati”, 39.

⁴³² el-Hadravî, *Kâbe Devrimi(Kâbe Baskının İç Yüzü)*, 45.

⁴³³ el-Hadravî, *Kâbe Devrimi(Kâbe Baskının İç Yüzü)*, 90; Büyükkara, *Geçmişten Günümüze Kabe'nin İşgali*, 146.

kullanılan “saadetli majesteleri” unvanı bırakılarak “Hadim’ül Harameyn” unvanının kullanılması uygun görülmüştür. Alınan bu tedbirlerle toplumdan gelecek olan tepkilerin azaltılması hedeflenmiş ve halkın öze dönüş isteklerini hafifletmeye çalışmışlardır.⁴³⁴

Harem baskınından sonraki süreçte Vehhâbîlik, Suûdi Seleîfilik(Vehhâbîlik) ve Cihadî Selefilik(Vehhâbîlik) olmak üzere iki kola ayrılmıştır. Suûdi Selefilik (Vehhâbîlik), 1744 yılında Muhammed b. Abdülvehhâb ile Muhammed b. Suûd arasında gerçekleşmiş olan Dir‘iye İttifakı olarak tarihte yerini alan ve günümüze kadar devam eden, Suûdi rejiminin de desteklediği koldur. Cihadî Selefilik(Vehhâbîlik), ise 1930 yılında İhvan teşkilatının kaldırılmasıyla Vehhâbîliğin militer yapısını kaybetmesinden dolayı 1970-80’li yıllarda cihadı savunan Vehhabî âlimler tarafından ortaya çıkarılan koldur. Bir nevi İhvan teşkilatının yeni dönemdeki savunucuları olarak nitelendirilebilir. Bu bağlamda günümüzde Vehhâbîliğin durumunun daha net anlaşılması adına özellikle Vehhâbîliğe atfedilen cihatçı radikal örgütlerin düşünce yapılarının anlaşılması için Vehhâbîliğin bu iki kolu açıklanmaya çalışılacaktır.

3.2. Suûdi Selefilik (Vehhâbîlik)

Vehhâbîliğin ilk dönemlerinden itibaren günümüzü kapsayacak şekilde önceki bölümlerde anlattığımız şekliyle bir sistemi benimseyen günümüzde de Suûdi Arabistan’da kurulu olan düzeni teşkil eden yapıdır. Suûd ailesinin yönetimi ve siyasî işleri üstlendiği daha çok Abdülvehhâb ailesinin ve Vehhâbî ulemanın da dinî işleyişi kontrol ettiği bu sistemde günümüzde Vehhâbî ulemanın yönetimdeki etkisinin azaldığı görülmekle beraber bu iki yapı birbirinden ayrılmaz bir parça haline gelmiştir. Suûdi Arabistan’da Vehhâbîlik bir devlet politikası halinde varlığını devam ettirmektedir.

Suûdi Vehhâbîlikte 1930’lu yıllardan sonra İhvanın tasfiye edilmesiyle cihadî-aksiyoner yapıdan uzaklaşmıştır. Önceliği cihada ve aksiyona değil namaz, oruç, hac, sakal, nikâh gibi itikadî konulara vermişlerdir. Hatta meşru bir imamın yani devlet başkanlarının yürütmediği gerekçesiyle Filistin, Keşmir, Çeçenistan gibi

---

⁴³⁴ Nazih Ayubi, *Arap Dünyasında Din ve Siyaset*, çev. Yavuz Alogan (İstanbul: Cep Kitapları, 1993), 121; Büyükkara, *Geçmişten Günümüze Kabe’nin İşgali*, 149-150.

ülkelerdeki savaşlara soğuk bakmışlardır.⁴³⁵Suûdi Vehhâbîliğin kendine görev addettiği husus insanları şirkten uzaklaştırıp tevhide davet etmektir.

Bu alanda en çok çalışma yapan kurumların bazıları Hey'etu Kibari'l-Ulema, Rabıtatü'l-Âlemi'l-İslâmî, İdaretü'l-Buhûs'dur. Bununla beraber bu alanda en çok tanınan isimler ise Abdülaziz b. Bâz, Nâsiruddın el-Elbânî, Muhammed b. Salih b. el-Useymin, Abdülaziz Âlu'ş-Şeyh, Salih b. el-Fevzân, el-Medhalî, Mukbil el-Vadî'î, Ubeyd el-Cabirî gibi Vehhâbî âlimlerdir.⁴³⁶

Suûdi Arabistan'ın dışında da Suûdi-Vehhâbîlikten etkilenmiş ve Suûdi lerin desteğini arkasına almış birçok kişi ve kuruluşlar bulunmaktadır. Vehhâbîlik, düşüncesini bilhassa basın-yayın ve özellikle günümüzde internet vasıtasıyla yaymak, ders grupları oluşturarak insanlara ulaşıp onları bilinçlendirmek ve bid'atları ortadan kaldırmak amacıyla davet çalışmaları yürütmektedirler. Bu çalışmalar yapılırken de Suûdi ler tarafından büyük bir maddî destek görmektedirler. 1906 yılında Hindistan'da kurulan ve Pakistan'da da kolu olan Ehl-i Hadis Cemaati, Mısır'da 1926 yılında kurulan Cemaatü Ensari's-Sünneti'l-Muhammediyye, Kanada'da faaliyet gösteren TROID (The Reign of the İslâmîc Da'wa) gibi grup ve kuruluşlar Suûdi 'ler tarafından Suûdi Vehhâbîliğin yayılması için desteklenen gruplardan bazılarıdır.⁴³⁷

3.3. Cihadî Selefilik(Vehhâbîlik)

Cihadî Selefilik ise daha önce de bahsedildiği gibi İhvanın tasfiyesiyle kaybedilen cihadî-aksiyoner düşüncenin bir nevi 1970'li yıllardan itibaren tekrar vücut bulmuş hali olarak açıklanabilir. Cihadî Selefilik, Suûdi Devleti'nin kurulduktan sonra cihat faaliyetlerine ara vermesi, İhvanın tasfiyesiyle birçok değişime imza atılması, Vehhâbî prensiplerinden uzaklaşmaları ve özellikle petrol bulunduktan sonra aşırı giden davranışlar ve israflar karşısında Vehhâbî âlimler tarafından ortaya çıkmıştır.

1979 yılında meydana gelen Cuheymân el-Uteybî ve cemaatinin Mescid-i Haram baskını cihadî selefliğin ilk örneğidir. El- Kâide ve Işid gibi örgütler bu düşüncenin birer yansımaları olarak günümüzde karşımıza çıkmaktadır. Bu yıldan sonra "şuyuhu'ssahve" (uyaniş âlimleri) ismiyle Suûd yönetime karşı birçok ulema ortaya

⁴³⁵ Mehmet Ali Büyükkara, "Günümüzde Selefilik ve İslami Hareketlere Olan Etkisi" (Tarihte ve Günümüzde Selefilik Milletlerarası Tartışmalı İlmî Toplantı, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2014), 492-493.

⁴³⁶ Mehmet Ali Büyükkara, "11 Eylül'le Derinleşen Ayrılık: Suudi Selefiyye ve Cihadî Selefiyye", *İslami Araştırmalar Dergisi* 7/20 (2004), 224-225.

⁴³⁷ Büyükkara, "Günümüzde Selefilik ve İslami Hareketlere Olan Etkisi", 490-500.

çıkıştır. Bu âlimler silahlı cihadı savunmuşlar ve bu amaçla birçok talebe yetiştirmişlerdir. Selman el-Avde ve Sefer el-Havâlî bu yeni kuşağın meşhur simalarındandır.⁴³⁸ Selman el-Avde ve Sefer el-Havâlî bu tarz düşüncelerinden ve rejime muhalif şekilde hareket etmelerinden dolayı 1994-1999 arasında Suûdi'ler tarafından hapse atılmıştır.⁴³⁹

3.3.1. Cihadî Selefiliğin(Vehhâbîliğin) Karakteristik Özellikleri ve Temel Prensipleri

Cihadî Selefiliğin(Vehhâbîliğin) fikri alt yapısının Vehhâbîliğin ilk ortaya çıktığı dönemlerle birebir aynı olmasa da o dönemde ki düşüncelerin bir tezahürü olduğu da inkâr edilemez. Selefiliği Suûdi ve Cihadî Seflik görüşleriyle iki kola ayıran Suûdi-Vehhâbîler, Cihadî Seffilerin kendileriyle aynı görüşlere sahip olmadıklarını iddia etseler de İbn Suûd tarafından kurulan İhvan teşkilatı Cihadî Selefiliğin bir yansıması olarak yorumlanabilir. Cihadî Selefiliğin ve cihatçı radikal örgütlerin genel karakteristik özelliklerine bakıldığı zaman İhvan teşkilatının karakteristik özelliklerinden bir farkı yoktur. Cihadî Selefiliğin öne çıkan bazı karakteristik özellikleri olan Cihat ve hicret, el-Vela ve'l-Bera, tekfir tutumları, bid'atlara karşı tutumları İhvan teşkilatının özellikleriyle neredeyse tamamen örtüşmektedir. Bu bağlamda Cihadî Seffilerin genel karakteristik özelliklerinin açıklanması Vehhâbîlikle olan bağlarının fark ortaya konulması önem arz etmektedir.

3.3.1.1.Tevhid ve Şeriat Bağlamında Demokrasi

Tevhid ve şeriat birbirini tamamlayan ve birbirinden ayrılmaz bir bütündür. İnsanlar evvela Tevhid'i kalplerine tastamam yerleştirecek, ardından da şeriatın hükümlerini uygulayacaktır. Kişi evvela Rabbini tanıyacaktır. Zira kişiden Rabbini tanımadan şeriatın ferî meselelerini talep etmek abes bir durumdur. Şeriatın hükümlerinin uygulanması ancak tevhidin kalplere yerleşmesiyle mümkündür.⁴⁴⁰

Cihadî Selefiliğin öncü isimlerinden Abdullah Azzam, kulluğun ilk şartını Allah'ın şeriatını, Allah'ın hüküm ve kanunlarını anayasa olarak kabul etmeye bağlamıştır. Ona göre insanlığın içinde bulunduğu bu kaotik durumun tek reçetesi Allah'ın kanunlarını yeryüzünde hâkim kılmaktır. Allah'ın dinîni emir ve yasaklar yönünden nasıl farz ibadetler temsil ediyorsa, akaid yönünden de Allah'ın şeriatı ve kanunları

⁴³⁸ Sahve hakkında detaylı bilgi için bk. İsmail Akdoğan - Rıdvan Kalaycı, "Suudi Arabistan'da İhyacı Hareketler Olarak Sahve ve Vehhâbîlik", *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi* 1/1 (2014), 155-184.

⁴³⁹ Büyükkara, "11 Eylül'le Derinleşen Ayrılık: Suûdi Selefîyye ve Cihadî Selefîyye", 212.

⁴⁴⁰ Abdullah Azzam, "İslam Akidesi", (PDF:ts.), 5,18.

temsil etmektedir. Bu durumlar birbirinden ayrılmaz nitelikte birbirini tamamlarken aynı zamanda tevhidin de bir gereğidir. Hz. Peygamber ile birlikte indirilen bu şeriat ile son halini alan İslâm dinî, menşei beşeri olan hiçbir ideolojik sistemle uyuşamaz. Kim Allah'ın şeriatını anayasa olarak kabul etmezse iman dairesi içinde değildir. Azzam bu düşüncesini “*Hayır, Rabbine and olsun ki aralarında çıkan anlaşmazlık hususunda seni hakem kılıp sonra da verdiği hükümden içlerinde hiçbir sıkıntı duymaksızın (onu) tam manasıyla kabullenmedikçe iman etmiş olmazlar.*”⁴⁴¹ ayetiyle desteklemektedir.⁴⁴²

Bu bağlam da cihadî düşünce yapısına sahip Vehhâbîlerin tâğüt kavramını sıklıkla kullandığı görülmektedir. Allah dışında ibadet edilen ve tabi olunan, Allah'a ve Peygamberine itaate aykırı konularda kendisine itaat edilen, Allah'ın emirlerine karşı ve ona alternatif hükümler icat eden her varlık, onlar tarafından tâğüt olarak nitelendirilmiştir.⁴⁴³ Allah'ın indirdiğinden başkasıyla hükmedenler ve Allah'ın hükümlerini değiştiren zalim yöneticiler de bu tâğütlerin başında gelmektedir.⁴⁴⁴

“*(Yahudiler) Allah'ı bırakıp bilginlerini (hahamlarını); (Hiristiyanlar) da rahiplerini ve Meryem oğlu Mesîh'i (İsa'yı) rabler edindiler. Hâlbuki onlara ancak tek ilâha kulluk etmeleri emrolundu. O'ndan başka tanrı yoktur. O, bunların ortak koştuqları şeylerden uzaktır.*”⁴⁴⁵, “*...Hüküm vermek ancak Allah'a aittir; kendisinden başkasına değil...*”⁴⁴⁶ Azzam bu vb. ayetleri de delil göstererek herhangi bir insanın kelamına rıza göstererek müracaatta bulunmanın kişiyi İslâm'dan çıkaracağını söylemiştir. Aynı şekilde Allah'ın kelamının terk edilmesine razı olan, başka sistemleri de hâkim(anayasa) olarak kabul eden veyahut beşer kelamını ve sistemlerini ve Kur'an ve sünnetten üstün gören kimsenin iman ile alakası olmadığını belirterek bu durumu küfür olarak kabul etmiştir.⁴⁴⁷ Yani Allah ve Resul'ünün hakem olmadığı herşey tâğutu hakem olarak kabul etmektir ve tâğuta iman etmek demektir. Tâğuta iman ise küfürdür. Bir kimse tâğutu inkâr etmediği sürece Allah'a iman etmiş sayılmamaktadır.⁴⁴⁸

---

⁴⁴¹ en-Nisâ 4/65.

⁴⁴² Azzam, “İslam Akidesi”, 39-40.

⁴⁴³ Azzam, “İslam Akidesi”, 43.

⁴⁴⁴ Abdullah Azzam, *Tahavî Akidesi Şerhi*, çev. Birol Özden (İstanbul: Küresel Kitap, 2016), 105.

⁴⁴⁵ et-Tevbe 9/31.

⁴⁴⁶ Yûsuf 12/40.

⁴⁴⁷ Azzam, “İslam Akidesi”, 44-45.

⁴⁴⁸ Azzam, “İslam Akidesi”, 46; Azzam, *Tahavî Akidesi Şerhi*, 106.

Bu bağlamda Allah'ın hükmü ve şeriatı ile hükmetmeyen her türlü beşeri sistem birer tâğüt hükmündedir. Bu beşeri sistemlere ve kanunlara rıza göstermek ise kişiyi dinden çıkaracak bir eylemdir. Bu kanunlara rıza gösteren, ikrah olmaksızın bu kanunlara müracaat eden, bu kanunların yapımında veya yürürlüğe sokulmasında kendi rızası ile emeği olan “*Hayır, Rabbine andolsun ki aralarında çıkan anlaşmazlık hususunda seni hakem kılıp sonra da verdiği hükümden içlerinde hiçbir sıkıntı duymaksızın (onu) tam manasıyla kabullenmedikçe iman etmiş olmazlar.*”⁴⁴⁹ ayeti gereğince iman dairesinden çıkmıştır. Aynı şekilde herhangi bir dava da kişi Müslümanların vermiş olduğu hükme razı olmayıp küfür sisteminin mahkemesini talep etse küfre razı olduğu için kâfir olur.⁴⁵⁰

Radikal Selefi-Vehhâbi zihniyetine sahip kimselere göre Allah'ın kanunları dışında oluşturulan her türlü sistem tevhide aykırıdır, tâğuttur ve kişiyi küfre götürür. Onlara göre günümüzde dünya genelinde kabul gören bu yüzden meşhur olan demokrasi sistemi de aynı şekilde tevhid ilkesine aykırıdır. Türkiye’de bu düşünce yapısını benimseyen ve bu bağlamda çalışmalar yapan Ebu Hanzala lakaplı Halis Bayuncuk, demokratik seçimlere katılarak oy verilmesini, Allah'ın kanunlarının değiştirilmesi, yenilenmesi ve hükmünün iptal edilmesi yetkisini partilere ve şahıslara vermek olarak nitelendirmiştir. Dolayısıyla oy veren insanların Allah dışında ibadet ettikleri Rabler edindiklerini iddia ederek şirk halinde olduklarını belirtmiştir. Öte yandan oy vermenin âlimlerin çoğuna göre⁴⁵¹ küfrü gerektiren bir fiil olduğunu belirten Ebu Hanzala bu insanların tekfir edilmeden önce demokratik ve parlamenter sisteminin tevhide aykırı olduğunun anlatılması gerektiğini buna rağmen kişiler oy kullanmaya devam eder ve parlamenter sistemi desteklerlerse tekfir edilmesi gerektiğini belirtmiştir.⁴⁵²

Söz konusu zihniyetin temsilcilerinden bir başkası olan Ebu Muhammed el-Makdisi ise demokrasiyi ayrı bir din olarak tanımlamakta ve yasama yetkisinin idarecilerde ve

---

⁴⁴⁹ en-Nisâ 4/65.

⁴⁵⁰ Azzam, “İslam Akidesi”, 47.

⁴⁵¹ Ebu Hanzala bura da âlimlerin çoğuna göre demiş ancak herhangi bir âlim veya âlimler isminden bahsetmemiştir. Ancak sahip olduğu düşünce yapısı da göz önüne alırsa çoğunlukla Vehhâbi âlimlerin verdiği fetvalardan ve görüşlerden beslenmiştir. Zira bu konu hakkında Abdulaziz Bin Baz, Abdurrezzak Afifi, Abdullah Bin Ğudeyyan, Abdullah Bin Quud’un verdikleri fetvalarda aynı düzlemdedir. Daimi Konsey Fetvaları, 406–407/23, Daimi Konsey Fetvaları, 373/1. Detaylı bilgi için bk. https://d1.islamhouse.com/data/tr/ih_fatawa/single2/tk_islam_qa_107166.pdf

⁴⁵² Ebu Hanzala, *Tüm Rasûllerin Ortak Daveti* (İstanbul: Furkan Basım ve Yayınevi, 2013), 32; Ebu Hanzala, *Güncel İtikat Meseleleri* (İstanbul: Furkan Basım ve Yayınevi, 2013), 146.

mecliste olan her türlü sistemin küfür olduğunu belirtmektedir.⁴⁵³ Bu fikri alt yapıya sahip olan kimselerin ve örgütlerin konunun din ile alakalı olup olmadığına bakmaksızın topyekûn bir reddediş ve karşı çıkma eğilimleri vardır. Bu konuya örnek olabilecek bir olay Boko Haram üyelerinin 2009 yılında motosiklet kaskı takma kanununa uymak istemeleridir. Olayın devamında Boko Haram daha da radikalleşen bir örgüte dönüşmüş ve birçok canlı bombalı intihar saldırılarında bulunmuştur.⁴⁵⁴ Dolayısıyla bu tarzda radikal bir Vehhâbî geleneğine sahip olan kimseler ve örgütler karşılarındakiler Müslüman dahi olsa çok rahat bir şekilde küfürle itham edebilmektedir. Bununla beraber bu Müslümanları müşrik olmak gibi çok ağır bir iddia ile itham etmektedirler.

Bu ekolün anlayışına göre şeriat ile yönetilmeyen demokratik ve laik ülkeler de devletin kurumları “tağutların modern mabedleri” olarak isimlendirilmektedir. Bu bağlamda ülkemizde bu ekole mensup insanlar tarafından en büyük eleştiriye maruz kalan kurumların başında “Diyanet İşleri Başkanlığı” ve “Milli Eğitim Bakanlığı” gelmektedir.

Bu düşünce yapısına göre şeriatla yönetilmeyen ülkelerde ki camiler tağutun modern bir mabedi olup müslümanların mescidi olarak kabul edilmemektedir. Bu haliyle Hz. Peygamber’in döneminde münafıklar tarafından inşa edilen “Mescid-i Dırar’a” benzetilmektedir. Mescid-i Dırar’ı ise sadece “zarar mescidi” olarak değil aynı zamanda “küfür, müminlerin arasına ayrılık sokma ve Allah ve Resul’üne karşı savaşmış olan adamı bekleyenler mescidi” olarak tanımlamaktadırlar. Bu bağlamda camilerde görev yapan imamları ise laik sisteme bağlılık yemini etmiş memurlar olarak vasıflandırmışlardır. Camilerin ve imamların görevinin laik ve demokratik sistemi korumak olduğunu iddia ederek: “İmamlar, üzerinde oturdukları otantik ahşap kaplamalı kürsülerden insanlara “düzeni koruyun, birlik ve beraberlik, hepimiz kardeşiz, hoşgörü, eşitlik vb.” konularda vaazlar vererek hançerelerini yırtarcasına bangır bangır bağıryorlar.”⁴⁵⁵ şeklinde ağır ithamlarda bulunmuşlardır.

---

⁴⁵³ Ebu Muhammed el-Makdisi, “Demokrasi Bir Dindir”, (PDF:ts.), 24-25.

⁴⁵⁴ Daniel Egiegba Agbıboa, “Boko Haram ve Küresel Cihat: Cihat Bitti Sanma! Daha Yeni Başladı!”, çev. Kenan Mermer, *Günümüz Selefiligi Tasfiyeci, Siyasi ve Cihatçı Eğilimler*, ed. Muammer İskenderoğlu (Ankara: Otto Yayın, 2017), 41.

⁴⁵⁵ Abdullah Z. Atabey, *İbrahimî Genç* (İstanbul: Furkan Yayınları, 2012), 88.

Millî Eğitim Bakanlığı ise “neo-putperestliğe kan pompalama merkezleri” nitelendirilmiştir.⁴⁵⁶ Milli Eğitim Bakanlığı’na bağlı okullarda verilen din dersleri hakkında: “Bu okullarda verilen din eğitiminin amacı dine hizmet etmek değil, aksine Laik eğitim sisteminin kendi hedefleri doğrultusunda nesil yetiştirirken halkta şişkinlik yapan “Laiklik, dinsizliktir” algısını yok etmek içindir.”⁴⁵⁷ ifadelerini kullanmışlardır. Aynı şekilde okullarda kutlanan bayramlar hakkında ise: “Tağutları övmek olarak görüp, tağutların İslâm dinine zarar vermek adına yaptıkları eylemlerin etkinlikler çerçevesinde bayram olarak kutlanması ve put ve şirk bayramları”⁴⁵⁸ şeklinde tanımlamışlardır.

Bu bağlamda bu düşünce yapısına sahip insanlar şeriatla yönetilmeyen ülkelerde camilere ve okullara gitmeyi ve çocuklarının buralarda eğitim almasını muvahhitler olarak nitelendirdikleri kimselerin buralarda bulunamayacağını belirtmişlerdir.⁴⁵⁹ Bunun bir tezahürü olarak da kendi mescid ve medreselerini inşa edip eğitim ve din hizmetlerini buralarda vermektedirler.

3.3.1.2.Cihat ve Hicret

Cihat ve hicret kavramları Vehhâbîleri geçmişten günümüze -özellikle çağımızda cihatçı radikal örgütleri- motive eden en önemli unsurlardır. Daha önce de ifade ettiğimizi gibi Suûdi Arabistan Krallığı’nın kurulmasında İbn Suûd’un en büyük askeri gücü olan İhvan Teşkilatı da hicret ve cihat algısı üzerine inşa edilmiş bir gruptur.

Cihadî Selefi-Vehhâbî örgütler hicret ve cihat noktasında referans olarak İbn Teymiyye’nin görüşlerini dikkate almış görünürler. Özellikle cihat hususunda İbn Teymiyye’nin Moğollarla savaşılması için vermiş olduğu Mardin ve Tatar fetvaları bu grupların en önemli dayanağı olmuştur. Günümüzde de cihatçı radikal örgütlerin gerçekleştirdikleri eylemlerin meşruiyetini dayandırdıkları en önemli isim bu yüzden İbn Teymiyye olmuştur.⁴⁶⁰

İbn Teymiyye küfür diyarında dinin emirlerinin yerine getirilemediği yerlerde kalmanın câiz olmadığını belirtmiştir. Bu durumun delili ise Mekke fethedilmeden önce hacca ve umreye giden muhacirler hakkında Peygamber’in “*Muhacirlerin hac*

⁴⁵⁶ Ebu Hanzala vd., *Tağutlara Kulluğun Modern Mabedleri* (İstanbul: Furkan Basım ve Yayınevi, 2013), 89.

⁴⁵⁷ Ebu Hanzala vd., *Tağutlara Kulluğun Modern Mabedleri*, 94.

⁴⁵⁸ Ebu Hanzala vd., *Tağutlara Kulluğun Modern Mabedleri*, 21,27.

⁴⁵⁹ Ebu Hanzala vd., *Tağutlara Kulluğun Modern Mabedleri*, 30.

⁴⁶⁰ Büyükkara, *Çağdaş İslami Akımlar*, 60.

işlerini bitirdikten sonra Mekke’de kalabilecekleri süre üç gündür.”⁴⁶¹ hadisidir. Bu hadise göre Peygamber muhacirlere, hac ve umre ile alakalı işlerinin bitiminden itibaren Mekke’de üç gün kalmaları için müsaade etmiştir. Bu durum ise küfür diyarlarında kalmanın câiz olmadığına bir delilidir. Aynı şekilde hicretin önemi hakkında Sa’d b. Ebi Vakkas Veda Haccı sırasında hastalanıp ve Mekke’de ölmekten korkunca Peygamber’e “*Ey Allah’ın Resulü, hicretimden geri mi kalacağım?...*”⁴⁶² hadisin devamında Peygamber Sa’d’ın orada ölmeyeceğini söylemiştir. Bu ve benzeri verilerden hareketle İbn Teymiyye küfür diyarından İslâm diyarına hicretin vacip olduğunu belirtmiştir.⁴⁶³ Çağdaş Selefi-Vehhâbî çizgisinden gidenler de İbn Teymiyye’nin bu görüşünü benimsemiş ve buldukları yerlerde dinî emirlerini yerine getiremeyenlerin hicret etmelerinin vacip olduğunu belirtmişlerdir.⁴⁶⁴

Bu yaklaşıma göre hicret cihat için olmazsa olmaz bir kaidedir ve cihat için bir ön hazırlıktır. Onların bu anlayışlarının temel dayanağı olarak Allah, Hz. Peygamber’i ilk olarak insanları dine davet için göndermiş ve bu hususta savaşmaya izin vermemiştir. Ne zaman ki Hz. Peygamber Medine’ye hicret etmiş “*Kendileriyle savaşılana (müminlere), zulme uğramış olmaları sebebiyle, (savaş konusunda) izin verildi. Şüphesiz ki Allah, onlara yardıma mutlak surette kadirdir. Onlar, başka değil, sırf “Rabbimiz Allah’tır” dedikleri için haksız yere yurtlarından çıkarılmış kimselerdir...*”⁴⁶⁵ ayetiyle Müslümanlara cihat için izin verilmiştir.⁴⁶⁶ Benzerliği açısından İbn Suûd döneminde hicrelerin kurulması ve insanların bu hicrelere hicret etmesini sağladıktan sonra cihata başlanması aynı mantığın bir ürünüdür. Cihatçı radikal örgütlerden birisi olan İŞİD Halifeliklerini ilan ettikten sonra İslâm Devleti olduklarından ötürü Nisâ suresinin yetmiş yedi ⁴⁶⁷ ve doksan yedinci⁴⁶⁸ ayetlerini

⁴⁶¹ Müslim, “Hac”, 81.

⁴⁶² Buhârî, “Ferâiz”, 6.

⁴⁶³ İbn Teymiyye, *Mecmû’u’l-Fetâvâ*, 18/281.

⁴⁶⁴ Abdülkadir bin Abdülaziz, *Ehl-i Sünnet’in Menheci ve Cihadın Esasları* (İstanbul: Furkan Basım ve Yayınevi, ts.), 128.

⁴⁶⁵ el-Hac 22/39-40.

⁴⁶⁶ Ebü’l-Abbâs Takiyyüddîn Ahmed İbn Teymiyye, *es-Siyâsetuş-Şer’iyye* (b.y.: y.y., 1418), 96.

⁴⁶⁷ Kendilerine, ellerinizi savaştan çekin, namazı kılın ve zekâtı verin, denilen kimseleri görmedin mi? Sonra onlara savaş farz kılınca, içlerinden bir gurup hemen Allah’tan korkar gibi, hatta daha fazla bir korku ile insanlardan korkmaya başladılar da “Rabbimiz! Savaşı bize niçin yazdın! Bizi yakın bir süreye kadar ertelesen (daha bir müddet savaşı farz kılmasan) olmaz mıydı?” dediler. Onlara de ki: “Dünya menfaati önemsizdir, Allah’tan korkanlar için ahiret daha hayırlıdır ve size kıl payı kadar haksızlık edilmez.” en-Nisâ 4/77.

⁴⁶⁸ Kendilerine yazık eden kimselere melekler, canlarını alırken: “Ne işde idiniz!” dediler. Bunlar: “Biz yeryüzünde çaresizdik” diye cevap verdiler. Melekler de: “Allah’ın yeri geniş değil miydi? Hicret etseydiniz ya!” dediler. İşte onların barınağı cehennemdir; orası ne kötü bir gidiş yeridir. en-Nisâ 4/97.

delil göstererek İslâm yurdu olan kendi topraklarına hicret edip devletlerine biat edilmesini ve akabinde cihada katılmayı farz olarak açıklamışlardır.⁴⁶⁹

Bu bağlamda hicret gerçekleşikten sonra artık cihat için hiçbir engel kalmamaktadır. Radikal cihadî Vehhâbîler ve bu zihniyetin dışı vurumu olan bütün örgütlere cihat konusunda yine İbn Teymiyye referans olmuştur. İbn Teymiyye cihadı iyiliği emretmek kötülükten sakındırmaktır. İyiliği emredip kötülükten sakındırmak ise her Müslümana farzdır. Nitekim Peygamber’de “*Sizden kim bir kötülük görürse, eliyle düzeltsin, buna gücü yetmezse diliyle düzeltsin, buna da gücü yetmezse kalbiyle buğz etsin, bu ise imanın en zayıf derecesidir.*”⁴⁷⁰ hadisinde herkesin gücü nispetinde bunu yerine getirmesini emretmiştir. İbn Teymiyye’ye göre cihat iyiliği emretmek ve kötülükten sakındırmanın tamamını kapsamaktadır. İyiliği emretmekle kötülükten sakındırmanın cihatla tamamlanması bize emredilen en büyük iyiliktir.⁴⁷¹ Bu bağlamda cihat “*Hoşunuza gitmediği halde savaş size farz kılındı. Sizin için daha hayırlı olduğu halde bir şeyi sevmemeniz mümkündür. Sizin için daha kötü olduğu halde bir şeyi sevmeniz de mümkündür. Allah bilir, siz bilmezsiniz.*”⁴⁷² ayeti uyarınca farz kılınmıştır.⁴⁷³

Azzam’a göre cihat İslâm dinînin dünyaya yayılmasına set çeken bütün engellerin ortadan kaldırılmasıdır. Cihat, İslâm’ın yayılması, insanların küfürden kurtarılması ve dünyanın karanlığından ahiretin aydınlığına ulaştırılması için meşru kılınmıştır. Bu sebeple savaşmak ve öldürmek Müslümanlar için şer’i bir ihtiyaçtır. Çünkü Müslümanlar tevhid sancağını taşımakta ve bu sancağı bütün sancakların üzerinde dalgalandırma emrine muhataptırlar.⁴⁷⁴ Cihat Tevhidi gerçekleştirme yoludur ve müslümanların üzerine farzdır.⁴⁷⁵ Cihat Medenî surelerde yüceltilmiş, cihadı terk edenler yerilmiş ve cihadın terk edilmesi bir kalp hastalığı ve münafıklık olarak nitelendirilmiştir. Hatta cihat Müslümanın yapmış olduğu en efdal ibadet olarak nitelendirilmiştir. Cihat ulemanın ittifakıyla hacdan, umreden, nafilâ namaz ve nafilâ

---

⁴⁶⁹ Mehmet Ali Büyükkara, “Hariciliğin Modern Bir Görüntüsü Olarak Tekfircilik”, *İç Tehdit ve Riskler Işığında İslam Dünyasının Geleceği*, (2016), 26.

⁴⁷⁰ Müslim, İman 78.

⁴⁷¹ İbn Teymiyye, *Mecmû’u’l-Fetâvâ - İbn Teymiyye*, 28/126.

⁴⁷² el-Bakara 2/216.

⁴⁷³ İbn Teymiyye, *es-Siyâsetuş-Şer’iyye*, 96.

⁴⁷⁴ Abdullah Azzam, *Cihad Adab ve Ahkâmı*, çev. Mustafa Özel-Yücel Şimşek (İstanbul: Ravza Yayınları, 1992), 53.

⁴⁷⁵ Abdülaziz, *Ehl-i Sünnet’in Menheci ve Cihadın Esasları*, 92,106-115,150.

oruçtan daha faziletli kılınmıştır.⁴⁷⁶Küresel cihat ideolojisinin en önemli isimlerinden birisi olan Azzam ve cihadî Vehhâbilerde İbn Teymiyye'nin bu görüşünü benimsemiş hatta cihadın namaz gibi oruç gibi farz-ı ayn olduğunu, nafil namaz ve nafil oruçtan daha faziletli olduğunu ifade etmişlerdir.⁴⁷⁷

Eserlerinin birçoğunda cihat konusuna ve önemine değinen Azzam, kadının mahremiyle birlikte kocasından, kölenin efendisinden, delikanlının babasından izin almadan cihada katılabileceğini belirtmiştir. Bir Emirü'l Mü'minin bulunsa bile savunma yapmak için onun iznini almaya dahi gerek yoktur.⁴⁷⁸

Cihat kavramı her dönemde cihadî selefi-vehhâbî zihniyetin ve bu zihniyet etrafında örgütlenen grupların en büyük motivasyon kaynağı olmuştur. Cihat, şehadet ve sonunda cennet fikri alt yapısı ile örgüt üyelerinin savaşma isteği hep diri tutulmuştur. Enfâl suresi otuz dokuzuncu⁴⁷⁹ ayeti gereğince cihatın vucubiyeti şartlar sağlanana dek devam edecektir.⁴⁸⁰ Hicret ve cihat kavramı hakkında verilen bilgilerden sonra günümüz de en çok tartışmalara konu olan ve cihatçı radikal örgütlerin gerçekleştirmiş olduğu istişhadi eylemler yani intihar eylemleri hakkında bilgi verilmesi günümüzde cihat kavramının nasıl değişikliğe uğradığının farkına varılması adına önem arz etmektedir.

3.3.1.3.İstişhad (İntihar) Eylemleri

Radikal cihatçı örgütlerin çoğunlukla kullandığı bir yöntem olan istişhad yani şehitlik eylemleri için birçok tanım kullanılmıştır. İntihar eylemleri: *“bütün sosyal katmanlardan gelebilen, dinin ideolojik yorumunda dayalı meşrulaştırma anlatılarından gücünü alan, bir örgütsel yapının desteğine dayanarak askeri veya sivil hedefler kullanılarak işgal, baskı ve zulüm kavramlarıyla düşmana karşı kendi yok oluşunu kendi eliyle şiddete dönüştürerek varlık mesajı veren terör eylemidir.”*⁴⁸¹

İntihar eylemleri ilk olarak Güney Lübnan'da Hizbullah tarafından 1980'li yıllardan sonra uygulanmaya başlamıştır. 1994 yılından sonra Filistin'de yaygın bir şekilde kullanılmıştır. 2000'li yıllara gelindiğinde ise el-Kaide'nin en çok kullandığı eylem

⁴⁷⁶ İbn Teymiyye, *es-Siyâsetuş-Şer'iyye*, 96,98.

⁴⁷⁷ Abdullah Azzam, *Müslüman Halkın Cihadı*, çev. Osman Kara (İstanbul: Ravza Yayınları, 1991),5.

⁴⁷⁸ Azzam, *Müslüman Halkın Cihadı*, 32.

⁴⁷⁹ Fitne ortadan kalkıncaya ve din tamamen Allah'ın oluncaya kadar onlarla savaşın! el-Enfâl 8/39.

⁴⁸⁰ Abdülaziz, *Ehl-i Sünnet'in Menheci ve Cihadın Esasları*, 125.

⁴⁸¹ Halil Aydınalp, *İntihar Eylemleri Ekseninde Din ve Terör İlişkisi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Doktora Tezi, 2008), 16.

türü haline gelmiştir.⁴⁸² Küresel cihat ideolojisinin tüm dünyada varlığı hissettirmesi olarak kabul edilen 11 Eylül olayları ise intihar eylemlerinin en meşhurlarındandır. Özellikle 11 Eylül ile birlikte artık gerçekleştirilen bu eylemler neticesinde dünya kamuoyunda İslâm ile terör kavramı birlikte zikredilmeye başlamıştır.⁴⁸³ Hatta bu durum devamında Afganistan ve Irak'ın Amerika tarafından işgali için bir zemin hazırlamıştır.

Dünya kamuoyunda tek sebep dinî fanatizm olarak lanse edilse de intihar eylemlerini tek bir sebebe bağlamak doğru olmasa gerek. İntihar eylemlerinde motivasyon ve meşrulaştırma için dinî duygular ön plana çıkarılmıştır. Bunun dışında siyasî olarak işgal ve baskı, psikolojik olarak aşağılanma ve intikam duygusu, sosyal olarak kimlik ve uyum problemleri, ekonomik olarak temel ihtiyaçları karşılamada dahi sıkıntılar yaşanması, hukuki olarak kendine ait olanın yasal olmayan bir şekilde gasp edilmesi, stratejik olarak ise planlama kolaylığı ve taktik avantajlar sağlaması din dışında bu eylemlerin meşrulaştırma kaynaklarıdır.⁴⁸⁴

Bu bağlam da istişhad eylemlerinin dinî açıdan meşruluğu hususunda farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Bunlardan en radikal olanlarından birine göre; “eylemi gerçekleştiren kişinin kurtulma ihtimali varsa, kişi eylemini gerçekleştireceği zaman düşmana zarar verecek ve Müslümanlara da fayda sağlayacaksa bu eylem tipi câizdir.”⁴⁸⁵ Bu görüş ayet ve hadislerle delillendirilmiş ve eylemi gerçekleştiren kişinin Allah'ın izniyle şehit olduğu kabul edilmiştir.⁴⁸⁶ Bununla beraber bu eylemlerin câiz olabilmesinin cihat gayesiyle yapılması, düşmanın zarara uğratılması veya Müslümanlara fayda sağlaması, yönetici ve kumandanın emir ve bilgisi dâhilinde olması, düşmana galip gelmek için başka yolun olmaması, düşman tarafından öldürülmenin kaçınılmaz olması, savaş ilan eden kâfir devlete karşı yapılması, işgal

---

⁴⁸² Halil Aydınalp, “İntihar Eylemlerinde Dinin Anlamı ve Sınırları”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/37 (2009), 130.

⁴⁸³ Aytekin Yılmaz, “Küresel Dünya ve Terör: Küreselleşme ve Güvenlik: 11 Eylül Terör ve İslâm”, *Tezkire: Düşünce, Siyaset, Sosyal Bilim* 34 (2003), 78.

⁴⁸⁴ Aydınalp, “İntihar Eylemlerinde Dinin Anlamı ve Sınırları”, 145.

⁴⁸⁵ İbn Teymiyye, *Mecmû' u'l-Fetâvâ - İbn Teymiyye*, 28/540.

⁴⁸⁶ Müşrikler Uhud gününde peygamberi ablukaya aldılar. Hz. Peygamber'in yanında Ensar'dan yedi, Kureyş'ten de iki kişi vardı. Peygamber, “Bunları bizden kim uzaklaştırırsa o cennette benim arkadaşımıdır” dedi. Ensar'dan bir kişi şehit düşünceye kadar onlarla savaştı. Onlar tekrar peygamberi ablukaya aldılar. Peygamber, “Kim bunları bizden uzaklaştırırsa, o cennette benim arkadaşımıdır” dedi. Ve bu durum yedi ensarî şehit düşünceye kadar devam etti. Ve Hz. Peygamber, “Biz arkadaşlarımıza insafli davranmadık!” buyurdu. Müslim, “Cihad ve Siyer” 37; Ahmed b. Hanbel, *Müsnedü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, 21/443-444; “Allah müminlerden, mallarını ve canlarını, kendilerine (verilecek) cennet karşılığında satın almıştır. Çünkü onlar Allah yolunda savaşır, öldürürler, ölürler.” Et-Tevbe 9/111.

altındaki bölgelerde savunma gayesiyle yapılması, sivillerin öldürülmemesi, mülkiyete zarar verilmemesi gibi şartları vardır.⁴⁸⁷ Sonuç olarak günümüz de radikal örgütlerin kullanmış olduğu yöntem de sivil, kadın ve çocuk ayrımı yapılmaksızın eylemler gerçekleştirildiği için bu eylemler meşru değildir.⁴⁸⁸ Öte yandan Suûdî Selefi(Vehhâbî) çizgide yer alan Muhammed Nasruddin el-Elbani, Abdülaziz b. Baz, Muhammed Salih Useymin gibi meşhur ulema da intihar saldıranlarına cevaz vermeyenler arasındadır.⁴⁸⁹

Radikal cihadî örgütlerin 11 Eylül'den sonra küresel cihat mantığına bürünmesiyle eylemler artık tüm dünya geneline yayılmış ve bu eylemlerden kendileri gibi düşünmeyen Müslüman ülkeler de nasibini almıştır. Cihadî Vehhâbî-Selefi düşüncesine sahip kişiler ve örgütlere göre istişhad bir intihar eylemi değil, aksine şehitlik ameli olarak nitelendirilmekte ve karşılığında cennet ve Hz. Peygamber ile birlikte haşr olunma gibi büyük mükâfatların anahtarı olarak zikredilmektedir.⁴⁹⁰

Günümüzde bu eylem yöntemini en çok kullanan cihadî radikal örgütler IŞİD ve el-Kaide olsa da daha önce zikrettiğimiz gibi din dışı meşrulaştırma kaynaklarını kullanan PKK' da bu eylem tipini sıklıkla kullanan örgütler arasındadır. Sonuç olarak ise intihar eylemleri sadece dinî tabanlı meşrulaştırma yöntemini kullananların diğer motivasyon ve meşrulaştırma kaynaklarını kullanan bütün örgütlerin ortak ve en belirgin özellikleridir.

3.3.1.4.El-Vela ve'l-Bera

Bu ekolün anlayışına göre Allah sevgisi Tevhid'in aslıdır. Müslüman Allah'ı her şeyden çok sevmelidir. Daha sonra ise peygamber sevgisi gelir. İnanan bir kişi Allah'ı ve Hz. Peygamber'i her şeyden ve herkesten çok sevmek zorundadır.⁴⁹¹ Bu düşüncenin bir yansıması olan el-vela ve'l-bera akidesi ise Allah'ı ve Hz. Peygamber'i sevdikten sonra Allah'ın dostlarını sevmek ve O'nun düşmanlarına düşmanlık beslemektir. Her Müslümanın Tevhid ehline dostluk duyguları beslemesi

---

⁴⁸⁷ Detaylı bilgi için bk. Meral Sabun, *İslam Hukukunda İntihar Eylemleri* (Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2018), 85-110.

⁴⁸⁸ İbn Teymiyye, *Mecmû'û'l-Fetâvâ - İbn Teymiyye*, 28/354; İbn Teymiyye, *es-Siyâsetu's-Şer'iyye*, 100.

⁴⁸⁹ Abdülaziz İbn Baz vd., *Müslümanların Arasındaki Savaş Fitnesi ve İntihar Eylemleri*, çev. Abdurrahman Es-Sivasi (Kitap ve Sünnete Davet Yayınları, ts.), 35; Muhammed Nasuriddin el-Elbani, *İntihar Eylemleri ve Ayaklanmalar Hakkında*, çev. Abdurrahman Es-Sivasi (Kitap ve Sünnete Davet Yayınları, ts.), 19-20.

⁴⁹⁰ Aydınalp, "İntihar Eylemlerinde Dinin Anlamı ve Sınırları", 143.

⁴⁹¹ Ebu Hanzala, *Tüm Rasûllerin Ortak Daveti*, 104.

ve düşmanlarına düşmanlık duyguları beslemesi İslâm inancının esaslarındandır.⁴⁹² Söz konusu dinî anlayışın bu yaklaşımda delil olarak kullandıkları “*Ey iman edenler! Yahudileri ve Hıristiyanları dost edinmeyin. Zira onlar birbirinin dostudurlar (birbirinin tarafını tutarlar). İçinizden onları dost tutanlar, onlardandır. Şüphesiz Allah, zalimler topluluğuna yol göstermez.*”⁴⁹³, “*Ey iman edenler! Eğer benim yolumda savaşmak ve rızamı kazanmak için çıkmışsanız, benim de düşmanım, sizin de düşmanınız olanlara sevgi göstererek, gizli muhabbet besleyerek onları dost edinmeyin. Oysa onlar, size gelen gerçeği inkâr etmişlerdir. Rabbiniz Allah’a inandığınızdan dolayı Peygamber’i de sizi de yurdunuzdan çıkarıyorlar. Ben, sizin saklı tuttuğunuzu da, açığa vurduğunuzu da en iyi bilenim. Sizden kim bunu yaparsa (onları dost edinirse) doğru yoldan sapmış olur.*”⁴⁹⁴ ayetler uyarınca Allah başta Yahudi ve Hıristiyanlar olmak üzere bütün kafirleri dost edinmeyi haram kılmıştır.⁴⁹⁵ İbn Abdülvehhâb başta olmak üzere Selefi-Vehhâbi çizgisinde yürüyen isimlerin çoğu bu ayetleri delil göstererek kâfirleri dost edinmeyi kişiyi dinden çıkaran durumlar içerisinde açıklamışlardır.⁴⁹⁶ Hatta bu kişiler anne-babalar ve akrabalar olsa dahi haramdır. “*Ey iman edenler! Eğer küfrü imana tercih ediyorsa, babalarınızı ve kardeşlerinizi (bile) veli edinmeyin. Sizden kim onları dost edinirse, işte onlar zalimlerin kendileridir.*”⁴⁹⁷, “*Allah’a ve âhiret gününe iman eden hiçbir toplumun, Allah’a ve Rasûlü’ne karşı çıkanları sevip dost edindiklerini göremezsin; isterse onlar babaları, oğulları, kardeşleri yahut akrabaları olsun! ...*”⁴⁹⁸ ayetleri ise bu hususta delil olarak kullanılmıştır.⁴⁹⁹

Bu akide gereğince Müslüman sadece dost edinme açısından değil, giyim kuşamdan kâfirlerin diyarında yaşamaya, kâfirlerin takvimlerini kullanmaktan, kâfirlerin dillerini konuşmaya varıncaya kadar her alanda ve her hususta kâfirlere karşı muhalefet etmesi gerekmektedir. Müslüman dış görünüş itibarıyla bir kâfire benzeyemez. Müslümanın hicret etmeye gücü yettiği halde kâfirlerin diyarında oturamaz, tedavi olmak, ticaret yapmak, onlarına diyarına gitmeden elde edilmesi

⁴⁹² Salih el-Fevzan, “İslâm’da Velâ ve Berâ Mefhumu”, çev. Muhammed Şahin, (PDF:ts.), 3.

⁴⁹³ el-Mâide 5/51.

⁴⁹⁴ el-Mümtehine 60/1.

⁴⁹⁵ el-Fevzan, “İslâm’da Velâ ve Berâ Mefhumu”, 4.

⁴⁹⁶ İbn Abdülvehhâb, *Tevhid Risâleleri Külliyyâtı*, 216.

⁴⁹⁷ et-Tevbe 9/23.

⁴⁹⁸ el-Mücâdele 58/22.

⁴⁹⁹ el-Fevzan, “İslâm’da Velâ ve Berâ Mefhumu”, 5.

imkânsız olan bir ilim öğrenme amacı dışında kâfirlerin diyarında oturması haramdır. Kâfirlerin diyarına gitmek ancak tebliğ amacıyla câizdir.⁵⁰⁰

Makdisi; Müslümanların müşriklerden uzak durmak gerektiğini belirtmiştir. Ona göre kişinin sadece müşriklere kin ve öfke duyması tek başına yeterli değildir. Ona göre Müslüman duyduğu bu öfke ile beraber apaçık bir şekilde düşmanlıkta bulunması gerektiğini belirtir. Eğer düşmanlık ve kin açık bir şekilde gösterilmezse kişi üzerine düşen görevi yerine getirmemiş olarak kabul edilmektedir.⁵⁰¹ İbn Abdülvehhâb; ise “kâfilere karşı dostluk ve düşmanlık hususunda önce kişinin kendisinin kâfirlere karşı düşmanlığı öğrenmesi vaciptir.” demiştir. Bununla beraber “ailesine namazı ve abdesti öğrettiği gibi bu durumu da öğretmesi vaciptir. Hatta bu daha önemlidir.”⁵⁰²

Cihadî Vehhâbîler ile Suûdi Vehhâbîler arasında ortaya çıkan fikri çatışmaların temel sebebi cihat ve el-vela ve'l-bera akidesine dayanmaktadır. Aynı şekilde İbn Suûd ile İhvan teşkilatı arasında çıkan çatışmalar da aynı kaideler üzerinde meydana gelmiştir. Özellikle petrolün keşfi ile Suûdi Arabistan'ın batı devletleriyle olan mecburi ilişkileri el-vela ve'l-bera akidesi sebebiyle Vehhâbî-Suûdi yönetimini zora sokmuştur. Suûdi Arabistan, Kur'an ve sünnet öncülüğünde meşruiyetini sağladığı Vehhâbî ideoloji ve İslâm'ın merkezi ülkesi olma konumu ile İslâm ile hiçbir alakası olmayan batı devletleriyle gerçekleştirdiği iktisadi ittifakı uzlaştırma noktasında çıkmaz içinde kalmış ve bu ikilem arasında bir kriz yaşamıştır. Suûdi yönetimi el-vela ve'l-bera çıkmazından dinî kurumun sınırlarını çizerek onu siyasete daha bağlı bir hale dönüştürmek suretiyle kendi bünyesine katarak kurtulmuştur. İzlenilen bu yol neticesinde “Hey'etü'l Kibari'l-Ulema” gibi dinî kurumlar ortaya çıkmıştır.⁵⁰³ Bu bağlamda geçmişten günümüze Suûdi -Vehhâbîler yaptıklarını ve yapacaklarını bu kurumlar üzerinde meşrulaştırmaya çalışmışlardır. Bu durum ise Cihadî düşünce yapısına sahip Vehhâbîlerle ve radikal cihadî örgütlerle her dönemde Suûdi-Vehhâbîler arasında çatışmalar çıkmasına sebep olmuştur.

⁵⁰⁰ el-Fevzan, “İslâm'da Velâ ve Berâ Mefhumu”, 8-10.

⁵⁰¹ el-Makdisi, “Demokrasi Bir Dindir”, 28.

⁵⁰² Muhammed b. Abdilvehhâb b. Süleymân et-Temîmî en-Necdî, *er-Resâ'ilü's-Şahsiyye*, thk. Sâlih b. Fevzân b. Abdullâh el-Fevzân-Muhammed b. Sâlih el-Aylakî. (b.y.: y.y., ts.), 323.

⁵⁰³ Hişam b. Galib, *Arap Dünyasında Selefilik ve Selefi Hareketler*, ed. Beşir Musa Nafi vd., çev. Nurullah Çakmaktaş (İstanbul: Yaron Yayınları, 2016), 40-41.

3.3.1.5. Tekfir Yaklaşımı

Tekfir yaklaşımı radikal düşünce yapısına sahip grupların en çok kullandığı yöntemlerin başında gelir. Olumsuz bir izlenim veren ve çok sert bir söylem olan tekfir meselesi, haricilikle birlikte literatürdeki yerini almış ve günümüze kadar devam etmiştir. Hâlbuki Hz. Peygamber hayatının hiç döneminde her ne sebeple olursa olsun dinî tasdik eden birini tekfir etmemiştir. Dahası Medine döneminde varlıkları bilinen ve Kur'an'da azap edileceği bildirilen münafıklar⁵⁰⁴ dahi tekfir edilmemiştir.⁵⁰⁵ Hatta Hz. Peygamber müslümanların birbirini tekfir etmesiyle alakalı yasakları bulunmaktadır.⁵⁰⁶ Hal böyleyken müslümanların nasıl olmuş ve ne olmuş da birbirlerini tekfir eder hale gelmiştir sorusu akıllara gelmektedir. Hz. Peygamber'in *“Yahudiler yetmiş bir fırkaya ayrıldılar. Biri cennette, yetmiş cehennemdedir. Hıristiyanlar yetmiş iki fırkaya ayrıldılar. Yetmiş bir cehennemde, biri Cennettedir. Muhammed'in nefsi kudret elinde olan Allah'a yemin ederim ki, şüphesiz benim ümmetim de yetmiş üç fırkaya ayrılacaktır. Biri cennette, yetmiş ikisi cehennemde olacaktır. Denildi ki: Ey Allah'ın Resülü! Onlar kimlerdir? Peygamber : “Cemaat” dedi.”*⁵⁰⁷ hadisi tekfir probleminin doğuşunun merkezinde yer almaktadır. Her mezhep kendisini kurtuluşa eren fırka olarak addetmekte, meşruiyetini bir ideoloji ve taassupla savunarak kendi dışındaki mezhep, hizb ve toplulukları tekfir edecek bir dayanak bulmaktadır. Bu hadisi delil olarak kullanan her mezhep kendisini tek doğru olarak göstermeye çalışmış, diğer mezhepleri reddetme yolları aramıştır. Bu düşünce “ehl-i hadis” tarafından yoğun bir biçimde kullanılmış devamında ise Hanbelfiler tarafından “ehl-i sünnet-i hâssâ” şekliyle bir kavram haline gelmiştir. Aynı şekilde “yalnız ben doğruyum” anlayışını meydana

⁵⁰⁴ “Şüphe yok ki münafıklar cehennemden en alt katındadırlar. Artık onlara asla bir yardımcı bulamazsın.” en-Nisâ 4/145; “İnsanlardan bazıları da vardır ki, inanmadıkları halde “Allah'a ve ahiret gününe inandık” derler.” el-Bakara 2/8; “Onlara: İnsanların iman ettiği gibi siz de iman edin, denildiği vakit “Biz hiç, sefihlerin (akılsız ve ahmak kişilerin) iman ettikleri gibi iman eder miyiz!” derler. Biliniz ki, sefihler ancak kendileridir, fakat bunu bilmezler (veya bilmezlikten gelirler).” el-Bakara 2/13; “İki birliğin karşılaştığı gün sizin başınıza gelenler, ancak Allah'ın dilemesiyle olmuştur ki, bu da, müminleri ayırt etmesi ve münafıkları ortaya çıkarması içindi. Bunlara: “Gelin, Allah yolunda çarpışın; ya da savunma yapın” denildiği zaman, “Harb etmeyi bilseydik, elbette sizin peşinizden gelirdik” dediler. Onlar o gün, imandan çok, kâfirliğe yakın idiler. Ağızlarıyla, kalplerinde olmayanı söylüyorlardı. Hâlbuki Allah, onların içlerinde gizlediklerini daha iyi bilir.” Âl-i İmrân 3/166-167.

⁵⁰⁵ Hilmi Karaağaç, “Ehl-i Sünnet'e Göre Tekfir Problematigi”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 40 (2013), 164.

⁵⁰⁶ “Kim mümin kardeşine “Ey kâfir” derse, küfür ikisinden birine döner.” Buhârî, “Edeb” 73; Müslim, “İman” 27.

⁵⁰⁷ İbn Mâce, “Fiten” 17; Tirmizî'de kurtuluşa eren fırka “Benim ve ashabımın yolunda olanlar” şeklinde geçmektedir. Tirmizî, “İman” 18.

çıkarmıştır. Bunun sonucunda ise “el-firaku’d-dâlle” ve “el-firkatu’n-nâciye” kavramları literatürde ki yerini almıştır.⁵⁰⁸

Bu minvalde kendilerini selefi olarak addeden topluluklar kurtuluşa eren fırkanın kendileri olduklarını iddia ederek tekfir probleminin merkezinde yer almışlardır. Öte yandan selefi gruplar kendi ideolojilerinin meşruiyeti adına kendilerini selefi olarak adlandıran diğer grupları da tekfir edebilmektedir. Tekfir meselesi aslında bir silah gibi kullanılmakta grupların birbirlerini dışlama ve kendilerini meşrulaştırma yöntemi olarak kullanılmaktadır. Günümüz de bu durumun en güzel örneği ise el-Kaide ve IŞİD örneğidir. İlk başta aynı yolda yürüyen bu gruplar şuanda birbirlerini tekfir etmektedirler. Aynı şekilde selefi menhec üzere olduğunu belirten Suûdi âlimler el-Kaide ve IŞİD’i tekfir ederlerken karşı gruplar da aynı şekilde onları tekfir etmektedir.

Ortaya çıkan bu görüntü bize göstermektedir ki tekfir yaklaşımın altında aslında belirli bir ideolojiye olan tartışmasız bağlılık yatmaktadır. Tekfir yaklaşımının diğer bazı sebepleri ise tarihsel düşmanlık ve güncel korkular olarak nitelendirilebilir. Tüm su sebepler aslında bir nefret söyleminin açığa vurmuş halidir. Dolayısıyla tekfircilik esasında nefret söyleminin dışa yansıması bir halidir.⁵⁰⁹ Selefliğin tekfirciliğe müptela olmasının sebebiyse iman kavramına bakış açılarıdır. Selefler imanı tarif ederken kalp ile tasdik, dil ile ikrar ve amel etmek olarak izah etmişlerdir. Seleflere göre farz olan bir amelin yerine getirilmemesi ve büyük günah işlenmesi kişiyi iman dairesinden çıkarmaktadır. Mesela farz bir ibadet olan namazın kılınmaması kişiyi iman ve İslâm dairesinden çıkarmaktadır.⁵¹⁰ Hariciliğin temel prensibi olan bu husus Selefliği tekfir hususunda motive eden ve tekfirciliğe yatkın bir hale dönüştüren etken olmuştur.⁵¹¹ Tekfir yaklaşımında ki temel mesele Müslümanları tekfir etmeleri hususunda yaşanmaktadır.

Günümüz radikal Selefi-Vehhâbî çizgisinde hareket eden kişi, cemaat ve örgütler demokrasiyi, demokratik yönetimin hâkim olduğu yönetimlerde memur olmayı, parlamento faaliyetlerine katılmayı, seçme ve seçilmeyi ve oy kullanmayı tekfir

---

⁵⁰⁸ Bayram Çınar, “İftirâk Hadisinin Yaygın Olmayan Bir Versiyonuna İlişkin Bir İnceleme”, *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18 (2021), 52-53.

⁵⁰⁹ Mehmet Zeki İşcan, “Selefliğin Şiilik Değerlendirmeleri Bağlamında Nefret ve Şiddet Söylemi”, *e-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi* 6/2 (2013), 154.

⁵¹⁰ İmanın tanımı, iman- amel ilişkisi hakkında detaylı bilgi için bk. Kutlu, *Selefliğin Fikri Arka Planı İslam Düşüncesinde İlk Gelenekçiler*, 79-105.

⁵¹¹ Büyükkara, “Hariciliğin Modern Bir Görüntüsü Olarak Tekfircilik”, 17.

sebepleri olarak görmektedir. Zikredilen hususları yapanlar hususi veya umumi tekfir ile tekfir edilir. Kâfirleri tekfir etmeyenler de silsile tekfiriyle kâfirdirler. Tekfircilik hususunda daha da aşırıya giden örgütü olan IŞİD bir devlet olduklarını iddia ettikleri için ve kendilerince halifeliklerini ilan ettiklerinden dolayı İslâm devleti olan devletlerine hicret etmenin farz olduğunu belirtmişler bu eylemi gerçekleştirmeyenleri de tekfir etmişlerdir.⁵¹²

Hâlbuki İbn Teymiyye'nin izinden gittiklerini iddia eden Selefiler-Vehhâbiler, müminin günah işlemesi sebebiyle tekfir edilemeyeceğini bu hususun Kur'an, sünnet ve selefin icması ile sabit olduğu hakkında fetva vermiştir.⁵¹³ Aynı şekilde İbn Teymiyye ehli kible olan bir kimse için cehennemlik olduğu hükmü verilemez, zira kişi haram olan fiilden tevbe edebilir ya da işlediği günahı silecek iyilikleri olabilir veya şefaati makbul bir şefaatinin şefaatine mazhar olabilir veyahut günahlarına kefarete olabilecek musibetler başına gelebilir demiştir.⁵¹⁴

IŞİD'in tekfir konusunda aşırı gittiği ve bu yaklaşımın bir tezahürü olarak gerçekleştirdikleri eylemler dünya kamuoyu tarafından özellikle de Müslümanlar tarafından şaşkınlıkla izlenmiştir. Bu duruma örnek olabilecek bir olay Suriye'de meydana gelmiştir. Suriye'deki en büyük aşiretlerden birisi olan yüz elli bin üyesi bulunan Şeytat aşiretinin yüzlerce lideri IŞİD'e bağlılıklarını bildirmemeleri sebebiyle, kameraların önünde işkenceye maruz kalmış ve infaz edilmiştir.⁵¹⁵

Görüldüğü üzere tekfir meselesi günümüzde sınırı olmayan bir hale bürünmüştür. Özellikle radikal örgütler kendi ideolojilerini benimseyen kişi ve kişileri veyahut devletleri çok rahat bir şekilde tekfir etmektedirler. Kelam ve akidenin bir konusu olan tekfir maalesef günümüzde bu özelliğini yitirmiş ve daha çok ideolojinin bir ürünü olarak kullanılmaktadır. Bu bağlamda gruplar, cemaatler ve örgütler kendileri gibi düşünmeyen Müslümanları hiç çekinmeden tekfir edebilmektedir. Tekfir meselesinin ikinci bir problemi ise bu örgütlerin kâfirlerden çok Müslümanlarla uğraşmalarıdır. Halkının Müslüman olduğu ülkelerde gerçekleştirdikleri eylemler de bu düşüncenin bir tezahürüdür. Bu husus ise Müslümanların birliğine büyük ölçüde zarar vermektedir.

---

⁵¹² Büyükkara, "Hariciliğin Modern Bir Görüntüsü Olarak Tekfircilik", 26-30.

⁵¹³ İbn Teymiyye, *Mecmû'u'l-Fetâvâ -İbn Teymiyye*, 4/307.

⁵¹⁴ İbn Teymiyye, *Mecmû'u'l-Fetâvâ -İbn Teymiyye*, 23/345.

⁵¹⁵ Mark Ginsberg, "IŞİD el Kitabı", çev. Sadık Can Perinçek, *Teori Dergisi*, (2014), 2.

3.4. Türkiye’de Vehhâbilîğin Tarihi

Vehhâbilîğin Türkiye’de ki davet çalışmaları ilk olarak 1986 yılında Türkiye’ye gelen Irak Türkmenlerinden Abdullah Yolcu ile başlamıştır.⁵¹⁶ Asıl adı, Abdullah b. Abdülhamid b. Abdülmecid Âlu İsmail el- Bezzaz el-Türkmanî el-Eserî el-İrâkî Abdullah yolcu, 1958 yılında Kerkük’te dünyaya gelmiştir. İlk tahsilini memleketindeki hocalardan aldıktan sonra ilim tahsili için Suûdi Arabistan’a gitmiştir. Abdullah b. Abdülaziz b. Bâz, Muhammed b. Salih el-Useymin, Sâlih b. Fevzân el-Fevzân, Muhammed Nasıruddin el-Elbani başta olmak üzere Vehhâbîlerin önemli ulemalarından ders almıştır. 1980 yılında Irak ile İran arasında çıkan Körfez Savaşı’nda altı yıl savaşmış, Türkiye’nin Türkmenlere kapılarını açmasıyla Türkiye’ye gelmiştir. 1992 yılında Guraba Yayınevi’ni kurarak davet çalışmaları için Vehhâbilîğin temel kitapları Türkçe’ye tercüme edilerek yayınlamaya başlamıştır. Bunun yanı sıra Arap ülkelerindeki Selefi-Vehhâbî âlimlerin eserlerini tercüme edilmiştir. Bu yayın evi aynı zaman da Vehhâbilîğin ritüellerinin öğretildiği, haftanın belli günlerinde Yolcu tarafından ders verilen bir mekân olmuştur. Burada ders alan öğrencilerden bazıları Suûdi Arabistan başta olmak üzere Vehhâbî düşünce tarzında eğitim veren ülkelere gönderilerek önemli Vehhâbî âlimlerden dersler alması sağlanmıştır. Böylelikle Vehhâbilîğin Türkiye’de ilk faaliyeti olan yayınevi, Abdullah Yolcu tarafından kurulmuş ve davet çalışmalarına başlamıştır. Özellikle 2002 yılından sonra Vehhâbilîğin yayılması adına birçok dernek, vakıf, yayın evi kurularak ve talebe yetiştirilerek faaliyet alanları genişletilmiştir.⁵¹⁷

3.5. Türkiye’de Vehhâbîlerin Faaliyetleri

3.5.1. Vehhâbîlerin Türkiye’de Davet İçin Kullandıkları Yöntemler

Vehhâbîler Türkiye’de kendi fikirlerini yaymak üzere yayın evleri, dernekler, Kur’an Kursları, ders halkaları, öğrenci ev ve yurtları gibi bir takım vasıtalar kullanmaktadır. Bunlardan en önemlileri Vehhâbilîğin temel eserlerini ve Arap ulemanın Arapça eserlerini tercüme ederek yayınladıkları yayın evleridir.

Bilindiği üzere Türkiye’de Vehhâbî ideolojisine sahip ilk yayın evi Abdullah Yolcu’nun kurduğu “Guraba Yayınevi’dir”. Bu girişimden sonra yedi yıl boyunca

⁵¹⁶ Bekir Altun, *Selefilik-Vehhabilik ve Türkiye’deki Faaliyetleri* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2015), 153. Bu bilgi tezin sonunda 21.07.2014 tarihinde Guraba derneğinde Abdullah Yolcu ile yapılan görüşmenin yazıya geçirilmiş halinden alınmaktadır.

⁵¹⁷ Altun, *Selefilik-Vehhabilik ve Türkiye’deki Faaliyetleri*, 153-154, 157.(Aynı Görüşme)

başka bir yayınevi açılmamıştır. Vehhâbîliği yaymak adına kurulan ikinci yayınevi 1999 yılında Feyzullah Birişik tarafından 1999 yılında “Karınc& Polen Yayınları’dır”. 2002 yılından sonra ise bu yayınevlerinin sayısı gittikçe artmıştır. Bu yayınevlerinin bazıları “Tevhid ve Sünnet Yayınevi, Ümmülkura Yayınevi, Medarik Yayınları’dır”. Aynı zamanda Ebu Umeyr b. Muhammed et-Turkî tarafından kurulan “Kitap ve Sünnete Davet Yayınları”⁵¹⁸ isminde web sitesi şeklinde hizmet veren, telif ve tercüme ettikleri kitapları PDF olarak ücretsiz bir şekilde sunan çevrimiçi bir yayınevidir. Bu yayınevlerinde öncelikli olarak tevhid, akide ve davet alanlarında olmak üzere hadis, fıkıh vb. ve kaynak eserlerde başta İbn Teymiyye ve İbn Abdülvehhâb olmak üzere geçmişten günümüze Vehhâbî ulemanın telif ettikleri eserler Türkçe’ye tercüme edilerek hizmete sunulmuştur.

Bu yayınevlerini izleyen ve Vehhâbîliğin yayılmasını hızlandıran durum ise dernek ve vakıfların kurulmasıdır. Bu vakıflarda yine Vehhâbîliğin Türkiye’de faaliyetlerini hızlandırdığı dönem olan 2002 yılına rastlamaktadır. Bu derneklerde haftalık sohbetler ve ders halkaları şeklinde hizmetler sunmuşlardır. Türkiye’nin farklı yerlerinde bulunan “Guraba Derneği, Kitap İlim Kültür Eğitim ve Sosyal Yardımlaşma Derneği (Kitap-Der), Asr-ı Saadet İlim Araştırma Yayıma Derneği, İlim Araştırma Eğitim Kültür Dayanışma ve Yardımlaşma Derneği (İlim-Der), Tevhid Ve Sünnet İlimlerini Yayıma Derneği, İlme Davet Kültür Ve Yardımlaşma Derneği, Yarım Hurma Derneği, Uludağ Araştırma Derneği ve ilimiz Nevşehir’de bulunan İkra İlim Kültür ve Araştırma Derneği” bu derneklerden bazılarıdır. Yine bu derneklere bağlı olarak talebe yetiştirmek amacıyla hizmet veren birçok medrese ve Kur’an Kursu bulunmaktadır.⁵¹⁹ Bununla beraber Vehhâbîlerin etkin olarak kullandıkları yöntem ve araçlardan birisi de çağımızın vazgeçilmezidir. Neredeyse her derneğin internet sitesi, facebook, instagram, twitter ve son zamanlarda kullanımı gittikçe yaygınlaşan youtube sayfaları bulunmaktadır. Bu site ve sayfalarda genel olarak görüntülü sohbet ve Vehhâbî ulemanın PDF formatında ki eser, fetva ve makaleleri yayınlanmaktadır.

Vehhâbî-Selefi ideolojiyi yaygınlaştırmayı hedef edinen kitleler Türkiye’de genel olarak bu zikrettiğimiz vasıtalarla insanlara ulaşmaktadır. Günümüzde sosyal medya

---

⁵¹⁸ Web Sitesini görmek ve detaylı bilgi için bk. “<https://kitabvesunnet.blogspot.com/>” (Erişim 15 Ekim 2022).

⁵¹⁹ Bu medreseler ve Kur’an Kursları Hakkında Detaylı Bilgi İçin Bk. Altun, *Selefilik-Vehhabilik ve Türkiye’deki Faaliyetleri*, 103-104.

ve internetin kullanımının artması sayesinde daha geniş kitlelere ulaşmaktadırlar. Bu sebeple bundan sonraki başlığımızda Vehhâbîlerin internet siteleri hakkında kısa bir bilgi verilecektir.

3.5.2. Vehhâbîlerin İnternet Siteleri

Çağımızın en önemli iletişim aracı olan internet Türkiye’de Vehhâbîlerin etkin bir şekilde kullandığı mecraların başında gelmektedir. Bu alanda PDF eserler, sohbet ve ders videoları, yapılan etkinliklerin reklamının yapılması vb. başta olmak üzere birçok faaliyetler yürütülmektedir. Bu minvalde faaliyet yürüten bazı siteler ve Youtube sayfaları hakkında kısaca bilgiler verilecektir.

3.5.3. Vehhâbîlerin Temel Kaynaklarının Yer Aldığı İnternet Siteleri

Vehhâbî internet sitelerinin birçoğunda PDF şeklinde eserler, makaleler ve fetvalar bulunmaktadır. Biz burada geniş kapsamlı bir kütüphaneye sahip olan iki internet sitesi hakkında bilgi vermekle yetineceğiz.

1-islah.de: Türkiye’de faaliyetler yürüten davetçilerin kendilerinin kaleme almış olduğu eserler ve geçmişten günümüze Vehhâbî ulemanın eserlerinin Türkçe’ye çevrilmiş hallerinin PDF şekliyle yayına sunulduğu bir internet sayfasıdır. Bunun dışında Abdullah Yolcu, Ebu Emre(Hüseyin Alıcı), Ebu Erva (Abdullah Öztürk), Ebu Enes (Muhammet Çiftçi), EbuSaid el-Yarbuzî gibi Türkiye’de meşhur olan kişilerin dersleri ve sohbetlerini yer almaktadır.⁵²⁰

2- İslâmhouse.com: Vehhâbî eserler üzerine faaliyet gösteren en geniş içeriğe sahip olan sitedir. Arapça, Türkçe ve İngilizce başta olmak üzere altmış dilde hizmet veren uluslararası bir web sitedir. Birçok eser PDF ve Word şeklinde yayınlanmıştır. Bununla beraber sitede sohbet, ders videoları ve ses kayıtları yer almaktadır. Türkçe olarak iki yüz üç kitap, üç yüz on bir makale, sekiz yüz yetmiş beş fetva, yüz dört video, doksan yedi ses kaydı olmak üzere toplam bin beş yüz doksan veri yer almaktadır.⁵²¹ Bu sitede ki yayınlar sürekli olarak güncellendiği için bu eserlerin sayısı her geçen gün artmaktadır.

⁵²⁰ islah.de Hakkında detaylı bilgi için bk. “<http://www.islah.de/>” (Erişim 20 Ekim 2022).

⁵²¹ islamhouse.com hakkında detaylı bilgi için bk. “<http://islamhouse.com/tr/>” (Erişim 20 Ekim 2022).

3.5.4. Vehhâbî Propoganda Yapan Bazı İnternet Siteleri

Vehhâbî derneklerinin ve davetçilerinin hemen hepsinin aynı zamanda internet siteleri ve Youtube sayfaları bulunmaktadır. Bu site ve sayfalarda ders ve sohbetlerin ses ve video kayıtları, PDF eserler, makaleler, fetvalar yer almaktadır.

Bu siteler ve Youtube sayfaları genelde dernek ve vakıfların bünyesinde faaliyetlerini yürütmektedir. Abdullah Yolcu'nun ders ve sohbetlerinin yayımlandığı Guraba yayınları Guraba isimli Youtube sayfası,⁵²² Tevhid ve Sünnet İlimlerini Yayma Derneği adında Youtube sayfası,⁵²³ yine aynı derneğin web sitesi,⁵²⁴ aynı derneğin birimleri altında ilim-der⁵²⁵ ve iman mescidi⁵²⁶ adında web sitesi, İlim ve Davet Derneği'nin⁵²⁷ web sitesi, ilim ve davet adı altında Youtube sayfası,⁵²⁸ Yaratılış Gayesi ismiyle web sitesi⁵²⁹ ve Youtube sayfası,⁵³⁰ Yarpuz İslâmi İlimler Araştırma Merkezi adı altında Youtube sayfası,⁵³¹ Taybe İlim Kültür Eğitim Ve Dayanışma Derneği'nin web sitesi⁵³² ve Youtube sayfası,⁵³³ Okur-Der İlim ve Davet Derneği'nin Youtube Sayfası,⁵³⁴ Vehhâbî nitelikte paylaşımlar, fetvalar, ders, sohbet paylaşımları vb. yapan internet mecralarıdır. Bunların dışında Ubeydullah Arslan'ın Youtube Sayfası⁵³⁵ Ebu Muaz'ın (Seyfullah Erdoğan) web sitesi⁵³⁶ ve Daru's Sünne adında Youtube Sayfası⁵³⁷ gibi bazı şahsi hesaplarda Vehhâbî daveti için önemlidir.

Bu zikrettiğimiz siteler ve sayfalar Vehhâbî ideolojisi üzerine paylaşımlar ve yayınlar yapan sayfaların bazılarıdır. Görüldüğü üzere Vehhâbîler gerek Türkiye'de

⁵²² bk. "<https://www.youtube.com/user/gurabayayinlari>" (Erişim 20 Ekim 2022).

⁵²³ bk. "<https://www.youtube.com/c/tevhidsunnetTevhidveSunnetDernegi/featured>" (Erişim 20 Ekim 2022).

⁵²⁴ bk. "<http://tevhidvesunnet.com/>" (Erişim 20 Ekim 2022).

⁵²⁵ bk. "<http://www.ilim-der.com/>" (Erişim 20 Ekim 2022). Youtube sayfası da bulunmaktadır.

⁵²⁶ bk. "<http://www.imanmescidi.com/>" (Erişim 20 Ekim 2022).

⁵²⁷ bk. "<https://www.ilimvedavet.com/>".

⁵²⁸ bk. "https://www.youtube.com/channel/UCslbL8__wCjtYcEXqCAKWaQ/featured" (20 Ekim 2022). Bu derneğin özellikle gençlerin sıklıkla kullandığı "Tiktok" isimli video sitesinde dahi ilim ve davet adında sayfası bulunmaktadır.

⁵²⁹ bk. "<http://www.yaratiligsawesi.com/>" (20 Ekim 2022).

⁵³⁰ bk. "<https://www.youtube.com/channel/UCPv1j5nDkmk5GPZOxn4vDQ>" (20 Ekim 2022).

⁵³¹ bk. "<https://www.youtube.com/c/Yarpuz%C4%B0slami%C4%B0limlerAra%C5%9Ft%C4%B1rmaMerkezi/featured>" (20 Ekim 2022).

⁵³² bk. "<https://www.taybeilim.com/>" (20 Ekim 2022).

⁵³³ bk. "<https://www.youtube.com/channel/UC6nWtNN4PD-jJgiLkrLzACA>" (20 Ekim 2022).

⁵³⁴ bk. "<https://www.youtube.com/c/OKURDER>" (20 Ekim 2022).

⁵³⁵ bk. "<https://www.youtube.com/c/%C4%B0slamDavet%C3%A7isiUbeydullahArslan>" (20 Ekim 2022).

⁵³⁶ bk. "<http://ebumuaz.blogspot.com/>" (20 Ekim 2022).

⁵³⁷ bk. "<https://www.youtube.com/user/ALLAHVERESUL>" (20 Ekim 2022).

gerek dünyanın farklı ülkelerinde prensiplerini yaymak için buldukları çağın gerekliliği olan yöntemleri gayet etkin bir şekilde kullanmaktadırlar. Böylelikle hem ulusal düzeyde hem de uluslararası düzeyde daha geniş bir kitleye hitap etme durumları söz konusu olmuştur.

SONUÇ

Ortaya çıktığı günden günümüze gelene kadar gerek düşünce yapısı itibariyle gerek gerçekleştirdiği faaliyetlerle her zaman tartışmalara neden olan Vehhâbîlik, Muhammed b. Abdülvehhâb ve takipçileri tarafından benimsenen ve 1744 yılında Muhammed b. Suûd ile yapılan ittifak ile dinî-siyasî bir kimlik kazanmıştır.

Kendilerine Vehhâbî denilmesini kabul etmeyen bu grup Hanbelî mezhebinden farklı olmadıklarını iddia etseler de bazı önemli noktalarda Hanbelîlerden ayrı düşmüşlerdir. Tarih boyunca İslâm'ın özüne dönüşü ve Selef'e tâbi olma fikri adı altında bir araya gelen her topluluk özellikle tevhid ve bid'at konularında yoldan sapma olarak niteledikleri davranışlarla emr-i bi'l-ma'rûf nehy-i ani'l-münker düsturuna mücadeleye girmişlerdir. Bu görüşü benimseyen grupların mücadele yöntemleri de her dönem de benzerlik göstermiştir. Yine bu gruplar sert, kaba ve katı mücadelelerin merkezinde olmuşlardır. Hanbelîlerle Vehhâbîlerin ayrıştıkları en önemli nokta ise meşru bir yönetim olan Osmanlı Devleti'ne ve hilafete karşı ayaklanmaları hususudur. Nitekim Ahmed b. Hanbel hiçbir dönemde ağır işkencelere maruz kalmasına rağmen hiçbir zaman Müslüman idareye ve yöneticilere karşı isyan ve ayaklanmaları câiz görmemiş ve böyle girişimlerde bulunmamıştır. Mihne hadisesi ve devamında takındığı tavır ise bu durumun en büyük delilidir. Bununla beraber siyasî münasebetten uzak durma hususunda da Hanbelî görüşünden uzaklaşmışlar Suûd Ailesiyle yapılan ittifak ile birlikte dinî-siyasî bir oluşumun merkezi haline gelmişlerdir. Zira Ahmed b. Hanbel hayatı boyunca her dönem de siyasî münasebetlerden uzak durmuştur. Vehhâbîler üzerinde ki bir diğer etkin şahsiyet ise İbn Teymiyye olmuştur. Özellikle cihat konusunda onun izinden gittiklerini iddia etmişlerdir.

Dinî argümanlarla sahneye çıkan ve kısa sürede taraftar toplayan Vehhâbîliğin geçirdiği ilk evre Suûd ittifakıyla siyasî bir boyuta bürünmesidir. Bu ittifak neticesinde ve devamında farklı dönemlerde devletler kurmuşlardır. Günümüzde ise Suûdi Arabistan Krallığı bünyesinde varlığını devam ettirmektedir. Ancak bu süreçte hem Vehhâbîlik hemde Suûdi Arabistan Krallığı yola çıktığı haliyle kalmamış farklı evrelerden geçmiştir. İlk olarak Suûdi Arabistan Krallığı'nın kurulmasında önemli rol oynayan İhvan teşkilatıyla yaşanan muhalefetler bu evrelerin ilkidir. Kuruluş aşamasında İhvanın dinî fanatizmini kullanan İbn Suûd, devletin geleceğini tehlikeye düşüreceğini farkettiği anda İhvan teşkilatını ortadan kaldırmaktan çekinmemiştir.

Aynı şekilde İhvan teşkilatı ise başta meşru gördükleri imamı olan İbn Suûd ile ters düştükleri anda ona karşı isyan etmekten ve savaşmaktan geri durmamışlardır. Bu durum da bize göstermektedir ki dinî sloganlarla İhvan teşkilatını kuran ve yola çıkan İbn Suûd siyasî gücünün tehlikeye düşmemesi adına ihvanı “dinde aşırı gidenler” olarak nitelendirip ekarte etmiştir.

Ardından petrolün keşfi ile meydana gelen saptırıcı bir servet Suûdi -Vehhâbîleri farklı bir evreye doğru sürüklemiştir. İhvanın da tasfiyesi bu değişimi hızlandırmıştır. Petrolün ülke gelirlerini artırması israfın ve dinden uzaklaşmanın en temel sebebidir. Bu durum Suûdi lerde öyle bir boyuta ulaşmıştır ki zevk ve sefa adına milyonlarca sterlin harcanmış, Suûdi prenslerin alkollü içeceklerin servis edildiği partiler vermesine veya bu şekilde tertip edilen partilere katılmasında da bir mahzur görülmemiştir. Bu durum doğal olarak halkın yaşantısına da yansır hale gelmiştir. Yaşanılan fiili durum, ikinci İhvan dönemi olarak nitelendirilebilecek bir sürecin oluşmasına sebep olmuştur.

Sahve âlimlerinin görüşlerinin benimsenmesi neticesinde, Suûdilerin ve bölge halkının yoldan sapması sebebiyle, Cuheymân el-Uteybî liderliğinde bir başkaldırı devamında Mescid-i Haram baskınına kadar ilerlemiştir. Bu baskın maalesef ki harem bölgelerine girmesi yasak olan gayrimüslim bir devlet olan Fransızların yardımıyla son bulmuş olsa da artık Vehhâbîlik farklı bir boyuta doğru evrilmeye başlamıştır. Sahve âlimlerinin görüşleri neticesinde ortaya çıkan bu görüş ve cihat eğilimi varlığını günümüze kadar devam ettirmeyi başarmıştır. Cuheymân el-Uteybî ile başlayan bu faaliyetler devam etmiş özellikle Suûdilerin İngiliz ve Amerikalılarla olan ilişkileriyle perçinlenerek daha da büyümüştür. Böylelikle Vehhâbîlik bir evreye daha girmiş ve “Küresel Cihat” söylemi hâkim olmaya başlamıştır. Afganistan ve Irak Cihatları bunun en büyük örnekleri olarak karşımıza çıkmaktadır.

11 Eylül olaylarıyla farklı bir ayrışmaya giden Vehhâbîlik artık günahsız insanların da yok olmasında bir mahzur görmemiş, savaş hukukuna da riayet etmeyen bir boyuta dönmüştür. Küresel bazda uygulanan eylemlerde sadece Müslüman olmayan ülkeler değil Müslümanlarda hedef haline gelmiştir. Kendileri gibi düşünmeyen herkesi hedef olarak görmeye başlamışlardır. Bu süreç ise el-Kâide ve devamında Irak el-Kâidesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yapı devamında ise IŞİD olarak vücut bulmuştur. Dünyanın pek çok yerinde farklı isimlerle kurulan örgütler ise bu görüş etrafında toplanmıştır. Bu örgütlerin gerçekleştirdiği eylemler birçok sivil ve

masum insanın ölmesine sebep olmuştur. Bu gelişmelerin neticesinde Vehhâbîler Vehhâbîliği Suûdi Seleflilik-Vehhâbîlik ve Cihadî Seleflilik-Vehhâbîlik başlığı altında ikiye ayırmışlardır. Bu ayrımı ise kendilerini temize çıkarmak adına yapmışlardır. Cihadî Vehhâbîleri devamında haricilikle dahi itham etmişlerdir. Suûdi Vehhâbîlik anlayışını benimseyen ulemanın verdiği fetvalarla bu algıyı güçlendirmeyi hedeflemişlerdir.

Ancak burada unutulmaması gereken husus şudur ki İbn Suûd'un İhvan teşkilatını kurduğu ve gerçekleştirdiği faaliyetler ile günümüzde Cihadî Vehhâbîlerin gerçekleştirdikleri eylemler bire bir aynı olmasa da benzer özellikleri hususen fikri alt yapısında barındırmaktadır. Nitekim İbn Suûd'da aynı söylemlerle yola çıkmış din duygusunu alevlendirilmiş ve bunun sonucunda İslâmî hoş görüden uzak görüntüler meydana gelmiştir. Cihadî Vehhâbîler de aynı şekilde din duygusunu kullanmakta ve İslâm hukukuna hesap vermesi oldukça zor durumların ortaya çıkmasına sebebiyet vermektedir. Dünyanın her hangi bir yerinde kendisi gibi düşünmeyen Müslüman veya gayrimüslimleri sivil, masum ve askeri gibi bir ayırım gözetmeksizin hedef alması konuya ilişkin temel sorunların başında gelir.

Bu doğrultu da olaylara baktığımız zaman Vehhâbî-Suûdiler bu yola çıkarken ulema aracılığıyla insanlarda bulunan din duygusunu harlamış ve kontrol altında tutamadıkları zamanlarda ise yine aynı yöntemle ulemanın verdiği fetvalarla bu durumun doğru olmadığını ifade etmişlerdir. Yani dinî argümanlar siyasî emeller uğruna kullanılmıştır. Bu düşüncelerin devamında ise gerçek Vehhâbîliğin Suûdi devletinin temsil ettiği Vehhâbîlik olduğunu belirterek, başta İslâm âlemi olmak üzere dünya kamuoyunda kendilerini temize çıkarmaya çalışmışlardır. Her ne kadar kendilerini temize çıkarmak için dinî argümanlar kullansalar da Cihadî Vehhâbîlik İbn Suûd'un Suûdi Arabistan Krallığı'nı kurduğu dönemlerde ki savunduğu ve desteklediği görüşlerden çok da uzak değildir.

Sonuç itibariyle değişmediklerini erezyona uğramadıklarını yola çıktıkları ilk günkü ideal ve iddialarını koruduklarını iddia etseler de Suûdi Vehhâbîler geçirdikleri evreler sonucunda değişime uğramışlar ve dinî bagajlarından kısmen arınarak siyasî bir düzlemde varlıklarını devam ettirmektedirler. Vehhâbîlerin yola çıktıkları dinî argümanlar ise günümüzde cihadî radikal örgütler tarafından kullanılmaktadır.

KAYNAKÇA

- Abdillah b. Bâz, Abdulazîz b. “Muhammed b. Abdilvehhâb”. çev. Enbiya Yıldırım. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/9 (2000).
- Abdülaziz, Abdülkadir bin. *Ehl-i Sünnet'in Menheci ve Cihadın Esasları*. İstanbul: Furkan Basım ve Yayınevi, ts.
- Agbıboa, Daniel Egiegba. “Boko Haram ve Küresel Cihat: Cihat Bitti Sanma! Daha Yeni Başladı!” çev. Kenan Mermer. *Günümüz Selefiligi Tasfiyeci, Siyasi ve Cihatçı Eğilimler*. ed. Muammer İskenderoğlu. Ankara: Otto Yayın, 2017.
- Ahmad, Feroz. *İttihat ve Terakki*. çev. Nuran Yavuz. İstanbul: Kaynak Yayınları, 1999.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdullâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî. *el-Mesa'il - Rivâyetu Ebî Dâvûd es-Sicistânî*. thk. Ebû Mu'âz Târik b. Avdillâh b. Muhammed. Mısır: y.y., 1420/1999.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdullâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî. *Müsnedü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*. thk. Şu'ayb el-Arna'ût-Âdil Murşid vd. 50 Cilt. Beyrut: Mu'essesetu'r-Risâle, 1421/2001.
- Ahmed Cevdet Paşa. *Ma'ruzat*. çev. Yusuf Halaçoğlu. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1980.
- Akdoğan, İsmail - Kalaycı, Rıdvan. “Suudî Arabistan'da İhyacı Hareketler Olarak Sahve ve Vehhabîlik”. *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi* 1/1 (2014).
- Algar, Hamid. *Wahhabism: A Critical Essay*. Oneonta, Newyork: Islamic Publications International, 2002.
- Altun, Bekir. *Selefilik-Vehhabîlik ve Türkiye'deki Faaliyetleri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2015.
- Apak, Adem. “İslâm Tarihi Boyunca Selef ve Selefilik Kavramlarının Anlam Serüveni”. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2014.
- Apaydın, H.Yunus. “İbn Hazm”. *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*. 20/58-61. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009.
- Apaydın, H.Yunus. “Zâhiriyye”. *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*. 44/93-100. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009.
- Arı, Tayyar. *Geçmişten Günümüze Ortadoğu: Siyaset, Savaş ve Diplomasi*. Bursa: Dora, 2014.
- Armstrong, H.C. *Abdülaziz bin Suud*. çev. Gülsüm Aldemir. İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2007.
- Arpa, Enver. *Siyasi Selefilik&Küresel Cihad*. Ankara: Eski Yeni Yayınları, 2018.
- Asrar, N. Ahmed. “Hilafetin Osmanlılara Geçiş İle İlgili Rivayetler”. çev. Süleyman Tülücü. *Türk Dünyası Araştırmaları* 22 (1983).
- Atabey, Abdullah Z. *İbrahimî Genç*. İstanbul: Furkan Yayınları, 2012.
- Ataman, Muhittin-Yurdanur Kuşçu. “Suudi Arabistan'daki Siyasal ve Toplumsal Hareketlerin Gelişimini Etkileyen Faktörler”. *Alternatif Politika* 4/1 (2012).
- Aybakan, Bilal. “Selem”. *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*. 36/402-405. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009.
- Aydınalp, Halil. “İntihar Eylemlerinde Dinin Anlamı ve Sınırları”. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/37 (2009).
- Aydınalp, Halil. *İntihar Eylemleri Ekseninde Din ve Terör İlişkisi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Doktora Tezi, 2008.
- Aydınlı, Abdullah. “Ehl-i Hadîs”. *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*. 10/507-508. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009.
- Aydınlı, Abdullah. *Hadis Istılahları Sözlüğü*. İstanbul: Timaş Yayınları, 1987.

- Ayubi, Nazih. *Arap Dünyasında Din ve Siyaset*. çev. Yavuz Alogan. İstanbul: Cep Kitapları, 1993.
- Azzam, Abdullah. *Cihad Adab ve Ahkamı*. çev. Mustafa Özel - Yücel Şimşek. İstanbul: Ravza Yayınları, 1992.
- Azzam, Abdullah. *Müslüman Halkın Cihadı*. çev. Osman Kara. İstanbul: Ravza Yayınları, 1991.
- Azzam, Abdullah. *Tahavî Akidesi Şerhi*. çev. Birol Özden. İstanbul: Küresel Kitap, 2016.
- Bağdadî, Abdülkahir el-. *Mezhepler Arasındaki Farklar*. çev. Ethem Ruhi Fıglalı. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2018.
- Baloğlu, Adnan Bülent. "Bazı Müslüman Ülkelerin Yönetim Modeli: Suudi Arabistan Örneği Üzerine". ed. Ömer Turan. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998.
- Beyzâvî, Nâsırüddîn Ebû Saîd (Ebû Muhammed) Abdullah b. Ömer b. Muhammed el-. *Envârü't-Tenzil Ve Esrârü't-Te'vil*. çev. Abdülvehhab Öztürk. 5 Cilt. İstanbul: Kahraman Yayınları, 2011.
- Bilge, Mustafa L. "Dir'îye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 9/374-375. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Bilge, Mustafa L. "Faysal b. Abdülazîz". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 12/265-266. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Bilge, Mustafa L. "Lahsâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 27/59-60. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Bozkurt, Nebî - Küçükaşcı, Mustafa Sabri. "Medine". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 28/305-311. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-. *el-Câmi'u's-sahîh*. nşr. Muhammed Züheyr b. Nasr. 8 Cilt. b.y.: Dâru Tavki'n-Necât, 2. Basım, 1422/2001.
- Büyükkara, Mehmet Ali. "11 Eylül'le Derinleşen Ayrılık: Suudî Selefîyye ve Cihadî Selefîyye". *İslâmî Araştırmalar Dergisi* 7/20 (2004).
- Büyükkara, Mehmet Ali. *Çağdaş İslâmî Akımlar*. İstanbul: Klasik Yayınları, 2018.
- Büyükkara, Mehmet Ali. *Geçmişten Günümüze Kabe'nin İşgali*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2018.
- Büyükkara, Mehmet Ali. "Günümüzde Selefilik ve İslâmî Hareketlere Olan Etkisi". İstanbul: Ensar Neşriyat, 2014.
- Büyükkara, Mehmet Ali. "Hariciliğin Modern Bir Görüntüsü Olarak Tekfircilik". *İç Tehdit ve Riskler Işığında İslâm Dünyasının Geleceği*.
- Büyükkara, Mehmet Ali. *İhvan'dan Cüheymân'a Suudi Arabistan ve Vehhabilik*. İstanbul: Klasik Yayınları, 2018.
- Büyükkara, Mehmet Ali. "Philby, Harry St. John Bridger". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 34/268-269. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Büyükkara, Mehmet Ali. "Selefiliğin Yakın Tarihinden Önemli Bir Yaprak: Yeni Bilgiler Işığında Cuheymân el-Uteybî ve Cemaati". *Marife: Dinî Araştırmalar Dergisi* 9/3 (2009).
- Büyükkara, Mehmet Ali. "Vehhâbilik". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 42/611-615. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Cleveland, William L. *Modern Ortadoğu Tarihi*. çev. Mehmet Harmanlı. İstanbul: Agora Kitaplığı, 2008.
- Cook, Michael. "Muhammed b. Abdülvehhâb". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30/491-492. İstanbul: TDV Yayınları, 2005.

- Cüheni, Mâni Hammâd el-. *Çağdaş İnançlar Düşünceler Dinler, Mezhepler, Cemaatler, İdeolojiler, Edebi, Felsefî ve Siyasi Akımlar*. çev. M. Beşir Eryarsoy. 2 Cilt. İstanbul: Beka Yayınları, 2016.
- Çınar, Bayram. *Dinîn Şekillendirdiği Siyasetten Siyasetin Şekillendirdiği Dine*. Ankara: Araştırma Yayınları, 2021.
- Çınar, Bayram. “İftirâk Hadisinin Yaygın Olmayan Bir Versiyonuna İlişkin Bir İnceleme”. *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18 (2021).
- Demircan, Adnan. *Haricîlik Mezhebinin Doğuşu Bağlamında Din-Siyaset İlişkisi*. İstanbul: Beyan Yayınları, 2015.
- Ebû Bekr el-Hallâl, Ahmed b. Muhammed el-Bağdâdî. *es-Sunne - Ebî Bekr b. el-Hallâl*. thk. Dr. Atiyye ez-Zehrânî. 7 Cilt. Riyad: Dâru’r-Râye, 1989.
- Ebû Dâvûd, Suleymân b. el-Eş‘as es-Sicistânî. *Sünenü Ebî Dâvûd*. 4 Cilt. Delhi: el-Matba‘atu’l-Ensâriyye, 1323.
- Ebu Hanzala. *Güncel İtikat Meseleleri*. İstanbul: Furkan Basım ve Yayınevi, 2013.
- Ebu Hanzala vd. *Tağutlara Kulluğun Modern Mabedleri*. İstanbul: Furkan Basım ve Yayınevi, 2013.
- Ebu Hanzala. *Tüm Rasûllerin Ortak Daveti*. İstanbul: Furkan Basım ve Yayınevi, 2013.
- Ebû Ya‘la el-Ferrâ, Muhammed b. el-Huseyn İbnu’l-Ferra. *el-Âhkâmu’s-Sultâniyye*. Beyrut: y.y., 1421/2000.
- Ebu Zehra, Muhammed. *İmam İbn-i Teymiyye Hayatı-Fikirleri-Eserleri*. çev. Nusreddin Boilelli vd. İstanbul: İslâmoğlu Yayıncılık, 1988.
- Ebu Zehra, Muhammed. *İslâm’da İtikadî, Siyasî ve Fikhî Mezhepler Tarihi*. çev. Sıbğatullah Kaya. İstanbul: Anka Yayıncılık, ts.
- Ebû Ubeyd, Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm b. Abdullâh el-Herevî el-Bağdâdî. *Kitâbu’l-İmân ve Me‘âlimuhu ve Sunenuhu ve Istikmâluhu ve Derecâtuh*. thk. Muhammed Nâsiruddîn el-Elbânî. b.y.: Mektebetü’l-Meârif li’t-Tıbbâti ve’n-Neşr, 1404/1983.
- Ecer, Ahmet Vehbi. *Tarihte Vehhabi Hareketi ve Etkileri*. Ankara: Asam Yayınları, 2001.
- Emecen, Feridun. “Abdülazîz b. Muhammed b. Suûd”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1/193-194. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.
- Esed, Muhammed. *Mekke’ye Giden Yol*. çev. Cahit Koytak. İstanbul: İnsan Yayınları, 2019.
- Eserî, Abdullah b. Abdülhamid el-. *Selef-i Sâlihîn Akîdesi*. çev. Mustafa Öztürk - Ahmet İyibildiren. İstanbul: Guraba Yayınları, 2018.
- Eş‘arî, Ebû’l-Hasan el-. *Makâlâtü’l-İslâmiyyîn*. thk. Ahmed Câd. Kahire: Darul-Hadis, 2009.
- Eyüp Sabri Paşa. *Mir’atu’l-Haremeyn: Mir’at-ı Mekke*. thk. Ömer Fâruk Can - F. Zehra Can. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2018.
- Eyüp Sabri Paşa. *Tarih-i Vehhâbiyan*. İstanbul: Bedir Yayınevi, 1992.
- Fayda, Mustafa. “Bedevî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 5/311-317. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Fazlur Rahman. *İslâm*. çev. Mehmet Dağ - Mehmet Aydın. Ankara: Selçuk Yayınları, 1993.
- Fığlalı, Ethem Ruhi. *Çağımızda İtikadî İslâm Mezhepleri*. Ankara: Selçuk Yayınları, 1998.

- Fıġlalı, Ethem Ruhi. "Gadîr-i Hum". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 13/279-280. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Futeyyih, M. Muhammed, el-Medenî. *Necd el-İhvan Fırkası veya Bugünkü Vehhâbilik*. İstanbul: Bâb-ı Âlî - Hüsn-i Tabîat Matbaası, 1343.
- Galib, Hişam b. *Arap Dünyasında Selefilik ve Selefi Hareketler*. ed. Beşir Musa Nafi vd. çev. Nurullah Çakmaktaş. İstanbul: Yaron Yayınları, 2016.
- Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Ahmed. *El-İktisâd fi'l-İ'tikad (İtikadda Orta Yol)*. çev. Osman Demir. İstanbul: Klasik Yayınları, 2012.
- Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Ahmed. *İlcâmü'l-avâm an ilmi'l-kelâm*. çev. Mahmut Kaya - M.Cüneyt Kaya. İstanbul: Klasik Yayınları, 2020.
- Gölpınarlı, Abdülbâki. *Türkiye'de Mezhepler ve Tarikatler*. İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1969.
- Güner, Selda. *Osmanlı Arabistanı'nda Kıyam ve Tenkil Vehhabi Suudiler*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2012.
- Habib, John S. *Ibn Sa'ud's Warriors of Islam*. Leiden, 1978.
- Hadravî, Abdullah el-. *Kâbe Devrimi(Kâbe Baskının İç Yüzü)*. çev. Üsame Zeydoġlu. İstanbul: İslâmoġlu Yayıncılık, 1987.
- Harputî, Abdullatif. *Tenkîhu'l Kelâm Fî Akâid-İ Ehli'l İslâm*. çev. Fikret Karaman - İbrahim Özdemir. Elazığ: Türkiye Diyanet Vakfı Elazığ Şubesi Yayınları, 2000.
- Hatiboġlu, Mehmed Said. "İslâm'da İlk Siyâsî Kavmiyetçilik: Hilâfetin Kureyşliliġi". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 23 (1978), 121-213.
- İtir, Nureddin. "Dâvûd Ez-Zâhiri". *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*. 9/49-50. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009.
- İbn Abdülvehhâb, Muhammed. *Dinde Üç Esas*. çev. Çetin Ahmet, 1422.
- İbn Abdülvehhâb, Muhammed. *Kitâbu't Tevhid*. çev. Ahmet İhsan Dünder. İstanbul: Guraba Yayınları, 2013.
- İbn Abdülvehhâb, Muhammed. *Tevhîd Risâleleri Külliyyâtı*. çev. Heyet. İstanbul: Nedâ Yayınları, 2019.
- İbn Batûta, Ebû Abdullâh Muhammed b. Abdullâh b. Muhammed b. İbrahîm el-Livâtî et-Tancî İbn Batûta. *Rihletu İbn Batûta*. 2 Cilt. Ribat: Akademiyetu'l-Memleketu'l-Maġribiyye, ts.
- İbn Ebî Ya'lâ, Ebû'l-Huseyn İbn Ebî Ya'lâ Muhammed b. Muhammed. *Tabakâtu'l-Hanâbile*. thk. Muhammed Hâmid el-Fakî. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.
- İbn Haldun. *Mukaddime*. çev. Süleyman Uludaġ. İstanbul: Dergah Yayınları, 2007.
- İbn Hazm, Ebu Muhammed Ali b. Ahmed. *el-Fasl*. çev. Halil İbrahim Bulut. İstanbul: Bilnet Matbaacılık ve Yayıncılık, 2017.
- İbn Hişam, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik. *Siret-i İbn-i Hişam Tercemesi*. çev. Hasan Ege. 4 Cilt. İstanbul: Kahraman Yayınları, 2006.
- İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb ez-Zür'aî ed-Dimaşki el-Hanbelî. *İ'lâmu'l-Muvakkî'in an Rabbi'l-Âlemîn*. thk. Ebû Ubeyde Meşhûr b. Hasen Âlu Suleymân. 7 Cilt. b.y.: y.y., 1423.
- İbn Kesîr, Ebî'l-Fidâi İsmâil. *el-Bidâye ve'n-Nihâye*. 20 Cilt. Beyrut, 2007.
- İbn Kudâme el-Makdisî, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Cemmâ'îlî. *Zemmu't-Te'vil*. thk. Bedr b. Abdullâh el-Bedr. Kuveyt: ed-Dâru's-Selefiyye, 1406/1985.

- İbn Mâce, Ebû Abdullâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvîni. *Sunenu İbn Mâce*. thk. Muhammed Fuâd Abdalbâkî. 2 Cilt. b.y.: Dâru İhyâ'î'l-Kutubi'l-Arabiyye, ts.
- İbn Manzûr, Ebû'l-Fadl Muhammed b. Mukerrem b. Alî Cemâluddîn b. Manzûr er-Ruveyfî'î. *Lisân'l-Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, 1414/1993.
- İbn Teymiyye, Ebü'l-Abbâs Takiyyüddîn. *es-Siyâsetuş-Şeriyye*. b.y.: y.y., 1418.
- İbn Teymiyye, Ebü'l-Abbâs Takiyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm b. Mecdiddîn Abdisselâm el-Harrânî. *Mecmû'u'l-Fetâvâ - İbn Teymiyye*. thk. Abdurrahman b. Muhammed b. Kâsım. Medine: y.y., 1416/1995.
- İbn Teymiyye, Ebü'l-Abbâs Takiyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm b. Mecdiddîn Abdisselâm el-Harrânî. *el-Cevâbu's-Sahîh limen Bedele Dîne'l-Mesîh - İbn Teymiyye*. thk. Alî b. Hasen vd. 6 Cilt. Suudi Arabistan: Dâru'l-Âsime, 1419/1999.
- İbn Teymiyye, Ebü'l-Abbâs Takiyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm b. Mecdiddîn Abdisselâm el-Harrânî. *el-Fetâvâ'l-Kubrâ li'bni Teymiyye - İbn Teymiyye*. 6 Cilt. b.y.: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1408/1987.
- İbn Teymiyye, Ebü'l-Abbâs Takiyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm b. Mecdiddîn Abdisselâm el-Harrânî. *el-İstikâme*. thk. Muhammed Reşâd Sâlim. 2 Cilt. Medine: Câmîatu'l-İmâm Muhammed b Suûd, 1403.
- İbn Teymiyye, Takiyyüddîn Ahmed b. Abdülhalim b. Teymiyye. *Tevhidü'l-Esmâ ve's-Sıfat, (İsim ve Sıfat Tevhidi)*. çev. Heyet. İstanbul: Tevhid Yayınları, 1996.
- İbn'ül-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâluddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî. *Zâdü'l-Mesîr fi İlmi't-Tefsîr*. çev. Abdülvehhab Öztürk. 6 Cilt. İstanbul: Kahraman Yayınları, 2009.
- İğde, Muhyettin. "Selefilik Tarihi Arka Planı: Hanbelilik". *e-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi* 8/2 (2015).
- İslâm, Saleh Mustafa. *Suûdi Arabistanı Tanıyınız*. Ankara: Ayyıldız Matbaası, 1961.
- İşcan, Mehmet Zeki. "Selefilik İhyacılığı ve Dinî Düşüncede Yenilik". *Marife Dinî Araştırmalar Dergisi* 9/3 (2009).
- İşcan, Mehmet Zeki. "Selefilik Şiilik Değerlendirmeleri Bağlamında Nefret ve Şiddet Söylemi". *e-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi* 6/2 (2013).
- İşcan, Mehmet Zeki. *Selefilik İslâmî Köktencilik Tarihi Temelleri*. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2017.
- Karaağaç, Hilmi. "Ehl-i Sünnet'e Göre Tekfir Problematikliği". *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 40 (2013).
- Karal, Enver Ziya. *Osmanlı Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2007.
- Kur'an-ı Kerim Açıklamalı Meali*. çev. Hayrettin Karaman vd. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2017.
- Kazanç, Fethi Kerim. "Selefiyye'nin Nass ve Metot Ekseninde Din Anlayışı ve Sonuçları". *Kelam Araştırmaları Dergisi* 8/20 (2010).
- Kepel, Gilles. *Cihat, İslâmcılığın Yükselişi ve Gerilemesi*. çev. Haldun Bayrı. İstanbul: Doğan Kitap, 2001.
- Kıcımın, Naci Kaşif. *Medine Müdafası Hicaz Bizden Nasıl Ayrıldı*. Ankara: Sebil Yayınevi, 2009.
- Koca, Ferhat. "Hanbelî Mezhebi". *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*. 15/525-547. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009.
- Koca, Ferhat. *İslâm Düşüncesinde Selefilik Genel Karakteristiği ve Günümüzdeki Motivasyonları*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2018.

- Koloğlu, Orhan. "Lawrence, Thomas Edward". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 27/114-116. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Kramer, Martin. *Islam Assembled The Advent of Muslim Congress*. New York: Columbia University Press, 1986.
- Kubat, Mehmet. "Selefi Perspektifin Tarihselliği". *İslâmî Araştırmalar Dergisi* 17/3 (2004).
- Kurşun, Zekeriya. "Hicaz (Osmanlı Dönemi)". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 17/437-439. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Kurşun, Zekeriya. "Necid". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/491-493. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Kurşun, Zekeriya. *Necid ve Ahsa'da Osmalı Hâkimiyeti (Vehhabî Hareketi ve Suud Devletinin Ortaya Çıkışı)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1998.
- Kurşun, Zekeriya. "Riyad". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35/139-140. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- Kurşun, Zekeriya. "Suudi Arabistan (Tarih)". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 37/581-584. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Kurşun, Zekeriya. "Suûdiler". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 37/584-587. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Kurşun, Zekeriya. *Yol Ayrımında Türk-Arap İlişkileri*. İstanbul: İrfan Yayımcılık, 1992.
- Kûsî, Müfrih Süleyman el-. *Selefilik*. çev. Ahmet İyibildiren. İstanbul: Guraba Yayınları, 2013.
- Kutlu, Sönmez. *Selefilik'in Fikrî Arka Planı İslâm Düşüncesinde İlk Gelenekçiler*. Ankara: Otto Yayın, 2016.
- Kutluoğlu, Muhammed Hanefi. "Kavalalı Mehmed Ali Paşa". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 25/62-65. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Küçükaşçı, Mustafa Sabri. "Sakîfetü Benî Sâide". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 36/11-12. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Laoust, Henri. *İslâm'da Ayrılıkçı Görüşler*. çev. Ethem Ruhi Fığlalı. İstanbul: Pınar Yayınları, 2017.
- Lapidus, Ira M. *Modernizme Geçiş Sürecinde İslâm Dünyası*. çev. İ.Safa Üstün. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1996.
- Marufoğlu, Sinan. "II. Meşrutiyet Sonrasında, Avrupalı Devletlerin Arapları Osmanlı Devleti'ne Karşı Kışkırtma Girişimleri". ed. Eren Halit. İstanbul: IRCICA, 2012.
- Mâverdî, Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed el-. *El-Ahkâmü's-Sultâniyye*. thk. Ahmed Câd. Kahire: Darul- Hadis, 2006.
- Muhammed b.Abdilvehhâb b. Süleymân et-Temîmî en-Necdî. *er-Resâ'ilü's-Şahsiyye*. thk. Sâlih b. Fevzân b. Abdullâh el-Fevzân - Muhammed b. Sâlih el-Aylakî. b.y.: y.y., ts.
- Mukâtil b. Süleymân, Ebü'l-Hasen b. Beşîr el-Ezdî el-Belhî. *Tefsiri Kebir*. çev. M. Beşîr Eryarsoy. 4 Cilt. İstanbul: İşaret Yayınları, 2006.
- Müslim, Ebü'l-Hasen Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Nisâbü'rî. *Sahîhu Müslim*. thk. Muhammed Fuâd Abdalbâkî. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1374/1955.
- Mustafa, İbrahim vd. *El-Mu' Cemü'l-Vasît*. Kahire: Dâr'ud-Da've, ts.
- Nesefî, Ebü'l-Berekât Hâfızüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd en-. *Medârikü't-Tenzîl Ve Hakâiku't-Te'vîl*. çev. Harun Ünal. 10 Cilt. İstanbul: Ravza Yayınları, ts.

- Öz, Mustafa. *Başlangıçtan Günümüze İslâm Mezhepler Tarihi*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2019.
- Öz, Mustafa. “Muhammed b. Abdülvehhâb (İlmî Şahsiyeti)”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30/492-494. İstanbul: TDV Yayınları, 2005.
- Öz, Mustafa. “Necef”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/486-487. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Özafşar, Mehmet Emin. “Kültür Tarihimizde Rey-Eser Çatışması (Dinî, Psikolojik, Sosyo-Kültürel Temelleri)”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 41 (2000).
- Özcan, Azmi. “Hilâfet (Osmanlı Dönemi)”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 17/546-553. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Özen, Şükrü. “Hallâl, Ebu Bekir”. *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*. 15/382-383. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009.
- Özervarlı, M.Sait. *İbn Teymiyye'nin Düşünce Metodolojisi ve Kelamcılara Eleştirisi*. İstanbul: İSAM Yayınları, 2008.
- Pakalın, Mehmet Zeki. *Bid'at*. 2 Cilt. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1993.
- Peskes, Esther. “18. Asırda Tasavvuf ve Vehhâbilik”. çev. Mehmet Çelenk. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12/2 (2003).
- Philby, H. St. John Bridger. *Arabia of the Wahhabis*. Londra: Constable and Company Ltd, 1928.
- Philby, H. St. John Bridger. *Sa'udi Arabia*. Londra: Ernest Benn Ltd, 1955.
- Philby, H. St. John Bridger. *The Heart of Arabia*. Londra: Constable and Company Ltd, 1992.
- Raymond, Jean. *Vehhabiler'in Ortaya Çıkışı*. çev. Ramazan Adıbelli. Adana, 2010.
- Reyhânî, Emin er-. *Tarihu Necdi'l-Hadis*. Beyrut, 1988.
- Roy, Oliver. *Küreselleşen İslâm*. çev. Haldun Bayrı. İstanbul: Metis Yayınları, 2003.
- Rutter, Eldon. *The Holy Cities of Arabia*. 2 Cilt. Londra: G. P. Putnam's Sons Ltd., 1928.
- Sabun, Meral. *İslâm Hukukunda İntihar Eylemleri*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Said, Muhammed Ali. *Britanya ve İbn Suud*. çev. Mehmet Erkoç. İstanbul: Şura Yayınları, 1990.
- Suyûtî, Celâleddîn. *Halifeler Tarihi*. çev. Onur Özatağ. İstanbul: Ötüken Yayınları, 2015.
- Sümer, Faruk. “Yavuz Selim Halifeliği Devraldı mı?” *Bellekten* 56/217 (1992).
- Şehristânî, Ebü'l-Feth Tâcüddîn Ahmed eş-. *el-Milel ve'n-Nihal*. çev. Mustafa Öz. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2015.
- Şen, Abdurrahim. “Halifede Aranan Şartlardan Biri Olarak Kureyşliliğin Kavmiyetçilik İle İlişkilendirilmesine Eleştirel Bir Yaklaşım”. *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi* 35 (2020).
- Taheri, Amir. *Kutsal Terörün İçyüzü Hizbullah*. çev. Hikmet Bila. İstanbul: Sel Yayıncılık, 1990.
- Teftâzânî, Sa'düddîn Mes'ûd b. Ömer et-. *Makâsıdu'l-Kelâm Fî Akâidi'l-İslâm*. çev. İrfan Eyibil. İstanbul: Bilnet Matbaacılık ve Yayıncılık, 2019.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ et-. *es-Sunen*. thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1998.
- Topaloğlu, Bekir - Çelebi, İlyas. *Kelâm Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: İSAM Yayınları, 2010.
- Tunç, Mazhar. *Suud Selefiliği*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2018.

- Türkel, Rifat. "Osmanlı Vehhâbilik Literatürü". *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 15/29 (2017).
- Türkel, Rifat. *Vehhabilik ve Arka Planı (Başlangıçtan II. Suûd Devleti'ne Kadar)*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Doktora Tezi, 2013.
- Uludağ, Süleyman. *İslâm Düşüncesinin Yapısı*. İstanbul: Dergah Yayınları, 1985.
- Uludağ, Süleyman. *Tasavvuf ve Tenkit*. İstanbul: Dergah Yayınları, 2016.
- Useymın, Muhammed b. Salih el-. *el-Kavlu'l Müfid ala Kitabu't Tevhid*. çev. Ahmet İyibildiren. 2 Cilt. İstanbul: Guraba Yayınları, 2018.
- Useymın, Muhammed b. Salih el-. *Üç Esas Allah, Din, Peygamber*. çev. Mehmed Ün. İstanbul: Guraba Yayınları, ts.
- Uyanık, Mevlüt - Acımamatov, Zeylabidin. "Selefi ve Felsefi Üslup: Teori ve Pratik Uyumsuzluğu Üzerine İç Asya Merkezli Bir Okuma". İstanbul: Ensar Neşriyat, 2014.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Mekke-i Mükerrereme Emirleri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1984.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Tarihi*. Türk Tarih Kurumu Yayınları, ts.
- Üçok, Bahriye. *İslâm'dan Dönerler ve Yalancı Peygamberler*. Ankara, 1967.
- Watt, W.Montgomery. *İslâm Düşüncesinin Teşekkül Dönemi*. çev. Ethem Ruhi Fırlalı. İstanbul, 1998.
- Yalçın, Ahmet. "İbn Teymiyye Hakkındaki Olumsuz Algının Kritiği". *e-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi* 11/1 (2018).
- Yaran, Rahmi. "Bid'at". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 6/129-131. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Yargı, Mehmet Ali. "İmam Ahmed b. Hanbel'in Hayatı ve Günümüzde Hanbelîlik". Köln: Plural Publications, 2020.
- Yavuz, Hulusi. "Abdülazîz b. Suûd". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1/194-195. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.
- Yavuz, Yusuf Şevki. "Ahmed b. Hanbel". *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*. 2/82-87. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009.
- Yavuz, Yusuf Şevki. "Tevesül". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 41/6-8. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Yazır, Elmalılı M. Hamdi. *Hak Dinî Kur'an Dili*. İstanbul: Umut Matbaası, ts.
- Yıldırım, Ramazan. *20. Yüzyıl İslâm Dünyasında Hilafet Tartışmaları*. İstanbul: Anka Yayınları, 2004.
- Yıldız, Hakkı Dursun. "Arabistan (Tarih)". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 3/252-258. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Yıldız, Harun. *Din Siyaset ve İdeoloji: Haricilik Düşüncesinin Doğuşu*. Samsun: Sidre Yayıncılık, 1999.
- Yılmaz, Aytekin. "Küresel Dünya ve Terör: Küreselleşme ve Güvenlik: 11 Eylül Terör ve İslâm". *Tezkire: Düşünce, Siyaset, Sosyal Bilim* 34 (2003).
- Yörükân, Yusuf Ziya. "Vahhabîlik". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/1 (1953).

İNTERNET KAYNAKLARI

- Azzam, Abdullah. "İslâm Akidesi". PDF. <https://www.İslâm-tr.org>. Erişim 24 Kasım 2022.
<https://ia600709.us.archive.org/11/items/ISLAMAKIDESISEYHABDULLAHAZZAM/%C4%B0SLAM%20AK%C4%B0DES%C4%B0%20-%C5%9EEYH%20ABDULLAH%20AZZAM-.pdf>

- Elbani, Muhammed Nasuriddin el-. *İntihar Eylemleri ve Ayaklanmalar Hakkında*. çev. Abdurrahman Es-Sivasi. Kitap ve Sünnete Davet Yayınları, ts. <http://kitabvesunnet.blogspot.com/>
- Fevzan, Salih b. Fevzan el-. “Bid’atın Tanımı Hükümleri ve Çeşitleri”. <http://www.islah.de>. Erişim 25 Nisan 2022. <http://www.islah.de/sunnet/sun00011.pdf>
- Fevzan, Salih el-. “İslâm’da Velâ Ve Berâ Mefhumu”. PDF. çev. Muhammed Şahin. <https://İslâmhouse.com/tr>. Erişim 30 Kasım 2022. https://d1.İslâmhouse.com/data/tr/ih_books/single/tr_İslâmda_vela_ve_bera_mefhumu.pdf
- Ginsberg, Mark. “İŞİD el Kitabı”. çev. Sadık Can Perinçek. *Teori Dergisi*. https://www.academia.edu/12126904/I%C5%9E%C4%B0D_El_Kitab%C4%B1
- İbn Baz, Abdülaziz vd. *Müslümanların Arasındaki Savaş Fitnessi ve İntihar Eylemleri*. çev. Abdurrahman Es-Sivasi. Kitap ve Sünnete Davet Yayınları, ts. <http://kitabvesunnet.blogspot.com/> Erişim 30 Kasım 2022.
- Makdisi, Ebu Muhammed el-. “Demokrasi Bir Dindir”. PDF. <https://İslâm-tr.org/>. Erişim 25 Kasım 2022. [https://ia801905.us.archive.org/24/items/DEMOKRASBBRDNDREYHEEBUMUHAMMEDMAKDSK/DEMOKRAS%C5%9F%C4%B1_\(2001-2021\)#:~:text=Taliban%C5%9F%20g%C3%BCn%20i%C3%A7erisinde%2015,uzun%20sava%C5%9F%C4%B1%20sona%20erdi](https://ia801905.us.archive.org/24/items/DEMOKRASBBRDNDREYHEEBUMUHAMMEDMAKDSK/DEMOKRAS%C5%9F%C4%B1_(2001-2021)#:~:text=Taliban%C5%9F%20g%C3%BCn%20i%C3%A7erisinde%2015,uzun%20sava%C5%9F%C4%B1%20sona%20erdi)
- Useymın, Muhammed b. Salih el-. “Şüpheleri Yok Eden Tevhid Gerçeği: Keşfu’s-Şubuhât Şerhi”. <http://www.islah.de>. Erişim 04 Eylül 2022. <http://www.islah.de/akide&tevhid/akd00005.pdf>
- <https://tr.wikipedia.org/>. “Afganistan Savaşı (2001-2021)”. Erişim 25 Eylül 2022. [https://tr.wikipedia.org/wiki/Afganistan_Sava%C5%9F%C4%B1_\(2001-2021\)#:~:text=Taliban%C5%9F%20g%C3%BCn%20i%C3%A7erisinde%2015,uzun%20sava%C5%9F%C4%B1%20sona%20erdi](https://tr.wikipedia.org/wiki/Afganistan_Sava%C5%9F%C4%B1_(2001-2021)#:~:text=Taliban%C5%9F%20g%C3%BCn%20i%C3%A7erisinde%2015,uzun%20sava%C5%9F%C4%B1%20sona%20erdi)
- “<http://ebumuaz.blogspot.com/>”. 20 Ekim 2022. <http://ebumuaz.blogspot.com/>
- “<http://İslâmhouse.com/tr>”. Erişim 20 Ekim 2022. <http://İslâmhouse.com/tr>
- “<https://kitabvesunnet.blogspot.com/>”. Erişim 15 Ekim 2022. <https://kitabvesunnet.blogspot.com/>
- “<https://www.ilimvedavet.com/>”. Erişim 20 Ekim 2022. <https://www.ilimvedavet.com/>
- “<https://www.taybeilim.com/>”. 20 Ekim 2022. <https://www.taybeilim.com/>
- “<https://www.youtube.com/c/%C4%B0slamDavet%C3%A7isiUbeydullahArslan>”. 20 Ekim 2022. <https://www.youtube.com/c/%C4%B0slamDavet%C3%A7isiUbeydullahArslan>
- “<https://www.youtube.com/channel/UC6nWtNN4PD-jJgiLkrLzACA>”. 20 Ekim 2022. <https://www.youtube.com/channel/UC6nWtNN4PD-jJgiLkrLzACA>
- “<https://www.youtube.com/channel/UCPv1j5nDkmkk5GPZOxn4vDQ>”. 20 Ekim 2022. <https://www.youtube.com/channel/UCPv1j5nDkmkk5GPZOxn4vDQ>
- “https://www.youtube.com/channel/UCsIbL8__wCjtYcEXqCAKWaQ/featured”. 20 Ekim 2022. https://www.youtube.com/channel/UCsIbL8__wCjtYcEXqCAKWaQ/feature

- “<https://www.youtube.com/c/OKURDER>”. 20 Ekim 2022.
<https://www.youtube.com/c/OKURDER>
- “<https://www.youtube.com/c/tevhidsunnetTevhidveSunnetDernegi/featured>”. Erişim 20 Ekim 2022.
<https://www.youtube.com/c/tevhidsunnetTevhidveSunnetDernegi/featured>
- “<https://www.youtube.com/c/Yarpuz%C4%B0slami%C4%B0limlerAra%C5%9Ft%C4%B1rmaMerkezi/featured>”. 20 Ekim 2022.
<https://www.youtube.com/c/Yarpuz%C4%B0slami%C4%B0limlerAra%C5%9Ft%C4%B1rmaMerkezi/featured>
- “<https://www.youtube.com/user/ALLAHVERESUL>”. 20 Ekim 2022.
<https://www.youtube.com/user/ALLAHVERESUL>
- “<https://www.youtube.com/user/gurabayayinlari>”. Erişim 20 Ekim 2022.
<https://www.youtube.com/user/gurabayayinlari>
- “<http://tevhidvesunnet.com/>”. Erişim 20 Ekim 2022. <http://tevhidvesunnet.com/>
- “<http://www.ilim-der.com/>”. Erişim 20 Ekim 2022. <http://www.ilim-der.com/>
- “<http://www.imanmescidi.com/>”. Erişim 20 Ekim 2022.
<http://www.imanmescidi.com/>
- “<http://www.islah.de/>”. Erişim 20 Ekim 2022. <http://www.islah.de/>
- “<http://www.yaratilisgayesi.com/>”. 20 Ekim 2022. <http://www.yaratilisgayesi.com/>